

Printed in Germany.

ספר

אמונות ודעות

לרב סעדיה גאון

העתיקו עברית

ר' יהודה אבן תפון

עם באור והערות

10204

הוצאת ב. כהן

ברלין תרפ"ח

לפני

הוצאת דוד סלוצקי

הוצאת דוד סלוצקי

הוצאת דוד סלוצקי

הוצאת דוד סלוצקי

הוצאת דוד סלוצקי

הוצאת דוד סלוצקי

נדפס עפ"י הוצאת דוד סלוצקי משנת תרכ"ד.

הקדמת המחבר

אמר יהודה בן שאול, פתח מחברו ואמר: ברוך יי אלתי ישראל אשר לו יאות¹ עין האמת הברורה, המאמת² למדברים מציאות נפשותם אמת ברורה,³ ומצאו בה מוחשיהם מציאה ברורה, וידעו בה ידועתם ידועת צדק, נסתלקו בה מעליהם השבושים, וסרו עמה הספקות,⁴ ונצללו להם הראיות,⁵ והזדונו להם המופתיים, וישתבחו על כל ספך נעלה לתהלה.

ואחר מה שפתחנו בו⁶ מתהלת אליהנו ושבחו במאמר קצר, אני מקדים לספר הזה אשר כוונתי לחברו, הודעת סבה נפילת הספקות לבני אדם⁷ בדירושיהם ואופני הסרתם, עד שתשלם הגעתם אל הדרוש⁸ ושלוט קצתם על קצתם, עד אשר קיימו אותו אמתות כפי מחשבתם וסברתם. ובאלהים אעזר לגלות מעלי עד אשר ישלם לי מה שאגיע בו אל עבודתו, כאשר שאל אותו חסידו באמרו (תהלים קי"ט י"ח) גל עיני ואבישה נפלאות מתורתך. ורצוני לשום את זה עם דברי הספר כלו מאמר קרוב, ולא רחוק, מהדברים הקלים ולא הקשים, משרשי הראיות והטעם ולא⁹ ממעפוחם, לבעבור יקרב דרכו ויקל טרחו וישר למודו ויגיע בו במקשו אל הצדק והאמת, כמו שאמר החכם על החכמה בשוהיא קרובה (משלי כ' ט') אז תבין צדק ומשפט ומישרים כל מעגל טוב.

ואודיע תחלה סבת נפילת הספקות לבני אדם. ואמר כי המושבלות משני שהיו יסודותם מושמים על המוחשים, והיו הרברים המושגים בתוש

¹ עין האמת. כן הוא נדפסם קושטנטינס, ובהולדת מהרי"ל העיון.
² למודברים. כן יכונה האדם כפי בעלי האכסופות, כאשר הוא חי מדבר. וזה גדרו האמתי להבדילו מכל החי אשר על פני האדמה. ³ ומצאו וכו' ברורה. החכם מהרי"ל בהולדת' עזב את המאמר הזה (??) ⁴ ונצללו. לשון תלמודי, וז' ובהיר, כמו שנת ק"ט יין ללול ותיים ללולים. ואלו ייתר טוב, להגיש 'ווללהו' חש' זהל, אשר חמת מהוראותיו, הוא כמו זהר (לייטענען גלחלענען) בחלוק למכ"ד הידוע, וההפעול תמונו כמלך (בתהלים קד טו) להזהיל פנים חשוין. וכן העתיק החכם פירסט (שפיעגעלהעלל). ⁵ והאדכו. בן זאב הגיה והוד ככו. ⁶ מתהלת אליהנו. ב"ו מתהלה לאליהנו. ⁷ בדירושיהם. ר"ל בדרישתם וחקירתם נחמה. ⁸ ושלוט קצתם. כי כן דרכי המוסת להדריב קלמו על קלמו על דרך התלרה. עד"ח כאשר כדאה עשן יולט חבית כדע שיש בו אש נהשליט עליו תחלה כי לא יזויר חזיאות עשן כולת אש (כ"ז בבבארו). והחכם ר"י פירסט בהעתקתו האשכנזית העתק לור שטופענעמחסינס גינטייגערטען ענדענעוויקקלונג גיגללונגט. ⁹ ממעפוחם. לשון סתיו וצקף.

נופלים בהם הכפפות בא' משני סבות; וזה אם מפני קוצר ידיעת הדורש בדרושו, או מפני שהוא מקל על עצמו ומניח העיון וההשתכלות. כאדם שמבקש את ראובן, ונסתמק לו בא' מב' דברים, אם בעבור שאין יודע אותו, ואשר שיהיה לפניו ולא יכירנו או שיהיה זולתו ויחשוב שהוא הוא, או מפני שהוא מקל על עצמו ומבקש אותו בקלות ורפיון לב. ובעבור זה לא יתברר לו ג'כ הדברים המושכלים, יפול בהם הספק לאחד משתי סבות האל. אם מפני שמבקש המדע השכלי אינו יודע אופני הראיות, ומשים הראיה לא ראייה, ומשים ג"כ מה שאיננה ראייה ראייה. או שהוא יודע דרך העיון, אך הוא מקל על עצמו וממחר לגזור על הידוע קודם השלמת מלאכת העיון בו. וכ"ש אם יתקבצו באדם ב' הדברים יחד, ר"ל שלא יהיה בקי במלאכת העיון ועם זה איננו ממהין עד שישלים מה שהוא נודע ממנה כמספט, ויהיה רחוק מבקשתו או בענין יאוש. ואמר החכם בראשונים מן הזכורים (נחמיה י' כ"ט) יודע מבין, ובאחרונים מהם (תהלים פ"ב ה') לא ידעו ולא יבינו. וכל שכן אם יצטרף אל שני הדברים האלה הדבר שלישי, והוא שיהיה המבקש לא ידע מה יבקש, כי אז יהיה יותר רחוק מן הדבר, עד שיקרה לו האמת או ימצאהו ולא ירגיש בו. והוא כמי שאינו בקי במלאכה המשקל ולא¹⁰ דמות המאזנים והאכנים, ולא כמה זווים יש לו אצל המחוייב לו אפילו היה המחוייב לו¹¹ פורעו משלם, לא היה מתברר לו שפרעו מה גזעיה חייב לו, ואם יקח ממנו פחות ממה שהוא חייב לו,¹² הוא חושב שהונה אותו. וכמו שיהיה זה הענין בשנים החובע אחד מהם את חברו, כן ענין הדורש לשקול לעצמו ואיננו יודע כלי השקילה ולא הכמות השקולה. ומשלו עוד במי שהוא מקבל ממון לעצמו או לזולתו¹³ ברצוי עצמו, והוא אינו בקי במלאכת הרצוי, ויקח פעמים רבות המעות הרעות ויניח הטובות. וכן אם יהיה בקי במלאכה אם לא יסתכל בטוב. וכבר דמה הכתוב רצוי דברי הצדק ברצוי המסון באמרו (משלי י' ב') כסף נבחר לשון צדיק לב רשעים כמעט. ושם אשר ידעתם במלאכת הרצוי מעטה או סבלם מעט רשעים, מפני שהם חוססים האמת, כאשר אמר (משלי זכ) לב רשעים כמעט. ושם המרצים צדיקים בעבור סבלם ויריעתם,¹⁴ בהקדמתו כסף נבחר לשון צדיק. ואין החכמים לשובחים והספקות סתלקות מעליהם, כי אם בסבלם עול ידיעת הכלית חלקי המלאכה אחר ידיעתם אותה,¹⁵ כמו שאמר החכם (איוב ל"ב י"ח) הן הוחלתי לדבריהם אויב עד תבונותיכם עד החקרן מלין. ואמר (דוד) הצדיק האחר (תהלים קי"ט מ"ג) ואל הצל מפי דבר אמת עד מאד: ואשר הביאני אל הדבר הזה? הוא מה שראיתי רבים מבני אדם באמונתם ודעותם, מהם מי שהגיע אל האמת והוא יודע אותה ושמה בה, וכן אמר הנביא (ירמיה ט"ו ט"ז) נמצאו דבריך ואוכלם ויהי דברך לי לששון ולשמחה לבבי. ומהם מי שהגיע אל האמת והוא מסתפק בה ואיננה מתאמתת אצלו ולא מחוייק בה, וכן אמר הכתוב (חזק ח' י"ב) אכתוב

¹⁰ דמות המאזנים. כ"ו כדמות מאזנים. ¹¹ פורענו מוסלם. כהו"ל כ"ו פורענו ונוטלם לו. ¹² [נס] הוא חושב שזכה. ר"ל גם אם המלוה נתן לו פחות ממה שצוה, ידמה הלוה שנתן לו יותר, והוא הנהגה המלוה. ¹³ ברצוי. ידיעת חליף מטובות (וויקסלער). ¹⁴ בהקדמתו וכו'. כן ז"ל עוב את המאמר הזה. ¹⁵ כ"כ ש המכס. כן ז"ל בכל מקום עוב חלת החכם, אשר נראה שדקדק הנרין לסתן עוב ח' י"ב, וכן להלכה עוב חלת, "הצדיק" אשר יחזן בו את דוד החזן?.

לו יזכו תורתו כמו יד נחשבו. ומהם מי שראו מתאמת אצלו ומהיוק בה, והוא אומר השקר וחושב שהוא אמת, והוא מחזיק בשוא ומנית השוא, ועליו נאמר (וי"ו ל"ח) אל יאמן בשו נהקה כי שוא היתה המורתו. ומהם מי שמנהיג את עצמו בדעת מן הדעות זמן, ואחר כך מאכו בעבור דבר שראה בו, והעתיק ממנו אל דעת אחרת אחר זמן, ומאכו בעבור דבר שהיה מנוטה בעיניו בו, ואח"כ העתיק ממנו אל דעת א' אחר זמן, ועוזבו בעבור ענין שהפסיד אותו בעיניו, וזה בהתחשבות כל ימיו. ומשלו במי שרוצה ללכת אל עיר ולא ידע הדרך אליה, והוא הולך פרסה ואח"כ נבוכ בדרך ישיב וילך בדרך אחרת פרסה, ויהיה נבוכ בה וישוב, וכן שלושית וברבועית. כי אמר הכתוב (קהלת י' ט"ו) עמל הבטיל היגענו כי לא ידע ללכת אל עיר.

וכאשר עמדתי על השרשים האלה ורועו כעפותם, כאב לבי על מיני מן המדברים והתעוררה נפשי לעמנו בני ישראל, ממה שראיתי בזמני מרבים מן המדברים המאמינים, אמונתם בלתי זכה ודעותם אינם ברורים, והרבה מהמכחישים מתגדלים בהפסד ומתפארים על אנשי האמת והם ההועים. ראיתי בני אדם כאלו טבעו כוסי הספקות, וכבר כמו אותם מימי השבושים, ואני צולל שיעלה אותם ממעמקייהם ולא שוחה שיחזיק בידם¹⁷ וימשיט. והיה אצלי ממה שלמדני אלהי מה שאובל לסמוך אותם בו, וביכלתי ממה שהגנתי מה שאשימנה להם לסכוד. וראיתי כי הועלים בו הוכה עלי ודישירם אצו מן הרין עלי, וכמו שאמר הנביא (יחזקאל כ' ד') "אלהים נתן לי לשון למודים לדעת לענות את יקף הבר. וגם מה שאני מהודה בקצור חכמתי שאיננה המימה, ובחבר ידועתי שאיננה שלימה, ואינני חכם מכל בני דורי, אך כפי יבדתי והשגתי שכלי, וכמו שאמר הנביא (דניאל ב' ל') ואנא לא בחכמה דאיתי כי מכל חייא וגו'. ועם זה אינני מתאיש שיעלחני אלהי ויצילני ויהגני במה שירע מצונתי ומצפוני במה שבקשתי לא כפי פעלי ויכלתי, וכמו שאמר חסידו (דנ"ו ל' כ"ט י"ג) ידעתי אלהי כי אתה בותן לבב ומישרים תדעה:

ואני משבוע באלהים בורא הכל, כל חכם לב שיעיין בספר הזה, ויראה בו טוב טעוה שיהקנה, או מלה מסופקת שישוכנה אל הישרה, ואל יעכבהו מזה ענין שאין הספר שלי, או שאני הקדמתו לגלות מה שלא נידמן לו. כי לחכמים המלה על החכמה, והם מוציאים לה הנינה, כהנינה¹⁸ אנשי הקדמה. וכאשר אמר (ובלתי י"ד) אמור לחכמה אחתי את. אע"פ שהכסיתים חופלים על סבלוה ואינם מניחים אותה, כמו שאמר (לוי כ' י"ג) יתחול עליה ולא יעובנה:

ואחרי מן אשכנע על כל מבקש חכמה שמעיין בו, בשם הבורא יתברך, שיבין את לבי בעת שיקראו ויכין בו בונתו ויעיוב התואנה והערבוב, עד שתשלב לו הטובה ותהום לו התועלת באומין מי שלמדני מה שמועיל לנו, כאמרו (יחזקאל י"ג) אני י"ו אלהיך מלמד להועיל וגו'. וכאשר ינהג החכם והתלמיד בספר המנהג היה יוסיף בו המאמין אמונה, ויסתלק הספק מעל המסתפק, וישב המאמין בקבלה להאמין בעין ובהבנה, ויעמוד הטוען בסקר, ויתיישר המבקשש המתאנה, וישמחו הצדיקים הישירים, כאמרו (תהלים

¹⁶ תחלמת וכו'. כ"ו תחלמת לללו והסויק, וכן ליעל הניה. ולא תחזיק.
¹⁷ ויחט. כ"ו ויחט חותכ. ¹⁸ לכשי הקרנה. כ"ו, "איש לכשי קרובו". ולא

ק"ו ח"ב) יראו ישרים וישמחו וכל עולה קצפה פיה מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי י"י. ובוה ייטבו מצפוני בני אדם ותוך תפלתם כאשר יהיה עם בלבם, גוער במ על התעות ומעיר אותם על הנכונה, וכאשר אמר החסיד (תהלים קי"ט ח"א) בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך. ותתקיים אמונתם בעסקיהם והמעט קנאת קצתם בקצתם על עיני העולם, ויבאו כלם לפני אנשי החכמה ולא יטו אל דבר אחר, ותהיה להם תשועה וטובה ורחמים, כאמרו (ישעיה ח"ה כ"ב) פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ כי אני אל ואין עוד. כל זה יהיה עם הסתלקות הספקות וחסרת השבוסים, ותתפשט הידיעה באלהים ובתורתו כההמשט המים בחלקי הים, כמו שאמר (תנ"ך כ' י"ד) כי תחלי הארץ לדעה את כבוד י"י כמים יכסו על ים.

ואמר ואמר מה ענין החכמה שהבורא יתברך שם אלה השבוסים הספקות בין הברואים? ונקדים הנה התשובה על זה ונאמר היותם ברואים הוא עצמו חייב להם הספק והשבוס. והוא, כי כאשר היו צריכים בחלק הבריאה בכל מעל שיפעלוהו אל מדה מהזמן ישלם בה פעלם חלק אחר חלק, והיה המדע אשר הוא אחד מהפעלים צריך בלא ספק אל כמו זה, ותחלה מה שהחליטה ידיעותם להם, תחליטה מדברים מקוצרים ומשובשים, ובכח השכל אשר במ אים מניחים לזקק אותם ולצרפם במדה מהזמן עד סוד מעליהם הספיקות וירדק להם הודך בלתי מעורב עם שום ספק, וכאשר יש לכל מלאכה ממלאכתם חלקים, אם הם מוסקים מעשיהם קודם השלמתם לא תתום המלאכה להם, כמו הזריעה והבנין והאריגה ושאר המלאכות אשר לא ישלמו כי אם בהמתין עושיהם עד אחריתם, כן מלאכת המדע צריכה שתחלה מתחלתה ותולכים עמה פרק אחרי פרק עד אחריתה. ובענין ההתחלה יהיו הספקות על דרך הרמיון עשרה, ובענין השני ישו בו תשעה, ובענין השלישי ישו בו שמונה. וכן כל אשר יענין האדם ויחטבל יחסרו הספקות עד אשר יזדקק בסוף הענינים האחד הוא המבוקש וישאר לבדו בלי ספק עמו ולא שבוש בו. וביאור זה כמי שמבקש מופת שיעמוד בו על האמת, ואנחנו יורעים כי המופת דבור, והדבור מין מן מיני הקול, והקולות על דרכים רבים, וכאשר יבא המבקש לזקק מבוקשו וכבר מצא הקולות משבוסים מסופקים והחל בחלוקה, והפריש מהם תחלה קול¹⁹ הקשת הגרמים, כנפול אבן על אבן, ובהבקע קצת הגשמים, ובקול הרעש והרעם, והדומה להם, וידע כי אלה המינים לא יועילו לו להביא מופת, ויעלה אל ענין השני אל קולות החיים בלבד והוא אשר יקווה למופת להיות בהם. ואח"כ יפריש מהם קולות החיים שאינם מדברים²⁰ כצהולה והנהיקה והגעיה והנעירה והדומה להם, מפני שאין בהם שום חכמה, ויעלה בענין שלישי אל קולות בני אדם בלבד אשר במינם כל מדע, עד שיפריש מהם הקול הטבעי אשר הוא קולנו והדומה לו, בעבור שאין בו תועלה, ויעלה בענין רביעי אל קול האדם הלמודי, ו"ל אשר הוא מ"ב אותיות, ויפריש ממנו האותיות הנפרדות, מפני שכל אות נפרדת מהם לא יועיל על דבר, כאמרך א ב ג ד כל אחד לבדו, ויעלה אל הענין החמישי אל האותיות המורכבות, עד שיהיו שמונה כל אחד מהם משתי אותיות או ג' או יותר. ואחר כן יפריש מהם כל שם נפרד שיאמר לבדו,

ידיעתי מי הכריחו בזה לשנות? ובלאמת כמקומות רבות בל למקן ועניו. ¹⁹ קול הקשת הגרמים. ²⁰ כל הבאית עצם קשק על חכירו, המשמיע אך קול המולה. ²⁰ צהולה, יחור ככ"ף על חכירת ולעקת הכוכ. כהיקה, על פלה. גביה, על

כאמר שמים כוכב אדם, כי אין בטבע השמות האלה כשהם נפרדים שיותר על יותר מהנקרא בהם, ויעלה בששי אל הרבור המחובר, כאמר כוכב מזחיר, אדם כותב, והדומה לה מה שיהיו שהי מלות מחוברות או מלה ושם או יותר מזה, כי הוא מקום שיגיע במחברים האלה אל סבוקסו. ואח"כ יפירש מאלה השתי מלות המחוברות או יותר כל חלק שאיננו הגדה. ואח"כ יעלה במעלה השביעית אל ההגדות, כאשר יאמר כבר זרחה השמש וכבר יד המטר והדומה לה. ואחר כן ידע כי ההגדות על ג' דרכים²¹, ראוי, כאמר האש חמה. ונמנע, כאמר האש קרה. ואפשר, כאמר ראובן באשכנו או בבבל. ואח"כ ישם שני חלקי הראוי והנמנע לצד²², ויעלה בשמינית אל ההגדה האפשריית ויחקור עליה אם היה כאשר הגיד המגיד עליה אם לא? ואח"כ יעלה בענין התשיעי אל הבאת הראיה בדבר ההוא, אם הוא מן הראוי, ויציא ממנו מה שמחייבו בקצת הדרך אשר אני עתיד לבארה. אבל הנמנע ימנע בו כל הדומה בדבר אשר נזר בו. וכאשר יבטלו כלם ולא נשאר כי אם האחד ההוא אשר עלה בידו בענין העשירי וחזקק לו והזדך, יפיל כל השערים הראשונים מלבד אשר היו מספקים מבוקסו ומשבשים אותו קודם העיון בו, והסיר כל א' ואחד מהם. וכבר התבאר, כי המעיין החל בעיון מדברים מעורבים, ולא זו לזקק אותם השעה מקשרה, ואמר כן שטנה מהשעה, ואחר כן שבעה משטנה, עד שיסתלקו מעליו כל הערובים, נשאר לו המונוק הצרוף. ואם הוא פוסק העיון בהגיעו אל הענין הרביעי או החמישי או איזה מעלה שתייה, כבר סרו מעליו מן הספקות כפי המעלות אשר הגיה אחריו, ונשארו עליו מהם כפי אשר הגיח מן המעלות לפניו. ואם הוא מחויק הענין שהגיע אליו, יקוה לו שישבו עליו וישליטנו, ואם איננו מחויק צריך לשוב אל הענין מראשיתו. ובעבור הדבר הזה טעו אנשים רבים ומאסו בחכמה, קצתם מפני שלא ידעו הדרך אליה, וקצתם ידעו ונבנסו בדרכה, אך לא השליטוה והיו מהאובדים, וכמו שאמר הכתוב (משלי כ"א ט"ו) אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים יגוע.

ואמרו חכמי ישראל במי שלא השלים ענייני החכמה, משרבו הלמידו שמאי והלל שלא שמשו כל צורכן רבו המחלוקי. (סנה' פ"ח) ולמדנו מזה כי התלמידים כשהם משלימים הלמוד, לא תהיה בגיהם מחלוקות ולא ערבות, על כן אל ישיב הכסיל או הקץ, השאו על הבורא יתברך הוא הטוב, אלה הספקות ככלותו וקוצו ועצלתו כהם כאשר בארנו, כי לא יתכן שיהיה מעשה ממעשיו ברע אחד בהסתלקות הספקות, כי אז היה יוצא מחוק הברואים והוא נברא. ומי שא תלה החטא בזה בעצמו, אך התאוה שישמהו הבורא יודע מדע שאין בו ספק, כבר ט' שישמהו אלהיו דומה לו, כי היודע בלא סבה הוא הבורא יתברך, וכאשר אני²³ עתיד לבאר. אבל כל הברואים לא יתכן שיהיה מדעם בלא סבה, והיא הדרושה והעיון הצריכים למדה מהומן כאשר פארנו, והם מהחלת רגעי הזמן ההוא עד אחריתם בספקות כאשר בארנו. והמשובחים הם המפתהנים עד אשר יצדפו הבסף מן הסיג, וכאשר אמר

שור. כעירה, על אריה. ²¹ רלוי. בכל ספרי תחקר כמו המורה, מלת הגיח דומת מן וכו' כעתק בשם הכר, והייסמן יותר חוק חסר לו. ²² הלואי והכמעט ללד. כי על הראוי והכמעט לא יכשר מופת, כי המופת איננו על הדבר היכשר בשני חלקי הסותר שזה, שהמופת ילדיק החלק היכשר בחוליות השמות. (ג"ל בבאורו) ²³ עתיד לבאר. בחומר שני פרק יוד.

(חשלי כ"ה ד') הגו סיגים מנסף, וימיו חלב המלאכה עד אשר יוציאו חמאתה, וכמו שא' (סס ל' ל"ג) כי מיץ חלב יוציא חמאה ונו', ועד אשר יצמח זרעם ויקצרוהו, כמו שא' (כושע י"ג) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חדר, ועד שיתבשל פרי עצם וישוב למזון, וכמו שא' (חשלי ג' י"ח) עץ חיים היא למחויקים בה.

וכן שהשלמנו מה שרצינו לזכור מענין השבשים והספקות, אנחנו צריכים לבאר מה היא האמונה? ונאמר כי היא ענין עולה בלב לכל דבר ידוע בתכונה אשר הוא עליה, וכאשר הצא חמאת העינין וקבלנה השכל ויקיפנה ויכניסנה בלבבות ותמוג בהם, ויהיה בהם האדם מאמין בענין אשר הגיע אליו, ויצניעהו לעת אחרת או לעתים, וכמו שא' (כס"ו י"ד) חכמים יצפנו דעת, וכמו שא' (לוי"ב כ"ב) קח נא מפיו תורה.

והאמונה על שני דרכים, אמת ושקר. והאמונה האמתית הוא שידע הדבר כאשר הוא, הרב רב והמעט מעט, והלבן לבן והשחור שחור, והנמצא נמצא והנעדר נעדר. והאמונה השקרית היא שידע הדבר בהפך מה הוא, הרב מעט והמעט רב, והלבן שחור והשחור לבן, והנמצא נעדר והנעדר נמצא. והחכם המשובח מי ששם אמתות הדברים שרש ומנהיג עליהם דעתו, ועם חכמתו בוסח אל המובטח בו, ונוהר ממה שצריך להזהר ממנו. והכסיל המנוגה, מי ששם דעתו לשרש, וחושב כי אמתות הדברים הולכות אחר דעתו, ועם²⁴ סכלותו בוסח במה שצריך להזהר ממנו, ונוהר מהבטוח בו, וכאשר אמר החכם (חשלי י"ד ע"ו) חכם ירא וסר טרע וכסיל מתעבר ובוסח:

ואחבר אל המאמר הזה זכרון אנשים תמהתי²⁵ עליהם, המה עבדים וחושבים כי אין ארון להם, וסמכו על כל מה שהחזיקו שהוא בטל, וכל מה שקיימיהו ש הוא מקויים, אלה אשר צללו בתהומות האולת, וזכר הגיעו אל התהומות האבדון. ואם האמת אתם, מי שאין לו מהם ממון יעלה על דעתו שהיבותיו ו ארגויו מלאים ממון ויראה מה יועיל לו. או יעלה על דעתו שהוא בן שבעים שנה והוא בן²⁶ ארבעים ויראה מה יועיל לו. או יעלה בדעתו שהוא שבע כשהוא רעב, או שהוא רוח כשהוא צמא, או שהוא מנוסה כשהוא ערום ויראה ענינו מה יהיה²⁷. ומי שיש לו מהם איוב מוזק יעלה בדעתו שאיביו כבר מת ואבד ואיננו ירא ממנו, ומה מהרה תבואהו רעה שלא יגור ממנה. וזאת היא האולת הנמורה מאנשים חשבו כי כאשר לא יאמינו בלהותי ינחתו ממצותי ואזהרותי וגמולו וענשו ושאר מה שדומה לזה, ובכמותם אמר הכתוב (תהלים ב' ג') ננתקה את מיסרותימו וגשליכה ממנו עבותימו:

והנה קצת אנשי הודו התגברו לסבול האש והיא שורפת אותם בכל עת שיקרבו אליה. וקצת מהמתפקדים בעניני הבהרות מתגברים לסבול כמות המשות והספקות והם סכאיבים אותם בכל עת שיפגעו בהם, כ"ש שיותר יהיה חזק מה שיגיע אל המתגברים על בורא הכל בענין הזה, והם עם

²⁴ סכ: ותג. ב'ה' ב'ן חזק, וכן ב'ה' ל'פכיל' תר"ט כדפס נטיגות ש' ב' ותג. ²⁵ תמהתי וצליה, כ"ו תמהתי בהם, וזה נטיגות. ²⁶ בן ארבעים. החכם ר"ל יצירסט כ"ו היגור, כי כוננה תפסם הגלון ר' יציריהי מספר ארבעים, ייגן כי כצת כתיבת מסרו (לחוסרם 933) היה לו ארבעים שנה. ²⁷ לוי"ב וויץ וכו' ג' ס' היגור בלדק החכם הל"ל, כי כוננה ויחזרת לקח המחבר החכל מלוי"ב וכו'. ייגן כי כצת חזר מסרו ככר היה כדף ורודפו ר' דוד בן זכאי ציר ס' רל. ולך כמותדים היה לרל ידו לכמוכ רוכי תורתו וסכמתו.

אולתם אינם נמלטים ממה שחייבה חזמתו, וכמו שאמר החכם (אי ב ט' ד')
 חכם לבב ואמין כח מי הקשה אליו וישלם.

וכיון שהשלמנו מה שראינו לחברו אל המאמר הראשון, צריך שנדבר
 הנה על²⁸ משבי האמת ונותני הברור אשר הם מוצא כל ידוע ומבוע כל
 נודע, ונדבר עליו כפי מה שהוא ראוי לענין הספר הזה, ונאמר שהם שלשה
 משבים. הראשון ידיעת הנראה. והשני מדע השכל. והשלישי
 ידיעת מה שההכרח מביא אליו. ונשמך לזה באור כל אחד מאלה
 השרשים, ונאמר כי ידיעת הנראה הוא מה ששיגורו האדם באחד מן החמשה
 חושים, אם בראויה או בשמע או בריח או במשוש או בטעם. אבל מדע
 השכל הוא אשר יעלה בשכל, כמו שהצדק טוב והכוב מגונה. אך מדע
 ההכרחית הוא מה שאם לא יאמין בו האדם יתחייב לבטל המושכל או
 המושש. וכאשר לא יתכן לבטל א' מהם מכריחו הדבר להאמין בענין ההוא.
 כאשר אנחנו מודים בעל כרחנו כי יש לאדם נפש, אף על פי שאין אנו
 רואים אותה, שלא נבטל פעלה הנראה. וכי יש לנפש שכל, אף על פי שאין
 אנו רואים אותה, שלא נבטל פעלו הנראה. ואלה השלשה שרשים מצאנו בני
 אדם שאין מודים בהם, והעמט מהם שבפר²⁹ בשרש הראשון, ואני עתיד
 לזכרם במאמר הראשון מן הספר ואשוב עליהם. ובכפירתו בראשון כופר
 בשני ובשלישי מפני שהם בנויים עליו. ורבים סאיה מי שהודה בראשון
 וכפר בשני ובשלישי, ואני עתיד לזכור עוד דבריהם במאמר הראשון ואשוב
 עליהם. ויותר מכלם מי שהודה בשני השרשים הראשונים וכפר בשלישי.
 וכבר התחוק מעלותם בזה, שמדע השני יותר נעלם מהראשון³⁰, והשלישי
 יותר נעלם מהשני, והכפירה יותר מסהרת אל הנעלם מאל הנראה. ויש
 אנשים שכפרו במדה הזו להחזיק בתמורה, וכל אחד מהם שלא קדעת
 חברו, וכל אחד מהם מקיים מה שהחזיק בעל דינו וטוען עליו שההכרח
 סביאו לזה, כמי שקיים שכל הדברים נחים וכפר בתנועה, ואחר קיים כי כל
 הדברים נעים וכפר בנוח, וכל אחד מהם הראיה שמביא חברו ספק ושבוש.
 אבל אנחנו קהל המיחדים מאמינים באלה השלשה משבים אשר למדעים,
 ונחבר אליהם מסך רביעי הוצאנו אותו בשלש ראיות ושב לנו שרש, והוא
 ההגדרה הנאמנת, כי היא בנויה על מדע החוש ומדע השכל, ומה שחייבו³¹.

כאשר אני עתיד לבאר במאמר השלישי מן הספר הזה.

ואמר³² הנה כי זה המדע, רוצה לומר ההגדרה הנאמנת וספקי
 הנבואה מאמתים לנו אלה השלשה שרשים כי הם מדעים אמתיים. מפני
 שהוא מונה המוחשים המורדקים מן העצבים ומשים אותם חמשה ומחבר
 אליהם שנים, כאומרו (תהלים קט"ו ה') פה להם ולא יברו עינים להם ולא
 יראו. והחמשה הם החושים עצמם. והשנים המחוברים אליהם, אחד מהם
 התנועה, כמו שאמר (שם ס"ו) רגליהם ולא יהלכו, ובה יודע הכבוד והקל,
 כאשר ימנע האדם התנועה לכבודו או שלא ימנעוה לקלותו, וזה שהאנשים
 רצו להוסיף במספר אלה החושים ואמרו במה מהם תודע הקלות והכובד,
 ונאמר בהושי התנועה שבה המצא הקלות והקושי. והאחר הדבור, כאשר
 (שם ס"ו) לא יתנו בנינום, והוא כולל הדבור בעל השמות והחבור וההקדמות

²⁸ משבי המחמת. ר"ל הדברים המוחשכים ומקריבים סת המות. (צרכיננו נמנס ליגע
 דענר ווארדיעטע.)²⁹ בשרש הראשון. ב"ו יגזז מלת שרש. ³⁰ והשלישי. ב"ו
 נזדעק השלישי. ³¹ ומה שחייבו. ב"ו הוכיך מלת ההכרח. ³² הכה. ב"ו חזק מלת

והמופתים כאשר בארנו. וכאשר אמר³³ לנו מדע השכל וצוה בצדק והזהיר מהכוב, באמרו (משלי ח' ו') כי אמת ידגה חכי וגומר בצדק כל אמרי פי וגומר. ואח"כ אמר לנו המדע ההכרחי, כי כל מה שמביא לזכות מאומה מן המוחש או מן המושכל שהוא שקר, ובטול מה שדוחה המוחש, באמרו (ליו"ט ד') טורף נפשו באפו הלמענך תעזב וגו', אבל בטול מה שדוחה המושכל מהכוב והצדק, באמרו (סס כ"ד כ"ה) אם לא אויפה מי יכזיבני וגו'. ואח"כ הודיענו שכל המדעים בנויים על מה שהשגנו בחושינו אשר זכרנום, ומסתעפים מהם ומוצאים מהם, באמרו (סס י"ב י"ג) שמעו הנמים מלי ויודעים האזינו לי כי און מלים תבחן והיך אבל יטעם לוי. ואחר כן אמר לנו האמרים הצדיקים שהם אמת, באמרו (סס ט"ו י"ח) אחוך שמע לוי וגו' אשר חכמים יגידו ולא כחרו מאבותם להם לברם נתנה הארץ וגומר. ויש להם הנאים³⁴ כבר בארנום בפ"א אלה הפסוקים במקומם. וכיון שזכרנו אלה חשרשים הד' צריך שנבאר אופני הראיה מהם. ונאמר כי מדע החוש כל אשר יפול חושינו האמתי בדבוק אשר בנינו ובינו ראוי שנדע שהוא הוא באמת כאשר השגנוהו אין בו טפק, אחר אשר נהיה רגילים בענין הרמיונים ולא נטעה בהם, כעם אשר חשבו כי הצורה אשר תראה במראה כי היא צורה ברואה שם באמת, ואינה כי אם טבע מיוחד לנשמים הזכים שתהפך צורת מה שהוא נכחה בה. ולא כעם אשר שמו הקוסה אשר תראה במים נדחכה שהיא אמת תברא בעיה ההיא, ולא ירעו שהסכה בזה היא בשיהיו המים יותר עמוקים שיעורם משיעור אורך הקוסה. וכאשר ישמר מה וחולנו, יגיע אל דעה המוחשית באמת ולא תטעהו הדמות, כאשר אמר הכתוב (ח"ג כ"ג) ויראו מואב מנגד את המים אדומים כדם. אך המושכלות כל אשר יצטייר בשכלנו הנצל מכל פגע והוא מדע אמת אין בו טפק, אחר שנדע איך נעיינו, ואחר כן נשלים העיון ונשמר מן הרמיונים והחלומות. זה יש שקיימום אמהות ברואות בצורות אשר ראה האדם, וחייבו עצמם כי כרי שלא ירחו הנראה, ולא ידעו כי קצתם יהיה³⁵ מעניני היום מחולף אשר עברו על המהשב, ובה אמר הכתוב (קהלת ה' ב') כי בא החלום ברוב עיני. וקצתם מפני המזונות וחומם וקורם ורובם ומעוטם. ובה אמר הכתוב (ישעיה כ"ט ח') כאשר יחלום הרעב והנה אוכל וכאשר יחלום הצמא וחנה שותה. וקצתם מפני המסך הגובר על המוג. והחם והלח ידמה שמהות. ופיני שחוק, והיבש ידמה אבל ודאנות, וכמו שאמר הכואב החולה (ליו"ט ו' י"ג) כי אמרתי תנחמני ערשי ישא בשיחי מסבכי וחתנתי בחלומות ומחזינות תבעתני. אך בהם רמו מעט עליוני מתערב בהם על דרך הרמז והרמיון, כמו שאמר (סס ד' י"ג) בחלום חזיון לילה וגו'. אבל ההברחיים מהמדעים כאשר ישיג חושנו בדברים אחרים עמו, אנו חייבים שנאמין בהם כלם בין שיהיו מעט או תרבה מפי שלא התקיים המוחש ההוא כי אם בהם ואפשר שיהיה א' ואפשר שיהיו ב' או ג' או ד' או יותר מזה ואפילו הנילו א' מה שתגיעו, מפני שא"א בלתי המוחש ההוא וא"א בלעדיהם כלם.

והאהר מהם כי כשאנחנו רואים עשן שנאמין מציאות האש במציאות

ככה. ³³ אמר לנו מדע, ב"ז, כאשר קור נמדע השכל. ³⁴ כבר בארנו. כונתו במלת מדע, לנאורו על ליו"ט, ושמו כהן כתיב על תלמידו, ר"ל סדר חלומות משפטי ודקת הסס. (החכם פירסע נהגמתו הלאבכרית). ³⁵ מצינו פוט חולף. במאמר ח"ג לין מדפיז לוי ללדס ללס מהרהרי דיומא (ברכות סדק משיעי)

העשן, כי לא יהיה זה כי אם בזה. וכן כאשר נשמע קול אדם מאחורי הפרדוד או מאחורי הכותל, אנתנו חייבים שנאמין במציאותו, מפני שראו יהיה קול אדם כי אם מאדם נמצא. אבל מה שיוכיח על האחד כמו שאנו רואים, המזון נכנס בבטן בעל חי מוגשם והצא הפסולת ממנו; ואם לא נאמין בדברי אדם לא ייכלם מה שהשיגו חושינו, והוא שיש בהם כח מושך המזון לפניו וכח מחזיק בו עד שיחבש, וכח שמעכל אותו, וכח דוחה פסלו בו נדחה חוץ. וכאשר יהיה המוחש לא יהיה כי אם באלו הארבעה צדיק שנאמין שארבעתם אמת, ואפשר שלא תשלם לנו אמונת מה שנאמין עד שנחשד לו מלאכה שהאמתה לנו, ואפשר שנצטרך למלאכות רבות, וכאשר יתאמת שהדבר ההוא המוחש נהלה בהם; אנו חייבים שנחשוב אותם כלם אמת עד שיתקיים המוחש ההוא. וזה כאשר נראה הירח מאיר על הארץ והוא בא בעתים שונים מיום ומלילה, ועם זה הולך הליכה³⁶ ארוכה והליכה קצרה, כאשר יקצר עתים להגיע אל א'י³⁷ המחנות השמנה ועשרים אשר השגנום וקרואנו להם שמה, וימשך עתים ויעבור אותם. ועם זה אנו רואים אותו פקע הולך בנגב ופקע בצפון, ונדע מזה כי אם היה לו תנועה אחת בלבד לא היה מהחלפת הליכהו ורחבו. וראותנו התחלפותו מחייב שיש לו תנועות רבות, ושהתנועות הרבות לא התיינה כי אם מנשמים רבים, מפני שהגשם האחד לא יגיעו בעת א' שתי התנועות מתחלפות, כ'ש ג' או ד'. ושהגשמים הרבים השונים בצורתם פזקים קצתם את קצתם, ולכן התנועות יחסרו קצתם מקצתם או יוסיפו עליהן, ושוה לא יתאמת לנו כי אם במלאכת השיעור שנקראת הנדב"ה. והיא הראה אותם לנו נכנסים בצורה על דרך ההרכבה, אחר שנעמדו על הפשוט שהם והתעסקנו לדעת הצורות הפשוטות, אחר הנקורות והקיום, עד שידענו הצורה המשולשת והמרוכבת והעגולה והנכנסה והפשוטה והפוסקת, עד שהגענו לידעת הצורה הפוסקת ומה שמתברר מחלקיה, ומה שמתבטל, עד שידענו כי צורות הנלגלים כדוריות או עגולות ומקצתם בתוך קצתם. ובהשלמת המלאכות הלא יתברר לנו כי הליכה הירח מורכב מארבעה תנועות, וצריך שנאמין כי לא המלאכות אמת, מפני שלא תתום לנו אמונת התחלפות הליכהו על החק הנסבני כי אם בהם. וכיון שבארנו איך יהיה המדע ההכרחי, צריך שנזכיר מה שישמרהו מן התפסד, והוא שרוב מחלוקות בני אדם והתחלפות ראיותיהם בו וממנו. ונאמר כשיאמר אומר האמתני בכך שראו אבטל המוחש, אנו חייבין לעיין שראו המוחש יתקיים בוולת מה שהאמין בו, ואם הוא כן, מה שהאמין בו בטל. וזה כמו שהאמין כ'י³⁸ המגורה בעבור שרואים מלבתה שהיה עליה ככוב נלגל השמש מקדם, וכאשר יבתנו דבריו נמצא זולתו; אפשר, והוא שיהיה זה איד עולה מחיק אישוי עומר, או ככבים קטנים נקבצים, או

³⁶ הליכה ארוכה קצרה. וכן ר"ה ה' וע' יסוד עולם פי"א מואמר נ'. ותני לת כל. וכונתו בהחנות המולה ועשרים על כ"ח יום שיכונ הירח גלגל המולות, וכל חגיגה שיהלך ביום יכנה מחנה. וצ' כרוכס נקדוש המדש.
³⁷ המחנות כ"ח א ש ר. כ"ל, וכן הוא בדפוס קוש'. ובטעות בדפוס מחכרסרס א ח ר. ולו ראה כ"ח לת דפוס קוש', לו ידע כי לא חפי הנהתו לנו חיים.
³⁸ המגורה. הוא נתיב—החלבי (חילך סטראסס), הנראה בלילה בהיות השמים בהיר בכוכבים. ודעת פנקסאמטראס היה שנתב החלבי הוא מתכונת נלגל השמש בלילה. כ"ח המורה, וקרוב לשם שרש בצרפתית אשר הולדתו ה' ח נדרס

זולת זה, ויתבטל מה שאמר. ואם יאמר אומר האמנתי כך שלא אבטל המושכל, אנו חייבין לעיין אם המושכל ההוא יתחייב בזולת מה שהאמין בו, בטלה אמנתו. וזה כמי שחשב שיש ארץ אחרת זולת זאת, וראיתם על זה שתהיה האש באמצע, כי כל דבר חשוב שמור באמצע. וכבר התיישר לנו שנחשוב זה לאדם השוכן בארץ אשר הוא באמצע הכל, ובטל מה שחייבוהו עצמו בו. וכשיאמר אומר האמנתי בכך הקשה על המוחש, והיתה האמונה ההיא מפסדת מוחש אחר, נדון בגבול שבשני המוחשים, כמו שחשבו כי הרבנים כולם הוחלו מן המים כי ב"ח מיסוד לה, ועדו מה שהם רואים אותו מהגדת המים מהתובו לא יתכן שיהיה שרש כי לא יעמוד בעצמו, וכאשר נפגשים בהבאת הראיה כמו אלה השנים הגדול שבהם יותר ראוי לראיה. וכאשר יאמר אומר האמנתי כך הקשה על המוחש, ויהיה קצת מאמרו כותר את קצתו מאמרו שקר. כמאמר אשר חשבו כי הטוב הוא כל מה שהוא ערב לנו מפני סכך הם חשים, ואינם זוכרים שהריגתם הערב לשונאיהם כאשר הריגת שונאיהם הערב להם, ויהיה טוב ורע יחד דבר שסותר זה את זה. וכשיאמר אומר האמנתי כך לעלה כך ודקדקנו העלה ההיא ומצאנו אותה מחייבת דבר אחר איננו מאמין בו כבר בטלה, כמאמר אנשי⁴⁰ הקדמות האמינו כי הרבנים קדומים, מפני שאין אנו מאמינים אלא במה שהשיגוהו חושינו, ואשר אין מאמינים כי אם במה שהשיגוהו חושיהם ימנעם שיאמינו כי הרבנים קדמונים, כי אי אפשר שיחושו הקדמון בקדמותו. וכן אם יאמר אומר האמנתי כך לעלה כך, ותמצאהו שנכנס ביותר קשה ממה שברח ממנו, כאשר ברח קצת המיחדים מאמור³⁹ שאינו יכול על השבת אתבול, ונכנס במה שהוא יותר רע לספר עליו מה שהוא הבל, וכאשר אני עתיד לזכור בטאמר⁴⁰ הראשון.

ואנחנו עתה כאשר נדרוש קיום אמתה מדע ההכרחי, נשמרהו מחמשה הענינים האלה המפסידים אותו. והוא שלא תגור בזולתו אמתה המוחש, ולא תגור בזולתו אמתה הידוע. ולא שיהיה מפסיד אמת אחרת, ושלא יסתור קצתו⁴¹, כל שכן שיכנס ביתר רע מזה שברח ממנו. וזה אחרי שמירת המוחש והמושכל ברגילות אשר זכרנו. ויהיו שבעה ענינים עם הסתן על מלאכת העיון עד השלמתה הצא לנו האמת. ונשיבא זולתנו להביא לנו ראיה במדע ההכרחי, נבהין דבריו באלה השבעה. וכאשר יתכן כסבהן וישקל. במאזנים יהיה אמתה גם כן מקובל, וכן נשתמש בהם בעניני ההגדה הנאמנת, רוצה לומר ספרי הנביאים, אך אין זה מקום לבאר בו כל אופניהם, וכבר בארתי מזה קצת נרחב⁴² בפת יצח פירוש התורה. ואם יאמר אומר איך נשים עלינו לדין העיון בידועות ודקדוקים עד אשר נאמין אותם כפי מה שיתבררו במלאכת השיעור ויהישבו, והעם מרחיקים המלאכה הזאת עד שהם אומרים שהעיון בה מביא הכפירה ומביא אל האפיקורסות? נאמר כי זה אינו אלא אצל עמי הארץ שבהם, כאשר סוברים עמי הארץ שבעיר הזאת כי כל מי שהוא הולך אל ארץ הודו יעשיר. וכמו שנאמר על עמי הארץ שבעירנו שהם סוברים שדבר שחוא דומה לתנין בולע הירח ונקדר.

וזמין התלכו. ועל גלת צבת שכת תרנ. ³⁹ שאינו יכול וכי. סלן ביכולת השם להציב את היסוד הכלל להצטר. ⁴⁰ בחמור הרלסון, טיגות, ול"ל מחמור שני פרק יור. ⁴¹ ק'תו. ב"ז הוסיף ק'תו את ק'תו. ⁴² נפתיחת פרס המורה. ע"ד הפתיחה הזאת ראה על ג' המורה שכת תר"ג ומראה כי אך מיצט מהכרה

וזאשר אומרים על קצת עמי הארץ שבקרב שהם סוכרים שמי שמת מהם ולא ישחטו גמלו על קברו⁴³ ויביאוהו ליום הדין רגלו. והרבה כזה ממה שראוי לשתוק עליו. ואם יאמר אומר הנה חבמי ישראל הזהירו מזוה, ובלבד העיון בתחלת הזמן ותחלת המקום, כאמרם כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאלו לא בא לעולם; מה למעלה מה למטה, מה לפניו מה לאחור (חנינה יר). נאמר ונעזר באלהים כי העיון האמתי לא יתכן שימנעוהו ממנו, ויוצרו כבר צוה בו עם ההגדה הנאמנת, כאמרו (יציני ט' כ"ה) הלא הדעו הלא השמעו הלא הוגד מראש לכם הלא הבינתם מוסדות הארץ. ואמרו החסידים קצתם לקצתם (ליוב ל"ד ד') משפט נבחרה לנו נדעה בינינו מה טוב. וזאשר יש לחמשת האנשים בזה, רוצה לומר איוב וחבריו מאמרים נרחבים. אבל מנעו שנעזבו ספרי הנביאים לצד ושנסמך על מה שיצא לכל אחד ואחד בעדה עצמו כהעלותו על דעתו התחלות הזמן והמקום, כי כל המעיין מן הצד הזה אפשר שימצא ואפשר שיטעה, ועד שימצא יהיה בלא דת, ואם ימצא הדת ויחזיק בה לא יבטח מהעתקתה ממנה בספק שיעמוד לפניו ויפסיד עליו אמונתו, ואנחנו כלנו מסכימים שהעושה זה חוטא, אם הוא בעל עיון, אבל אנחנו קהל בני ישראל חוקרים ומעיינים על דרך זולת זו, שהוא מה שאני עתיד לכתוב ולבאר בע"ה:

דע! אלהים יישרך האיש המעיין בספר הזה, כי אנחנו חוקרים ומעיינים בעניני תורתנו בשני ענינים. האחד מהם שיתברר אצלנו⁴⁴ בפעל מה שידענו מנביאי האלהים במדע, והשני שנשיב על כל מי שטוען עלינו בדבר מדברי תורתנו; והוא שאליהינו ית' חייבנו כל מה שאנו צריכים אליו מענין תורתנו על ידי נביאיו, אחר שאמת להם הנבואה אצלנו באותות ובמופתים, וזונו שנאמן בענינים ההם ונשמרם. והוריענו כי כאשר נענין ונחקר יצא לנו הבורר השלם בכל שער כאשר הוריענו על יד נביאיו. והבטיחנו כי לא יתכן שיהיה לכופרים עלינו טענה בתורתנו ולא ראייה למספקים באמונתנו. והוא באמרו כמה שהגיד לנו מן הדברים כלם שהם⁴⁵ מחוללים והוא הבורא את התחלתם והוא א' אין שותף לך כאמרו (ישעיה מ"ד ו') כה אמר י"י מלך ישראל ונולד י"י צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים. ואמר אחריו כמה שצוה בו והזהירנו ממנו והגיד אותה לנו שהוא היה והוא יהיה, כאמרו (שם ט' ו') ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם עולם ואותיות ואשר הבאנה יגידו למו. והסיר פחדנו מן החולקים עלינו כי לא יתכן להם שינברו עלינו בטענה ולא שיראו עלינו דבר מחוייב, כמו שאמר (שם ט' ח') ה' הפחדו ואל תדו הלא מאז השמעתך והגדתי ואחם עדי היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי. ואמרו אל הפחדו רוצה בו עניני בעלי דינים ברובם וכחותם ומדותם, כמו שאמר במקום אחר (שם כ"א י"ג) ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק. ואמרו ואל תדו הוא כמו ואל תיראו כאשר יבא בענין התמורה ה' במקום אלה, ורוצה מן הדברים עצמם ומן השעויות עצמם, כאשר אמר במקום אחר (יחזקאל כ' ו') מפניהם אל תירא ומדבריהם אל תחת, ואמר (זמות ט' כ') תירא את דבר י"י. ואמרו

כספרה ביריבו, ⁴³ ויביאוהו ליום הדין רגלו. רגלו יביאו מתו ליום הדין כנורא.
⁴⁴ בפעלמה שידענו מנביאי וכו'. כל"ל, וכן הוא בכל ההוצאות, חלכר בהוצאת כ"ו יש מה ערנוב דברים, תחת, בפעל"ל כתיב, "ביגל סה"???. ופולג זלמ טבות הדפוס. ותחת "סידרינו" כתיב אללו, "שנמרכו עלינו".⁴⁵ מחוללים, יש

הלא מאז השמעתיוך, רוצה בו ההגדות שעתידיים לבא, ואמרו, והגדתי רוצה בו ההגדות אשר חלפו, כמו שאמר (ישעיה כ"ב ט') הראשונות הגה באו וחודשות אני סניד. ואמרו ואתם עדי, דומה ל' מה שראה העם מן האוהות הנראות והמופתים הנגלים, והם על פנים רבים מבא העשר סכות על מצרים ובקיעה הים ומעמד הר סיני. ואני רואה כי ענין אות המן יותר נשלאת מכולם, כי הדבר המתמיד יותר נפלא מהנפסק, כי לא יעלה בדעת החבולה שתכלכל עב שמספרם קרוב לאלף אלפים אדם ארבעים שנה לא מדבר, כי אם ממזון מוחל יחל אותו הבורא להם באויר. ואלו היה הנה שום פנים לתחבולה לקצת זה, היו מקדימים אלה הפילוסופים הקדמונים זהיו מכלכלים תלמידיהם בו, ומלמדים אותם החכמות והיו מספיקים להם, מהצורך להתעסק בקנין ולבקש עזר מבני אדם, ולא שיהיו המון בני ישראל מסכיסים על הענין הזה ומספיק זה בתנאי כל הגדה נאמנת. ועם זה כשהיו אומרים לבניהם שאנחנו עמדנו במדבר מ' שנה אוכלים המן; ולא היה לו שום עיקר, היו אומרים להם בניהם: הנה אתם מסכסכים לנו; אהה פלוני הלא זה שדך ואתה פלוני הלא זה נגך אשר מהם הייתם חמדי מתפרנסים זה מה שלא היו בניהם מקבלים מהם בשום פנים. ואמרו היש אלוה מבלעדי, רוצה בו שמא הייתם יראים שיהיה קצת מה שהגדתי לכם שהיה או קצת מה שהגדתי לכם שיהיה⁴⁶ אין כן-אם הייה כריאה מבורא זולתי, ושמא לא הייתי יודע כל מה שיעשהו, וכיון שאני אחד דעתי כוללת כל מה שעשיתיו ומה שאעשהו. ואמרו ואין צורך בל ידעתי, נכנסו בו גדולי בני אדם וחכמיה, כי מלת צורך נופלת על גדולי בני אדם, כאמרו (ישעיה כ"ב ט') הביטו אל צורך חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם הביטו אל אברתם אביכם ואל שרה החוללתם וגו'. ועוד (תהלים ס"ט מ"ד) אף חשוב צורך חרבו ולא הקמותו במלחמה, ורוצה בו כי אין חכם ואין גדול שלא אדעהו, ולא יתכן שיהיה להם טענה עליכם בתורתכם⁴⁷ ולא שובר לאמונתכם, מפני שדעתי כוללת הבל והודעתי לכם אותו. ועל הדרך הזה ירחמך האל, נענין ונחקור להוציא אל מה שהודיענו אלהינו במדע ובהכרה, ויסמך לשער הזה שער שאנו צריכים לו ונאמר כשהיו דברי התורות מתקיימות בחקירה ובעיון הברור כאשר הגיד לנו אלהינו, מה אופני החכמה שהודיענו אותם מדרך הנבואה והעמיד עליהם מופתים ואותות הנראות לא המושכלות? אחר כך אשיב בעזרת האל התשובה השלמה. ונאמר מפני שידע בחכמתו כי המבוקשים המוצאים במלאכת העיון לא ישלמו כי אם במדה מהזמן, כי אם⁴⁸ ימחה אותנו בידיעת תורתנו עליה, נעמוד זמן בלא הורה עד שתשלם המלאכה ויתום העסק בה. ושמא רבים ממנו לא השלם בו, המלאכה בעבור חסרון שיש בו, או שלא ישלם לו להתעסק בה בעבור שיקוץ בה, או מפני שהסקקות שולטים עליו ומבלבלים אותו, ושמרנו הבורא מכל אלו הטרחים כלם במהרה ושלח לנו שלוהיו והגיד לנו בהגדה והראנו בעינינו אותות עליה ומופתים שלא התערב בהם ספק, ולא מצאנו דרך לדחותם, כמו שאמר (שמות כ' כ"ג) אתם ראייתם כי מן השמים דברתי עמכם.

לחס התחלה. ⁴⁶ שיהיה. כ"ו ענו פה שלל נלדק ומאור, ומה שהגדתי לכם שהיה" ויה נוס' מה שהגדתי לכם שיהיה כן חזינו כי אס וכו'!! ⁴⁷ שוכר. כ"ל. והדלתו פ"ש שזנד השער הידוע בדברי חז"ל, ר"ל המחלים ומרפה כח היגיון. וכן היצחיק המכס ר"י פ"יטע (לייכע ווייעד-עלעגונג). וככל ההוללות כמו כן נעשית כ"ר. ?? ⁴⁸ ומה; נוסחת נ"ו יכח.

דבר עם נביאו בפנינו ושם זה מחייב להאמין בו המיד, כמו שאמר (ס"ט י"ט) בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. והתחייבנו מיד לקבל עיני התורה, וכל אשר נכלל בה כבר התקיים בעד המוחש והתחייב בקבלו כל מי שהוגד לו בראיית ההגדה הנאמנת, כאשר אני עתיד לבאר. וצונו שנתנה לעינין בפתח עד שיצא לנו זה בעיון ולא סרנו מהמעמד ההוא עד שנתקיימה מענתו עלינו, והתחייבנו להאמין בתורתו ממה שראו עינינו ושמעו אזנינו, ואם יארך הזמן למעיין ממנו עד שישלם עיונו לא יחוש לזה, ומי שיתאחר בעבור דבר מונע מזה לא יסאר מבלי דת. ומי שיהיה מן הנשים או הנערים ומי שלא ידע לעיין תהיה דתו שלמה לו ומגיע אליה, כי כל בני אדם שוים במדעים ההושיים, ושתבח החכם המנהיג. ובעבור זה אתה רואה בתורה מקבץ בהרבה מקומות הנשים והבנים והאבות ובכרון האותות והמופתים.

ואחר כן אומר בהקרבת זה כמי ששקל מממונו אלף זוז, לתמשה לכל אחד כ"ב זוז, ולששה אנשים לכל אהר ששה עשר זוז ושני שלישי זוז. ולשבעה לכל אחד ארבעה עשר זוז ושתי שביעיות. ולשמונה אנשים לכל אחד שנים עשר זוז ושלוש שמיניות. ולתשעה אנשים לכל אחד עשרה זוזים והשעיות. ורוצה לאמת אצלם במהרה מה שנשאר מן הכל, והוא אומר שהנשאר הוא ת' ק' וזווישים ראינו על ממונו שקילה המסון, וכאשר ישקול אותו מהרה וימצאנו ה"ק זוז התחייבו להאמין מה שאמר להם, ויש להם מתון לדעתו מדרך החשבון כל א' כפי השגתו והבנתו, ומה שקורה לו מדבר מונע. וכמי שספר על חולה מהחולים בענין מענני החולי, והוא נותן במהרה עליו אות טבעית עד שיעמוד הדורש אותה מדרך העיון על מבוקשו. וראוי שנאמין עוד שהתורה היתה לבורא על בראוי קודם בני ישראל באותות ובמופתים נגלים, מי שראה יש עליו טענה במה⁴⁹ שהשינו חוש ראותו. ומי שהוגד לו יש עליו טענה במה שהשינו חוש שמעו. וכמו שאמרה תורה על קצתם (כרלשית י"ח י"ט) כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו'.

ואסמך לדברים חלה מה שעלה בדעתי בסבות, אשר הפילו בכפירה ובכזב וברוח מהאמנת האותות והעיון באמונות. כי אני רואה מהם שמונה, הם נמצאות הרבה. ח' ל' הם כוזב הטורה על טבע בני אדם, וכאשר ירגיש הטבע בענין שבא עליו לחזק אותו ולאמצו בראיה ומשתמש בה בענין התורה הוא ברוח ומפחד מות. ובעבור זה אתה רואה הרבה בני אדם אומרים: האמת כבדה. ומהם אומרים: האמת מרה. והם רוצים בחירות ובורחים ממנה, ועליהם אמר הכתוב (יחזקאל י"א ט"ו) החקו מעל י"י לנו היא נתנה הארץ למורשה. ולא הבינו הפתאים כי אם ילכו לראון הטבע בברתם מהעמל והיגיעה יסארו רעבים ונענים במטול הזרע והבנין. והשנית הסכלות הגוברת על רבים מהם והוא מדבר בלשון האולת וחושב בלבו העצלה ואומר מבלי מחשב, אין דברי וכן במצפוננו. ובאלה הוא אומר (אסעי ג') כי עתח יאמרו אין סוף לנו כי לא יראנו את י"י והמלך מה יעשה לנו. ואינם חושבים כי כאשר הם מדברים בקצת האולתות הא והגבוהות ימותו ויאבדו. זה של ישיית נטות האדם למלאות תאוותיו במאכל ומשתה, ומשגל, ובקנין, והוא ממהר לעשות זה ביריות בלי מחשבה, ובהם אומר הכתוב (תהלים כ"ג ב') אסר נבל בלבנו אין אלהים וגו'. ולא חשב כי כאשר יעשה זה בחליו ובבריאותו ויאכל

⁴⁹ שהשינו, כ"ג הסיג, וכן לכללם שהשינו חוש שמעו.

כל מה שיתאוד, וישגל כל אשר ימצא, ימות ויאבד. והרביעיה הקיצה בעון ומיעוט התישבות בעת השמע והמחשב ומספיק לו המזקר ויאמר כבר עיינתי ולא יצא לי כי אם זה, ובהם אמר הכתוב (תכלי י"ב כ"ו) לא יחרוך רמיה צידו וגו'. ופירוש רמיה הקין לא יגיע לחפצו, ולא ידעו כי אם ינהגו בזה בענין האותם לא תשלם להם, והחמישית עזות וגאווה שגברים על האדם, ולא יודה כי יש חכמה נעלמת ממנו⁵ ולא מהן עמד לפניו, ובהם אמר הכתוב (תה"י ד') רשע בגובה אפו בל ידרוש וגו', ולא הרגיש כי הטענה הזאת לא הועילתו בעשות טבעת ולא בכהיבת אות. והששית מלה שיסמנה האדם בשם אחד מן המנחשים והגויעה אל לבו והמחצוה ויעמוד כל ימיו במחצו, ובו אומר (ישלי י"ח ח') דברי נרגן במחלהמים וגו', ולא חשב כי אם לא יגן על עצמו מהחוס והקור ויבאוהו אל המות. והשביעית ראייה חלושה שמע אותה מאחר מן המיחדים והוא חושב כי הכל הוא כן והיו משהקים עליהם ומיעיבים בהם, ולא העלה במחשבתו כי סוחר הבגדים היקרים אם איננו כפי בקפולם לא יפחית זה הבגדים מאומה. והשמינית אדם שיש בינו ובין קצת המיחדים שנאה ומביאו זה עוד לשנא אלהיו, ובהם הוא אומר (תה"י ק"ט ק"ט) צמתני קנאתי כי שכחו דברך צרי, ולא ידע הכסיל ששונא לא יוכל להגיע ממנו מה שהגיע הוא מעצמו, כי אין ביכולת משנאו להתמיד עליו העניו המכאיב עדי עד. אך מי שהיה פנהגו חלוף הדעות, כאשר חשב בספקים מהמקרא, וראה בהם מה שהרחיקו או שהתפלל לאלהיו ולא ענהו וישאל ממנו ולא נתן לו. או שראה רשעים שלא נקם מהם. או שהיה חסד אך תעמוד לכופרים מלכות, או שראה המות אפק את הבריות וכולל אותם, או שענין האחדות והנפש וענין הגמול והקונש לא עלה בשכלו. אלה כלם והדומה להם אני עתיד לזכור כל א' מהם במאמר אשר הוא מסגנו, ובשער הראוי לו, ואדבר עליו בפי היכולת, ואקוה שאגיע בו אל תקות המנהגים בזה בע"ה.

וכאשר הגיעו הדברים עד הנה, אני רואה לזכור ענין הספר ומספר מאמרים, ואח"כ אחל לבארם, ואקדים בהתחלתם זכרון מה שבא בדברי הנביאים, ואח"כ אביא עליהם המופתים המושכלים כאשר הקדמתי. ואומר כי כל מאמרי הספר הזה עשרה.

המאמר הראשון בשהעולם וכל אשר בו מחודש. המאמר השני בשהבורא אהה. המאמר השלישי בשיש לו צווי ואזהרה. המאמר הרביעי בעבודה ומרי. המאמר החמישי בכויות וכוונות. המאמר הששי בנפש ובענין המות ומה שאחריו. המאמר השביעי בתחיית המתים. המאמר השמיני בגאולת בני ישראל. המאמר התשיעי בגמול והקונש. המאמר העשירי במה הוא הטוב לאדם שיעשהו בעולם הזה. ואחל בכל מאמר במה שהוא לו ממה שהודיענו להיגו, ובמה שמחוקן מן המושכל, ואחר כן אסמך לו מי שנטה ליו, ומישחלק עליו ממי שהגיע ליו, ואזכור מה שיש לו מן הדברים ומה שיש עליו מן התשובות, ואח"כ אחתום בראיות הנבואה אשר לענין ההוא אשר לו המאמר. ומהאלחים אשאל להשיגתי וכל מי שמעין בו, ולהגיעני אל תאותי, בעדו וחסידיו והוא שומע קרוב. נשלמה ההקרמה.

⁵ולא מודג עמד לשניו. החכם ר"ף היצחק קדער איינע ערקצנכעניס, בייא דער יול אין דיינכטע לוצטיגען האבען. ויהיה עמד לסניו, מענין שנות הנחלש בכ"ק, ור"ל ביגלי הגלוה ידמו כי אין עוד חכמה ומדע נחלש, אשר הם לדיכוס נעבוד חללה.

המאמר הראשון

בשהנמצאות כלם מחודשות:

אמר יהודה בן שאול, אמר מחבר הספרי, הקדמת המאמר הזה, כי² כל מעיין בו הוא דרוש דבר שלא נפל עליו ראות העין, ולא השיגוהו החושים. אך הוא משתדל לקיים אותו מדרך הבאת הראיות מן המושכל. והוא איך היו הדברים לפנינו. ועיקר הדבר שהוא דרוש דק למאד, לא ישיגוהו החוש, והוא משתדל להשיגו במחשבה. וכיון שהענין המבוקש כן, היתה כוונת מבקשיו, שימצאנו כאשר ימצאנו, על הצורה אשר בקש למצוא בה, אין ראוי להרחיקו ולא שיתעסק למצאו בצורה אחרת. וזרועת איך היו הדברים לפנינו, הוא דבר שלא ראה אותו אחד מן המדברים, אבל כלנו מכוונים להגיע בשכלנו אל דבר רחוק ועמוק מחושינו, וכאשר אמר החכם בזה (קהלת ז' כ"ד) רחוק מה שהיה ועמוק עמוק וגו'. וכאשר יצא לנו כי הדברים חודשו לא מדבר, וחושינו לא נפלו על דבר כזה, אין ראוי לנו להתרחק ממנו ולספר לומר איך נורה ברבר שלא ראינו, כמוהו, אך תנוה דעתנו עליו ונשמח בו, כיון שהגענו אל מה שבקשנו. והוצרכתי להקדים ההקדמה הזאת, שלא יקרה הקורא בספר הזה⁴ שאמצאנו דבר לא מדבר בראות עין, וחקרתי לו כי לא היה זה אפשר, לא היה צריך⁵ לראיה, ולא לעיון, ולא להוציא דבר מתוך דבר. ועוד כי היינו אנחנו ושאר בני אדם שויים במציאותו, ולא היינו חולקים ברבר שענינו. אבל הצטרכנו אל עיון שיגלה אותו לנו, ולראיה שתבארה לנו, מפני שלא היה נראה ולא מוחש. ולא אנחנו בלבד הסכמנו עם נפשנו על הודאת דבר שלא ראינו כמוהו בהחלה, אך כל המעיינים והמביאים ראיות, הסכימו עם נפשם על כזה. כי אנשי⁶ הקדמות הם משתדלים לקיים דבר שאין לו החלה ולא סוף, ולא נפלו חושיהם על דבר שחשו אותו והשיגוהו שאין לו תחלה ולא סוף; אבל הם משתדלים להשיג את זה בשכלם.⁷ ובעלי השניים משתדלים לקיים שני שרשים זה הפך זה מתפרדים⁸, נמוגו והיה העולם. והם לא ראו שני דברים זה הפך זה נפרדים, ולא איך נמוגו ונתעברו.

¹ הספרי, בן זמן הגיה הזה. ² כל מעיין. ³ ב"ז הוסיף כל מי שמעיין. ⁴ מבקשו לחלוטו, שיחלואו. כן הגיה בן זמן, וכונת המחבר. כוונתו שהדרוש והמבוקש הוא דבר שלא יפול עליו אחד מחמשת חושים, כן על המבקש להשתדל לבקש חושים וראיות, אשר אך נשכל יסודם, ולא מוחשים ומוכנים בחד מהחשים. ולכן ראוי להרחיק את הראיות בעבור שאינן כופלות תחת החוש. — ⁵ שאמצאנו, בן זמן שאני אמצאנו. ⁶ לראיה ב"ז או לראיה. ⁷ מבני הקדמות. הם הפליסופים ארוסטו ומנריו אשר הכימו כי העולם הוא קדום כלי תחלה ומכלה. ⁸ ובעלי השניים. המה המכנים (מארכיב"ע"ר) אשר האמינו בשתי דעות והוא שני יסודות כפדדים בעלמם ומתנגדים, וככ"ז נתמוגו והיו לאחד. ⁹ מתפרדים, נמוגו. ד"ל מתחלה היו כפדדים, ואחר כך נמוגו והרכבו, והם נתהוו העולם. ולפני ב"ז הימה נוסחא מוטעת. ע"כ עמל לתקן.

אך הם מסתדלים להביא ראייה על זה בדרך השכל. ובעליו⁹ החסר הקדמון הם מכוננים¹⁰ לקיימו היולי, דבר שאין בו חוס ולא קור, ולא לחות ולא יובש, נהפך כבח מהכחות, והיו בו אלה הארבעה. והם לא השיגו דבר אין בו אחד מן הארבעה, ולא איך יהפך ויתחדשו בו הארבעה. אבל כוונתם לעמוד עליו מדרך הקטת השכל¹¹ וכן כל שאר הדעות, כאשר אני עתיד לבאר. וכיון שהדבר כן¹², כבר הסכים הכל עם נפשו על הודאת דבר בתחלה לא נפל עליו ראות עין. ואתה הסבקש, ירחמך ה'! כאשר יצא לך ממאמרנו כמו זה, והוא היות דבר לא מדבר, א תפטר להרחיקו, כי כמו זה בקשת מתחלת בקשתך, וכל מבקש זולתך בן בקש. אך שמע והתבונן, כי ראיותיך חזקות מראיותיהם, ויש לך טענות שתשיב בהם על כל כת מהם, ואחר זה שאתה יש לך יתרון עליהם באותות ובמופתים שהתקיימו לך, החזק באלה השלשה דברים בכל שער מהספר הזה, והם, שראיתך יותר חזקה, ושיש לך תשובות על מי שחולק עליך, ואותות נביאיך מהיתרון.

וכאשר בארתי ההקדמה הזאת, אומר, כי אלהינו יתברך ויתעלה הודיענו כי כל הדברים מחודשים, והוא חדשם לא מדבר¹³ כמו שאמר (בראשית א' א') בראשית¹⁴ ברא אלהים וגו'. ואומר עוד (ישעיה מ"ד כ"ה) אנכי יי' עושה כל נוסה שמים לבדי וגו'. ואמת זה אצלנו באותות ובמופתים וקבלנוהו. ואחרי כן עיינתי בענין הזה, היתהאמת בעיני כאשר התאמת בנבואה? ומצאתיו כן מפנים רבים, אקצר מכללם ארבע ראיות. הראשונה מהם¹⁶, מן התכליות, והוא שהשמים והארץ כיון שהתברר שיש להם תכלית בהיות הארץ באמצע וסבוב השמים סביבותיה, התחייב שיהיה לכתם תכלית; כי אי אפשר שיהיה כח לאין תכלית בבשם בעל תכלית, ודוחה זה הידוע. וכאשר יכלה הכח השומר אותם התחייב שיהיה להם תחלה וסוף. ואחרי שנלתה לי זאת הראיה, התישבתי בדקדוקם, ולא מהרתי לגזור אומר בה, עד שבררהיה, באמרי שמה הארץ אין לה תכלית בארץ וברחב ובעמק? אחרי כן אמרתי אלו היתה כן, לא היתה השמש מקפת אותה עד שהיא משלמת חבובה בכל יום וליילה פעם אחת, ותשוב זורחת ממקום שזרחה ובאה למקום שבאה, וכן הירח ושאר הלככים. ואחרי כן אמרתי שמה השמים אין להם תכלית?

⁹ חומר הקדמון, הוא סלעו וסיעתו אשר הסכימו בחדוש העולם לך לא מאין גמור ומוחלט, כי אם היה כלן חומר קדום ומחכו נתיזה העולם. ¹⁰ הם מכוננים כ"ו. ב"ו השתדלו לקיים היולי דבר שאין לו בו לא חוס וכו'. ¹¹ וכן כל שאר הדעות, ר"ל כמו שהיולי הוא דבר אשר לא השיגו, אך ידמו לנו עליו מדרך השכל. כמו כן הוא עם שאר דעת הפלסופים, הכלתי מוכנים בחוס אך בשכל. וב"ו ענב את החומר הזה בהולמתו. ולא ידעתי מדוע. ¹² הסכים הכל עם כפשו. ב"ו הסכימו כולם עם כפשו. ¹³ לא מדבר, ב"ו הוסיף ולא על דבר. ¹⁴ בראשית על ברא הוכח לפי דעת התפרשים הגדולים אך על הנריקה מהעדר ואין מוחלט. ע' חורה ב פ"ל, וע' רצבע' בראשית. ורמב"ן על פסוק ויברא ד' את המכניס. ¹⁵ אנכי ד' כן, ראה עקרים חומר ב' מרק יל—ג. ולדעתי גם "חלתי" רומזת לדעת המחבר מי היה לי לטעוד ועוד בהנריקה גם לא חומר היולי. וכן חמאמיס דרשת חול "מי חמי". ¹⁶ התכלית. ר"ל ברלותו שיש לכל דבר בעולם גבול ותכלה (דיל עכדליקייט אונך בענרענלונג דער וועלט) — ע"ד המופתים האלה, ואם תרצה להבינם ולהשלים החכר שה ראה בעין סקוה מורה חלק ב' בהקדמות.

ואמרתו ואיך יהיה זה והם¹⁷ מתנועעים בלם וסובבים סביב הארץ תמיד¹⁸ כי לא יתכן לחשוב כל הגלגל הקרוב אלינו הוא אשר יסוב, והשאר יותר גדול משיסוב, מפני שאין אנו משכילים כי אם זה הדבר אשר יסוב, ולא נשכיל אחריו דבר אחר, כל שכן שנאמין שהוא שמים ונאמר שהוא סובב. ואחרי כן חקרתי ואמרתו שמא יש ארצות רבות, ושמים רבים, יקיפו כל שמים מהם הארץ שלהם, והיו עולמים שאין להם תכלית. וראיתי זה נמנע מצד הטבע, כי לא יתכן להיות עפר ממקל לאש בטבע ולא אויר תחת מים בטבע, כי האש והאויר קלים שניהם והיעפר והמים כבדים שניהם. וידעתי כי אילו היה בנמצא גוש עפר חוץ לארץ הזאת. וכן היה בוקע כל¹⁹ אויר וכל אש עד אשר יגיע לעפר הארץ הזאת. וכן אם היה מקוה מים חוץ למים האלה היה בוקע האויר והאש עד שיוגיע למים האלה. ומצאתי המציאה הגמורה. כי אין שמים בלתי אלה ולא ארץ כי אם זאת, וכי השמים האלה יש להם תכלית, והארץ הזאת יש לה תכלית, וכאשר נשמיתם יש להם גבול, כן יש להם גבול מניע אל קץ ויעמוד אצלו, ולא יתכן להם לעמוד אחר כלות הבח ההוא ולא ימצאו קודם החתו, ומצאתי הכתוב שהיעיד עליהם בתכלית, באמרו (דברים י"ג ח') סקצה הארץ ועד קצה הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים. והיעיד כי השמש תסובב סביב הארץ ותשוב בכל יום: וזרח השמש וזא השמש (קהלת א' ה').

והראיה השנית מקבוץ החלקים והרבבת הפרקים, והוא, שראיתי הנשמים חלקים מתחברים, ופרקים מורכבים, והתכבד לי בהם סימן מעשה העושה והחדש. אחר כן אמרתו שמא אלה הפרקים והחברות אינם כי אם בגשמיות הקטנים; וצוה לומר²⁰ גשמי החוש הצמת. ופשטתי מחשבתי אל הארץ והנה היא כן, כי היא עפר ואבן וחול והדומה להם סקובים. ועליתי בה אל השמים וראיתי בהם כתות רבות מן הגלגלים קצתם כתוך קצתם, יש בהם כתות מן²¹ המאורים הנקראים ככבים, נגזרו, גדול וקטן,

¹⁷ מתנועעים כולם. ראה מורה ב' א' — ל' ע"ד המופת הזה. ¹⁸ כי לא יתכן וכו'. גם לא יתכן לחמור: כי אך גלגלי השמים הקרובים אלינו המה בעלי חנוכה, (ואז אך המה בעלי תכלית) אולם הגלגלים הרחוקים מהארץ אינם בעלי סבוב, והשאר, אשר אין לו חנוכה, גדול מהגלגל אשר יסוב, זאת אי אפשר, מפני שאין אנו וכו'. ¹⁹ כל אויר וכל אש. ב"ז, כל אש וכל אויר, וכן נכון כי האש הוא מלמעלה, וכן העתיק כסדרן ר"ף, וכן ב"ז להלכה. ²⁰ גשמי החוש והלחם. בגשמים הנחפשים ומושגים בחושינו, או בגשמים הלחמים וגדלים, כן העתיק החכם ר"ף: דוא דורך דוא זיננע זו אומפאסענעדען. ולפי זה לא ידעתי מדוע הוליה המחבר את "הלחם" מהגלגל, הלא גם הוא נחשם בחוש? — ולדעתי "גשמי החוש" בוחנו על בעלי חיים החשים (פיהלענדע קארפער), ויהאיש היעב עם סוג הלחם הבא אחריו. ועד לדברי דברי המחבר להלכה בראיה ב' שגם הם בחקירתו הם הארץ וזלחה מכלל, אמר בפירוש "לחם וחיים" ע"ש. ²¹ המאורים הנקראים ככבים, נגזרו וכו' כ"ל. ר"ל. הכוכבים נחלקו למחלקות ומפלגות וכחות שאונות, מהם גדולים, קטנים, רב אור, או מעט ומלם, ויהיה הנפעל, ונגזרו, משם גדרה (קלאססע, אנדעוויקונג) הנודע לכל איש בספרי הקדוק. והחכם בן זאב בדה מלבו ברש"א חדשה: המאורים הגדולים הנקראים וכו'.

רב אור ומעט אור, והורכבו בתוך הגלגלים ההם. וכאשר נהרר לי הקבוץ והחבור וההרכבה, אשר הם החודשים בגשם השמים וזולתם, האמנתי בעבור הראיה הזאת עוד, כי השמים וכל אשר בהם מחודשים, ומצאתי הכתוב אומר כי פירוד חלקי החיים וחבורם יורה על חודשם, והוא אמר (חללים קי"ט ע"ג) ידיך עשוי ויכוננוני, ואמר בארץ, (ישעיה מ"ה י"ח) יוצר הארץ ועושה הוא כוננה, ואמר בשמים, (חללים מ' ד') כי אראה שמין מעשה אצבעותיך ירח וככבים אשר כוננת.

²² והשלישית מן הראיות²³, המקרים. והוא שמצאתי כל הגשמים לא ימלטו ממקרים שיקרו בכל אחד, אם מעצמו אם מוולת עצמו, כמו שיוזר החי והצמח ויגדל עד אשר ישלם, ואחר כך יחסר ויתפרדו חלקיו. ואחר כך אמרתי שמא הארץ נמלאת מאלה המקרים? והשתדלתי בה ומצאתיה שאיננה נמלאת מצמח וחיים שהם מחודשים, וידוע כי מה שאיננו נמלט מן המחודש שהוא כמותו. אחר כך אמרתי שמא השמים נמלטים מחודשים כאלה? והשתכלתי והנה אינם נמלטים מחודשים, ועקרם התנועה הרבקה בהם, לא הנות, אבל הנועה רבות שניה, עד אם הערוך אתה מהנה אל האחרת; תדע כי יש להם אחר ומהירות, ומהם נפילה אור קצתם על קצתם, ויהחודש בהם האור כירח. ומהם שמראה קצה הככבים לקצה האורם והלובן והירקרק והיחוק. וכאשר מצאתי החודשים שכללו אותם והם לא קדמו להם. האמנתי כל מה שלא קדם החודש הוא כמותו, בעבור שהוא נכנס בגדרו. ואמר הכתוב בחודשי הארץ והשמים שהם מורים על תחלתם (ישעיה מ"ה י"ג) אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי²⁴.

והראיה הרביעית מהזמן. והוא שידעתי²⁵ כי הזמנים שלהם חולף ועומד ועתיד; ואף על פי שהעומד פחות מכל עתה, שמתי העתה כנקודה. ואמרתי אם יהיה האדם משהדל במחשבתו לעלות מהנקודה הזאת למעלה,

והיא הולך חועה לדעהו, גם זה החכם רי"ף להעמים זכונה המחבר אשר לא כיון, וזה לשונו: דאין געויוססע פאן דען גרפססען ליכטקארטערן אנהאנגיגע קלאססען, וויא דיא שטערנע א. ז. וו. וואזי גס מלה „גנורו“ היחה להמעחיק נאכשול, כי מרשה מהורחאה השניה נספרי הדקדוק ונעלי האספנה „סס גנור“ (אנצעליטעט), והנראה לדעהו לתנהו. ²² והשלישית. ב"ז והראיה השנייה מן הראיות. והוא, הוסיף מלה ראייה, ועזב מלה מקרים? ²³ מקרים. מקרה יאמר אלל המחקרים על הדבר השואל על העלם, ואין לו מציאות עממי בלתי העלם (אקלידענליעט). מקרה הבא מעלם, הוא כמו ידע החי ולמיחה הלמם, והמקרה תזולה עלמו הוא, כמו דבר קר אשר נחמסם, או שחיר נלבע על לבן, ולפי זה כל מקרה מחודש, ובזה הניקודברי המחבר. ²⁴ להנחה הראיה ג', עיין רוח מן פרק י"ד, מו"ג ב' הקדמה כ"כ. ²⁵ הזמנים שגשה וכו'. ר"ל העה נחלקה לפי בחוניהו בעבר היה עהיד. אולם אחרי העיון גם זמן ההוי — העומד — איננו במציאות האמתי, אשר נוכל לאמר עליו כי הוא זה, יען כי הזמן נמשך לחניעה הגלגל, והגלגל לא ינוח כלל, נמצא כי הזמן איננו עומד במציאות, וכל נקודה היוצר קטנה היא מורכבת מעבר ועהיד, חבל בכל"ז סס ע"ד העברה אח הזמן העשה כנקודה המחברת את העבר עם העהיד. וגפ"ז הנקודה הזמנית היא אך נדמיון. כמו הנקודה נחמה'החשבוני (מאשהמאטיסער פויקטן). וזה כוונתו

לא יתכן לו זה בעבור ²⁶ שהזמן אין לו תכלית, ומה שאין לו תכלית לא העלה בו המחשבה למעלה ²⁷ ותעבור בו. העלה עצמה תמונע שתלך בו ההיה למטה ותעבור בו עד שהגיע אצלנו. ואם לא הגיע ההיה אלינו לא נהיה. ויהיה הדבר מחוייב שאנחנו המון ההיום אינם היום והנמצאים אינם נמצאים. וכאשר מצאתי עצמי נמצא, ידעתי כי ההיה עברה על הזמן עד שהגיע אלי. ולולי שיש לזמן תכלית לא היה ההיה עוברת בו, ²⁸ והיה דעתי (בזמן) גם כן בזמן העתיד, כאשר היה דעתי בחולף ברא עיני. ומצאתי הכתוב אומר כמו זה בזמן הרחוק (איוב ל"ז כ"ה) כל ²⁹ אדם חזו בו אנוש יביט מרחוק; ואמר (שם ל"ז ג') אשא דעתי למרחוק. והגיעני על אחד מהמבכחשים, ממי שפגע זולתי מהמאמינים שטען על הראיה הזאת, ³⁰ ואמר היתכן שיעבור האדם מה שאין לו תכלית לחלקו בהליכה? כי כל מיל שילך אותו האדם או אמה, יעלה אותו על מחשבתו, נמצאהו מהחלק לחלקים שאין להם תכלית. ומקצת המאמינים הוצרך לתוהוה ³¹ בחלק שאינו מתחלק. ³² וקצתם הודה ב"טפר" ה; פירוש הוא הדגון שלמטה למעלה. ³³ וקצתם הודה בפילה חלקים רבים על חלקים.

ועפ"י שהעמוד פחות וכו'. ²⁶ שהזמן אין לו תכלית. ר"ל כח החלוקה שגור בו לאין תכלית, כאשר נזר המספר בסמך, אבל כפועל הזמן הוא נעל תכלית. (ב"ז בנאורו). ²⁷ ותעבור בו העלם וכו' עד לא היחה ההייה. כיון שהייה הוא דבר מגיע אל תכלית, וההייה עוברת על הזמן, איך אפשר קו נעל תכלית יקיף את קו נלתי נעל תכלית? ומלא נכרח שגם הזמן הוא נעל תכלית (ב"ז בנאורו). ²⁸ והיחה דעתי ג"כ בזמן העתיד. כ"ג, ר"ל אז היחה גלויה לפני האדם עת הפחדה, כאשר נודעה לנו עת הקולפה והעוברת. ²⁹ כל אדם חזו. נדפוס קונטינול, וכן נדפוס ליפסיא הרי"ט, אשר נמשך אחרי ל' קינ' כסומא אחרי הפקח, נדפס נטעוה הפסוק הזה, ולפי הנראה לא ידעו המו"ל, כי אלה דברי איוב, וחשבו כי זלח דברי המחבר (??) — ³⁰ ואמר יתכן וכו'. ר"ל כאשר נביא ראייה על חכמת הזמן מההייה אשר היא ב"ח העוברת על הזמן, א"כ איך יתכן שיעבור האדם אשר הוא גם ב"ה על קו המקום אשר הוא מתחלק לחלקים בנ"ה? כי בזה הזמן והמקום שייס. ³¹ הולרנו וכו' נחלק שאינו מתחלק. הם המדברים אשר יאמינו כי כל העלמים מחוברים מעצם פרדי (אטאמען) והמה גדול התנוקה, ולא יתחלקו עוד. ³² וקצתם הודו בעפירה, כ"ל וזלח מלה ערביה (Tafiri) ר"ל קפילה. והיא דעת החכם הערבי אנריס אכן סאיור אשר התלש, כי כל הדברים מתחלקים לאין סוף (דוא עהייל-בארקייט אינם אוונענדיגע), וכאשר שאלוהו, איך העבור הנמלה — אשר היא ב"ה — מראש סלע אל קצהו, דבר אשר הוא בנ"ה? אז ענה; היא המדוד את המקום הזה, מעט ע"י ההליכה ומעט ע"י הקפילה. ועין הו' ליפסיא הרי"ט בהערע האשכנזית. וראה העתקה החכם ר"י פירסט שלא הבינו כן. וז"ל; הגערע האשכנזי אין נעגוב אויף דיא זייט ענענפאללס קיינט אוונענדיגע עהיילבארקייט אן, אין דעם זיא דען פערלויף דערזעלנען ניר אלס איין גלייכמאסיגעס פארטשענעלנען דעם מאמענטס אין דיא פערבאנגענהייט אנזעהען עכ"ל, ולא ידעתי מקורי הדברים האלה? — ³³ וקצתם הודו בפילה חלקים ע"ח כ"ל. ג"כ אחד מדעת המדברים הסוברים נעצם פרדי, ויאמרו שאין הגיעה. ממהרה מהנועה אחרת, רק

השחכלתי בטענה הזאת ומצאתיה³⁴ נבחרה, מפני שחלוק הדבר לאין הכלית אינו נופל³⁵ כי אם במחשבה, ולא יתכן שיפול בפועל, מפני שהוא רק מנפול הפעל עליו או החלוק. ואם הזמן החולף עברה אותו ההווה במחשבה לא בפעל, הוא בעיני דומה הטענה הזאת, ואם ההווה עברה בזמן בפעל עד שהגיע אליו, תהיה זאת הטענה אינה שוכרת טענותינו מפני שהיא במחשבה — ואחרי אלה הראיות יש לי ראיות אחרות, מהם מה שכתבתיו בערשת בראשית, ומהם מה שכתבתיו³⁶ בפירוש הלכות יצירה, וכתשובותי על³⁷ חיוי הכלבי, חוץ מדברים אחרים תמצאם כשאר חבורי. ועם כל זה אומר כי התשובות אשר אשיב בהם במאמר הזה על מי שחולק על הדעת הזה, הם כלם מחזקות ומאמצות אותי, וצריך שיתבונן האדם בהם, ויחזר מהם אל הדעת הזה מה שהוא דומה לו. וכאשר התברר ל³⁸ ברור נמזר כי הרבנים כלם מתחשבים, עינותי אחר כך, היתכן שיעשו את עצמם או לא יתכן שיעשה אותם כי אם זולתם. ובטל אצלי שיהיו הם עושים את עצמם, מפנים אני זוכר מהם שלשה. הפנים הראשונים הם שכל גשם שנכוין אליו מן הנמצאות חשבתו שהוא יעשה את עצמו, אנחנו יודעים שאחר היותו יהיה יותר חזק ואמין על עשות כבודו. ואם עשה את עצמו והוא חלש ועשה כמותו והוא חזק; וכאשר נלאה לעשות כמותו והוא חזק, כבר נלאה לעשות כמותו והוא חלש. והפנים השניים כי כאשר נעלה במחשבתנו שיעשה הדבר את עצמו, זה שקר על שני חלקי הזמן, כי אם נשהדל להודות בעשותו עצמו קדים שהיה, יורעים אנחנו כי אז היה נעדר, והנעדר לא יעשה דבר, ואם נאמר כי אחר שהיה עשה את עצמו כיוון שקדמה היותו איננו צריך³⁸ לעשות את עצמו, ואין בכאן חלק שלישי כי אם עתה אשר איננה סובלת מעשה. והפנים השלישיים כי כאשר נחשוב שהגשם יכול לעשות את עצמו, לא יתכן זה אלא עד שנחשוב עליו שהוא יכול לעזוב עשותו

מה שזרחה מהירח התנועה, הוא שכננס בינו מנוחת מעט, ומה שהנועמה מאוחרת שכננס בינה מנוחת הרבה, והוא בעבור אחרת שאין תנועה חלל עלם פרדי מן החלקים ההם אל עלם פרדי הסמוך לו, ועין במורה פע"ג הקדמה ב' (ב"ז בנאורו) וליחר ההבנה נביא פה העמקה החכם רי"ף ז"ל; נאך אנדערע, דאסס דיא צעוועגונג איממענר נור דאס שזרענען איינעס אעפאמס לוס אנדערן, שאהע אייגענטליכע וואהרע פערשידענהייט, זייא, אלאס דאסס דיא צעוועגונג ניכט אונטערליך צו איינבאר, זאנדערן איממענר גלייך אייסט, אונד דיא שנעללערע אונד לאנגזאמערע צעוועגונג נור אין דער גראסערן אדער גרינגערן העממיס דורך פויזען, אונס זא פערשיינע עכ"ל. ³⁴ נכהלה. ב"ז הנהלה. ³⁵ כי אם במחשבה וכו'. אבל בפעל הנה תגיע אל הכלית, ואלו עברה ההווה על הזמן רק במחשבה לבד, היה פתחון פה לעוען לאמר כמו שנעבור הדרך ואם הוא בלתי מחולק, כן ההווה עוברת הזמן עם היותו בלתי מחולקת, אבל מפני שהיה עברה בזמן בפעל, ובפעל נכחה יש לזמן הכלית, לכן אין טענות הזוען כלום (ב"ז). ³⁶ הלכות יצירה. זה ספר יצירה הנודע לנו עם פי ר' סעדיה. ³⁷ חיוי הכלבי. שאל ב' מאות שאלות, והגאון השיב עליהם בספר מיוחד ע' תולדות הגאון בראש ודע. ³⁸ לעשות את עצמו. ראה בעין חודרת חובת הלכות ח"א פ"א הקדמה א'. מו"נ ב' הקדמה י"ח. עקרים מאמר ב'

את עצמו, ואם נחשוב עליו זה נמצאהו נמצא ונעדר יהוה, מפני שמחשבתנו יכול לא יהיה כי אם נמצא, וחברנו אליו סאמר שלא יעשה את עצמו הוא שנאמין שהוא נעדר, ומה שהביא לקבץ נמצא עם נעדר לדבר אחד בענין הוא שקר משהח. ומצאתי הכתוב שקדם להכחשת הענין הזה; כאמרו (ההלים תק' ג') הוא עשנו ולא אנחנו, ובקצפו על מי שאמר (יתחק' כ"ט ג') לי יאורי ואני עשיתיני, וענשו אותו.

ואחר הפנים האלה אשר בטלו אצלי שיהיה הדבר מחדש את עצמו, וחייבו שזולתי עשהו, עיינתי במל אכת העיון אם מחדשו עשהו מרבה, או לא מדבר כאשר נכתב בספרים? ומצאתי שנעלה בשכלנו שחדשו מדבר טעות, מפני שהוא דבר כוהר קצתו את קצחו, מפני שאמרנו חדשו מהייב שיהיה העצם נבדא³⁹ מוחל. ואם נשער הקאמר מדבר נחייב שחומד שלו קרמון לא נברא ולא מוחל, וכאשר נעלה על השכל חרושו לא מדבר, נמצאהו דבר ישר. ואם יאמר לי אומר חייבת לדברים נעשה ביחוד, מפני שלא ראית במוחש עשוי כי אם מעושה ולא פעול כי אם מפועל, ג"כ לא ראית במוחש שיהיה דבר כי אם מדבר, ואיך שמת ראיתך שאין פעול כי אם מפועל, ולא שמת ראיתך שאין דבר כי אם מדבר, והם שנים במציאה? אומר לו כי הית דבר מדבר או לא מדבר הוה המבוקש אשר דרשתי להביא הראיות עליו, ולא יהכן שיהיה הדבר אשר יזעקסו להביא עד עליו שיעיד הוא על עצמו באחת משתי המעלות, אבל מביאים עד מזולתי כאשר היה אין פעל כי אם מפועל לצד מן המבוקש הזה אשר אנחנו מבקשים אמתתו, לקחתיו לראיה עליו וכן לי הית דבר לא מדבר. עם שמצאתי קצת מהדברים אפשר שיאמר עליו ה, אלא שהמאמר דק יוצא חוץ לענין הספר והנחתיו ולקחתי הגלוי. והתבאר לי עוד, כי כל מה שנחשב שהנמצאות נבראו ממנו, כבר חייבנו שחדברו ההוא הוא קדמון⁴⁰, ואם היה קדמון ישותו הוא והבורא בקדמות, התחייב שלא יוכל לו להביא ממנו דברים, ולא היה נשמע לו להפעל כרצונו ולחצטייר כהפצו, אלא שנחבר אליהם עלה שלישיית למחשבתנו הפרידה ביניהם, עד שהיה בה זה עושה וזה עשוי, ואם נאמר זה, נאמר דבר שאינו נמצא, כי לא מצאנו כי אם עושה ועשוי לבד. וזכרתי עוד כי עקר מבוקשנו דיה⁴¹ מי עשה מדבר, כי העושה ראוי שיקדם לעשוי, ואין א' מהם יותר ראוי להיות סבה להייתה האחד ממה שיהיה האחר סבה להייתו, וזה שקר גמור. וזכרתי עוד, כי האומר שהוא ברא דבר מדבר, כשימשך האדם עם ימשכנו עד שיביאנו אל שלא ברא דבר כלל. והוא שהסבה המקלה בלב האדם דבר מדבר, הוא המוחש כן⁴² השנוהו. ויאמר כי המתוש גם כן יושא שיהיה במקום ובזמן, ובצורה מצוירת, ובשוער משוער⁴³, ובמצב נצב, ובצירוף מצטרף, ושאר ההכונות הרומות לאלה, כי משפטם כלם בשער הזה, כמשפט דבר מדבר. ואם נבוא להשלים כל משפטיהם עד שנאמר

פ"ד, וחנין אה המופח על מכונו. ³⁹ מוחל כ"ל. וכן הוא בכל הסגולות אשר לפני, ולא ידעתי אי זה הולאה יאחה לפני נ"ו, אשר חשב הנוסח "מוחל" לדבר חדש. ויורחחו כמו מוחל מל' התקלה. ⁴⁰ ואם היה קדמון נ"ו עבד המלח האלה נבולאמו. ⁴¹ מי עשה מדבר וכו'. ⁴² ואלה חקקה טכנות המחמיר וברם: מי עשה מלא דבר, כי העושה ראוי שיקדם לעשוי נאם טאמר נחמד קדום א"כ אין אחד מהם וכו'. ועל פי' העמוק טכנס ד"ף נ"ו. ⁴³ השנוהו וכו' יושב. כ"ו השיבוהו וכו' יושב. ⁴⁴ ובמלכ נלכ וכו'.

נברא דבר מדבר בזמן ובמקום ובשיעור משוער ועל מצב נצב ובצורה, מצטרף והחמה להם, והיו כלם קדמוניות, לא נשאר אם כן דבר לבורא, ותבטל הבריאה כלל. ודקדקתי עוד כי אם לא נודה היות דבר לא מדבר לפניו, לא יהכן שימצא דבר כלל. והוא שאם נעלה במחשבתנו דבר מדבר יהיה דרך הדבר השני במאמר בדרך הראשון ותנאן, שלא יהיה כי אם מדבר שלישי, ודרך השלישי בדרך השני ותנאן, שלא יהיה כי אם מדבר רביעי, ויגיע הדבר עד אין תכלית. וכיון שמה שאין לו תכלית לא ישלם, כבר נתחייב שלא נמצא, והנה אנתנו נמצאים: ולולי שהדברים אשר היו לפנים יש להם תכלית לא היו נשרפים עד שנמצינו. ואשר יצא לנו מן המושכל, הוא הכתוב בספרי הנביאים, כי הגשמים תחלה מת הבורא, כאשר נאמר (תהלים ל' ב') בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם ועד העולם אתה אל. וכיון שהגעתי לאמת אלה השלשה שרשים בדרך העיון, כאשר התאמתו בדברי הנביאים והמפוסים, והוא שהדברים מחורשים ושמחורשם זולתם, ושהוא חדשם לא מדבר, והיה זה הדעת הראשון מן המאמר הזה אשר הוא העיון להתחלות. ראוי שאביא אחריו שנים עשר דעות, למי שחלק עלינו באמונה הזאת, והיה הכל שלש עשרה. ואבאר בו כל מה שטען בו כל עם לדעתם ומה שכתר אותו. ואם יהיה לו דמה מן הכתוב אבארוהו בנורת השם. והדעת השני דעת מי שאמר שבורא הדברים⁴⁴ יש לו גשמים רוחניים קדמוניים, מהם ברא אלה הגשמים המורכבים. וטען על זה, מפני שלא יהיה דבר כי אם מדבר. וכאשר עלו במחשבתם למעלה והתעסקו לדמות, איך ברא הבורא הדברים המורכבים מן הרוחניים, אפרו נדמה לנו שהוא קבץ מהם נקורות קטנות, והם החלקים אשר לא יחלקו, והם מעלים אותם במחשבתם שהם דקים עד מאד יותר דק מה שאפשר להיות מן האבק, ועשה מהם קו ישר, ואחר כך גזר הקו ההוא לשני גורים שוים. אחר כך הרכיב מן האחר מהם על השני הרכבה אלכסונית, עד שיהיו כצורת⁴⁵ הסמך היונית, אשר היא בצורת אלף למד בערבי בלא תושבת כזה **י**. ואחר כך סימר אותם במקום שנפגשו, ואחר כך גזר אותם במקום הסימור ועשה האחר מהם הגלגל העליון הגדול, ועשה מן האחרות הגלגלים הקטנים. ואחר כך צייר מן החלקים ההם הרוחניים צורה אצטרובולית, וברא מהם⁴⁶ עגלה האש. ואחר כך צייר מהם צורה שמעונית וברא ממנה עגלת העפר, ואחר כך צייר מהם צורה שחיים עשירני ושם עליה סבוב האויר, ואחר כך צייר ממנה צורה עשירימיה וברא ממנה כל הימים, וגזרו בזה ושמו בזה אמונתם. והביאם אל המאמר הזה, שלא יודו כמה שאינו בנמצא. ואלה הצורות אשר טרחו בהבאתם לדמותם אל צורות הטבעיים האלה הנמצאים. והנני מבאר מה שיש עליהם בשערים האלה. ואומר, שיש עליהם במאמרים האלה שחיים עשרה תשובות. מהם הארבעה הראשונות, אשר הורו אותנו שהדברים מחורשים, ומהם האחרות אשר הורו אותנו שבורא הדברים בראם לא מדבר, ואחר שישבלו אלה

הנני נאורס ההגיוני נרוח חן פרק י', ונמלה ההגיון סער יוד. ⁴⁴ יש לו גשמים וכי'. היא דעה חכמי היונים, אלאקסאנאקראס, דעמקריט עמיקור, והס לינס רגזיס נחוס, לכן קראוס רוחניס. ⁴⁵ כנורה הסמך וכי'. הבאון פי"ר הגיה כ"ף היונית א. ⁴⁶ עגולת האש. זה השמים יכל לנאס. — ואס

השמינה תשובות, אני מצא ארבעה תשובות אחרות שיהחייבו כם. תחלה שיהם האמינו, כמה שאין כמוהו בנראה, והם הרוחניים, אשר הם מדמים במחשבתם כאבק וברק מכל דק, וכחלק שאין מתחלק, וזה דבר שלא יושכל.

והשנית אני רואה כי אלה הדברים אשר טענו, לא יתכן שיהיו חמים ולא קרים ולא לחים ולא יבשים, מפני שהם אומרים שאלה הד' טבעים מהם נבראו. ואני רואה עוד, שלא יתכן להיות להם מראה, ולא טעם ולא ריח, ולא גבול ולא שיעור, ולא רוב ולא מיעוט, ולא במקום ולא בזמן, מפני שאלה הדברים הם⁽¹⁷⁾ הארי הגשמים, והדברים ההם הם אצלם קודם הגשמים, וזה הוספת למה שלא יושכל, וברחו מהיות דבר לא מדבר, ונכנסו כמה שהוא יותר רחוק ועמוק ממנו.

והשלישית שאני מרחיק ואחשוב לשקר, התפתות דבר לא מצוייר בצורה, עד שצוייר בצורת האש המים והאוויר והעפר, והצטיירת מה שאינו ארוך ולא רחב ולא עמוק, עד שהיה ממנו הארוך הרחב העמוק, וכן השתנות מה שאין לו ענין, עד שהיה לו כל הענינים הנראים עתה. ואם אצלם שנתקנו כל המוכיחים והשטנים, מפני שהבורא חכם יכול להפכם ולשנותם, חכמתו אם כן ויכלתו לברא דבר לא מדבר. ונעז מאלה הרוחניים השקרים.

והרביעית שלא תהקים מה שטרתו כו⁽¹⁸⁾, מהאמת החתוך והדבוק זההרכבה והסימור והחתוך השני, ושאר מה שנכמד אל המעשים האלה. מפני שאין ראיה מעמדת על דבר מהם, אבל הם מחשבות וכברות. אבל אני רואה שיש במלאכה הזאת סתירה, והיא, שהעושן אצלם אם הוא יכול להפוך את הרוחניים גשמים, הוא יכול להפכם ברגע אחר, ובשלו אלו החלוקים. ואם הוא אצלם אינו יכול להפכם כי אם מעט, כמעשה הברואים דבר אחר דבר, כל שכן שלא יוכל להפכם מן הרוחניות אל הגשמיות. וככלו אלה השקרים כלם, מלבד עויבת האותות והמופתים, ומן ההדאה בכלהי המוחש לא נחו. והגיעני כי יש אנשים מעמנו, חשבו, כי הענין שאמר בו הכתיב (משל' ת' כ"ג) יי קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז ושאר הפרשה הוא ענין אלה הרוחניים. התכונות בדבר, זמצאותו שטעו בפירוש הענין הזה, מחמש עשרה פנים. השנים עשר אשר בארתים מדרך חשכל, אך הג' אחרים, מדרך לשון העברים ודברי המקרא. תחלתם כי מלת קנני מורה על בריאת הדבר, כמו שאמר (כרש' י"ד כ"ג) קונה שמים וארץ. וכמו שאמר עוד (תהל' ק"ד כ"ט) מלאה הארץ קנין. ואם הם מחזיקים שהמלה הזאת מחייבת קדמות, יחשבו גם כן כי השמים וכל אשר בהם קדמונים, ויכטלו בריאתם מרוחניים אשר היתה כוננתה אליהם. ואם היתה אצלם מלת הקנין בשמים ובארץ מחייבת בריאתם, היא עצמה החייבת בריאת הרוחניים. והשניים שמלת ראשית דרכו מורה על ענין החלת הבריאה, כי כמוה נאמר בגחל שבכהמות (איוב מ' י"ט) הוא ראשית דרכי אל, וכאשר ענינה שם שהוא תחלת מה שברא בבהמית יהיה גם כן ענינה הנה, כי זה הנובר תחלת מה שברא

הרש"ה להבין מה דברי המחבר בכלל, המזייר הנריאה עפ"י חכמת הסנין, ראה בית האויר להר"ה עמוד ר"ה. ⁴⁷ חלרי הגשמים. בז' פעלי הגשמים. ⁴⁸ מהאמת החתוך וכו'.

מהדברים. ואם אינם רוצים בפירוש הזה, יחייבו שהבהמה היא קרמנית.
 והשלישיים שזה הענין הנזכר אהב האמת ושונא השקר, כמו שאמר
 (שלי ח' טו) בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש⁴⁷ ומי שאהבו אהב
 את החיים, ומי ששנאו אהב המות, כמו שאמר (סס טס ל"ה) כי מוצאי
 מצא חיים והיוטאי מומס נפשו כל משנאי אהבו מות. והוא מצד לבקשו
 ולהזהר בו. כמו שאמר (סס טס ל"ג) ועתה בנים שמעו לי והקשיבו כל
 אמרי פי ואם הם הרוחניים אין נמלטות המחזת האלה שיהיו להם, אם
 בענין פשיטותם או אחר הרכבתם, ואם נחשוב אותם להם בפשיטותם אין
 עמם בעת ההיא צדק ולא טוב, ולא חיים ולא מות, ולא אדם נמצא שיבקש
 ויגיע אליהם. ואם נחשוב שהם להם אחרי ההרכבה, החלק אשר יש לנו מהם
 אנחנו מגיעים אליו בהכרח, וחלק הנשאר אשר לא הורכב אי אפשר
 להגיע אליו, כי המרכבות יברילו בינינו וביניו פני-דבריהם. והגיעני
 שאחרים חשבו, בי פרשת (איוב כ"ח ל"ב) והחכמה מאין תמצא ואי
 זה מקום בינה, ושאר הענין שהוא תאר הרוחניים, מפני שאמר באהחנות
 אלהים הבין דרכה ותואר ידע את מקומה. ומצאתי אלה גם כן טעו בפ'⁴⁸
 יותר מטעות הראשונים, מפני שהענין הראשון אין מפורש בו שהיא החכמה,
 אע"פ שעל האמת שאין בו ספק שהוא על החכמה, אבל הענין השני
 היה זכרון החכמה בו מפורש, ואיך הטעו עצמם בכניונו? וראיתי עוד
 שהכתוב מכאר על החכמה הזאת כי נמצאת עם הארבעה יסודות לא קודם
 כאשר נאמר אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה, כי הוא לקצת
 הארץ ניבט תחת כל השמים יראה; וזכר השמים והארץ, ואחר כן לעצת
 לדוח משקל ומים הכן במדה; וזכר האויר והמים, אחד כן ראה ויספרה
 הכינה וגם חקרה, וכבר נגלה בטול סברת שני הענינים האלה ברוחניות.
 אך הם על החכמה; ואין החפץ בה שהיא היתה לבוא ככלי שברא בה
 הדברים, אבל החפץ בה שהיא חדשה מבריות היסודות וסעפותם, ונהבארה
 חכמתו שבה הכל מתיקן.

והדעת השלישית דעת מי שאמר, שבוא הגשמים בראם מעצמו. מצאתי
 אלה האנשים לא נתכן להם לכחש בעושה, ועם זה לא קבל שכלם כפי
 מחשבתם היות דבר לא מדבר, וכיון שאין דבר כי אם הבורא, האמינו
 כי ברא הדברים מן עצמו. ואלה, ירחמך האל! יותר כסילים מן הראשונים.
 וראיתי לגלות אולתם בשלש עשרה פנים; מהם הארבעה אשר על
 בעלי הרוחניים, וארבעה ראיות החוש, וארבעה ראיות היות דבר לא
 מדבר. אך אופני החשובה אשר על מי שאמר בקדמות הרוחניים, אינם
 חייבים בהם, אך הם חייבים כמותם חמש ענינים כל אחד מהם רחיק
 אותו. הראשון⁴⁹ השתנות הענין הקדמון אשר אין לו צורה, ולא תכונה
 ולא שיעור ולא מקום ולא זמן, עד ששב קצת גוף שיש לו צורת ושיעור
 וגבול ומקום וזמן ושאר מה שנכללו עליו הנמצאות, ואין להעלות זה על
 הלב כי אם⁵⁰ מרחוק שכרחוקים. והשני⁵¹, בהירת האדם אשר לא ישיגו

ויעדערטוילענגענס, וע' הולאה ב' בספרו חקר דעת. ⁴⁹ השתנות הענין
 וכו'. ר"ל כי זה דבר אשר הוא רחוק מאד, ואין להעלות על לב, אשר
 הבורא הקדמון, המסוגל מכל חארי המזלחות יבדל מעצמו — בני השתלשלות
 מלא דבר — ענינים הנופלים החח כל מקרי וחארי המזלחות. ⁵⁰ מרחוק
 שכרחוקים. ר"ל כי אם להרחיקו. ⁵¹ נחירת האדם. ר"ל נחירת אלס.

שנוי, ולא יפעל בו פועל, ולא ישיגהו משיג, שישים קצתו גוף, עד שישתנה המשיגים, וע"ר⁵² שיפעלו בו הפועלים, ועד שיסכל אחד החבמה, ואנש אחר המנוחה, וירעב ויצמא וידאג וייגע, וישאנהו שאר הרעות, והוא היה רחוק סבל אלה, ואין לו צורך לקנות מהם תועלת, אין אלו הדברים הם אם מעניני הדב. והשלישי, הצריך אשר לא יעול, איך גזר על קצת חלקיו להפילם ברעות האלה? וכאשר אשהרל לדעת זאת, לא אמצאהו שיעבור אחר משני ענינים, אם שבא עליו זה ברוך והחייב בו, לא יהיה כי אם בעבור רעה שעשה או בחטאים שחטא, או שיהיה בלא חיוב, ויהיה זה חסם שהממו ועול שקול עליו, ועל אי זה משני הענינים שבא הדבר, מצאתיו מופסד ושקר. והרביעי, איך קבל החלק ההוא מצות שאר החלקים עד שהטבע ונתקן ונצטייד ונכנס חחה הצער? אם היה זה בעבור סוד שפחד או תקוה שקוה, ואילו היה זה על אי זה משני הענינים, לא ימלט שיהיה דרך הכל שיפחד ושיקוה, או שיהיה זה דרך הקצת לכד? ואם הוא זה דרך הכל, מאי זה דבר יירא, אלמה יקוה ואין דבר זולתו? ואם יהיה זה דרך הקצת, לאי זו עילה שב הקצת יקוה ומפחד וחשאר לא יקוה ולא יפחד? ואם הקצת קבל מצות הרוב לא לתקוה ולא לפחד ולא ליראה, זו רעה, מפני שאין לו עילה ידועה, וכל זה כוב ושקר. והחמישי מי שיוכל להשיב חלקיו מן הצערים, וזוא חסם, לא יחפן שלא ישיבם. ואם נעביד על דעתנו שהוא יקשה כן, יבטלו הברואים, ואם אי אפשר בלעדיהם בנפך, כאשר לא היה אפשר בלעדיהם בתחלה, יהיו אלה החלקים שהם נופים לעתים, וכל חלק מהם יצטייר ויתכן מדה מהאמן, ואחרי כן ימלט וימחלק ויבנם החתיו חלק בהפעלות. ועם כל זה לא יתכן שיהיה תכלית לעתים האל, מפני שהכל אשר הם ממנו אין לו תכלית, וזה מה שידאנו השכל ותמאנה אהו המחשבות הברורות⁵³. ואיני חושב הפהאים בברחם מחיות דבר לא מדבר, עד שהאמינו באלה האולמות כלם, אלא כמי שמורה מן החום אל האש ומן המטר אל תחת⁵⁴ המרזבים⁵⁵ חוץ ממה שדחו מדבר האותות והמופתים.

והרעת הרביעיה דעת מי שחבר בין אלה השנים, וחשב כי הבורא ברא הנמצאות מעצמו ומדברים קדמונים. והחייבו באלה י"ז תשובות, הי"ב הראשונות אשר על בעלי הרוחניים, ואלה החמש אשר על מי שחשב כי הבורא ברא הדברים מעצמו, והיה זה יותר סבל משתי הכחות הקדומות. ואם אלה ההבלים כלם נטו אליהם, בעבור יטול הבורא, וחשבו עליו שהוא⁵⁶ יכול על כל, שקר משנוי עצמו ומה שיהחבר אל זה. ואני

ר"ל הכחירה והכרירה להיות אדם (דיא זעלבסעצשטוימונג לו איינעס מעגעשען). וכונה הראיה בכל, כי גם זה הכל ונעמו רוח לאחר: כי הענין הקדמון הנעלה מכל שנוי וחמורה, ינחור אל"ע להיות דבר הנפול החח מקרי הזמן ופגעיו. ⁵² שיפעלו בו הפועלים. כנ"ל, וכן הוא נלפוס קוש' ונבוא' ב"ז. ונדל' אמסטורדס ונדל' ליפסיא (הרי"ט) נטעות שיפלו. ⁵³ ואיני חושב וכו' עד והמופתים. כ"ז עזב את המאמר הזה כבולחמו' ולא ידעתי למה רוח ענר עליו? — ⁵⁴ מרזבים. (פרייפע, רינגע) נטורות מקום החקנולות טפי מי גשמים, וכפכים נקלות נמורד. ⁵⁵ חוץ מה שדף וכו' ותלמד זה עוד יכזבו ולא יאמינו במליחות השמות והנפואה. ⁵⁶ יעול על כל, שקר מפני עצמו כנ"ל. ר"ל אלא נעלי והכל האלו, דעושה,

רואה שיכלתו על היית דבר לא מדבר יותר קל על הנפש, ויותר קרב אל השכל, ויותר נאות לאותות ולמופתים.

והדעת החמישית, דעת מי שאמר בשני נחשים קדמונים. ואלה, ישידך האלהים! יותר סכלים במה שנטו אליו מכל מי שקדם וזרו. והוא שהם מרחיקים שיהיו⁵⁷ שני פעלים מפועל אחד, ואומרים כי לא ראו כזה, והסכימו על זה ואמרו; הנה אנתנו רואים הדברים כלם שיש בהם טוב ורע נזק ותועלת, וכבר התחייב שיהיה הטוב אשר שם, משרש כלו טוב, ויהיה לו הרע אשר בה משרש כלו רע. והביאם זה לומר כי מוצא הטוב אין לו הכלית מחמשה צדדים, והם המעלה ומורה ומערב ודרום וצפון, ויש לו הכלית מלמטה ממקום שהוא ממשש מוצא הרע; וכן מוצא הרע אין לו הכלית מחמשה צדדים, והוא מטה ומורה ומערב ודרום וצפון, ויש לו הכלית מלמעלה ממקום שהוא ממשש מוצא הטוב. ואמרו עוד שאלה השני שרשים, לא סוד נבדלים זה מזה, ואחר כן נמוגי והתחדשו אלו⁵⁸ הגשמים מהמוגם.

ונחלקו בסכת המוגם, שקצתם חשבו כי הטוב היתה סכתו שירפא הצד הפוגש אותו מן הרע; ומקצתם חשבו, כי הרע היתה סכת המוגם לתקותו בטוב שיהנה במה שבו מן הערבות. והסכימו כי זה המגז לו עד זמן כשיהיה כלה, תהיה התגבורת לטוב ויחלש לרע ויפסק מעשורו. והנני טבת מה שיש על אלה מן התשובות בכל שער ממה שטענו בו. ואומר כי יש עליהם תחלה הארבעה פנים אשר הביאונום ראה על חרוש הגשמים, ואחריהם הר' פנים אשר הביאונום ראה על היותם לא מדבר; ואחריהם החמש פנים אשר על מי שחשב שהבורא יתברך בראם מעצמו, ואלה י"ג פנים, ועליהם אחריהם מה שהוא מיוחד בהם ט"ז מינים מן ההשוכות במאמר הזה, חוץ ממה שיש עליהם במאמר השני. והוא שלקחתי קטבי דבריהם, וסבכתי עליהם אופן העיון, ונתקו בו עד שלא נשאר מהם דבר. והשיבותי אל לבי ראשון (ראשון), מה שחשבו כי אין בנראה שני פעלים זה הפך זה מעשה אחד. ומצאתי שהיות שני פעלים מפועל אחד נכון מכמה פנים; אחד מהם שהאדם יקצוף ויכעס, ואחר כן ירצה וימחול, ויאמר כבר רציתי וכבר מחלתי. ואם הטוב הוא המחול הוא ג"כ היה הקצוף; ואם הרע הוא המחול, כבר היטיב כאשר מחל; ועל שתי הפנים יחזיו כבר היו שני המעשים לא'. ועוד כי אנו רואים האדם רוצה וגונב, וכאשר יביאוהו להודות יודה במה שחטא וכמה שקשה; ואם הרע הוא שהודה כבר צדק, והצדק הוא טוב. ואם הטוב הוא אשר הודה, הוא גם כן אשר רצה וגנב, ועל שני הענינים יחד כבר התקיימו לאחד השני מעשים. ועוד שאם יהיה הכח הנוקם איננו הכח הרוצה. וכן הכח הגונב, איננו הכח המורה, ראוי א"כ שלא יזכור הרוצה בעת רצונו מה שהיה ממנו בעת קצפו, ולא יזכור המורה בעת הודאתו מה שהיה ממנו בעת חטאו, ואנתנו מוצאים המחשש בהפך זה כלו. ואחר כן השתבלתי מה שהכשירוהו מהיות פועל א' לשנים, והנה הוא מופקד משני פנים. אחד מהם שאם נעלה ברעתנו ששנים שיעשד עשוי אחד ונחשוב שאחד מהם עושה את כלו, והשני גם כן עושה את

נעזיר סמכו א"ע על סנרחס, כי הנורא הוא כל יכול, גם דברים נמנעים נעמנם, אכל סכחו סנרחס דחיה, ממה שאין ביכולת הי"ח לננות את עצמו, ועוד שאר ענינים, כאשר ינאר בדברי המחבר מאזר ל'. ⁵⁷ שני פעלים. ב' שני פעלים. ⁵⁸ הגשמים. ב"ז המרכיבים הגשמים.

כל, יהיה כל זה הבל, כי העושה את כלו לא נשאר לשני מה יעשה. ואם נחשוב כי א' מהם עושה את קצתו, והאחר עושה קצתו, כל העשוי א"כ כבר היה לעשה אחד ואין לו שותף בו. והפנים השניים, כי המעלה על דעת שני דברים יעשו מעושה אחד, א"א לו שלא יחשוב לכל אחד מהם⁵⁹ שבמו שיכול שיעשה הדבר ההוא, כן הוא יכול שיעווב עשותו. וכאשר נעלה על דעתנו שתי בחירות זו הפך זו במעשה אחד, בחר האחר מהפועלים עשוהו, ובחר האחר שיעווב עשותו, נראה אותו בשבלנו עשוי, עווב, בעת אחד, וזה הפך מבואר. והנה אתה רואה אותם, שהרחיקו מה שהתקיים בעדות הנראה, והיוח במה שבטלו הנראה. ואלה חמשה תשובות, שלשה על הרחקת שני מעשים מעושה אחד, ושתיים על קצמם מעשה א' לשנים. ואחר כן אומר, ברחו מהיות דבר לא מדבר, מפני שלא ראו כמוהו, והפילו עצמם בנומץ לא נראה כמוהו. והחלת זה, שהם הווח כי כל אחד מהשנים אין לו תכלית מחמשה צדדים, אשר לא ראו, והיה יותר טוב להם שיש להם תכלית⁶⁰, הקשה על הששית אשר ראו אותה, ודגו בהפך זה. ועוד שהם במה שחשבו, כי הרב מכל אחד מהשנים נפרד בלתי נמוג; והם כל דבר שהשיגו מהם לא השיגוהו כי אם נמוג, ועיזבו להאמין כי הבל נמוג, הקשה על הקצת, ויחשבוהו בהפך זה. ועוד במה שחשבו, שהמוג חדש בלתי קדמון לא היה לפניו מוג, ומה הודיעם? ואולי שני הענינים⁶¹ לא סרו נמוגים, ונפרדים עד אין מספר. ועוד במה שחשבו, שהם עתידים להפרד אחר זמן, ומה הודיעם שזה יהיה? ואולי לא יהיו נפרדים לעולם, הקשה על הנראה לו⁶², שמה יפרדו וימוגו בעתיד לאין תכלית? ראה! איך ברחו מהיות דבר לא מדבר, מפני שלא ראו כמוהו בנמצא; והסכימו על חלקים בלתי נמוגים, ושהם אין להם תכלית, ובמוג לא היה סוף לפניו, ובהפרד לא יהיה אחריו מוג, ולא ראו דבר סוף לנמצאות, אך ראו הנמצאות בהפך זה. ואלה ארבעה תשובות אחרות. ואחר כך⁶³ עיינתי בשתי עלות המוג אצלם, ומצאתים נפסדות שהיה, והוא

⁵⁹ שכמו שיכול וכו'. עיין חו"ה שער היחוד פרק ז' נאופן השנינו, ולקמן במאמר הסני. (ב"ז נבאורי). ⁶⁰ הקשה על הששית. מלשון היקף בדברי חז"ל. ר"ל היה להם לדמות החמשה לדברים להשיגות ולהוליא חולדה, שכמו שיש להם תכלית, כן יש לכל הדברים. ⁶¹ לא סרו נמוגים, ונפרדים וכו'. ר"ל אולי לא סרו מקדמותם מלהייה נמוגים, או אולי לא סרו מעולם מלהיות נפרדים, וישתמשו' ממלה ונפרדים, כמו או. וכן העתיק החכם רי"ף: ז"ל זינד פיעלליכט עוויג געזאנדערט קדער עוויג געמישט. — אולם מלוח "אין מספר" יורו בכל מקום על השוה הדבר, והכפלה העיני פעמים הרבה, ופה על כרחנו חסיה הוראהם על קדמות הזמן (עוויג)? ואלו הכוונה. לא סרו מלהיות נמוגים ונפרדים, פעם נמוגים פעם נפרדים, וכה יוכפלו לאין מספר, וישתהו לדברי המחנך להלאה: שמה יפרדו וימוגו בעתיד לאין תכלית, אבל לפי זה עכ"ל המוג חדש, (כי זאת לא יחכן לאמר כי הפרד והמוג הם צנח אחת ושיניהם קדומים). והמחנך רונה לדחות אולי המוג קדמון? — ⁶² לו שמה וכו' כן הוא בכו"ל אמס' ונהו' ליפסיח חר"ט. אולם ברש' קיש' כתוב חתת מלח לו, "או" וכן הגיה ב"ז מדעתו: או שמה יפרדו, וכן העתיק רי"ף. ⁶³ עינתי בשתי עלות המוג. ר"ל החנוכהו בנצני השחי יסודות, בפעל טוב ונפיעל רע, אשר לפי

כי הפועל אם היה כשאר אמרו קצתם בכוון הטוב, כבר שב רע בהתערבו עם הרע בכוונת בקשת הרע, ואם הוא בכוון הרע כבר נהפך הסכונן מעצמותו⁶⁴; וזה מה שטמאנים לדורות בו. ועוד אם הוא המוג ספקי הטוב לא הגיע אל מה שכוון (מחרעה) הצד השמשש אותו. אבל אנחנו רואים צערו בהכנס הרע יותר גדול מהמושש וזה האר עצל פתי. וכך הוא הפועל לרע כבר הגיע אל בקשתו, והנה אנחנו רואים אותו שיערב לו הטוב ויאבלהו וישתהו וירוח אותו ויקרב אליו, ועל שני העניינים כבר נפל היאוש מגבור הטוב על הרע. ואחרי כן התבוננתי לפני המוג אחר שהיו נפרדים, וראיתי המוחש דחה את זה, כי אנחנו רואים האש מתרחק מהתחבר אל המים, ונראה האויר בורח מהתערב בעפר, וכאשר יהיו חלקיהם המעטים על זה ההמנע, כל שכן שימנעו חלקיהם הרבים ולא ישלם המוג לעולם וזה מבואר. ועוד אם העים נתלים בהקשה יש לנו עליה אלה השלשה חשובות אחרונות; ואם מצד ההגדה אומרים המאמרים האלה, ההגדה הברורה לא היה כי אם מדרך הנבואה, וכל נביא אינו כי אם אחרי המוג, ובוה שלש טענות. הראשונים שאחרי הפרדו ממוצא הנמור אינו יודע מה יהיה מהמוצא ההוא. והשנית כי בהתערבו עם הרע כבר נשתנה צדקו ולא יהיו הנפשות בוטחות בו. והשלישית כי הנביא אין מתקיימת לו הנבואה כי אם באותה המלאות, והאותות המלאות לא תהיינה כי אם בחדש מה שאין בטבע ולא כמנהג, והם מכחישים מה שהוא הפך הטבע והמנהג, והם מביאים ראיה המיד כמה שהם סוכרים בטבע ובהק. וזה טמה שמרחיק אותם טענות הנבואה, כי לא יתכן אצלם להביא מופתים עליה, וזה השלמת החמשה עשר פנים. ואני עתיד ליכזר אחריהם פנים אחרים בזה המאמר השני מאמר היהוד בעזרת האלהים ואמצתו. ולא תנוה דעתי אחר כן במקום הזה על כל מה שזכרתי, עד שאבאר כי זה הדבר אשר החזיקו בו העים הזה⁶⁵, ר"ל: החשך, איט הפך האור, אבל הוא העדר האור. ואם יאמרו מאי זה טעם אתה אומר כי אין החשך הפך האור? אביא בזה ג' ראיות. אחת מזה כי האדם אינו יכול לברא שרש, והנה אנחנו רואים אותו כשהוא עומד לשמש וישים כפו האחת על השנית כמו קובה, יהיה מה שיש ביניהם חשך, והאדם אינו בורא שרש החשך, אך סך בעד האור מהגוע אל האויר אשר בין כפיו, וחשך מפני שחפר האור. והשנית כי אני רואה את האדם יש לו צל כשהוא עומד לפני נר א', ואם נקיפוה בנרות רבים לא יהיה לו צל, ואין בכח האדם לבלות שרש מהשרשים, אבל המציא האור אשר היה נעדר בקצת האויר המקיף את האדם. והשלישית כי לא ראיתי שני גופים זה הפך זה שיהפך אחר מהם וישום

דבריהם נמצאו, ומנאחיס נפסדות וכו'.⁶⁴ וזה מה שטמאנים וכו'. ר"ל על כרחך לפי שיטתם מוכרחים לנו לאמר: כי הפועל הטוב נהפך לרעה, וזלזה הם ממאנים להודוה, כי לפי דבריהם הטוב לא יהיה לעולם רעה. ובכאור ב"ז בטעוה.⁶⁵ אשר החזיקו בו העים הזה; ר"ל החשך, אינו וכו'. ר"ל המאמינים האלה, אשר החזיקו אה החשך ליסוד עזמי, והוא הפועל הרע, טעו בזה, כי בלמח החשך אינו כריאה בפ"ע אך הוא צל מהעדר האור. וימשך מלת ר"ל⁶⁶ מהמחנך אך על החשך, ומלות אינו וכו', הוא הסחירה על דבריהם. ונז' הגיה: כי זה הדבר אשר הרחיקו בו העים הזה, כי לא יכול להנין בלא ההכחו, ולפי הבהוה העהיק ר"ל⁶⁷. אבל לדעתי נכון כמו שכתבתי, אם אך נפסיק מעט אחר מלת החשך⁶⁸ ונעמיד

האחר על השלמות, כאשר לא יהפכו המים אש ולא האש מים. וכאשר ראיתי האויר החשך ישוב מאיר, ידעתי כי החשך איננו הפך האור אבל הוא העדר. ואחר כן מצאתי שאר המוחשים על הדרך הזה, והוא שהאויר מקבל הקול מן המדבר ומגיעו אלינו, ואם לא יקרעהו קול לא נשמע דבר, ולא נאמר באויר ההוא איננו משמעו הפך הקול, אבל הוא העדר הקול. וכן המאמר ברית, כי האויר מקבלו באי זה מקום שיהיה ומגיעו אלינו, ואם לא יהיה לא נדית דבר, ואין זה הפך הריח, אבל הוא העדרו. וכן האויר מקבל האור ומגיעו אל עינינו, אם לא יהיה אור לא נראה דבר, אין זה הפך האור, אבל הוא העדר האור. וכאשר ראיתי הגופים העבים מונעים האור ונרמה לבני אדם כי הצל יולד מהם, אמרתי אולי יטענו כי החשך יולד מן העפר. והתבאר לי כי אם היינו לוקחים גוש עפר ועמדנו במקום השמש וזרינו את עפרו בארץ, לא היינו רואים לחשך מקום כלל. ונאמר עוד, אולי הם טוענים באדם אשר הקיפוהו הנרות כי צלו שב אל גופו, ויודעתי שאם היה זה כן היה משחית הנראה מגופו. ואלה דברים נראים מוחשים דוחים התחדשות השבוישים אשר נאמרו כי החשך באיר, ואני יודע כי האלהים ספר על עצמו (יטעיה מ"ס ז') שהוא יוצר אור ובורא חשך. ואומר כמה שהוא נאות למוחש הזה, כי הוא ברא האויר המקבל האור והחשך במציאות והעדר, כאמרו אחריו (סס סס) עושה שלום ובורא רע. ואנחנו מסכימים כלנו כי הבורא לא ברא רע, אך ברא לדברים אשר הם סובלים שיהיה לאדם בהם שלום ורע בבחירתו, שאם יאכל המאכל כפי צרכו וישתה המים כפי צרכו יהיה זה שלום, ואם יקח מהם מה שאינו סובל יהיה זה רע, וכאשר אני עתיד לברר במאמר הרביעי בשער הצדק, אבל יחס האור והחשך לכריאתו, בעבור רוע מחשבת מי שהאמין בשנים, ועל כן אמר יוצר אור ובורא חשך, והודיענו עוד כי יש לאור ולחשך תכלית, וכאשר השיבנו אל העם הזה באמרו (ליוז כ"ו י') חק חג על פני מים עד תכלית אור עם השך.

והדעת הששי רעה מי שהורה בארבעה יסודות. אלה חשבו שכל הגשמים מורכבים מארבעה יסודות, והם החום והקר והלחות והיובש, שאלה הארבעה, היה כל אחד נפרד בתחלה, ואחר כן התחברו והתחדשו מהם הגשמים. ומביאים ראיה על זה כי הם רואים הגשמים מקבלים מחוץ חים האור וקורו, וכיון שהרבר לא יקבל כי אם הדימה לו, כבר נתחייב שיהיו בתוך גשמייהם אלה הארבעה. ואלה סבלים מכל מי שקדם, בעבור דברים אני אספרם ואבארם עליהם, עיזבו בהם דרך הראיה ותעו מדרך האמת. ונאמר תחלה, שהם הרחיקו היות דבר לא מדבר כדי שלא יהיו כמה שלא נראה כמוהו, ונכנסו כמה שלא נראה כלל והאמינו בו. והוא ששום אדם בעולם לא ראה חום נפרד, ולא לחות גמור, ולא קור פשוט, ולא יובש לבד, אך השיגו החושים, והם נקבצים נגשמים. וטענו אלה כי בתחלה היה כל אחד מהם נפרד, ולא ראו מזה דבר. ואחר כן מה שהם מאמינים שהתחברו, אחר שהיו נפרדים, הוא עוד בהפך המוחש, כי אנחנו והם לא ראינו מעולם מים שהתחברו עם האש, ולא אש שהתחבר עם המים, עד שהמים והעפר אשר יהכן תבורם, ולא יפסדו כשאנו מחברים אותם, ואחר כך נעזבם, הם מתחילים להפרד ושיקע העפר וצפים המים, ודבר שאם יכרה להתחבר, יפרד, מן השקר שיבא הוא מאלו להתחבר עם הפכו. ואחר כן עינינו כמה שזכרו מן ההתחברות, ומצאתנו איננו נמלט משיהיה התחברותם

לעצמם, או לדבר אחר זולת זה, ואם ההתחברות הווא לעצמם, בטל מה שאמרו עצמיהם לא סרו נפרדים, והתחייב שמהו המצאם הם מורכבים. ואם ההתחברות לדבר זולת זה, אל הענין הווא היה כונתו ואמרנו כי יש להם בורא בראם מחובדים. ואחר כן עיינתי בהפרד אשר שמוהו וסמוך, ובלו הווא לעצמם בכל עת שימצא עצמם, לא יהיו כי אם נפרדות, ובטל החבור, ואם הוא לדבר אחר, תהיה עלה חמישית, צריך שיהיו נבדעים לביר אותה, וזה מה שלא ימצאוהו. אבל הכאתם הראויה על מציאות אלה הארבעה בגשמים, אין זו השובה עלינו, אך אנחנו נאמר שהם נמצאים, יש להם מציאת המציאם. ואלה התשובות עליהם, אמרו בכל א' מהן הפך הגראת, ומחיותו כל אחד מארבעה נפרד, ובואם מאיליהם אל התרכבה, ומחיותם בכל ענין⁶⁶ או לזולת עצמם. אלה התשובות עליהם עם השתיה, עשרה הקודמות; ר"ל ד' ראיות החדוש, וד' ראיות שהדבר אינו עושה את עצמו, וד' ראיות היות דבר לא מוכר, ואלה השתים עשרה, מלבד מה שהוא מתחייב באותות ובמופתים. ומי שידעתי מעמנו שסבר קדמות דבר מחטבעים, לא מצאתי שחושב כי אם קדמות המים והאוויר, מפני שהתורה ספרה על עגלה האש והעפר (בראש' א' א') בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, אבל סבר על המים והאוויר שהם קדמוניות, מפני שחשב שענין (סס סס כ') והארץ היתה הרו ובהו. ורוח וגו' המים, שהם כן קודם הבריאה. וזה מאמרו אולת גמורה, כי התורה לא אמרה והארץ היתה, אלא אחר שהקדימה בראשית ברא אלהים, והיתה הארץ כאשר נבראת עפר ימים ואוויר⁶⁷, וכבר ספר הכתוב על הרוח, באמרו (עמוס ד' י"ג) כי הגה יוצר הרים ובורא הרוח. ועל המים הרחוקים באמרו (הכלים ל"ה ב') אשר לו הים והוא עשור, ועל העליונים באמרו (סס קמ"ח ד) והמים אשר מעל השמים כי הוא ציה ונבראו.

והדעת השביעי דעת מי שאמר בארבעה יסודות וההיולי, ואלה הם יותר סכלים מכל מי שקדם זכרם, מפני שקיימו העשוי עושה, וקיימו הדברים לא עצם ולא מקרה, והתחייבו היו היובים אשר על בעלי הטבעים, ועמם החמשה חייבים שעל בעלי הרוחניים, ואלה אחד ועשרים. וכאשר נאמר לאלה השתי כחות, כאשר אינכם רואים עושה הגשמים האלה, למה אמרתם שהטבעים עשו אותם, ולמה לא אמרתם שאין להם עושה? נמצא שאומרים אף על פי שלא ראינו להם פועל בנראה, צריך שנאמין שיש להם פועל שאיננו נראה, שאין⁶⁸ פועל הווא כי אם מפותל, וראיתם זאת בעצמה מבטלת שיהיה הדומם עושה דבר, כי אין אנו רואים פועל כי אם בוחר, ונמצא עוד אומרים ראינו המים כשפוסקים אותם מן האילן לנה יעשה פרי, והוא ראינו כי מעשה ההפרות למים. ונאמר כי בורא הגוף בלא סבה יכול שיבראהו בסבה, כי לא יתכן שיהיה יכול הדבר הנחל וילאה מהקטן, וכיון שאין פעל כי אם מבוחר, יתחייב שיהיה הבוחר הוא אשר עשה הפרי בסבה היא המים. ונמצא עוד אומרים, כבר הסכמנו

נקידה. ⁶⁶ ענין זכוי. כ"ז הוסיף אס לעצמם או לזולת. ⁶⁷ וכבר סבר וכו' עיין במדרש רבה בראשית פ"א מה שהשיב סס על סאלה הכלסיסיס הניגע לדברי המחבר פה. ⁶⁸ ע"ל הווא כי אס מפותל, כנ"ל: נקד ככל מקום שיבוא. נדברי המחבר מלה פעל נגד זועל, והוא סס מפתט זכר (אין ווערק) ולמס: הגיס כ"ז בכל המקומות ע"ל.

כלנו על שהאש שורפת, ולמה יחסתם הפעל לזולתה? נאמר כאשר הסכמנו על שהסבין כורת, והפעל איננו כי אם למניעו, ואפשר שיהיה למניע ההוא מניע אחר. כן נאמר כי האש שורפת ולאש מניע הוא האויר, ולאויר מניע הוא הבורא, והפעל אם כן לבורא אשר הוא המניע הראשון וכבר אמר הכתוב במעשים שהם למניע הראשון, באמרו (ישעיהו י' ט"ו) היתפאר הרגון על החוצב בו אם יהגדל המשור על מניעו כהניף שבט את מרימו כהרום מטה לא עץ. והבאתי אלה השבושים בסוף אלה הדעות, שלא יפגשו קצת התלמידים ויתבלבלו.

והדעת השמינית דעת מי שאומר, כי השמים הם הפועלים את הגשמים, והוא משים אותם קדמונים, ואינם מאלה הארבעה טבעים; אך הם⁶⁹ סבך חמישי. וכאשר ישיבו עליו⁷⁰ מחוס השמש, הוא אומר כי אין עצמה חם אבל היא⁷¹ מחמימות האויר מרב סבובה ויגיע אליו חומו. ואומר זה, מכיון ראייה על השמים שהוא טבע חמישי, מפני שהוא רואה תנועתה עגולה; בהפך תנועת האש או האויר אשר הם למעלה; והפך תנועת העפר יהיה אשר הם למטה. וכבר טעה טעות מביארת, במה שהביא ראייה בטנו, ובמה שהביא ראייה עליו. ואני מבאר הכל, ואומר: כי אופני טעונו במה שהביא ראייה מן השמים, כי אלו היתה אש היתה התנועה למעלה, כאשר אנתנו אומרים כי תנועת האש עצמה הטבעית היא הסבובה, והראיה על זה תנועת השמים אשר היא אש נמורה, כאשר התבאר לנו מתנועת השמש המנוהשת, אך זאת התנועה שתראה לאש למעלה, היא מקרית, בעבור שהצא מעגלת האויר, וכאשר הצא מעגלת האויר והגיע אל מוצאה, השתנה תנועתה הסבובית. וזה כמו האבן אשר אין לה תנועה במוצאה, אבל היא שוקעת, וכאשר ישיבונה למעלה התנועה למטה, עד שהצא מעגלת האויר, וכאשר⁷² הצא, ממטה יראה טבעה שאין לה תנועה, וכאשר נראה האבן אשר אין לה תנועה, מתנועתה בהכרח עד שהגיע אל מוצאה, היתה האש אשר יש לה תנועה סבובית יותר קרובה להבנתו, שהתנועה תנועה זולתה, עד שהגיע אל מוצאה. הלא תראה כי האיש היה, בעבור זה הספק החלוש, חייב את נפשו להאמין בדבר חמישי, שאיננו מושכל, ובא ליחס חום השמש שהיא מוהש אל האויר, לא אל עצמו. וזה תמה מקצתו שישים הבורא ספק, וחספק ברור קיים, ויכרח מהות דבר לא סבובי, מפני שלא ראה כמותו, והוא מאמין בטבע חמישי ולא ראה כמותו. ויתחייב עוד בהפסד אמונתו, שעצם השמים יש לו תכלית, וכמו אין לו תכלית, ובעבור זה אינם אצלו כלים, וזה החלה מה שהקדמנו לתור דברי, ושאר השנים עשר מאמרים הקדומים ועם כל זה אינם

⁶⁹ מהנך חמישי. הדעה הזאת סתומה השמים היא איננו מן ה' היסודות, היא דעה חרישית, ונדעה מליד בספרי הרמב"ם, אשר נמשך אחריו בסעיף ה'.

⁷⁰ מחוס השמש. על זה ישיבו מענה: כי החום איננו עגמו נשמת, אך יבא מסכה סבובה ותנועה, היתחמה לה האויר. ועיין רוח חן פ"ז, ובמורה נבוכים ב' פ"ט.⁷¹ מחמימות. ב"ו מחממה, וכן נכון.⁷² וכאשר הלא ממטה וכו'. ר"ל וכאשר הלא מעגול האויר, אז רואים אנתנו ממטה (ר"ל) צעה סתומה מונחה על הארץ) שאין לעצמה תנועה. והם נראה להגיע הגבה קטנה, וכאשר הלא ממטה" אז יראה לנו מאל, ולפני ב"ו היתה ניסחא

עליה כמה שטען מקדמות השמים, מד' פנים אחרים. תחלתם סודר הגלגלים, והוא שהרבר הקרמון לא תהיה קצת יותר ראוי במעלה החשובה מקצתו האחרת, ואם הפנימי הוא החשוב או החיצון, הוא מחייב הטענה. וכן המאמר בסדר הוככים, כי קצתם בגלגלים ורובם בגלגל החיצון. השניים פה שינו השמים בנינו. וידוע שקיינו אינם משיגים כי אם מה שהוא מאלה הארבעה יסודות, כי טבעיהם מהתהדרים עם טבעי עינינו, אבל אם יהיה יסוד חמישי נמצא אין לו בעינינו דבר חסר שידבק בו, ויראנו החוש, אלא אם יחשוב שיש בנו גם כן מאומה מן הטבע החמישי, וזה שאינו חושב. והשלישיים מהתוספת והחסרון. והוא, שכל יום חולף מהזמן לגלגל, הוא תוספת על מה שהלך וחסרון מן העתיד, ומה שהוא סובל התוספת והחסרון, יש הכלית לכוון, והכלית מחייבת החדש. ואם יתגבר חושב ויחשוב כי תליפת יום מן הימים, לא תוסף על מה שהלך ולא תחסר ממה שקעת, ⁷³ נקח המציאה והנראה. והרביעיים מהתחלפות הנועויות. והוא, שהכח אשר אין לו הכלית לא יתחלף בעצמו, וכאשר ראינו תנועות השמים מהתחלפות, עד שקצתם נערכים אל קצת על שלשים כפל, ועל שלש מאות וחמישים וחמש, ועל יותר מזה, ידענו שכל א' מהם יש לו הכלית. וביאור זה, שהתנועה המזרחית לגלגל הגדול, תראה סובבת בכל יום וליילה פעם אחת. והתנועה המערבית ⁷⁴ לוככים הקיימים, תנוע בכל מאה שנה שיעור מדרגה אחת. ועל הערך הזה לא הסוב סבוב שלם ⁷⁵ כי אם באלף שנה, יהיו ימים י"ג אלף אלפים וק' מ' אלף יום. אלה כפלי התנועה המזרחית, מלבד מה שיש בין זה מן התנועות. ומה האמר ככה שתעבור הנועויות זה המעבר, אך לא יהיה לו תכלית? ואלה הי"ז פנים על האומר זה, מלבד טענת האוהות והמזוהים. ואמר הכפרים כי השמים לא יעשו דבר וכל מעשיהם הם ליוצריהם יתברר, הוא אמרו (ירמיה י"ד כ"ב) היש בהבלי הגוים מנשימים ואם השמים יהיו רביבים הלא אתה יי' אלהינו ונקוה לך כי אתה עשית את כל אלה, ואמר עוד (ישעיה מ"ה י"ב) אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי.

והרעת התשיעי ⁷⁶ דעת המקרה. אלה האנשים חשבו כי שכלם הורה אותם שהשמים והארץ היו במקרה, בלא כונת מכוון ולא פועל ולא בוחר ולא דומם ⁷⁷. וכאשר שאלו אותם איך יעבירו זה על דעתם, אמרו כי גשמים לא ידעו מה הם, נקבצו אל המקום הזה ונרחקו ונלחצו, ומה שהיה מהם קל מהר לעלות למעלה, ושם שמים וכוכים, ומה שדוה מהם

מוטעה. ⁷⁸ נקח המציאה. ב"ז נקח ראייה מן המציאה והנראה. ⁷⁴ הוככים הקיימים. המה (פיקסטרנע) ונקראים קיימים, נעבור שמונעה אינו מורגשת לנו בזמן קרוב, כאשר מרגישים אנחנו תנועת המרחית. ⁷⁵ כי אם נחלף שנה וכו'. החשבון אינו לזקק, ע"כ הגיה ב"ז: סבוב שלם כי אם בל"ו אלף שנים וכו'. ולפי זה יכוון היטב גם מספר הימים. וכן העתיק עפ"י רי"ף בתרגומו האסכנזיה. ⁷⁶ דעת המקרה. היא דעת אפיקור וההולכים בשפתו, עיניו חקר דעת נדברו מהרי"ל ב"ז מה שהביא שם שטחו נלחצו. ⁷⁷ ולא נדחה, ולא דומם. לבריאת שמים וארץ לא הייתה לפי דעתם, לא נורא בעל בחירה, וגם לא פועל הכרחי. (ער זי"א פרייה ווהאלענד אלעד שמוסם נקטסוענדיג. רי"ף) ושחתם התחבר- במלח, דומם" על העדר

כבד שקע למטה, וצף עליו הלא והתמצע בינם הרפה, וזבב אותם הוא האויר, והשוה אותם והעמידם. ואין ספק שאלה יותר סכלים מכל אשר קדם זכרם. ויתחייבו מהתשובות עליהם השנים עשר פנים אשר הקדמונים, זמתחייבים עד אלה השלשה פנים אשר אני מספר אותם. תחלתם שהדבר הבא במקרה יוחס אל דבר טבעי, ויהיה הדבר ההוא בטבע, וזה במקרה, ואם יהיה כל דבר במקרה מה הוא הדבר שיהיה בטבע? והשני כי הדברים הנפולים במקרה מעטים בשיעורם, ואם יהיו כל הגשמים הם הדבר המעט, א"כ מה הוא הדבר הרב? והשל ישי שהדבר הנפל במקרה אין לו קיימא, מפני שאין לו שורש הולך עליו, ולא משך שמכלכל אותו להתמדה, אם יהיה כל דבר אין לו קיימא, מה הוא אשר לו קיימא? ואלה, ירחמך האלהים! דברים מופסדים, והזוהר שאין להם קיימא בעת המבחן והנסיון. וכאשר בארתי טעותם במאמרם במקרה, כן אבארהו בשאר מה שסברו וחשבו. ואומר, כי מאמרם כי הדברים באו ונקבצו ונדחקו יראה לנו מאין באו, והם יודעים מקום שהיו בו וזולת זה אשר קצתם מקום לקצתם, ומאי זה דבר ברחו, ואיזה דבר היה ככת עזיבתם לראשון והליכתם אל השני. ואחר כן יאמרו איך היו מקורם זה הקבוץ, העל מה שהם או על חלה? ואם הוא ענינם בהפך מה שהם עליו, איך חושבים האיות היא? ואחרת מאולתם, אמרם כי כל דבר מזהיר חלק, עלה מהם למעלה, מורה אמרם זה, על שהם סוברים שהנוכבים כשיעור החול או הבחלה אשר ימצא בארץ, ולא ידעו כי א' מן הנוכבים ככל הארץ כפלים רבים, והם רחוקים מזה, והוא מהם והדומה לו מרומם. אחר כן אומר, ואם הם אומרים אמת על המקרה, ימציאוהו שיהכך התחברות חלקי בית מאבנים ועצים מעצמם, ויפסלו ויתרכבו עד שיהיה בית, או יתחברו חלקי הספינה מעצם וברזל ויתחזקו מאליהן ויבאו בים. וזה מה שלא ימציאונו נראה, ולא יכשירוהו במאמר שלא יחשבו לפתאים. וכאשר החבר אלה השבעה לשובות אל מה שקדם, תהיינה השע עשרה; חוץ ממה שנתברר באותות ובמופתים.

והדעת העשירי הדעת היחזק בקדמות. והוא, דעת מורכב מצלקות רבות. אפשר ששתפזרו עם ההיולי, ואפשר ששתפזרו עם הארבעה טבעים, ואפשר ששמוהו נפרד לבדו. ואומרים בעליו: כי הדברים כלם לא סרו על כה שאנחנו רואים מהארץ והשמים והצמח והחיים ושאר המקרים, אין להם תחלה ולא סוף. והגדולה שבטענתם, שהם אין מאמינים אלא במה שיפול עליו ראותם, ולא השיגו חושים לגשמים חאלה תחלה ולא סוף. ואלה, ירחמך האלהים! אשר אני חושב, שבבני אדם מה שיחשב שהם מלאים, המתוכח עמהם שלא התקיים עליהם טענה. ואבאר שאלה יותר סכלים מכל מה שקדם זכרו, ובאלהים אעזר ואביאם במטה הויכוח, עד שאביאם¹⁸ אל ההודעה בידוע. ואומר כי תחלת טעותם, שאחר שאמרו שלא נורה כי אם במה שיפול עליו חושינו, הוזהו במה שלא נפל עליו חושם, כי לא אמרו: לא ראינו תחלת הגשמים וסופם, ויצדקו על חושם, אך הם אומרים; כבר התברר לנו שאין להם תחלה ולא סוף, וזה ענין לא יחכן שידאוהו בתוש. וכאשר ישבו לטעין שהם השבילוהו בשכל, הקשה על המחש, ועזבו שורש טענתם, וידו כידע בלתי המחש אך אני מוצא אותם סותרים

הנחירה. ¹⁸ חל ההודעה, ב"ז. הגיה ההולדה (בעקענטניס) וע"כיו העתיק

דבריהם, שכל אחד מאמין שהמדינות אשר הלך בם, והמעשים אשר עשה, ובני אדם שראה, והחשבון אשר חשב, וכבר רחקו מעיניו אויב מתי, אמת, והוא אינו רואה אותם בחושו, מפני שרחקו ממנו, אבל הוא יודע בשכלו אשר קבל צורתם דמותם ונטבעו אצלו. אבל אני רואה אותם כותרים דבריהם, אחר שישמקוהו ויראוהו. והוא, שחוש הראות אין לו ממשלת על השמע, וחוש הטעם אין לו ממשלת על המשוש. וכאשר יגיעו חושי האדם לדבר שיש לו מראה וקול וטעם ומשוש, אם לא יהיה הגה מדע תקבץ בו הנפש כל אלה המוחשים, לא תגיע אליהם. ואחר כך אני מוצא כל אחד מהם כשהוא רואה אדם, ואחר כך ישאלוהו: הראית אותי, אומר כן, ואם המענה הוא לחוש, הוא איננו מדבר, ואם המענה לדבור, הוא לא ראה מאומה. וזאת ראייה שיש הגה מדע צפנהו חוש הראות והליץ בעת הדבור. ובאמרם כי אין מדע כי אם מה שיפול עליו החוש, הם עוזבים זה השרש. והוא שהם כשאין להם לקיים דבר כי אם בחוש, אם כן אין להם גם כן לבטל כי אם בחוש, ומי יהן שיאמרו באי זה חוש בטלו כל מדע, בלתי המוחש, בראות או בשמע או בזולת זה; ובמצאנו שחם יראים מהדברים שיש לראות מהם, כמו הבית הרעוע שיפול עליהם, ויקון הדברים המקווים כמו הזרע והלידה, ממה שיורה כי כלם מהנהגים במדע ולא בחוש לבד, כי אין החוש נופל על תקוה ויראה. ובמה שאנחנו רואים אותם שהם מהרפאים בעת החולי וכ"ש ברפואות הנמאכות, אשר הם מרגישים בצערם, והם חושבים שהם עושים כטבעם, ראייה שאינם כומכים על החוש, כי אם על המדע. ובשאלנו אותם על השלג, אשר עינינו רואות אותו יורד מן האוויר, אם הוא חלק מן האויר, יתבאר עינינו שאם ישימוהו חלק מן האויר יבערו. ואם ישימוהו חלק מן המים ויאמרו, אבל האויר הקפוא, כבר הודו בידוע ועזבו המוחש. וכ"ש אם יודו בהיותו אד קודם היותו מים, ואי זה כבה העלתהו מן הארץ, או היתקן לסבה ההיא כבה אחרת, כ"ש שכבר הודה במה שיש אחר המוחש. ואנחנו לא נכיר שוטינו מעליהם, עד שנביאם מהאמונה במחש אל האמונה במה שסמוך לו. ואם יש שם שלישי, אל מה שסמוך, למה שסמוך לו. ואם יש שם רביעי אל מה שסמוך, למה שסמוך לו, וכן לעולם, עד אשר ישלם המדע⁸⁰, ונורהו בו על חדוש הדברים. ואלה השמונה פנים הם חייבים בהם עם השנים עשר הראשונים, רצוני לומר: החדוש וארבע ראיותיו, וארבע ראיות המחשש, וד' ראיות היות דבר לא מדבר, ויהיו עשרים. ומי שיש מהם שחבר ההיולי אל מאמרו, יתחייב במה שיש עליו מן התשיבה. ומי שיש מהם שחבר הטבעים אל מאמרו, יתחייב מה שיש עליהם מן התשובות. והספרים כבר חברו הידוע אל המושכל ואל המוחש ואל הטבע, באמת (אויב י"ב י"א) הלא אין מלין תבחן וחזק אבל יטעם לו⁸¹. (בישישים חכמה וארך ימים תבונה.)

והרעת האחד עשר הוא רעת בעלי העקשות. אלה שמם הנמצאות, קדמוניות מחודשות יחד, כי אמתת הדברים אצלם אלא כפי הדעות, והם יותר סכלים מכל שקדם זכרו. ותחלת מה שאבאר מסכלותם, כי

ר"ף. ⁷⁹ או מתי, אמת. ר"ל חף שהמדינות אשר ראו כבר רחקו מעיניהם, והלכטים אשר חזו, כבר מתו ואינם, נכ"ז ואמיני שכל מה שראו אז אמת. ⁸⁰ ומורוכו, כ"ז ונכ"ח. וע"מיו העתיק ר"ף. ⁸¹ בישישים חכמה וגי'. כ"ז

הדברים לא היו בעבור הדעות, אבל הדעות היו בעבור הדברים שיביטם על אמתם, והפכו אלה הנכילים הדבר, ושמו הדברים הולכים אחד הדעות. וכבר הקדמנו בפתיחת הספר הזה דברים קצרים בענין הזה, והנחתיו דבר אחר בו אומר אותו הגה. והוא, שאלה חושבים כי הדבר כשחולקים בו שנים. יאמינהו האחד על דרך אחת, ויאמינהו השני על דרך אחרת, יתחייב שיהיה לדבר החוץ שתי אמתות, ומאמרם זה מביא אל דרכים רבים מן ההפסד, ואזכור מהם שבעה. אומר, כאשר מחייבים שתי אמתות, כן יהיו חייבים שהאמתות מחייבות לדבר עשרה אמתות. ואחר כן התחייבו, שעצם הדבר אשר יש לו עשר אמתות בעבור עשרה מאמינים, שיהיה בכל עת שיראה אדם אחי לדבר שהוא אמת אחד עשר, תוסיף אמת אחת באמתותיו, ושהיה בכל עת שתבטל אצל אדם מן העשר אמתות, שהבטל בזה אחת מאמתותיו, ושלא יפסקו על דבר בעצמו כמה יש לו מן האמתות, כי לא פגשו כל בני אדם וידעו כמה יש לו אצלם מפני האמתות. ויתחייבו עוד, שאם בני אדם יהיו טרודים שלא יעיינו באי זה דבר ולא האמינו לו ענין כלל, שיבטל הדבר ההוא ולא תהיה לו אמת כלל. וכאשר יתחייב, כי השתי דעות שהם בשתי ראיות, סקנים הדבר הא' שהי אמתות, יתחייב כמודו בשתי הדעות, שהאחד מהם בראיות והשני בודון, הצד לומר: שמזידים בו לומר השקר, שיקנו הדבר שתי אמתות, ויהיה כוב, מי שכוב על פלוני החי ואמר שהוא מה, מקנהו אמתת המות, כאשר קנהו צדק, מי שצדק עליו החיים. וכאשר יתחייב זה בשני מאמרים האחד צדק והאחד כוב, יתחייב גם כן בשני מאמרים שניהם כוב, ויהיה אז המראה האדום, כשיראו אותו השנים, ומאמין האחד שהוא לבן, והשני שהוא שחור, יהיה המראה ההוא לבן ושחור יחד, ותבטל אמתתו אשר היא האדום. חוץ ממה שהם חייבים כמה שכתבנוהו מאמתות הדברים בפתיחת הספר הקודם, ומן הראיות הנזכרות בהדוש. ואמר הכתוב במי שחשב שהדבר הולך אחר אמתותו ינעתק עם מחשבתו, (ליזכר י"ח ג') טורף נפשו באפו הלמקנץ תיבן ארץ.

והדעת השנים עשר⁸² דעת העמידה. אלה האנשים חשבו, כי האמת הוא שיעמוד האדם ולא יאמין בדבר, כי אמרו: כי העיון רב ספקות, ואנחנו רואים, כמו הברק הלוחט, לא יאצר ולא יתפש, והראוי שנתעמוד מהאמין. ואלה יהוה סכלים מאנשי העקשות, מפני שהם חבדו אל האמתת הנמצאות שקרים, ואלה עמדו מהאמת והשקר יחדיו. וראיתי לכאר מה שיש עליהם בזה להשיבם בו אל האמת, כי הם יהוקנו בדבר עמהם בדרך העיון, אם לא טבעו באולת שנתאיש מהם, כמו הכת אשר אחריהם. ואומר, אם תהיה אצלם אמתת כל דבר העמידה ממנו, הם חייבין שיעמדו מן העמידה, ולא יגזרו עליה שהיא האמת, ולא דנהי עליהם בזה עד שדנהי בו על עצמי, כי כאשר האמתה כי המדע אמת, האמתהי שבו ידעתי שהוא האמת. ואחר כן אומר, כי דבריהם עם המדברים עםם לחייבם בעמידה,

עוז אל הפסוק הזה. ⁸² דעת העמידה. ר"ל להעמיד אה עלמנו (זיך לוריק-הלנענען) ולמנוע מנחרון משפט ברור על כל דבר, כי לדעתם אין דבר ברור כהנל, ולפתח החקירה בספק רובץ. וזאלה דעת פירושו ומכריו. ועיון בחקר דעת להחכם זן זלכ מה שהניא נכס, "מכתב חיי הפלוסופים נפענעלנץ" וידעה הזלח נודעה זין ספרי הפלוסופים נכס, "המספקים" (דיא סקענטיקער).

יזמים בזה ממה שטענהו, ובאים להצדיק במדעים, ולולי זה לא היו חושבים לקיים העמידה. ואומר עוד, ⁸³ כי רוצם עמנו אל שכלם, בעת הצורך אל ההנהגה; כאשר הם רצים אל ראותם, בעת שהם צריכים לדאות, ואל שמעם, בעת שהם צריכים לשמוע, יבטל עמידתם ויאמח המדעים, כמו החושים. ואומר עוד: כי מה שהם שוכרים האומן הבקי והרופא המומחה, ⁸⁴ והמשער המופלג, ממה שמורה כי לא יאמינו בענין העמידה, ואלו היה הדבר כן, היו לוקחים כל מי שימצאוהו. ואומר עוד: כי זכרם מה שהיה מן הפעלים, ומה שקרה להם מן המקרים, וכל שכן אם יגורו עליו העדה, ממה שמבטל העמידה ויקיים האמתות. ואומר עוד: כי השתמשם במחשבה בכל דבר שיש לו אחרית; מבקשים שתהיה אחריתו טובה ולא רעה, בטול העמידה והכנע אל האמתות. ואומר עוד: כי מה שהם משבחים המטיבים, ומגנים המריעים, וכן שהם מצדיקים הצדיקים, ומכזיבים הכוזבים, ממה שמבטל העמידה ומקיים האמתות. ואלה הארבעה עניינים עם מה שקדם בפתחת הספר, יערום על אמתת האמת, ונורם בו על חדרש הדברים, וכמו שצותה החכמה ואמרה (משלי ח' ב') הבינו פתאים ערמה ובסילים הבינו לב.

והדעת השלשה עשר דעת הסכלים. והם העם אשר עם הכחשתם המדעים כחשו המוחשות עוד, ואמרו: כי אין אמת לשום דבר כלל, לא לידע ולא למוחש. והם יותר סכלים ממה שקדם זכרם, כי הם כאשר יאמר להם, היתכן שיהיה הדבר הקדמון לא חדרש, או חדרש לא קדמון, או חדרש וקדמון יחדיו, או לא חדרש ולא קדמון, יאמרו כן. וכאשר יאמר לאחד מהם, יתכן שיהיה האדם ההוא אדם לא חמור, או חמור לא אדם, או אדם וחמור יחד, או לא חמור ולא אדם, אומרים עוד כן. ומי שהביא אתו האולת, או הוציא אתו העקשות אל ענין כזה, אין אופן לדבר אתו, ולא תועלת בהתוכח עמו, והוא, שכל ראייה שהשוב עליהם בה, מכחישים בה ומחזיקים בעקשות ובהבלה, ובכמהות אמר הכתוב (ס' י"ח א') בכל תושיה יתגלע. ואמר עוד (ס' כ"ג ט) באוני בסיל אל הדבר כי יכח לשכל מליד. ומי שהתוכח עמהם ויאמר להם: במדע אמרתם שאין מדע או באולת? או יהיו כמבוכה מפני שאין אצלם לעיון דרך אמת. אך הפנים, ירחמך אלהים! בזה, שירעבו עד שיתרעמו מהרעב, ויצמאו עד שיגיע מהם הצמא, ויוכו המכות המכאיבות עד שיכבו ויזעקו. וכאשר יבטאו להודאה בכאב, כבר הודו במוחש, וכאשר יבקשו המאכל והמשתה והמנוחה, כבר הודו בהחלת דבר שסמוך למוחש. ולא נסור מהם להעלותם מדבר אל דבר, עד שנגעלם אל המדע השלם, ונורם בו שהדברים מחודשים. ואם הם לא יודו בדברים אלה, כבר נפלו בויאש הגמור מהתקן, ובה אמר הכתוב (ס' כ"ז א') אם תתוש את האוויל במכתש בתוך הרופות בעלי לא תסור מלידיו אולתו. וראוי לבאר הנה דעות אחרים מלבד אלה השנים עשר, אבל אינם שרשים, אך קצתם סעיפים משרש אחד, וקצתם סעיפים נקבצו משני שרשים או משלשה, ואין צורך לזכרם הנה ולא להשיב עליהם. אבל בזכור אלה השנים עשר שרש, ובארתי השובר עליהם, בטלתי בזה סעיפיהם ונכרתו פארתם, והתקיים השרש הראשון. כי הדברים מחודשים,

⁸³ כי רוצם עמנו וכו', כחבר הס' רלוס כ"ל. וב"ז "רלוס" וטעה גדול הוא, כי הסוג; כי גם המספרים רלוס ותקדוס מכלל אלל הסכל. — יאולי טון להגיה חמת "רלוס" ג"כ רלוס. ⁸⁴ המשער המופלג. נעל חנכון

ושמחדשם חדשם לא מדבר, כאשר בארתי ופרשהי. וכין שהשלמתי ביאור הדעות האלה, ומה שהביא ממנו ראיה כל א' מהם על דעתו, ומה שיתחייב לו מן הטענות, אסמך לדברים האלה, מה שאפשר שישאלו עליו קצת בני אדם בשער הזה. ואומר: כי הם שואלים אם יהיו הדברים מתורשים, איך יאמר החכם (קהל א' ד') דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת? ואבאר ואומר: כי החכם לא רצה בזה עמידת הארץ לאין תכלית, אך שם המאמר הזה ראיה על חושה. והוא ממה שראינו אותה שאין החודשים נפרדים ממנה, כי דור הולך ודור בא מאנשים ובעלי חיים וצמח, והיא כן עומדת עד סוף עולמה, הרבאר לנו בזה שהיא מחודשת, כי מה שאינו נפרד מן החודשים מחודש, מפני שהחדוש כולל אותו. ואולי חושב יחשוב ויאמר: איך יבא דבר לא מדבר? ונאמר: אלו היו⁸⁵ הברואים מגיעים לעמוד על זה איך הוא, לא היינו חייבים שיחדרו שכלנו לבורא הקדמון, כאשר נהיה כלנו משינים, אבל דג השכלים ביחד הבורא בפעל הזה, מפני שאין דרך לנברא לעמוד עליו איך הוא, ומי שיצריכנו להראותו זאת האיכות, הוא מצריך שנשים עצמנו ונשימנו בוראים. אבל נשקף עליה בשכלנו, מבלי שנרמה אותה ולא נציירה. או שמא יחשב במקום הארץ, ויאמר: אי זה דבר היה במקומה זה? ומאמר זה אמנם מביא אותו סכלותו בגדר המקום, וכברתו כי ענין המקום הוא מה שהוא מושם תחת הרברים, והבקש נפשו מקום למקום, ורואה שאין לזה תכלית, ויהיה נבדק וצריך שאבאר כי אמתה המקום אינו⁸⁶ כמו שחשב, אבל הוא פנישת שני הגשמים המהמשיים, ויקרא מקום משושם מקום. אבל ישוב כל א' מהם מקום לחבירו, והארץ עתה בסבובה קצתם מקום לקצתה. וכאשר לא היה ארץ ולא גשמים ונטל שיאמר מקום בשום פנים. ושמא יחשב ג"כ בזמן, ויאמר: קודם⁸⁷ שהתחדשו (מקום) הגשמים האלה, איך היה הזמן ההוא ערום בהנמצאות ברם? זה עוד אין אומר אותו, כי אם מי שהוא סכל בנדר הזמן, ויחשוב כי הוא דבר יוצא חוץ לגלגל, ושהעולם כלו בו. ואין אמתה הזמן כן, אבל אמתה⁸⁸ השארות הנמצאות האלה ענין אחד אשר מהגלגל ומה שלמטה ממנו, וכאשר לא יהיו אלה הנמצאים, בטל שיאמר זמן בשום צד. ושמא עוד ימצינו בעינינו אלה הגשמים ויאמר: זאת היא כל היכולה וכל החכמה? הגה נאמר לו, ברא מה שידע שנשיגהו ונדעוהו ונשמרהו, וכפיך לנו לקבל הודאה בו על אלהותו. ואם יאמר: הנהיח דבר שלא ברא אותו? נאמר, הלא הוא בורא כל דבר. ואולי יאמר: איך יקבל השכל, כי אין לעולם כי אם⁸⁹ ד' אלפים ושש מאות

גדול הנקי נחממה השיעור.⁸⁵ הברואים. ב"ו הדברים. ר"ל אלו היה אל ליד הברואים להשיג את איכויות העולם, ומלאו, כאשר הוא, אז היו בעלמם בוראים. כי הנברא אינו יוכל להשיג את הארץ. אך חלמי על בריאה העולם מאין, כי אם מלד ראויה ומיחסים, מבלי דעה איך הוא? ⁸⁶ כמו שחשב וכי'. דעה החושב היא דעה אריסטו. ואם חרזה להבין על נכון ב' דעות האלה, עיין עקרים פ"א מאמר ב' שמה מבאר בהרובה גדר המקום, ומאריך לנטל סברה אריסטו מפניס זנויס. ⁸⁷ שהתחדשו הגשמים. כן הכריח ב"ו ומחק מלח מקום. ⁸⁸ השארות הנמצאות וכי'. (דאם פטרעדויערן דער געשאכפענען) כי הזמן סבתו החנועה והחנועה סבתה הגלגל, וכאשר אין גלגל אין חנועה, וכאשר אין חנועה אין כלן זמן, ונטל השאלה. (ב"ו בנארו). ⁸⁹ ד"ל אלף חצי"ב.

ותשעים ושלוש שנה. ונאמר כי כאשר נאמין עולם נברא, א"א יז בלא התחלה, התראה אם היינו אנחנו הברואים בשנת מאה לבריאת עולם, ההיננו תמהים ומכחישים את זה? כל שכן שלא נכחישו בזמן הזה. ואולי יאמר בלבנו: כאשר יהיה אצלנו מי שעזב דבר, שהוא פועל בעזיבתו ההיא, ולא סר הבורא עזב הדברים עד שבראם, ולזין שעזיבתו ההיא נקראה פעל, לא נעדר עמו פעל עם ערך הזמן, ונאמר: כי לא הי ענינו בני אדם פעלים, כי אם לפני שהם פועלים המקרים, כי אם לא ירצו יכעסו, ואם לא ישנאו יאהבו; אבל הבורא פעלו שיתרש הגשמים, והגשמים אין להם הפך שיהיה, כאשר יעזבם כבר פעל אותם, אך כאשר יעזב להדשם לא ימצא דבר זולתו. ואולי יחשב: לאי זו עלה כרא הבורא אלה הנמצאות? ובה שלש תשובות. הראשונה שנאמר בראם לא לעלה, ולא יהיה עם זה לבהלה, כי האדם יהיה פועל לבטלה, כשהוא פועל ללא עלה, מפני שהוא מניח תועלתו, וזה מרומם מהבורא. והשנית שרצה בזה להראות החכמה ולגלותה, וכמו שאמר (תהלים קמ"ה י"ב) להודיע לבני האדם גבורותיו. והשלישית רצה בזה תועלת הברואים, במה שמנהיגם בו ויעבדוהו, וכאשר אמר (ישעיה מ"ח י"ז) אני יי' אלהיך מלמדך להועיל מדריךך בדרך תלך. ואם יאמר⁹⁰ למה לא בראם קודם הזמן הזה? נאמר כי לא היה זמן שנשאל עליו, ועוד כי זה דרך כל בעל בחירה שיעשה בכל עת שירצה.

כן הגיוסו החכמים החדשים, ולא כמו שכתוב בכל הסולמות הישנות, ד"א חרל"ב" כי לפי כל סופרי רברי הימים נולד הגאון בשנת ד"א חרל"ב, ומי חמושים שנה, ומת, בשנת ד"א חס"ב, וח"כ איך יוכל להיות לחיבת ספרו בשנת ד"א חרל"ב? והחכם די רוסו מלא בכל"י יפן כגירסת החכמים החדשים ד"א חרל"ב. ועיין בחולדות המחבר ברלש הספר. ⁹⁰נמה לא וכו'. עיין מזה במורה. חלק ב' ספר י"ב — י"ד.

המאמר השני

בשמחש השברים אחד

אמר יהודה בן שאול, אמר המחבר: אקדים במאמר הזה. לאמר¹ בי התחלות המדעים גדולות, ותכליתיהם דקות. ושהם מגיעות אל הידוע האחרון, ולא יהיה אחריו ידוע אחר. ושהאדם עולה בידעויות מענין אל ענין, וכל מעלה יעלה אליה, היא בהכרח תהיה יותר דקה מהמעלה אשר לפניה, עד שתהיה המעלה האחרונה יותר דקה מן היריעות כלם. וכאשר יפגשנה האדם בדקות ההיא, הוא אשר בקשהו. ולא יכשר שיתעסק בה שתהיה גדולה, ואם הוא מתעסק בה, הוא משתדל לשוב אל הידוע הראשון אשר ממנו החל, או השני אשר בו שנה, והוא כבר עוות דרכי המדעים וחמסם. וכל אשר הוא מתעסק להגדיל² הידוע האחרון, הוא מתעסק לבטל עיונו ולבטל מדעו, ולשוב אל הסכלות בו. וצריך שאבאר מאין אמרתי אלה הששה מאמרים. ואחר כן אומר הסבה אשר הביאתני למנות אותם בתחלת המאמר הזה. ואבאר התלה שחתחלות המדעים גדולות. ואומר, שהם מתחילות מן המוחש, וכל דבר שיפול עליו החוש הוא הדבר הכולל, אשר אין בו יתרון לקצת בני אדם על קצתם, שיהיה אחד מהם יותר ידע מן האחר בו; אבל אין להם בו יתרון על הבהמות. כי אנתנו מוצאים אותם שהם השות בדאותם ושמעם, כאשר יחושו הם, וכל דבר שישתנו בו הבהמות עם בני אדם א"א להיות דבר יותר עבה ממנו וכאשר יעמוד האדם על זה הדבר המוחש, וידע כי הוא גשם, יראה בדקות שכל שיש בו מקרים, והוא מפני שראה משחיר עת ומלבין עת ויחס עת ויקר עת. ואחר כך יוסף לרקק ויראה שיש בו ענין עולה ממנו ענין הכמות, זהו בעצמו על ענין ארך רחב ועמק, ואחר כך יוסף לרקק ויראה שעצמו ענין הולך עם מצבו עולה ממנו המקום והוא פגישתו, ואחר כך ילך עם דקת עיונו ויגיע אל שעמו ענין הולך עמו, עולה ממנו הזמן והוא קיומו ועל הדרך היה איננו זו מגיע ומפליג, והוא הולך עם מחשבתו והכרתו עד שיגיע אל סוף מה ששיגהו. ויהיה זה האחרון ההוא יותר דק מכל אשר עלה לו, כאשר היה הראשון יותר עבה מכל מה שעלה לו. ומזה דגתי כי סוף הידועים הוא הדק שבהם. ואמרתי שהאדם עולה מידוע אל ידוע. שאין אחריו ידוע, בעבור ג' דברים. אחד מהם, כי האדם כיון שגשמו מוגבל, מתחייב שיהיה לכל כת שבו גבול, וכח המדע אחד מהם, וכאשר אמרתי בשמים, כי כח עמידתם חייב שיהיה לו תכלית. והשני כי המדע

¹ גדונות, ותכונותיהם וכו'. ר"ל רשית ההשגה אשר יגיע האדם מענין ודברי פ"י החושים, היא עבה וגסה, כמו שזכר בסמוך. אבל קלה וסוף ההשגה קטנה לרדם, היא דקה מאוד, ולפיכך מורגשת כלל בחוש. ² להגדיל הידוע כו'. ר"ל גרוס להגשים את ההשגה האחרונה; כי מנת שמחבר פה נמנת

איננו נתפש לאדם אלא מפני שיש לו תכלית, ואם יחשב שאין לו תכלית³ אז יבטל להתפש לו, וכאשר יבטל זה, יבטל שידעהו אדם. והשלישי כי השרש אשר ממנו יתילד כל המדעים; רצוני לומר החוש, יש לו תכלית בלי ספק, ולא יתכן שיהיה מה שיתילד ממנו באין תכלית, ויהיה המעיף בחלוף השרש. ואמרת שהאדם יעלה מהם מענין אל ענין, מפני שכל מדע יש לו שרש שיתילד ממנו, ואין לסכלות שרש שיתילד ממנו; אבל הסכלות העדר המדע בלבד, כאשר בארנו בענין החשך שהוא העדר האור ואיננו הפכו. וכמו שהבאנו שם ראה כי החשך אילו היה הפך האור, לא היה נהפך האור המחשיך לאור. וכן נאמר כי הסכלות אלו היתה שרש כמדע, לא היתה אפשר שיהפך הסכל יודע, אבל היה המדע הסכלות מהקבצים בחלק א', והיו נמנעים. ומה אמרתי שהאדם יעלה במדע מענין אל ענין אחר, מפני שהוא נולד משרש ומסתפק, ולא יתכן שיעלה בסכלות מענין אל ענין, כי אין הסכלות מעלות יורד בה; אך הוא עזיבת מדע דבר אחר דבר והעדרו. ואמרת שהאחרון יותר דק מן הכל, בעבור מה שאנחנו רואים שהשגל יורד ממקום האור, ואנחנו רואים אותו⁴ כאבן, ונדקק העיון ונדע שהוא מים, ואחר כך נדקק המחשבה עוד ונדע שהמים ההם לא יעלו כי אם על דרך⁵ האר והעליה, והאמננו כי תחלתו אר. ואחר כך העסקנו עוד, ואמרנו: אי אפשר שלא יהיה לאד ההוא סבה שתעלו. וכבר התבאר כי הסבה העולה בדינו באחרונה, היא דקה מן האד, אשר היא יותר דק מן המים, אשר הוא יותר דק מן השלג, וזאת הסבה הדקה עליה כיון האדם והגיע. ואמרת שמי שהתעסק שיהיה סוף ידיעותיו כמו תכליתם חומס אותם, כאשר גלית מחקיהם וסדרם. ואמרת אך הוא משחיה מדעו, שב במבוקשו, כמי שחייב את עצמו שתדחה הסבה המעלה האד מן הארץ שלג, כמו השלג אשר התעסק תחלה, וכבר השחית; מפני שהשלג הוא אשר בקש, והשלג דבר עליו לא מבלי דרישה, ואם לא יפרש הדרישה שיהיה שלג או מים, אבל אמר רצה אני שאראנו, ואם לא, לא אאמין בו, הוא אומר כבר בקשתי שלג או מים או אד, אבל בקש אותו בזולת הדבור הראשון, מפני שלא יתכן לראות בשער הזה כי אם הדברים האלה. ואם ישוב על דרך סבת האד, ויטלו, בעבור שלא עלה לו נראה, ואמר שאין סבה, כבר בטל ענין, שכבר התבאר אצלו, לתחלת נכונה או עצה נבערה. — וכיון שהתלמתי אלה הבאורים צריך לבאר הסבה אשר הביאתני להקדים הנה. ואמרת כאשר הגעתי אל שער ידיעת העושה, ראיתי אנשים חיים את זה בעבור עלת שלא ראווה, ואחרים מפני עומק ענינו ודקוהו, ואחרים חושבים שתהיה ידיעתו ידיעה אחרת, ואחרים חושבים לצייר במהשבתם נשם. ואחרים⁶ אינם בושים בהגשמתו בפירוש, אך הם מבקשים לו כמות או איכות, או מקום או זמן והחומה לזה. ובקשתם זאת היא בקשת עצם

¹ גדול"י היא כמו ענה ובסה. ² אז יבטל להתפש וכו'. כי היך יחפוש בשכל האדם שהוא ב"ח ענין מדע בנ"ח? וכאשר יבטל להתפש ר"ל: שיוכל האדם בחפיקה אחת דבר שהוא בנ"ח, א"כ יבטל שידעהו האדם (ב"ז). ³ כאבן. וכמו על הגדר הנופל משמים ארלה. ⁴ האד והעליה. מלה והעליה אין לה מובן פה, ולוהי ל"ל לא יעלו העליה כי אם על דרך האד וכו'. ⁵ חיים. נעות הדמיון בכל ההוללות, וז"ל הכס נשים וכו', וכן הגיה ב"ז.

בעצמה, מפני שאלה הספורים לא יהיו כי אם לגשם. והקדמתי הדברים האלה להכיר מחשבותם התועות, ואניח לנפשות מטרדם, ואאמה כי היות ענין הבורא בתכלית הדקות, הוא בירונו, ומציאתנו אותו בשכלנו יותר דק מכל ידוע, הוא אמתתו. ואשר אמרו לא נאמין כי אם במה שיראו עינינו, ובטלו המדעים, כבר השיבותי עליהם בזכרי דעת בעלי הקדמות ובעלי העקשות והעמידה, במה שאם יצטרך המעיין להסתכל בו, ישוב לעיין אותו שמה במה שאמרתיו. ואשר אינם מורים בעינינו בעבור דקותו ועמקו, כבר הניחו מבוקשם השני אחר הראשון. והוא, שאתה יודע כי כבר בארתי בשער הדמיון, כי כוננו בו אל דבר דק ועמוק ונעלם שלא נראה כמותו. ואמרתיו שבו אמר הכתוב (קבלת ז' כ"ד) רחוק מה שהיה ועמוק עמוק מי ימצאנו. וכבר ראיתי זולתנו איך חשבו ענין ההוא דק כאבק ושער, וכחלק שלא יחלק, ואנחנו איך יצא לנו דבר לא מדבר. וכאשר יהיה זה הענין הידוע במעלה היא, בהכרח יהיה ענין הידוע במעלה אשר לאחריה; וצדק לומר הבורא יתברך יותר דק מכל דק, ועמוק מכל עמוק, וחזק מכל חזק, ונעלם מכל נעלם, וגבוה מכל גבוה, עד שלא יתכן לעמוד על קצתה כלל. ובוה אמר הכתוב (ליוזב י"א ז') החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדו תמצא גבתי שמים מה תפעל עמקך. משאול מה תדע ארוכה מארץ מרה ורחבה מני ים. ואשר ישתדלו שיחשבוהו גשם, יעורו מאולתם, הלא הגשם היה החלת ידועה? ובמה שיש בו מן הסימנים, חקרו ודרשנו, עד שהגענו אל ידועת עושהו, איך ישובו אל א' ב' ג' ד' על הדמיון, ומתעסקים בו שהוא גשם, וגדוה הגשם אשר בקשנו לו העושה, איש ידוע בעצמו, עד שיתכן שיהיה עושהו איש אחר זולתו. אבל בקשנו עושה לכל גשם שראינוהו והשכלנוהו, וכל גשם שיעלה במחשבתנו, זה העושה עשהו, והוא יוצא חוץ לו. ואשר בקשו מה שיש אחריו, כבר דחינו מה שבקשו, מצד האדם החכם, והיוב תכלית חכמתו בתכלית כחו, ומצד הידוע, שמי שלא הגיע אל הכלית יופסק, איננו נהפש לנפשה, ומצד הדרש אשר עליו נבנו המדעים כלם. ואיסיף הגה ביאור ואומר: ואולי חושב יחשוב שיתכן להיות אחר הידוע הזה ידוע אחר, ומחשבת אחר כבני אדם לא הגיעתו, או מחשבותם כלם לא הגיעו לו? ואמר: כי זאת מחשבה נפסדת, מפני שכל הידועות אינם נודעות, כי אם במצוץ הגשם, כאשר הקדמנו בהחלת הספר. וכאשר יצא הידוע מריחוהו גשם או בתוך גשם, כבר נמנע שיהיה אחריו ידוע אחר כלל. ואשר לא בקשו לקיים אותו גשם, אך בקשו שהיה לו תנועה או מנוחה. או כעס או רצון או מה שדומה לזה, כבר בקשו היותו גשם באמת בדרך [העיון] [הענין], לא בדרך הדבור. ודומה למי שאומר אינני הובע ראובן במאה זוז, אך אני חובע אותו בגרר רבבה, כי הוא סלק מעל ראובן לשון המאה; אבל קיים ענינה. וכאשר המנע [תמצא] הבקשה שהוא [איננו] גשם הסתלק ממנו הבקשה במאומה ממקרי הגשם הכלליים. והשיבותי הדברים בהקדמה, עם שמנהגי לקצר, להשיבועה ביאור, מפני שהיא מכוונת כל הספר הזה וקטבו, ואחתיב בה מעט, כי היא מכפיק מניעה רבה אחריה. ואם יאמר: איך היה הענין הזה צריך אל הגיעות הזאת הרבה, ואל אלה המאמרים הרבים,

⁷ הספורים. ר"ל החמרים וכסואים (פרעדיקאטע) וע' מלות בגיון עזר א'.

⁸ ומתעסקים. ב"ז ומתעסקים, ועיין בלורו.

ואומר: כי זה לשתי כבות. אחת מהם כי כל דבר יקר⁹ ההשגחה במה שיעלה ממנו, יתרה ורחבה, מחשגחה בדבר הנקל, כאשר הוא ידוע, כי מציאת הזוכית יותר קלה ממצאת הפנינים. והשני כי המתעסקים במדע הזה רבו מאמרדים, והיתה סבה זה אם מעיט הבנה או מעיט שכל או זחן לרחות או עיבה ועצלה או נטות אל תאוה, כאשר הקדמנו בפתיחת הספר, וכעבור זה נצטרכנו לגלות תעוה, במה שנצטרך לגלות האמת. וכאשר כליתי מאלה המחשבות הטעות אתחיל בעצם המאמר. ואומר, שאלהינו ית' הודיענו על ידי נביאיו שהוא אחד חי יכול חכם לא ידמה לו דבר ואין דומה לפעליו. והעמיד לנו על זה האותות והמופתים, וקבלנוהו מהרה אל מה שיעלה לנו מן העיון. מה שהוא אחד, כמו שאמר (דברים ו' כ"ז) שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד. ואמרו עזר ל"ב ל"ט) ראו עתה כי אני הוא ואין אלהים עמדי וגומר, ואמרו (ס' ל"ב י"ב) יי' בוד ינחנו ואין עמו אל נכר. ומה שהוא חי אמר (ס' ה' ל"ג) כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר סתוך האש וגומר. ואמרו (ירמיה י' י') ויי' אלהים אמת הוא אלהים חיים ופלך עולם. ומה שהוא יכול, אמרו (איוב מ"ב ב') ידעתי כי כל תוכל ולא יבצר ממך סומה. ואמרו (דה"א ח' כ"ט י"א) לך יי' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההודו וגומר. ומה שהוא חכם, אמרו (איוב ט' ד') חכם לבב ואמין כח מי הקשה אליו וישראל. ואמרו (ישעיה מ' ח"ח) אין חקר לתבונתו. ומה שאין דומה לו ולא לפעליו, אמרו (תהלים פ"ח ח') אין כמוך באלהים יי' ואין כמעשיך. ואחר ששמענו אלה החמשה ענינים מספרי הנביאים, התעסקנו לקיימם מדרך העיון, ומצאנום כן, ומצאנו עמו בטול כל טענה שיטעון עלינו כל מי שתולק עלינו על דבר מהם, והם אינם משתדלים בזה כי אם משני פנים אין להם שלישי¹⁰. אחד מהם הקשהו על הברואים. והשניים שחאו הופש אותנו בכל מלה שנתאדרו בה, וכל מלה שנכתבה בהגשמת המלה, לא בחצרתה. וכאשר חתישב לנו הידיעה הזאת נבאר זה ביכולת הבורא ומצותו.

ואומר תחלה, כי מצאנו מה שידר על שהוא אחד, אחר מה שקדם מן הראיות מה שאומר מעושה הגשמים, מפני שהיה שלא ממיניהם, והיו הגשמים רבים, יתחייב שהוא אחד, מפני שאם יוסף על האחד יי' יפול עליו המספר, ויכנס תחת חקי הגשמים. ועוד כי השכל גור בענין העושה, במה שאי אפשר בלעדיו, אבל מה שמוסיף עליו אפשר בלעדיו, ואין צורך אליו. ועוד כי העושה האחד תתקיים בראיה הראשונה, אשר היא ראית החרוש, אך מה שמוסיף עליו צריך אל ראיה שנית, חזת הראיה ההוא, להורות עליו, ואין דרך לראיה שאיננו מדרך החרוש בשום פנים. ואחר אלה השלש ראיות על שהוא אחד, אומר: כי כל טענה שהיא מפרידה בין שנים, היא טענה לאחד, וכבר עמדת על מה שקדם מחשבותינו

⁹ ההשגחה. ס"א ההשגה, וכן להלכה מהשגחה. ¹⁰ הקשהו על הברואים וכו'. ר"ל נעלי ההשגחה, יסערו סברהם משני פנים. א' כי ידמו היוזר ליוזרי כפיו, לאמר: מה הם נעלי גסם כך הוא. וב' כי יקמו את הכחונים נכ"ק המתחריס את הבורא כל נתחרי גסם, על דרך האמת, ולא ע"ד העברה ויחצנת הלשון כמו שיבאר המחבר בסמוך. יי' יפול עליו המספר. ע' מורה ב' בקדמה ט"ז, חונת הלכות עבר היחוד פ"ז אפן ד'.

על בעלי הדעת הזה. ואומר הנה עוד, שמצאתי אלה כשיאמר להם: למה סמכתם כל אלה הנמצאות כלם אל שני שרשים בלבד, ולא חשבתם שלכל אחד מהם שרש שחרשו? הם אימרים אנחנו רואים אותם ואם רבו אפניהם, כי הם נקבצים אל התועלת וההזק, ואין ביניהם שלישי, על כן סמכתם אל שנים. והתבוננתי במאמר הזה ומצאתי שיש למדבר עמם, שיאמר להם: וכבר מצאתו התועלת והנזק שנקבץ אל חמשה חושים. מהם מה שיוחש בראות, ומהם מה שיוחש בשמע, וכן בשלשה האחרים, ואינם יותר ראויים בקבצם אל שנים מזולתם, לקבצם אל חמשה. יש לנו לאמר להם עוד: שכל תועלת ונזק מתקבצים תחת המראה, ושרשי המראה הטבעית שבעה, לזבן ושחור וירוק וירקרק ואדום ומראה השמים ומראה העפר, ואינם יותר ראויים בקבץ הכל אל שנים מזולתם, לקבצם אל שבעה. ועוד יש לנו לומר להם שהם נקבצים תחת הטעמים, ושרשי הטעם השעה, המתקן והדשן והם חמים לחים והמר והמליח והחרוף והם חמים יבשים והקובץ והחמיץ והעפון והם יבשים קרים, וההפל והוא קר לח, ואינם יותר ראויים לקבצם אל שנים מזולתם, לקבצם אל השעה. וכן יאמר להם על¹² הארבעה טבעים אשר הם סומכים אליהם הכל. וכן בעשר המאמרות אשר על העצם¹³ וכן¹⁴ בששת מיני התנועה, וכן¹⁵ בשבעה מיני הכמות, וכן בשלשה הזמנים,¹⁶ ושלוש הגויות, ושלוש הצורות, לא אאריך בדברים עד שיתברר הפסד מה שנתנו אליו מאפנו ההתחלוקת, שחלצו מספר מבין שאר המספרים, וגזרו עליה. ואוסוף בזה ביאור ואומר: כי כל אחד מהם כשהוא רוצה לברוא דבר, לא יתום לו כי אם בעזר האחר לו, ושניהם א"כ נלאים. ועם זה אם יהיה חפצו בכריח האחר לעזרו, שניהם מוכרחים. ואם יהיו בוחרים, ירצה אחד מהם להחיות גשם, ורוצה האחר להמיתו, והחייב שיהיה הגשם ההוא¹⁷ חי מת יחד. ואומר עוד אם יהיה כל אחד מהם יכול להעלים דבר מחביתו, שניהם א"כ אינם יורעים. ואם אינם יכולים על זה, שניהם א"כ נלאים. ואומר עוד, כי אם הם דבקים, הם דבר א'. ואם הם נפרדים, יש ביניהם דבר שלישי, ולא אפשר לבעליהם¹⁸ לרמותם אל החשך והאור, המשתמשים בלא שלישי, כי אלה מקרים, והם אצלם גשמים. ויצאו אלה הטענות מסכימים למה שאמרו הספרים, כי אין בורא כי אם א', באמרו (דברים ד' ל"ה) אתה הראת לדעת כי י"י הוא האלהים אין עוד מלבדו. ואמרו (שם ד' ל"ט) וידעת היום והשבות אל לבבך כי י"י הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. ועוד (ישעיה מה כ"ג) פנו אלי והושענו כל אפסי ארץ כי אני אל ואין עוד. ועוד (שם מ"ה ו') למען ידעו מפורח

¹² ד' טבעים. המה הטרנפה יסודות חרמ"ע. ¹³ ב"י מאמרות אשר על העלם. ע' רוח חן פ"ז; מלות הגיון ש"י, והמה עם העלם עשרה. ¹⁴ ב"י מיני התנועה. תנועה ההעמק ג' תנועות, המעלה והמטה והסובב. ותנועת הכמה כמו הלמיחה. ותנועת הכוונה והוא ההשתנות, ותנועת העלם והוא הכוונה והספד. (ב"י). ¹⁵ ב"י מיני הכמות. עלם השכלים הנבדלים ועלם הגלגלים, עממי הד' יסודות לכל אחד נבדו, ועלם המורכב מהם. ¹⁶ שלש הבוראות וכו'. ע' נשיר היחוד ליום חמישי. ושלש לזרות, לזרע עולם המלאכים, הגלגלים, השפל. (ב"י). ¹⁷ חי מת יחד. ראה מורה א', ע"א, חובת הנבנות א' פ"י אופן ו'. ¹⁸ ולא אפשר וכו'. הדברים האלה אינם מובנים, הלא האור והחשך הם הפכים זה לזה, [משא"כ כשי בוראים? וע' בנאור כן זכר.

שמש ומסערכה כי אפס מבלעדי אני י"י ואין עוד. ועוד (סס) אני י"י ואין עוד זולתי. ועוד (סס מ"ה כ"א) הלא אני י"י ואין עוד, והדומה לזה. ואם יאמר אומר: אם כן מה ענין אלה השני שמות המשתמשים המיד במקרא י"י אלהים? נאמר לו כבר אמת שהוא לענין אחר, באמר (סס מ"ה י"ח) כי כה אמר י"י בורא השמים הוא האלהים. ואמרו (תהלים ק' ב') דעו כי י"י הוא האלהים. ואם זה הביאור אל השנית אם יספר אחד מהם בפעל אחר, והשני בפעל אחר ודומה לזה, כלשון (זפוטוס ח' ל"ט מ') וילך ירבעל בן יואש וישב בביתו ולגרעון היו שבעים בנים יוצאי ירבו. ספר השם הזה בפעל אחר, וספר אחר בפעל אחר, ולא השנית, כי כבר אמת, כי ירבעל הוא גרעון. ואם יאמר אם כן מה ענין אמר (תהלים מ"ה כ"ג) אלהי וי"י לריבו. וכן (ש"ג כ"ג י"ד) ירעם משמים י"י ועליו יתן קולו? נאמר זאת עלה שנית, ירעם מפני שהוא י"י ושהוא עליון. העירה כי אתה אלהי ואתה י"י. ודמינו כלשון (תהלים מ"ט ב') שמעו זאת כל העמים האזינו כל יושבי הדר גם בני אדם גם בני איש יהו עשיר ואביון. ענינו שאתם עמים ואתם יושבי הדר, ושאתם בני אדם ושאתם בני איש, ודומה לאמרו (זעפיה מ"ד) אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל. אל תירא עבדי יעקב וישורון בחרתי בו, שאתה יעקב ואתה ישורון. וכלל אומר כל מה שימצא בספרים ובדבריו ונחטו המיוחדים, מלשון בספור בוראינו ומעשיו, והוצא על מה שמחייבו העיון האמתי. בלי ספק שהוא ¹⁸דרך העברה מהלשון, ימצאוהו המחששים כאשר יבקשוהו. ואין השער הזה צריך להרהיב בפרושו בספר הזה, ושנבאר דרכי ההעברות והשמושים ורחב הלשון. כי כבר בארתי מזה ישעור רחב בפתחת פירוש התורה, לא אשוב לשנותו. אך אבין לבאר מה שיש (בלבד) בלשון בכל ספק שבא לידי בלבד — ואם יאמר: מה ענין אמרו (סס מ"ח ע"ז) י"י אלהים שלחני ורוחו. נאמר כי יכשר להיות ענינו ברוחו, כאמרו (תהלים ק"ה ל') דרשו י"י ועזו ופרשו בעוז. ובאמרו (זעפיה ס' ב') ועליך ירה י"י וכבודו עלך יראה, ופרשו (תהלים ק"ב י"ז) כי בנה י"י ציון נראה בכבודו. ובאמרו (זעפיה י"ב ה') י"י וכלי זעמו ופירשו (תנ"ך ג' י"א) בזעם הצעד ארץ, כן פירשו הנח (כחמיה ע' ל') והעד בס ברוחך ביד נביאך. אלה ואי זה דבר מזה שיבא לידינו ונמצא לו העברה ושמוש שאפשר אין אנו צריכים יותר מזה. ואחר כן אומר שמצאתי מדרך העיון, מה שירה שהוא חי יכול חכם, הוא מה שהתאמת לנו שהוא ברא הדברים, ובכת שכלנו ההברר, כי לא יעשה כי אם יכול ולא יכול כי אם חי, ולא יהיה העשוי המתוקן, אלא מפי שידע קודם שיעשה ואין ידיה. ואלה השלשה ענינים מצאום שכלנו לעושינו פהאום בלי מהשבה ²⁰מביאה אהת, והוא, שבמה שעשה התקיים לו שהוא חי יכול חכם, כאשר בארתי. ולא יתכן שיגיע השכל אל אחד מהשלש הענינים האלה קודם האחר, אך הוא מגיע אליהם פתאום, מפני שהוא שקר אצלו שיעשם זולת חי, ושיעשם זולת יכול, ושיבא מעשה נאור וסתוקן, מפי שלא ידע אך יבא הפעל, כי מי שאינו ידע לא יהיה מעשהו סתוקן ולא מכוון. וכאשר התקיימו בשכלנו אלה השלשה ענינים בבת אחת,

¹⁸ ע"ד העברה. אם יש לה נפשו לרווח למאונך נסעיף זה ראה תורב נכונים חלק א' נפרקים רבים המבאר כמה נהשל ודעת, כל ענימי החולאים כמחשבים נכ"ק לבורא כל ע"ס. ²⁰ מביאה אחת. נ"ז ושאלה אחת.

לא נתכן ללשונותינו להגיעו בבת אחת, כי לא מצאנו בלשון מלה מקבצת אלה הג' ענינים, ונצטרכנו להליץ עליהם בשלש המלות, אחר אשר קשרנו הדבר בביאור שהשכל ראם בבת אחת. ואל יחשוב חושב שהקדמון יתברך יש בו ענינים שונים, כי כל אלה הענינים הם כלם בענין שהוא עושה, אך מליצתינו היא אשר הביאתנו להוציא זה הידוע בשלש מלות. כי לא מצאנו בדברים המשמים מלה שתקבץ אותם, ולא יתכן לברוא להם מלה, וזהו המלה בלתי ידועה, וזהו צריכה לפירוש, ונשוב למלות רבות במקומה. זאם יחשוב חשב: כי הענינים האלה מחייבים שני, ר"ל: שיהיה זה חזק זה, אבאר לו הפסד מה שחשב בעיון האמת, והוא שהשני וההשתנה לא ילוי כי אם בגשמים ובמקרים, אך בורא [הגשמים ו] המקרים הוא מוחם מכל שני ההשתנות, ולא יספיק לו זה עד שאשביעוהו באור. ואומר, כי כאשר אמרנו עושה, אינו מועיל תוספת בעצמו, אך מועיל שיש לו הגה עשוי. כן אמרנו חי יכול חכם אשר הם פרשי עושה, אבל לא יהיה עושה, כי אם מן שאלה הענינים לו בבת אחת ([א"ב] אינו מועיל תוספת בעצמו אבל מועיל שיש לו הגה עשוי). ואחר שהתבוננתי בזה ותקנתיו, שבתו אל ספרי הקדש ומצאתי בהם בכוול החלה ממנו, (לכריס ד' ל"ה) אין עוד מלכה. (ליוני כ"ו י"ד) ומה שמין דבר נשמע בו. ועוד (זכריה י"ד ז') יהיה י"י אחד ושמו אחד. ואחר כן אומר שכשער הזה טעון הנוצרים וחשבו בו זולתו, והביאם זה אל שישימהו שלשה, ויצאו אל הכפירה. והנה אני מקיים שיש עליהם מהתשובה מהמשכל, ובאחד האמת באחרותו אעז. ואינו מכין בתשובה וזאת עמי הארץ שבהם, כי הם אינם יודעים כי אם השלש המונשם בלבד, ולא אטרד ספרי בתשובתם מפני שהוא מבורא ונקל, אבל אכונן להשיב אל חכמיכם, אשר חושבים שהם מאמינים בשלשה בעיון ובדקות תבונה, ובאו אל אלה המדות וחלו עצמם במ ואמרו: לא יבוא כי אם דבר חכם חי, וחשבו כי חיותו וחכמתו שני דברים זולת עצמו, ושבו אצלם ג'. והחלת מה שהגל בו התשיבה עליהם, שדם אינם נמלטים משיחשבוהו גשם או לא גשם, ואם חשבוהו גשם. הם טועים כפתי עמם, ועם זה הם חייבים בכל תשובה שהשיבונו בה על כל מי שיגשימהו. זאם לא יחשבוהו גשם, אמרו שיש בו שני, עד שיהיה האור זה אינו תאחד האחר, תוא אמרם שהוא מונשם באמה, אבל אמרוהו בלשון אחר, כי מה שיש בו שני הוא גשם בלא ספק, ואנחנו כבר קיימנו, כי הענינים האלה הם האר אחד, אבל בלשון לא יוכל לקבצת ברב, כאשר יוכל השכל לקבצת במדע. וזוהי זה למי שאיך שהוא אינו עיבד האש, אבל הוא עובד הדבר השרף המאיר העולה למעלה, אשר הוא האש באמת. ואחר כן נשתלה עמם שיאמרו כפיהם שהוא גשם, זאם ימנעו מזה ויאמרו לא יתכן לאמר שהוא גשם, שכל גשם עשוי, וכן יחייב שלא יאמרו שחיותו והכמתו זולתו, שכל מי שחיותו זולתו עשוי. ואלה ירהמך האל! ככלו לפני הבאת הראיה, והוא שאנחנו המון המיחדים האמננו שחיי האדם זולתו, בעבור שראינוהו פעם חי ופעם מת, ידענו כי דבר היה בו והיה חי, וכאשר סר ממנו שב מת. וכן כאשר ראינוהו פעם חכם ופעם ככל ידענו כי דבר היה בו והיה חכם, וכאשר סר ממנו שב סבל. ולולי מה שראינו מאלה ב' הענינים באדם, היינו מאמינים כי האדם חי חכם לעצמו. וכין שכל באמת מצוא עת לבורא הכל, שלא יהיה בה חי ולא חכם, כאשר

נמצא לאדם, ההחייב בלי ספק שהיה חי לעצמו וחכם לעצמו, ובטל מה שנטו אליו האנשים האלה מעיקרו. ועם זה לא השלימו מה שראוי ליתעם על דעתם, והוא שאמר עצמו וחיותו וחכמתו, ועקבו לומר ויכלתו וכן ענין שומע ורואה. ואם אמרם חי מספיק להם מיכול, ואמרם חכם מספיק להם משומע ורואה, אמרם ג"כ חכם מספיק להם מחי, כי אין חכם כי אם חי. הלא הראה שהם לא הלכו על דעתם אפילו אחר עיונם, אך הבהילו במאמר הזה לעמוד בו כנגד מה שנאמר להם. ואחר כן אומר: כי אם היה אפשר בענינו שנוי אחד, היה אפשר בו כל שנוי שבשעולם²¹ כי העיון איננו מעיין כי אם בכללי הדברים ומיניהם, ואיננו מעיין באישיהם ופרטיהם. ואם האנשים האלה חשבו להביא ראיה מן המושכל, כבר בארנו הפסח עליהם במה שנטו אליו. ואם הביאו ראיה מן הכתוב, במה שאומרים קצתם, ראייה הכתוב אומר רוח ומלה, הוא אמרו (ק"ג כ"ג ב') רוח י"י דבר בי ומלתו על לשוני. נאמר כי זה הרוח והמלה ברואים, הם הדברים המופרדים אשר שם הבורא בפי נביאו, וכבר ידענו כי הספרים קוראים שם הבורא נפש, כאשר אמר (תהל' כ"ד ד') אשר לא נשא לשוא נפשי במקום שמי. וכאשר היה בברואים גפש ורוח ענין אחד, והיה נפש בבורא ענינו שם, כן לו רוח וענינו חזון ונבואה. וזה סאלה המביאים ראיה מעוט ידיעה בלשון העברים. וכן מצאתי קצתם מביא ראיה, כי הספרים אמרו, כי רוח האל עושה. כאמרו (איוב ל"ג ד') רוח אל עשתני ונשמת שדי תחניני. ואמרו שדבר הבורא עושה, כאמרו תהלים (ל"ג ה') בדבר י"י שמים נעשו. וראיתי שגם זה ממעות ידיעתם בלשון; אך חפץ הספרים באמרם כי העושה עשה הדברים בצוויו, או במאמרו, או בחפצו, או ברצונו; כלומר שעשה אותם בכוונה, לא על דרך השיא ולא בשנגה, ולא בחכמה, כאשר אמר (איוב כ"ג י"ג) והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש. ורוצים באמרו שדוא עשה אותו בדברו וברוחו פיו ובמאמרו ובקריאתו שעשה אותם בבת אחת, לא במדה מהומן, ולא חלק אחרי חלק, כאשר אמר (ישע' מ"ח י"ג) קורא אני אליהם יעצרו יהירו. ונדמה לנו זה בדבר אשר נאמר לו בו או שנפח בו ברוח פיו, כן אמר (תהל' ל"ג ו') וברוח פיו כל צבאם. מנשמת רוח אפך (שס י"ח ט"ז) ומזה אני מוצא אותם עוזבים דעתם, כי הספרים אומרים כי ידו העושה (איוב י"ב ט') כי יד י"י עשתה זאת. ושעניו תצור (משלי כ"ב י"ב) עיני ה' נצרו דעת. ושכבודו יאסוף (ישע' כ"ח ח') כבוד י"י יאסוף. ושאפו עולה (תהל' ע"ח ל"א) ואף י"י עלה בהם. ושרחמיו באים (שס קי"ט ע"ז) יבאוני רחמך ואחיה. ויהיה כל אחד מאלו הענינים והדומה להם מדה אחרות מוכפות על הרוח והמלה, מפני שלכלם פעל מיוחד להם כאשר להם פעל מיוחד. ואלה, יישירך האלהים! והרומה להם אצלנו העברה בדבור והרחבות נרחבה בהם הלשון, ולכל אחד מהם הקרבה והבנה, אבאר אותו בעתיד בעזרת האל.

ומצאתי קצתם חושב ענין י"י קנני ראשית דרכו (משלי ח' ל"ב)²²

²¹ כי העיון איננו וכו'. ר"ל השגה הסלחית היא לעולם השגה כללית, כי הסכל מפיט הנורה מתחומר ומתחונן עליה, וליכ גדרה והגדלה, כמו שהסכל ישפט ע"ד האדם אשר הוא חי מדבר, גדר כללי, המקיף כל מין בני אדם. ²² שגור' מלה וכו'. ידוע בלחומה הנזכרים הנקבס (מלה) אשר לפי דעתם קדמון הוא, והחונן נחמכה חז"ל בראשית ברא. בראשית נמי מאמר היה. הוא נקבס והנן.

שלבוא מלה קדמונה לא סרה ברואה. והשער הזה²³ כבר השיבותי קודם הפעם הזאת על אשר השיבותי אל הרוחניים, ובארתי שמלת קנני ענינה בריאה, וגליתי שהתאר ההוא תאר החכמה; ואין רוצים בו שברא הדברים בכלי הוא החכמה, אבל רוצים בו שברא הדברים מהוקנים, יעיד מי שיראה אותם כי חכם עשה אותם. וראיתי אחרים נתלים בנעשה אדם בצלמנו (בראש' א') ואומרים שזה הדבור רומז לרבים²⁴. ואלה יותר סכלים מהאנשים ההם; כי לא ידעו כי לשון העברים מתרה לגדול לאמר נפעל ונעשה הוא אחד, כאשר אמר בלק (במדבר כ"ב ו') אולי אוכל נכה בו. ואמר דניאל (ב' ל"ו) דנא תלמא ופשרא נאמר קודם מלכא. ואמר מנח (שופטים י"ג ט"ו) נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים והדומה להם. ואחרים חושבים בענין (בראשית י"ח א') וירא אליו י"י באלוני ממרא ואומרים, שזה הענין אשר נראה לאברהם הנקרא בשם הזה הוא שלשה; כי הוא פירש אחריו, שלשה אנשים נצבים. ואבאר כי אלה הם סכלים מהכל, והוא, שלא המתינו עד שיגיעו לסוף הענין, ואלו היו ממתנים עד שישמעו (סס טס כ"ב) ויפנו משם האנשים וילכו סדומה ואברהם עודנו עומד לפני י"י. היו יודעים כי האנשים כבר הלכו וכבוד י"י עומד ואברהם לפני, ובטל שיהיה הוא הם, אבל נראה הכבוד תחלה לאברהם שילמד ממנו שאלה אנשים חסידים ויראי השם. על כן אמר להם (סס טס ג') אדני אם נא מצאתי חן בעיניך; רוצה לומר, מלאכי י"י, על דרך ההסתר הנמצא בלשון העברים ובלשונות אחרות, כאשר אמרו (שופטים ז' כ') ל"י זלגרעון רוצים, חרב ל"י זלגרעון. ואומרים (סס ט"ז ב') לעוהים לאמר. וכבר הכתירו (סס ט' כ"ה) ויגד. ואמרו (ס"ב ט"ז י"ב) וישלח אבשלום. והכתירו ויקח את אחיתופל והחמה לזה.

ואלה האנשים, ירהמך האל! ארבע כתות. השלש מהם יתר קדמונים, והרביעית מקרוב יצאה. הראשונה רואה כי משיחם גופו ורוחו מהבורא יתברך. והשנית רואה שגופו נברא ורוחו מהבורא לו. שלישית רואה שרוחו וגופו נבראים, ויש בו רוח אחרת מהבורא. אבל הרביעית חושבת שהוא כמו הנביאים בלבד, וסוברים בנן הזכר אצלם בו, כאשר נסבור אנחנו בנינו בכורי ישראל (שמות ד' כ"ב) כי הוא להגדיל ולפאר בלבד. וכאשר חושבים זולתנו ענין אברהם ידיד הבורא. חזאת הבת האחרונה התחייבו ממה שאשיב עליהם בספר הזה, וממה שאזכרנו בשער השלישי בשער בטול התורות שנקרא בעבריו אל נס"ך. וכל מה שאזכרנו במאמר השמיני בביאת המשיח. אך הבת הראשונה האומרת כי קצת האל שב גוף ורוח, היא מתחייבת עם שתי התשובות האלה כל מה שיתחייבו בו האומרים, כי הדברים הנבראים חס מן הבורא. והבת השלישית האומרת שגופו ורוחו מחודשים, תחייב כי גוף מחודש שב אלוה בשתוף דבר בו אלהי, ומקישין אותו לחול הכבוד על הר סיני, ובעין הסנה, ובאהל מועד. וזה מחייב אותם להאמין, כי האהל והסנה וההר, האלהים גם כן, ויוסיפו רעה, ועם זה התחייבו מה שזכרתי בשער בטול התורות ובשער ביאת המשיח. אך הבת האמצעית התחייב בו מה

²³ כבר הסבוחי. מאמר א' דעת הרביעית. ²⁴ רומז לרבים. עיין מדרש רבה בראש' פ"א ע"ד כענין זה. ²⁵ וירא וכו'. עיין כענין זה דברי המכס רלכ"ע על פסוק הזה בפרוש על המורה.

שהתחייבו בו השתי כרות יחד, תהייב מה שהתחייבה בו הראשונה, מפני שאמרה שדרוח אלהית עליונה, ומה שהתחייבה בו האחרונה, מפני שאמרה כי הגוף מחורש. ואם זה מה שיש בשער בטול התורות וביאת המשיח לא תמלט ממנו, והוא, מה שזכרתיו בקצרום לנלות התשיעה על מי שהאמין שהוא שנים או שלשה או יותר, אך הוא אחד נפרד. ואכסמין לזה מה שאולי יאמר אומר: איך יהיה מה שהיא יותר דק מכל דק בענין חזק מכל חזק? אומר: כי ההכנס שם לשער הזה סימנים בנמצא, והוא, שהנפש יותר דקה מהגוף והיא חזקה ממנו ובה מנדיג את עצמו, ועל כן היו האבות נשבעים (ירמיה ל"ח ט"ז) חי י"י אשר עשה לנו את הנפש הזאת. וכן החכמה יותר דקה מן הנפש והיא חזקה ממנה ובה התנהג, ובעבור זאת תמצאנה לבדה מיוחסת אל הבורא, (משלי ג' י"ט) כי כחכמה יסר ארץ. וכן כארבע יסודות אנו רואים המים שהם יותר דקים מן העפר, והם יותר חזקים ממנו, מפני שהם שוקעים בו ועוקרים אותו. והרוח יותר דק מן המים והוא חזק מהם, כי הוא סניע אותם ופעמים ישליכם. והאש יותר חזקה מן הכל, כי ענלת האש כובבת הכל, ומתנועתה המתמדת תטח הארץ וכל אשר עליה במרכו, והתנועה העליונה המזרחית אשר מסכבת הגלגל הגדול לא ידע לה אדם סבה מניעה, כי אם מצות יוצרה ית', אשר הוא דק מן הכל וחזק מן הכל. וכבר התבאר כי כל דבר שהוא יותר דק בענין הוא חזק ממנו. וכיון שהקדמתי הענינים האלה, אני דואה לכתוב רוב התארים והדברים ששואלים עליהם בענין הזה, ממה שעולה על הלב, ונמצא בכתוב, ונשמע מדברי מאמין. ואקדים לזה מאמר כולל.

ואומר: כי כל מה שרומזים אליו בענין הזה מעצם ומקרה, או תאר לעצם ומקרה, לא יכשר ממנו לא רב ולא מעט בענין העושה. כי זה העושה יתברך ויתעלה החקיים לו שהוא עושה הכל, ולא נשאר עצם ולא מקרה ולא מה שיתואר בו, אלא שכבר נכר ונגבל ונכלל והחקיים שזה העושה עשהו, וכבר נמנע ונשתקר שיאמר עליו מאומה ממה שהוא עשהו. וכל מה שימצא בספרי הנביאים מתארי העצם והמקרה, אי אפשר שלא ימצא להם בלשון ענינים זולה ההגשמה, עד שישכסם למה שמחייב אותו העין. וכל מה שנאמרהו אנתנו המון המאמינים מתארי ממה שירדמה להגשמה, הוא ממנו הקרבה והמשלה, ואינו בגשמות הדברים אשר נאמר כמותם על בני אדם. וכיון שבארתי אלה השלשה ענינים, אל יטעון המעיין בספר ויכניסו עליו הספקות, מאמרך חיה, ומאמרך חפץ, ומאמרך רצה וכנס והרומה לזה. וכן ממה שיש בספרים, כי אלה המעלות לא נאמר אותם אלא אחר קיום השרש, כאשר הקדמנו אליו שישבו אליו אנשאו עליו, כי הבנין איננו נבנה כי אם מהיסוד ולמעלה, ואינו נבנה מפעולה למטה. על כן אל תהי נבוכ בעבור תאר שחראה אותו בספרים, או שתמצא אותנו מסכימים עליו, ותשוב בספק. אבל הקש אותו על השרש כאשר כבר התברר והתקאם באמת.

והנה אני מציע אלה הענינים על עשר המאמרות, ואדבר על כל אחד מהם כמה שיוכשר, ואומר כי אנשים סברו כי זה הענין עצם, ונחלקו דעותם בו. אמר קצתם אדם, ואמר קצתם אש, ואמר קצתם אויר, וקצתם כסף. ואחרים אמרו דברים אחרים זולה אלה, וכיון שהחקיים שהוא בורא

כל אדם, וכל אש וכל אויר וכל כסף, וכל נמצא, כבר התבטל בראית השכל כל אלה המחשבות. וכאשר התקיים זה בשכל, כן התקיים סך הספרים, והוא, שהדברים הנמצאים חמשה שרשים; המצוק, והצומח, ובעלי חיים, המנוכבים, והמלאכים. והרחיקו הספרים מהדמות חמשתם אל הבורא או שידמה להם, ואמרו ביקר שבמוצק, והוא הזהב והכסף (ועניה מ"ו ה' ו') למי תדמיני ותשזו ותמשילוני וגרמה. הזלים זהב מכים וכסף בקנה ישקלו. ואמרו יתברך: למי תדמיני ותשזו, בטל בו שיהיה דבר חמה אליו, ואמרו: תמשילוני וגרמה, בטל בו שיהיה הוא חמה אל דבר. ואמרו ביקר שבצמח, הארז והשטה (סס מ' י"ח—כ') ואל מי תדמיין אל זמה דמיה תערכו לו? הפסל נסך חרש. המסכן תרומה עץ לא ירקב ויבחר. ואמרו בבעלי חיים כלם (דברים ל' ט"ו—י"ח) וגשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראייתם כל תמונה פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל תבנית זכר או נקבה תבנית כל בהמה אשר בארץ תבנית כל צפור כנף אשר תקוף בשמים תבנית כל רומש באדמה תבנית כל דגה אשר במים תבנית ארץ. ואמרו בכוכבים (ועניה מ' כ"ה ל"ו) ואל מי תדמיני ואשמה יאמר קדוש שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם. ואמרו במלאכים (חגלים פ"ט ז') כי מי בשחק יערך ל"י בני אלים. וקבצו כל נמצא והרחיקו, שידמו לבורא או שידמה אליהם הבורא. ואלה הדברים המפורשים, הם השרשים (הברואים) הבטוח בהם, וראוי שיושב כל דבר מסתפק מהעברות הלשון אליהם עד שיסכים עמם. ומזה מה שאמר הכתוב (בראשית א' ל"ו) ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו. ואבאר שזה על דרך ההגדרה והחשיבות, והוא, כאשר כל הארצות שלו והגדיל אחד מהם, באמרו: זאת ארצי, ושכל ההרים שלו והגדיל אחד מהם, באמרו: זה הרי. וכן יש לו כל הצורות והגדיל אחד מהם באמרו: זאת צורתך על דרך היחוד והסגולה, לא על דרך ההגשמה. ומהם מה שאמר הכתוב (דברים ל' כ"ד) כי י"י אלהיך אש אוכלה הוא. ואבאר שרוצה בזה שהוא כאש שורף למי שכפר וכחש, ואני מוצא בלשון שהוא מדמה בלא כף. ויציא אהבם מכור הברזל (סס ט' כ') שענינו כמכור הברזל. ועוד (ע"א א' כ"ד ט"ו) אחרי כלב מה אחרי פרעוש אחד, ענינו, ככלב מה, או כפרעוש. ועוד (דכ"י א' י"ב ח') לפני אריה פניהם בבני גד, ענינו, לפני אריה. כן אש אוכלה ענינו כאש אוכלה הוא שהוא עונש. ואחר כך אדבר אל הכמות ואומר: שענין הכמות סובל שני דברים לא יתנו על הבורא, אחת מהם מרת ארך זמרת רחב זמרת עמק, והאחרים פרקים וחבורים יתפרקו ויתחברו קצתם אל קצתם, ולא יאמר על הבורא מאומה מזה, בראותו, מן המושכל, ומן הכתוב, ומן המקובל. מן המושכל; שאלה הפרקים והחבורים הם אשר בקשנו להם בורא ומצאנוהו בשכלנו. ומצאנו שלא נשאר מהם דבר שלא נכנס תחת עיניו שהוא עשאו. ומן הכתוב, כאשר הקדמנו, (דברים ט' ט"ו) פן תשחיתון, ושאר הכתובים: ומן המקובל, כי מצאנו חכמי עמנו הנאמנים על הורתינו בכל מקום שמצאו מאומה מאלה הדמיונים, לא הרגמוהו מוגשם²⁶, אבל השיבירו אל מה שמסכים לשרש הקודם. והם תלמידי הנביאים, ויודעים יותר דברי הנביאים. ואלו היה אצלם שאלה המלות כגשמותם, היו מתרגמים אותם לנו כאשר הם.

²⁶ חבל וכו'. כוננו על תרגום אונקלוס, שהיה זכר מלוד נמר' בהרפתקת

אך התברר להם מהנביאים, חוץ ממה שיש בשכלם, כי אלה המלות המוגשמות, רצה בהם ענינים גחלים זיקרים, תרגומם כאשר התברר להם. ומה תרגום (שמות ט' ג') הנה יד י"י הויה, הא סחא מן קדם י"י הויה. (סס כ"ד י') ותחת רגלי, תרגמוהו ותחת כורסיה יקריה. ותרגמו (סס י"ז א') ע"פ י"י, על ממרא ד"י. ותרגמו (במדבר י"א י"ח) באזני י"י, קדם י"י, וכן כל מה שדומה לזה. וכיון שבארתי שהמשבול והכתוב והמקובל הסכימו כלם על הרתקת הדימיון מאלהינו יתברך, אני רוצה להציע אלה המלות הגשמייות, ואומר שהם נקשר. ראש באמרו (ישעיה כ"ט י"ז) וזכוכך ישועה בראשו. עיין באמרו (דברים י"א י"ג) המיד עיני י"י אלהיך בה. אזן באמרו (במדבר י"א י"ח) כי בכיתם באזני י"י. פה באמרו (שמות י"ז א') על פי י"י. שנה באמרו (תהלים כ"ט ל"ה) ומוצא שפתי לא אשנה. פנים באמרו (במדבר ו' כ"ה) יאר י"י פניו אליך. יד באמרו (שמות ט' ג') הנה יד י"י. לב באמרו (בראשית ח' כ"א) ויאמר י"י על לבי. מעים באמרו (ירמיה לא כ') על כן המו מעי לו. רגל באמרו (תהלים ל"ט ה') והשתחוה להרם רגלי. ואלה דברים והרומה להם ממעשה הלשון והרחבה, תפיל כל אחד מהם על ענין וסברתו במה שגמצינו בזולת ענין הבורא, ונדע כי הלשון כן אמרתה ומנהגה, שתרחיב ותשאיל ותדמה, כאשר מרחיבה ואומרת שהשמים מדברים (סס י"ט ב') השמים סכפרים כבוד אל. ושהים מדבר (ישעיה כ"ג ד') כי אמר ים מעוז הים לאמר. ושהמות מדבר (איוב כ"ח ג') אבדון ומות אמרו. ושהאבן שומעת (יהושע כ"ד כ"ז) הנה האבן הזאת תהיה לנו לעדה כי היא שמעה. ושההרים מדברים (ישעיה כ"ה י"ג) ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה. ושהגבעות לזבשות (תהלים ל"ה י"ג) וגיל גבעות תתגרנה, והרומה לזה, מה שלא יספר מהרה. ואם יאמר אומר: מה היתה התועלת שהרחיב הלשון זאת ההרחבה שתפיל לנו אלו הספקות, ולמה לא סמכה על מלות אמתות, והיתה מסירה מעלינו זאת הרעה? אומר: כי אלו סמכה על מלה אחת, היה השמיעה בלשון פתמעט ולא היה מניע להגיד בה על קצת המכוונות, ואלו היעד באים לספר עליו בלשון האמת, היינו חייבים לעזוב ולהניח שומע ורחא רחום חסץ, עד אשר לא יעלה לנו כי אם הישות בלבד. וכיון שבארתי הדבר הזה, אשוב אל העשרה ההם בביאורים וענינים, ואומר: שרצו הנביאים בראש ענין ההגדרה וההעלאה, כאשר אמר בבני אדם (סס ג' ד') כבודי ומרים ראשי. ורצו בעיין השגחה, כאמרו (בראשית מ"ד כ"א) ואשימה עיני עליי. ורצו בפנים הרצון והבקעם, כמו שאמר (משלי ט"ז ט"ז) באור פני מלך חיים. ונאמר (ש"א א' י"ח) יפניה לא היו לה עוד. ורצו באזן קבול הדברים, כאמרו (בראשית מ"ד י"ח) ידבר נא עבדך דבר באזני אדני. ורצו בפה וישפפה באור וצויו, כאמרו (במדבר ד' כ"ז) על פי אהרן ובניו. (משלי י' כ"ה) שפתי צדיק ירעו רבים. ורצו ביד יכולת, כאמרו (ישעיה כ"ט א') זך לא קצרה יד י"י ורצו בלב חכמה, כאמרו (משלי ז' ז') נער חסר לב. ורצו במעיים חנות, כאמרו (תהלים מ' ט') ותרתך בתוך מעי. ורצו ברגל הכרח, כאמרו (סס ק"י א') עד אשית אייביך. וכיון שמצינו אלה המלות בבני אדם על זולת ההגשמה, ואחר כן אומר בקצת העתים, קל וחומר שיכשר פרושב בעניני הבורא על זולת ההגשמה. ואחר כן אומר: כי כבר מצאנו אלה המלות במוצק, ולא שיכשר שיהיה לו מואמה מן

המקרים כלם. וזה אשר נמצא שאומר שהוא אוהב דבר או שונא דבר, הענין בזה שכל אשר צונו בו קראו אוהב אצלו, כאשר חייבנו לאוהב אותו, כאמרו (ההל'ס ל"ז כ"ח) כי י"י אוהב משפט. (סס י"א ז') כי צדיק י"י צדוקה אהב והדומה לזה. וקבץ רבים מהם, ואמר (ירמיה ז' כ"ג) כי באלה חפצתי נאם י"י. וכל אשר הזהירנו ממנו שלא נעשהו, קראו שונא אצלו, מפני שהייבנו לשנאתו, כמו שאמר (משלי י' ט"ז) שש הגה שונא י"י. (ישעיה ס"א ח') שונא גזל בעולה. וקבץ מהם רבים, ואמר (זכריה ח' י"ז) כי את כל אלה אשר שנאתי נאם י"י, ומה שאנו רואים שאומר שהוא רוצה ושהוא כועס, הענין בו, שקצת ברואיו כאשר חייב להם ההצלחה והגמול קורא זה רצון, כאמרו (ההל'ס קמ"ז י"א) רוצה י"י את יריאיו. (סס פ"ב ב') רצית י"י את ארצך. וכאשר יתחייב קצתם הצער והעונש, קורא זה כעס, כאמרו (סס ל"ד י"ז) פני י"י בעושי רע. (טורף ח' כ"ב) ועזו ואפו על כל עוזביו. אבל הכעס והרצון המוגשמים, והאהבה והשנאה המוגשמות, לא יהיו כי אם במי שיקוה ויירא, ונמנע מבורא הכל, שיקוה לדבר ממה שברא, או שייראהו, ועל הדרך הזה נוציא שאר תארי היראה העולים במחשבה. — ועל המצטרף אומר: כי הבורא יתברך לא יתכן שיצרפו אליו על דבר ההגשמה ולא ייחוס אליו, כי הוא לא סר קדמון, ואין דבר מן העשויים מצטרף אליו ולא מיוחס. ועתה כאשר עשם לא יתכן שישתנה עצמו וישוב מיוחס אליו ומצטרף אליו בהגשמה, אחר שלא היה כן. וזה אשר נראה בספרים שקוראים אותו מלך, ומשימים בני אדם עבדים אליו והמלאכים משרתים, כאמרו (הכל"י י' ט"ז) י"י מלך עולם ועד. (סס ק"ג א') הללו עבדי י"י. (סס ק"ד ד') משרתיו אש ליהט. אלה כלם על דרך הכבוד והגדול, בעבור שהגדול שבבני אדם אצלם הוא מלך, ועל ענין שהוא עושה כל מה שירצה, ומצותו מתקיימת, כמו שאמר (קהל' ח' ל') כאשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה. ואשר נמצא שמיחסים אליו אוהבים ושונאים, כאמרו (ההל'ס ל"ז י') אוהבי י"י שנאו רע, ואמרו (סס פ"א ט"ז) משנאי י"י יכחשו לו. זה מהם על דרך הכבוד והגנוי, וכברו החסידים מבני אדם בשם אוהבים, וגנו החסידים בשם שונאים, וכן שאר מה שנכנס בשער הזה. — ואומר במקומות לא יתכן שיצטרף הבורא אל מקום ²⁸ שיהיה לו, מכמה פנים. התחתם, שהוא בורא כל המקומות. ועוד שלא סר לבדו ואפס מקום, ואינו נעתק בעבור ברואתו למקום. ועוד כי הצריך אל מקום הוא הגשם, אשר הוא ממלא מה שיופגשו וממששו, ויהיה כל אחד מן המתמששים מקום אחר, וזה בלוי נמנע מהבורא. וזה אשר הנביאים אומרים שהוא בשמים, על דרך הגדול והכבוד, מפני שהשמים אצלם רמים ככל דבר שידענוהו, כמו שאמרו (קהל' ה' א') כי האלהים בשמים ואתה על הארץ. ועוד (מ"א ח' כ"ז) כי השמים ושמי השמים לא יכלילוהו. וכן המאמר כשרוא שוכן בבית המקדש (שמות כ"ט מ"ח) ושכנתי בתוך בני ישראל (יואל ד' כ"א) וי"י שוכן בציון. וכל זה להגדיל המקום ההוא והישות. ועם זה כבר הראה בר' אורו הנברא, אשר הקדמנו זכרו, הנקרא שכניה וכבוד.

הגשמות, וע' במורה א' פרק ח — ככ. ²⁷ ר"לית י"י את ארץ. כל"ל. וכן הוא (בהל'ס פ"ב ב') ונענית הוא נדטוסי למטרדס, קוש', ליפסיה (מרי"ט) ר"לית את אוסבך. וכן הגיה ב"ז, והעתיק ר"י. ²⁸ שיהיה וכי' מחלסס. כן

ועל הזמן לא יתכן שיהיה לבדו זמן²⁹, מפני שהוא בורא כל זמן, מפני שלא סר לבדו ואין זמן, לא יתכן שיעתיקוהו הזמן וישנהו, ושהזמן איננו כי אם מרת קיום הגשמים, ואשר איננו גשם מרוחם בהזמן וממדות הקיום. ואם נספר עליו בעמידה וקיומה היא על דרך הקרוב כאשר הקדמנו. חזק אשר בספרים האומרים (תהלים ל' ב') מעולם ועד עולם אתה אל. ועוד (ישעיה מ"ג י"ג) כי מיום אני הוא. ועוד (שם שס י') לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה. אבל שבים כל אלו הנקודות מן העתים על פעלו. ואשר אמרו: מעולם ועד עולם אחת אל, אינם רוצים בו כי אם לא סרת מושיע החלל הזמן לעבדיך, כאמרום (תהלים ס"ח כ"א) האל לנו אל למושעות. ואמרו ית': לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה, רוצה בו, קודם שאשלה נביאי ואחר ששלחתי, אין אלוה מבלעדי; כי כבר הקדים לפניו עבדי אשר בחרתי, ובלשון העם יכשר שיאמר האדם לפני, ותוא רוצה, קודם פעלי. כמו שאמר יואב (ש"ב י"ח י"ד) לא בן אחילה לפניך. ויאמר אחרי, והוא רוצה, אחר פעלי. כמו שאמר נתן הנביא (מ"א ח' י"ד) ואני אבא אחרך ומלאתי את דבריך. וכן גם מיום אני הוא, רומז אל יום נבבד יום מעמד הר סיני או מה שדומה לו, והוא אומר מן העת ההיא, אני הוא המצווה אתכם בזה, והמזהיר אתכם מזה, והמציל אתכם מזה, מפני שנמר המאמר אפעל ומוי ישיבנה. ועל הקנין כי כל הברואים הם בראויו ומעשיו, ולא יתכן שנאמר שקונה זה מבלעדי זה, ולא שִׁקְרִינֵנו לזה יותר ולזה פחות. ואשר נראה בספרים אומרים שעם סגולתו וקנינו וחבלו ונחלתו (דברים ל"ב ט') כי חלק י"י עמו ועקב חבל נחלתו. אין זה כי אם על דרך הגדול והכבוד, מפני שאצלנו כגלת כל אדם וחלקו יקרים אצלו. ועוד כי משימים אותו גם הוא על דרך העברה, חלק החסידים ומנהם, כאמרו (תהלים ט"ז ה') י"י מנת חלקי ובוסי, וזה על דרך הכנלה והגדלה. ועל הדרך הזה יהיה ענין קריאתו אלוה לאדם ולמאמינים, כאמרו אלוהי אברהם יצחק ויעקב. וכאמרו אלוהי העברים, כי הוא אלוהי הכל, וזה סמנו על דרך הגדול והכבוד לחסידים. — ועל המצב כי הבורא יתברך וית' אינו גשם, ולא יתכן שיהיה לו מצב מהמצבים, לא מיישיבה ולא מעמידה והדומה לזה. והכל נמנע מפני שאיננו גשם, ושהוא לא סר ואין דבר וזולתו. ומפני שהמצב איננו כי אם השען גשם על אחר, ואפני המצב מחייבים שנוי וחלוף לנצב. ומה שאומרים הספרים (שם כ"ט י') וישב י"י מלך לעולם, רוצים בו הקיום. ואשר אומר (במדבר י' ל"ג) קומה י"י ויפוצו אויבך, אינם רוצים בו כי אם הקדמות העוד והעונש. ואשר אמר (שמות ל"ד ה') ויהי צב עמו שם, רוצים בו האור ההוא שנקרא שכינה. ואשר אמר (בראשית י"א ל"ג) וילך י"י כאשר כלה, רוצים בו לעלות האור ההיא. ועם הדרך הזה הוא מתקיים כל מה שדומה לדברים האלה. ואומר על הפועל כי הבורא יתברך, אף על פי שאנחנו קוראים

הוא בכל ההוללות אשר לפני, מנגד כ"ז עזב את המלות האלה (??) ²⁹ מפני שהוא בורא וכ"ו ושהזמן וכ"ו. יתנו סה המחבר ב' מופתים שהבורא מרוחם ונעלה מכל זמן, א' מפני שהוא בורא כל, גם את הזמן. ב'. מפני נעת שיהי לבדו ערס כל אשר ברא, נעלה מהזמן, לא יתכן שהזמן הנכרח יעשה. ב' שהזמן הוא מדה השארה וקיום הגשמים. והוא איננו נעל גשם. — ונדברי המחבר נמענה ע"ד המקום, מן המחבר בפירוש כל ראיה לנדה, נמלות

אותו קושה ופועל, לא יתכן עינים בזה מוגשם; והוא שהפועל על המוגשם לא יוכל לפעול בחלתו עד שיפעל בנפשו, וינע החלה ואחר כך יניע, והוא ית' יחפוץ ויהיה הדבר, וזה דרך פעלו המים. ועוד כי כל פועל מוגשם, צריך אל חומר יעשה בו, ואל מקום וזמן שיעשה בשם, ואל כלי שיפעל בו; וכל זה מרומם ממנו. כאשר בארנו. וזה אשר נמצא בספרים זכורים מקצת הפעלים הדבר והפכו, או מקצתם בדבר לא הפכו, כלו מושב אל שהוא כחפץ לחדש דבר ימציאיהו כלי שיפגעהו מעשה ולא מושב. ובשער הבריאה אמרו בדבר והפכו, ויעש אלהים, וישבת. וכאשר, ויעש איננו בתנועה ולא ביגיעה; אבל הוא המציא הדבר המחודש, כן כלי ספק, וישבת" לא מתנועה ולא מיגיעה, אבל הוא עויבת המציא הדבר המחודש. ואף על פי שאמרו וינת, איננו דבר יותר מעויבת החדוש והבריאה. ובשער הנבואה אמרו וידבר יי'. וענין הדבור שהוא ברא דבור, הגיע באיור אל שמע הנביא, או העם. והפך הדבור מה שאמרו (ישעיה מ"ב י"ד) התשיתי מעולם אחריש אתאפק. וענין החרישות הזאת, מהתנה ואריכות, כי לשון הערב מספרת עליו ספור הדבור כפי סברתינו, ואינה מספרת עליו החרישות ולא בסברא, וכאשר נוציא כמו החשיתי אל הפרוש, יתברר מה שזכרנוהו וספרנוהו בהחלת הדברים באריכות. ובהצלה הברואים מענין שמצער אותם קוראים אותו זכירה, שאמרו (בראשית ח' א') ויזכר אלהים את נח. (סס ל' כ"ב) ויזכר אלהים את רחל והחמה לה. ואמרו בשתי הלשונות זכירה³⁰, ולא ספרה עליו אחת מהן הפך הזכירה אשר היא השכחה בעיני ההצלה. אך רוב מה שהם אומרים (איכה ב' א') ולא זכר הדום רגליו; והטובה והרחמים, נאמרים עליו בשם אל רחום וחנון. והנקמה והעונש, נאמרים עליו בשם אל קנאו ונוקם. ואלה העינים גם כן שהיה על הברואים, כאשר אמר (נחום ב' ב') נוקם יי' לצרו ונזר הוא לאויביו. ואמר (דברים ז' ט') שומר הברית והחסד לאיבהו ולשומרי מצותיו לאלף דור. וכל אשר בא מאלה השמות עינים שב אל הברואים. וזה הוא ההפרש³¹ בין שמות העצם ושמות הפעלים וכאשר בארנו בפרוש ואלה שמות. — ועל הנפעל אין חושבים שמאומה מההפעלות נופל על הבורא³² כי אם הראות בלבד. וצריך שאבאר עוד שהראות אינה נופלת עליו, והוא, שהדברים אינם נראים כי אם במראים הנראים בשטחיהם, המיוחדים אל³³ הארבעה טבעים, ומתחברים עם

ויעוד" ופה קצר בלשונו.³⁰ ולא ספרה עליו וכ"ו אך רוב וכו'. במכון אמר המחבר מלח, ורוב" כי בלמה נמלא בכ"ק גם פעל שכל מיוחד על דרך העברה על הבורא י"ח כמו (איכה ה' כ') וקדומה במקומות בכ"ק. ³¹ שמות העלם. ר"ל, תארי העלם (ויעזובנוטיכע אטריבוטע) כמו חכם, גדול, חז, והמה בנג מקום בואם מחיחסים על הנזר. (אכל בלמה אך ע"ד השנילה. כמדע לרוב בספרי הראשונים) אולם שמה הפעולות כמו רחום חנון נוקם וכ"ו, שבים כמה אך על הברואים. כמו שמבאר הגאון. ויתר בלור ראה מורה ח"א, עקרים סכ"ד מאמר ב'. ובעקדה שער כ"ד. ובלברי הח' ב"ז בחקר דעת. ³² הראות בלד. ע' בלברי מהר"ל בנאורו, מה שנחשקה בהבנת דברי הגאון. ³³ ב' טעמים ומתחברים וכו'. ר"ל ד' היסודות, כי העין ב"כ מחוברת מאלו ד' היסודות, נכן יש להם התחברות ע"י אלמנעות האויר. כי אורת המוח יחשם בלואיר הסמוך לו, והסמוך נמוך לו, עד הגיעו אל העין ניעת ארסעו.

הסוּח אשר בראות העין סמיניהם באמצעות האויר ויראו, אך הבורא מן השקר שיחשוב עליו חשב שיש בו מאימה מן המקרים, אין שלמנו לראות על השנו. והנה אתה ראה, אי אפשר למחשבות לרמותו ולצייתו בהם, ואין היה דרך לראות אליו? וכבר כלכל רעת קצת בני אדם ענין משה רבינו, איך שאל מאלהי (שמות ל"ב) הראני נא את כבודך, והוסיף להם כלכל השבחו: לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם והי, ונכפל בלמלם באמרו: וראית את אחורי ופני לא יראו³⁴. ואומר בגלות כל זה זכאנו, כי יש לבורא אור בראו, והראו לנוביאים להיות ראה להם כל דברי הנבואה אשר ישמיעום הם סאת הכורא, וכאשר יראה אותו אחד מהם אומר ראיתי כבוד י"י. ויש שאומר ראיתי את י"י, על דרך ההסתר. זכר ידעה כי משה ואהרן ונרב ואביהוא ושבעים מקני ישראל אשר עליהם בתחלה (שס כ"ד י') ויראו את אלהי ישראל. ופרשו אחר כן (שס עס י"ז) ומראה כבוד י"י כאש אוכלת בראש ההר; אבל כשרם האים האור הוא, אינם יכולים להסתכל בו מחב כחו ובהירותו, ומי שסתכל תהפך הרבנו ויפחד רוחו, כמו שאמר (שס י"ט כ"א) פן יהרסו אל י"י לראות ונפל ממנו רב. ושאל משה רבינו שיתקרה הבורא להסתכל באור ההוא, והשיבו כי תחלת האור ההוא עצומה, לא תוכל לראותה ולא להסתכל בה, שלא ימות, אך יסך עליו בענן או במה שחמה לו, עד שיעבור תחלת האור ההוא, מפני שחוק כל דבר טנה בהתחלתו, כמו שאמר (שס ל"ב כ"ב) ושכנתי כפי עליך עד עברי. וכאשר עבר תחלת האור, גלה מעל משה הדבר הסוכך עד שהסתכל באחוריו, כאשר אומר (שס עס כ"ח) והסית את כפי וראית את אחורי. אבל הבורא עצמו לא יתכן שיראה אותו אחד מהם, כי זה מדרך השקר.

ואחר כן אומר: איך יתקיים במהשבנתו הענין הזה, רוצה לומר הבורא יתבונן, והש מהשיט לא נפל עליו? ואומר: כאשר יתקיים בה, הטבת הטוב וגנת הכזב, וחושני לא נפלו עליו, וכאשר נעלה בשכלנו המנע מקבץ נמצא ונעדר, ושאר המתרחקים, והחושני לא ראו את זה. ואמר הכתוב (ירמיה י' י') וי"י אלהים אמת. ואמר: ואין יעלה בשכלנו המצוא בכל מקום, עד שלא יהיה מקום רק ממנו? מפני שלא כר קודם כל מקום. ואלו היו המקומות מטרדים בין חלקי לא היה ברא אותם. ואלו הגשמים מטרדים המקומות ממנו או מקצת, לא היה ברא אותם. וכין שהדבר כן המצוא אחרי שכרא הגשמים כלם, כהמצוא קודם לכן, בלא שני ולא פרידה, ולא הסתר ולא הפסק, וכמו שאמר (שס כ"ג כ"ד) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם י"י הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם י"י. ואקרב להבין זה ואומר: לולא שהיגלנו שקצת הכתלים אין סותרים בעד הקול, וכן אנו דואים שהזוכית איננה שכה בעד האור, וידענו כי אור השמש לא ייקרו הלכלוכים אשר בעולם, היינו

(אשר סוּר כי לורת המוחס יבוא אל העין, ומן העין נלתי יולא לרן כלל) או ע"י שהנולות יולאים מן העין, בלויר הסמוך, והסמוך בסמוך, עד יתחברו אל המוחס, וקול בלמנעוה האויר, אבל הנורה ית' כיון שהיא נעלם מכל גשם אין דרך להראות, לראות אותו כלל. (ב"ז זכאורו).³⁴ ופני לא יראו. עיין מה קיטנ בדברי הרב המורה א'. ובדברי הרב נעל העקדה עבר ב"ר. ובבאור על שמונה פרקים להרמב"ם פרק ח' (ווארשא תרכ"ד) וחמה ענג.

תמיהים על זה. ואלה כלם פליאות מעידות על אמתה ענינו. ואומר עוד: איך יעלה בלב שהוא יורע כל מה שהיה וכל מה שיהיה, ושדעתם אצלו שיהי? ובאר שהברואים אינם יודעים מה שעשה, מפני שירדעתם אינם כי אם סדרך החושבים, ומה שלא יצא אל שמעם ואל ראותם ושאר חושיהם לא יעמדו עליהם. אבל הברוא אשר אין דרך ידיעתו בסבה, אך היא מפני שעצמו מדע, והחולף והעתידי אצלו יחד בשוה, ידעם בלא סבה. וכאשר אמר (ישעיה מ"ו י') סגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו ואמר עצמי תקום וכל הפצי אעשה. — וכאשר יגיע האדם אל ידיעת הענין, הזה הדק, בדרך ההגדה וראות האותות והמופתים, תאמינהו נפשו והמוג ברחו וישוב נמצא בחדריה, וכל אשר העמוד בהיכלה תמצאנו, כאשר אמר הנביא (שם כ"ו ט') נפשי איהיך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך. ותשנה באהבתו אהבה שלמה שאין בה כפק, כמו שאמר (דברים ו' ו') ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך וגומר. ויהיה העבד ההוא זוכרו בימי בלכתו, ובלילה על יצועו, וכמו שאמר (הקלים ס"ג ז') אם זכרתי על יצועי באשפזות אהגה בך. וכמעט שהיה 'מדברת ר"ל הרוח שתהמה בעת זכרו מהכוסף והבליון, וכמו שאמר (שם ע"א ז') אזכרה אלהים ואהמיה אשיחה ותתעטף רוחי סלה. ויוון אותו זכרו יותר מן הדשנים, וירח אותה שמו יותר מכל רוח, כמו שאמר (שם ס"ג ו') כמו חלב ודשן תשבץ נפשי וגומר, עד שהשיב כל עניניה כלם אליו, ותהיה חוסה בו ובוטחת המיד, כאשר אמר (שם ס"ב ט') בטוח בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם וגומר. ואם ייטיב לה, הודה, ואם יצערנה, תסבול, וכמו שאמר (שם כ"ב ו') אכלו וישתחוו כל דשני ארץ. ואלו היה מפריד בינה ובין גופה היה מחלת לו, ולא היתה חושדת אותה, כמו שאמר (איוב י"ט ט') הן יקטלני לו איחל. וכל אשר תסתכל בעניניו תוסיף יראה ופחד, וכמו שאמר (שם כ"ג ט"ו) על כן מפניו אבהל אתבונן ואפחד ממנו. וכל אשר התבונן במדותיו, הגדיל שבחיהם ותוסיף שמחה, וכמו שאמר (הקלים ק"א ו') ישמח לב מבקשי יי', עד שתאהב אוהביו והוקיר מוקיריו, כמו שאמר (שם ק"ט ט"ז) ולי מה יקרו רעיוך אל וגומר. ותשנא משנאיו ותאייב אויביו, וכמו שאמר (שם ע"א ז') הלא משנאין יי' אשנא וגומר, עד שתעטין בעבורו ותשיב על מי שמרבר בו ובעניניו, בשכל וברעת, לא בכבדות, כמו שאמר (איוב ל"ו ג') אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק כי אמנם לא שקד מלי המים דעו עמך, ותשכחנו ותהללנו בשכל וכיושר, לא בטומא ובשקר, כמו שאמר הכתוב במשבתים (דברים ל' ל') וידבר חזקיהו על לב הלוים המשבילים שכל טוב ליי'. ולא תשכחנו בשווא השים החמשה יותר מן העשרה, שלא יוסיף בהם, ולא שיכניס העולם בתלם הטיבעת, שלא יצר זה וירחיב זה, ולא שישבי אהמול החולף, כי כל זה הבל. ואפשר שישאלנו קצת הכופרים על כל אלה ונשיב, כי הוא יכול על כל דבר, וזה אשר שלא עליו איננו כלום, כי הוא הבל, וההכל איננו כלום, וכאלו שאלו היכל על לא כלום; אך על זה שאלו באמת. אבל היא משבחת אותו בענינים העצמיים, שהוא הקדמון אשר לא חף ולא יחליף, כמו שאמר (דברים ל"ג ל"ז) מעונה אלהי קרב. ושהוא אחד בעצמו באמת, כמו שאמר (נחמיה ט' ו') אתה הוא יי' לברך. ושהוא החי והקיים, כמו שאמר (דברים ל"ב מ') כי אשא אל שמים ידי

וגומר. תהא יכול על כל דבר, כמו שאמר (נחמיה ט' ל"ג) האל הגדול הגבור הגדול. תהא היודע כל דבר ידיעה שלמה, כמו שאמר (חיוב ל"ז ט"ז) התדע על מפלשי עב מפלאות המים דעים. תהא בורא כל דבר תחלה, כמו שאמר (ירמיה י' ט"ז) לא כאלה חלק יעקב כי יצר הכל הוא. ושאיננו עושה השוא ולא התהו, כמו שאמר (יעקב מ"ה ו"ח) לא תהו בראת לשבת יצרה. ושאיננו מעול ולא חומץ, כמו שאמר. (דברים ל"ב ד') הצר תמים פעלו כי כל דרכי משפט. ושאינו עושה לעבדיו כי אם הטוב, שנא' (סלהים קמ"ה ט') טוב י"י לכל וגומר. יודך י"י כל מעשיך וגומר. כבוד מלכותך יאמרו וגומר. ושאיננו משתנה ולא יחלוף, כמו שאמר (מלאכי ב' ה') אני י"י אלהים לא שניתה ואתם בני יעקב וגומר. ושםלכותו לא תחלוף ולא תכלה, כמו שאמר (סלהים קמ"ה י"ג) מלכותך מלכות כל עולמים וגומר. ושמצותו קיימת אין משיב לה; כמו שאמר, (שם ק"ז ט"ט) י"י בשמים הבין כסאו ומלכותו בכל משלה. ושחובה לשבחיו כבודותיו הטובות והגדולות, כמו שאמר (קל"ח ה') ושירו בדרבי י"י כי גדול כבוד י"י. ושכל מה שיספרו עליו המספרים וישבחוהו בו המשבחים הוא געלה וגדול ומרומם מהכל, כמו שאמר (נחמיה ט' ה') ויברטו שם כבודך ומרומם על כל ברכה והלה. זה אשר המצא במקומה מהספרים מן השכה והתהלה איננו מיתחם אליו, אך הוא מיתחם אל ספוריו, כמו שאמר (יחזקאל ג' י"ג) ברוך שם כבוד י"י ממקומו. ואמרו (סלהים ס"ח ה') וזרו שמו. ופעמים תמצאנו לספר ספורו ויאמר (שם ע"ג י"ט) ברוך שם כבוד. ואמר (שם ל"ז י"ג) והודו לזכר קדשו. אך בדברי רבותונו רבים כאלו, הוא לספר ספורו שהם אומרים; ברוך שם כבוד מלכותו. ואומר בכל זה שהוא גם כן ממעשה הלשון, והוא, כאשר הוא מכות להגדיל ולהאריך, מקרבים המלות קודם שיוזכרו המגדול ההוא. וכל אשר ירבו המלות ההם הקדמות, יהיה בהם יותר גדולה, כמו שנאמר (סמך א') בהראותו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר המארה. והוא הוא עשר ומלכותו וגדולתו, והוא גם כן יקרו והמארתו וגדולתו. והמו הכפורים קצתם לקצתם. — הנהכל. יישירך האלהים! מה שכתבנוהו, וההבונן בו בנפשו, והעלהו במחשבתך, ואל תמהר לגזור על המלות. אבל גזור על השרשים הקדמים. ושם המלות העברה והקרה, כאשר באנו.

המאמר השלישי

בצויו וכאזהרה

אמר יהודה בן שאול. אמר הסחכר: אשר ראוי לקדם אותו התחלה
למאמר הזה, כי הבורא יתברך כיון שהתברר שהוא קדמון לא היה עמו
דבר, היתה בריאתו לרברים טובה וחסד ממנו. וכאשר זכרנו בסוף המאמר
הראשון, בקבלת בריאת הרבים, וממה שימצא בספרים שהוא טוב ומטיב,
כמו שאמר (תהלים קמ"ט) טוב י"י לכל ורחמי על כל מעשיו. ותחלת
הטבתו לברואים שחננם היתה, רצוני לומר: המציאו אותם אחר שלא
היו. וכמו שאמר לחשבים (ישעי' מ"ג ז') כל הנקרא בשמי ולכבדתי
בראיתי וטמתי. ואחר כן חננם כמה שמגיעים בה אל ההצלחה הגמורה
הטובה השלמה, כמו שאמר (תהלים ט"ז י"א) תודיעני ארח חיים שבע
שמחות את פניך וטמתי. והוא מה שצמח והזהירם ממנו. וזה המאמר תחלת
מה שיקפו השכל ויחשוב בו, ויאמר: הוא היה יכול שייטיב להם ההטבה
הגמורה, ויצליחם ההצלחה המהמרת מבלתי שיצום ויזהירם? אבל יראה
שטחכו בדרך הריא טוב להם, בעבור מה שסתלק מעליהם מעניי הטרם.
ואומר בביתור הענין הזה, כי שומו סבת הגעתם אל הטובה המתמדת
בהטורחם כמה שצוה בו, הוא יותר טוב. והוא, שהשכל דן שיהיה מי
שמגיע לטובה על מעשה שהעבד בו, יש לו כפל מה שינקדו מן הטוב
מי שלא עשה דבר, אבל הוא מתחסד עמו. ואין השכל רואה להשוות ביניהם.
וכאשר הדבר כן נטה בנו בוראנו אל החלק היחיד להיות תועלתנו על
הגמול, כפל תועלתנו אשר תהיה על לא מעשה, וכמו שאמר (ישעי' מ' י')
הנה י"י אלהים בחוק יבוא ויחזק מושלה לו הנה שברו אתו ופעולתו לפני.
וכיון שהקדמנו ההקדמה הזאת אומר פותח, הודיענו אלהינו יתברך
בדברי נביאי, שיש לו עלינו תורה נעבדה בה, ובה מצות שצוה אותנו
בם, אנחנו חייבים לשמרו ולקשותם בלב שלם. הוא אמרו (דברים כ"ו ט"ז)
היום הזה י"י אלהיך מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים
ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך. והעמידו לנו נביאי על המצות
ההם האותות והמופתים המלאים, ושמרנום ועשינו אותם מיד. ואחר כך
מצאנו העיון מחייב שנצוה בהם, ולא היה ראוי לעזבו מבלעדי דבר. וראוי
שאבאר ממה שמחייב אותו העיון לענין הזה דברים וענינים, ואומר: כי
השכל מחייב להקביל כל מטיב אם בהטבה, אם הוא צריך אליה, אם
בתודה, אם איננו צריך לגמול. וכאשר היה זה מחייבי השכל, לא היה נכון
שיצוהו הבורא יתברך בעניני עצמו, אבל התחייב לצות בראי בעבודתו ויחזק
לו, בעבוד שבראם. והשכל מחייב עוד, שדחכם לא יהיו לרש ולקללה.

לסקנול כל מיטע וכי' הוא ענין גד ומוכח. (תנין תקניות הנגמלת שיש

ההחייב עוד, למנוע הבורא עבדיו מזה להקביל בו. והשכל מחייב עוד, שימנע הברואים לחטא קצתם לקצתם, בכל מיני החטאים. וההחייב עוד, שלא יהיו להם החכם זה. והשכל מבשר עוד, שיטרוח החכם עושה ברוב מהדברים, ויחן לו שכרו עליו, בעבור שגינקוהו אל התועלת בלבד, מפני שהיה זה סמך שמועיל לעושה, ולא זיוק המטריח. וכאשר נקבץ אלי הארבעה ענינים, יהיו כלליהם הם המצות אשר צונו מלהינו. והוא שחייבנו לדעת, ולעבדו בלב שלם, כמו שאמר הנביא (דל"ו א' כ"ח ט') ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדו בלב שלם ובנפש הפצה. ועוד הזהירנו, מהקבילו בקללות ובנחפסים, אף על פי שאינם מזיקים אותה, אלא שאין מדרך החכמה להתירם, כאמרו (ויקרא כ"ד ט') איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו. ולא התיר לקצתנו להרע לקצתנו, ולחמסם, כמו שאמר (סס י"ט ט"ו) לא הגנב ולא הכחשו ולא השקרו איש בעמיתו. ואלה השלשה ענינים, הסומה שנסמך אליהם, הם החלק הראשון² משני חלקי המצות, ונסמך אל הראשון מהם, להבנע לו ולעבדו, ולעמוד לפניו, והדומה לזה, והכל בכתב. ונסמך אל השני, שלא ישותף לו, ולא ישבע בשמו לטיקו, ושלא יתארהו בתארים המגנים, והדומה לזה,³ והכל בכלל. ויסמך אל השלישי, עשות המשפט, והאמת והצדק והדין, והרחקה מהרוג המדברים, ואיסור הניאות, והגנבה, והרכילות, ושיאהב המאמין לאחיו מה שהוא אוהב לנפשו, וכל אשר נכלל באלה השערים, והכל בכתב. וכל ענין מאלה שמצוה בו, נטע בשכלנו טובו, וכל ענין מהם שהזהיר ממנו, נטע בשכלנו נטוה, כמו שאמרה החכמה אשר היא השכל (משני ט' ז') כי אמה יהגה חכי ותועבת שפתי רשע. והחלק השני דברים אין השכל גוזר אותם, שהם טובים לעצמם ולא מגנים לעצמם, הוסף לנו הבורא עליהם צווי והזהיר, להרבות נמולנו והצלחתנו עליהם, כמו שאמר (ישעי' מ"ב כ"א) י"י חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאריר. והיה המצוה בו מהם טוב, והמזהיר ממנו מהם מנוה, למקום העבודה בהם, והוספו בענין השני בחלק הראשון. ועם זה אי אפשר שלא יהיה להם עם ההסתכלות, תועלות חלקיות, ועלילה מעטה מדרך המושכל, כאשר היה לחלק הראשון תועלות גדולות ועלילה גדולה מדרך המושכל. — וראוי שאקדם הדברים על המצות השכליות תחלה ואומר: מן החכמה לאסור שפיכות דמי המדברים, שלא יותר זה, זיכרה קצתם את קצתם, ויש בו אחר מה שמרגישים בו מן הצער, בטול הענין שזכון בו החכם, ומכירת אוהם ההרג מאשר בראם לו והטריחם בו. ומן החכמה לאסור הזנות, שלא יהיו המדברים כבהמות, ולא ידע אחד מהם אביו שיכבדו גמול שגדלו, ושיריטוהו האב טרפו כאשר ירש ממנו המציאה, ושירע שאר קרוביו מהוד ואחי אם, ויעשה מה שהוא מצוא להם מן החנינה. ומן החכמה לאסור הגנבה, כי אם תוחר, יבטחו קצה בני אדם על גניבת ממון קצתם, ולא יישבו העולם ולא יקנו ממון, אך אם יבטח הכל על זה תבטל הגנבה עוד בבטול הקנינים, מפני שלא ימצא מה שיגנוב כלל. ומן החכמה⁴ אך מראשיה, דבר צדק ועווב הכזב, כי

(כ') והסכה גמול נוכח גמול, הסכה מול הסכה (ב').² משני חלקי המצות. השם מלשון השכליות, ומלשון השמיעות.³ והכל בכלל. אולי י"ל והכל בכח, כמו שכתבנו בפתיח ראשון ופליטי. וי"ל והכל, כל הלוים והכאזרות האלה כחשנים נחייחתי.⁴ אך מראשיה. נ"ל אשר מראשיה.

הצדק הוא האמירה על הדבר כאשר הוא ובענינו, והכזב הוא האמירה על הדבר לא כאשר הוא, ולא בענינו, וכאשר יפול החוש עליו, וימצאנו בתכונה מהתכונות, ותליץ עליו הנפש בהפך בתכונת זולתה, מקבילות שני התכונות בנפש ומתהפכות, והשער מהמנעם כבר נכרי. ואחר כן אומר שראיתי מבני אדם, מי שסוכר⁵, כי אלה ד' השרשים המזורים, אינם מזורים, אבל המזור אצלו, מה שיצערנו. וידיאגוהו, והטוב אצלו מה שייערב לו וידגיעהו. ולי על הדברים האלה השוכה רחבה במאמר הד' בשער הצדק. אך אזכור ממנה הנה קצת ואומר, כי מי שחושב זה, כבר עזב כל מה שהבאתיו לראיה הנה, ומי שעזוב זה הוא סבל, והסתלק שרחו מעליו. ועם זה לא אנוח עד שארחיבהו ההתהפכות וההמנע, ואומר: כי הריגת השניא מה שייערב להורג, ויצער ההרוג, ולקחת הממון והנשים הנשואות, כמה שיערב לזוקק, ויצער ללקוח ממנו. ועל המחשבה הזאת יתחייב להיות כל פועל מאלו השנים חכמה וסבלות יחד. חכמה, מפני שיערב לגנב ולהורג ולזונה, וסבלות, מפני שהוא מצער בעל דינו. וכל דעת שמביאה אל ההתהפכות ועל ההמנע הוא שקר; אך יתקבץ עליהם ההפך הזה, באיש א', בדבש שנפל בו מעט ארס אכלו והוא ערב והורג, ומתחייבים שתהיה חכמה וסבלות יחד. אחר כן אומר בחלק הב' אשר הוא מותר בשבל, והחורה צותה בקצתו ואסרה קצתו, והגיחה השאר מותר כמו שהוא, כמו קדוש יום בין ימים, כשבתות ומועדים, וקדוש איש משאר בני אדם, ככהן והנביא. וההמנע מאכול קצת המאכלים, ומשכב קצת בני אדם, דהפרישות חכף לקצת המקרים בעבור הטומאה. ואלה השרשים ומה שיוולד מהם, ומה שיצטרף אליהם, אף על פי שהעלה הגדולה בקיומם מצת אלהינו, והבאתנו אל ההועלה, אני מוצא להבס ערות חלקיות מעוליות, ואני רואה לזכור קצתם ולדבר עליהם, והכמת הבורא דמעלה מהכל. ואומר: כי סתועלה קדוש קצת הזמן, תחלה בעיובת המעשים בו, להגיע אל המנוחה טרב היגיעה, ולהגיע אל קצת החכמה, וחלק מן התוספת בתפלה, ויפנו בני אדם לפגיעת קצתם את קצתם בהתקבצם, וידברו בעניני תורתם⁶ ויכריזו בהם, וכל הרומה לזה. ומתועלת קדוש איש מיוחד, לקבל ממנו החכמה יותר, ולהפגיע בעדם, ולחבב לבני אדם הדרך הישרה; כדי שיגיע אל מעלות, ושישתדל להישיר בני אדם כיון שהוא ראוי לכך, ומה שדומה

⁵ כי אלה הד' המזורים אינם מזורים. אבל המזור וכו'. הוא ציטוי פעול מבני הכפעיל ממני ע"ו, ופרשו ז"ל, ע"ד מזור הייתי ללחוי (ההלים ס"ט) וכוננו עם אלה הד' שרשים ש"ד, זמח, גניבה, ודבור כזב, המה לא ישימום שכלים, אבל זדים, אלה המה דברי החכם מהר"ל ב"ז בבלהורו. — ולדעתי לא מלא דיו ורגליו בהכנת דברי המחבר, וכמו זר נחשב לציני בלורו, ומזור הוא בעיקר כל קורא. והאמת כי ל"ל: המוזרים אינם מוזרים, אבל המוזר הוא אללס וכו': ר"ל: כי יש איזה מבני אדם החושבים: כי אלה הארבעה שרשים (ע"ד, זמח, גניבה ודבור כזב) המוזרים (אשר מוזרנו עליהם בחזרתנו לנלתי עשותם) אינם מוזרים. (אינם ראויים בלתי להיות מוזרים ולסורים) אבל המוזר אללס וכו' (אללס הדברים אשר הם חושבים לדבר אסור ומוזר, הוא, מה שיצטרף לחזו וכו') — ועין העמקה החכם ר"ף שהנזן דכרי. — ⁶ ויכריזו. ר"ל וירשו ויטיפו לעם דברי תורה ומוסר. וכן העתיק החכם ר"ף (תפסענטיך פרעדיגען), לפי שכן הוראה מ"כז" נשזן ארמי. ועין ערך מליס

לזה. ומתועלת⁷ אמור אכילת קצת בעלי חיים, שלא ידמוהו לבורא, כי לא יתכן שיחייב לאכול מה שהוא דומה לו, ולא לטמא, ושלא יעבוד האדם מאומה מחס, כי לא יתכן לעבוד מה שהוא שם לו למאכל, ולא מה שהושם אצלו טמא. ומתועלת הרחקה שכיבת קצת הנהגים, אשר איש באשר הקרמנו, אבל האב והאחים הצורך מביא להתיחד עמם, ובהדרת השואים, היה עולה על לבם לזנות עמם, ושלא יתאח לצורה היפה מקרוביהם, ושלא ימאסו צורה שאיננה יפה, כשיראו קרוביהם אינם הפנים בה. ומתועלת הטומאה והטהרה, שיכנע האדם מעצמו ומבשרו, ושתיקר בעיניו התפלה, אחר שפסק ממנה ימים, ושייקר בעיניו הקדש והמקדש, אחר שנמנע ממנו ימים, ושישיב לבו ליראת שמים. ועל זה הדמיון כאשר יתקרו רוב המצות האלה השמעי' ⁸ ימצא להם מן סעיפי העלילה והתועלותיה, דברים רבים, וחכמת הבורא בדעתו למעלה מכל מה ששיגוהו המדברים, כמו שאמר (שעיה' ל"ה ט') כי גבוה שמים מארץ כן גבוה דרכי מורכבים: וכיון שאמרתיו זה הכלל בשני חלקי המצות, והם השב ליות והשמעיות, ראוי שאבאר מה היה הצורך לשלוחים ולנביאים. כי שמעתי כי יש אנשים שאו מרים כי אין לבני אדם צורך לנביאים, וששכליהם מספיקים להם להישרים כמה שיש בהם מן הטוב ומן הרע. ושכחי אל מבחן האמת וראיתי בו, שאם היה הדבר כמו שאמרו, הבורא יודע בו יותר מהם ולא היה שולח שלוחים, כי איננו פועל מה שאין לו ענין. ואחר כן הסתכלתי בענין, ומצאתי צורך הברואים אל השלוחים צורך גדול, לא מפני המצות השמעי' בלבד, להודיע אותם, אך מפני המצות השכליות, כי המעשה בהם לא ישלם כי אם בשלוחים, שיעמידו בני אדם עליהם. ומזה שהשכל הן בהודאה לאל על טובתו, ולא שם גבול להודאה היא, לא מסאמר מימן והכונה, והצטרכו לשלוחים. ושמו לו גבול, וקראוהו תפלה. ושמן לו עתים ומאמרים מיוחדים והכונה. מיוחדת ומגמה מיוחדת. ומזה שהשכל הרחיק חנוף, באין בו גבול מושם, היך תהיה האשה נקנית לאיש, עד שהשוב כאשת איש. היהיה זה בדבור בלבד, או במסמן בלבד, או ברצון אביה בלבד, או בעדות שנים, או עשרה, או בקבוץ אנשי העיר בזה, או בסימן שישמנו עליה, שירשמה ברושם. ובאו הנביאים⁹ ואמרו:

להחכם געזעוים ערך כזו. ⁷ לחסור לחינת קלה בעלי חיים וכו'. הדברים הללה הם משוללי הנכח. ולפי הנראה לא העתיקם המעתיק ר"י חסון כראוי, והחכם ר"י קלע פה אל מטרות האמת; וחדר אל כונת המחבר: וז"ל דער לועק, דאס מלכענס פאן דען לוס עססען ערלוינטע טהיערען, וויא געוויסע פעטשטיקע, פערבאטען וואורדע, ניעגט דארין, דלמיט דיע מענשען ניכט גאטט גלייך זיין זאגנען, אונד דאס געניעססען וואס ליהס געפאפערט וואורדע: דען גאטט קאן ניכט געשטאטען, דאס לו געניעססען, וואס מיר ליהס לויך דען הנטער געהאָרע עכ"ל. המחבר כותן טעם למה נאסרו החננים והאומרים גם נבדמות הטהומת ולגבוה סלקו, ואסורים להדויע (ויקרא ג' יד ובבאר תקומת) מפי שלל ידמה האדם לבורא, ואין ראוי להדויע להכונ מהחלקים העולים לגבוה. ועיין דברי ר"י בהערות השכונות מה שהאריך בזה. ⁸ ימצא להם וכו'. ע"ד טעמי מלוא השמעיות, רבו החכמים הראשונים. הנהגים ומבקים טעמים להמלות, ורכינו סעדיה חזר על זה ספר מיוחד, עיין הולדות הגאון בראש, והערת ר"י בהעתקתו. וע' רמב"ם מורה חלק ג' המדבר סס ברחבה. ⁹ במהר וכו'. עיין קדושין ריש פ"א.

במהר ושטר ועדות. ומה כי השכל מרחיק הגבה, ואין בו איך יהיה הממון ברשות האדם, עד שיהיה קונו מדרך המלאכה, או מדרך הסחורה, או מדרך הירושה, או מדרך ההפקר, כמו ציד הבר והים, או בתת הדמים יתקיים המקח, או בתפישו המקח, או בדבור בלבד, ושאר מה שיפול בשער הזה מן הספקות שהיא ארוך ורחב. ובאו הנביאים בכל שאר מהם ברין פוסק. ומה וערכת החבלות, כי השכל רואה לשער הנזק, ולא שם לשעור נבול; אם בתוכחה בלבד, או בקללה עמה, או בהלקאה גם כן. יאסוף היה בהלקות, כמה שיעורו, וכן הקללה והתוכחה, או שלא יספיקו סמנו כי אם בהבירה, ואם עונש כל מוסק אחד, או קצתם אינו דומה לקצתם. ושמו הנביאים לכל אחד מהם השלום ידוע, ושהפן קצתם עם קצתם בענינים, ושמו לקצתם שלום ממון. ובעבור אלה הדברים אשר ספרנו, והדומה להם, הוצרכנו לשליחות הנביאים, כי אם היינו מונחים לעצנתנו, היינו חולקים בדעותינו, ולא היינו מסכימים על דבר, ועוד בעבור השמיעות כאשר בארתי. — וכיון שבארתי: איך הביאה צורך לשליחות הנביאים, ראוי שאסמך לזה איך התקיימה להם השליחות אצל בני אדם. ואמר: בעבור שהיו בני אדם יודעים¹⁰ בכחש ויכלתם, שהם אינם יכולים להכרית הטבעים, ולא להפך העצמים, אך הם נלאים מעשות זה, כי זה מעשה בוראם, שהכריח הטבעים הנחלקים, ובראם מחוברים, ויהיה ענינם לבחור זה מזה, ושנה עצמי נפרדיהם, עד ששבו¹¹ מחוברים, לא יראה מהם עצם גמור, אבל נראה דבר אחר, וזאת העצמים האלה המתבודדים; רוצה לומר: אדם או צמח, והדומה לזה מהנשמים, מתחייב להיות זה אצלם סימן מעשה הבורא. וכל נבוא שיבחרו הבורא יתברך לשליחותו¹², נוהן לו אות מאלה האותות; אם חכרת טבע, כמו מניעת האש משרוף, ועצירת הגהר שלא יעבור, והעמיד הגלגל מהליכתו, והחמה לזה¹³ או הפוך עין, כאשר נהפך התי רומם, והרומם חי, והמים דם, והדם מים. ובאשר ינתן לו אות הזה, יתחייב הרואה אותם מבני אדם להקדישו, ולהאמין בו במה שיאמר להם, כי החכם לא נתן לו אות, עד שהיה נאמן אצלו. וזה הענין אף על פי שהוא בשכל, הוא כתוב בספרים, כאשר ידעה מדבר משה רבינו, והאותות המלאים אשר נתנו לו, מה שאיננו צריך לזכרם הנה. ובאשר הם מבוארים בספר ואלה שמות וזולתו ופרושם. וכמו שאמר לעמו (דברים ז' י"ט) המסות הגדולות אשר ראו עיניך. ומי שהאמין בו מבני אדם, הם הצדיקים, כאשר אמר (שמות ר' ג') ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם. ומי שלא האמין הם התועים; וכאשר נודע מענין מי שנאמר בו: כי לא האמינו באלהים. ואני צריך לאמר הנה דבר אשמור בו האמתות, והוא, שהבורא יתברך, איננו הופך עין, עד אשר יודיע לבני אדם שהוא עתיד להפכם, והעלה

ובגמרא ס. ¹⁰ בכחש ויכלתם וכו'. ב"ז הביא בשם ס"א "בכחש" — ולדעתי גם מנה בכחש שהיה מונח, אם אך נגיה הגהה קטנה: בכחש ויכלתם, ר"ל שבני אדם יודעים שיכלתם הוא זהו וזהו להכריח הטבעים. ויהיה הוראת כחש, כמו כחש נפשי (חגלים ק"ט כ"ד) ועוד במקומות רבות. ¹¹ מחוברים לא יראה מהם עלם גמור. ר"ל שהכריח להחזיר יחד ענינים מחגגדים, עד שכל נכר בהם כגו, לורחם הראשונה, אבל נראה ונראה לעלם אחר. ¹² נוהן לו אות, ע"ד הענין הזה, ראה רמב"ם הלכות יסודי התורה, עקרים מאמר פ"ח. ¹³ לו הפך עין. ר"ל כי יהפכו לעינינו עלם ומראה הדברים, כמו

בזה להאמין בנבואות, אבל בלתי עלה אינו הופך מאוסה מן העינים. כי אם
 היינו חושבים זה, היו האמתות גמסות לנו, והיה כל אחד מסנו, כאשר
 ישוב אל ביתו ואל בני ביתו, לא יהיה בטוח, שלא יהפך עיניהם הבורא,
 ושהיו הולת מה שעזבו. וכן בשיעור על אדם בעדה, או דן בדין, אבל
 צדק שנאמין כי הנמצאות על תבונתם. לא ישנה אותם בודאם כי אם
 אתר שיעיד עליהם. ואומר עוד שלא יתכן בחכמה, שהיו השלוחים לבני
 אדם מלאכים, מפני שבני אדם אינם יודעים שיעור כח המלאכים, במה
 שידלו, ולא במה שילאו ממנו, וכאשר יבואו באותות מלאים, יש לבני
 אדם לחשוב שכל המלאכים כן טבעם, ולא יתאמת אצלם שהאמת הוא
 מאת הבורא. אך השלוחים כשהיו בני אדם כסונו, ונמצאת עושים מה
 שנלאה מעשותו, ומה שאיננו כי אם ממעשה הבורא, תתאמת להם השליחות
 כמאמר. ואומר עוד כי בעבור העלה הזאת, השוה בין הנביאים ובין שאר
 בני אדם במות, שלא יחשבו בני אדם, כי כאשר יכולים לחיות לעולם
 שלא כדרכם, הם כן יכולים לעשות האותות המלאים, שלא כדרכם הם.
 ועל כן לא הספיק להם מבלעדי אנילה ושתיה, ולא מנעם מן החוץ, כדי
 שלא יפול הספק באותותם, ויסברו בני אדם שהמניעה ההיא מטבעם, וכאשר
 נתקנה להם, נתקנו להם גם כן האותות. ועל כן עוד לא הבטיחם בבריות
 הגוף התמידה, ולא בממון הרבה, ולא בבנים, ולא ההצלה מחמת חוסם,
 בין בטוח, או בחרפות, בין בהריגה, כי אם היה עושח זה, היה אפשר
 שיחטו בני אדם הענין שהוא אל טבעם, שיצאו בו מגדר שאר בני אדם,
 ויאסרו: כאשר יתחייב יציאתם בענין הזה, כן התחייב שידלו על מה
 שנלאה ממנו. ואומר: בחכמתו נעלה על כל מאמר, כי עזבם בכל עניניהם
 כאשר בני אדם, והציאם מכללם שנתן להם יכולת, על מה שנלאים מסנו
 שאר בני אדם, שיאמתו אותו והאמן שליחותו. ואומר: בעבור זה עוד לא
 שםם עושים האותות חמיר, שלא יחשבו המון העם, שיש בדם טבע מיוחד
 מחייב זה, אבל שם אותם עושים זה בעת מן העתים, וידעו זה עת
 מבלעדי עת, וירבאר בזה שהוא בא אליהם מצד הבורא, ולא מעצמם,
 ישתבח החכם ויתברך. ואשר הביאני לזכור כל אלה הדברים הנה,
 שראיתי אנשים חסידו אוהם מחשבותם, כאשר חשבו בדברים האלה,
 וקצתם אמר: הרחקתי שימות הנביא כאשר האדם, וקצתם שהרחיק
 שירעב ויצמא, וקצתם הרחיק שישגל ויליד, וקצתם הרחיק שיעבור עליו
 החכם והעול, וקצתם הרחיק שיעלם ממנו דבר מן הנמצאות. ומצאתי כל
 מה שהזכירו אין ועול. אך התאמת לי שהחכמה במה שעשת הבורא
 בענין שלוחיו, היא חזמה לשאר מעשיו, כמו שאמר (תהלים ל"ב ד') כי
 ישך דבר יי' וכל מעשהו באמונה. והמה לא ידעו מחשבות יי' ולא
 הבינו עצהו, יעמדתו על שהנביאים היה מתאמת אצלם, שהרבר שהיו
 שומעים, היה את הבורא קודם שייחסו הבורא אצל עמו, והוא, שהיה
 נראה לו אית מתחלת עם התחלת הרבור, ותשלם עם השלמתו, והיא אם
 עמור ענין או עמוד אש, או אור בהיר, מבלעדי האורים הרגלים, וכאשר
 הוא הנביא זה, יתברר לו בלי ספק, כי הרבור מאת הבורא. ואפשר
 שיראוהו גם כן העם, כמו שהיו עם משה כשהיה נפרד מהם ללכת אל
 מקום הנבואה, היו קומדים ומביטים באויר, והוא צח בלי ענין, ועיניהם
 אל משה. וכאשר היה מניץ למקום הנבואה, היה יורד הענין בעמור ויעמוד

עד אשר ידבר עמו, ויעלה וישב אליהם, כמו שאמר (שמות ל"ג ח') והיה בצאת משה אל האהל יקומו כל העם ונצבו איש פתח אהליו. וכאשר ישב אליהם ויגיד שליחותו, היו אומרים: "אמת, את ראינו נקחת הגעיד קדש הגעיד, וירדת עמך הענין בהגיעך, והיה ענובו כשעזר שמעך הדברים אשר אמרת אלינו. ועוד, כי מצאתי קצת הנביאים אשר לא מרש בעיניו שהיה מדבר אלי בעמוד ענן, התבאר מעיניו בספר אחר שהיה נבואתו כן. כי שמואל הובא עם משה ואהרן, ואמר על הבל (התלים ל"ט ז') בעמוד ענן ידבר אליהם, וכאשר מצאתי כזה בשמואל, אין ספק, כי רבים מהנביאים כמוהו. ואם ישאל שואל איך עמדו החרטומים כנגד משה ואותותיו? נאמר: כי האותות אשר עשה משה עשרה, הפיכת המטה וההשקעה האחרים, לא זכרה התורה שעשו נגד, כי אם השלשה, והשלשה גם כן לא זכרה התורה להשוות בינם ובינו, אבל זכרה זה לשנת מעשהו וסעשיותם. והוא שבארה שמשוה עשה דבר נראה, כאשר צוה יי', ושאלה עשו ובר נסתר ונעלם, כאשר חוקרים עליו ומגלים אותו, והראה התחבולה בו, כמו שאמרה בשלשה (שמות ז' י"ח) ויעשו החרטומים בלטיהם, ¹⁴ וזאת המלה בלשון נופלת על הדבר הנסתר והנעלם, כמו שאמר (ש"ל כ"א ט') הנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד. וכמו (ש"ע כ"ה ז') פני הלוט הלוט על כל העיסים. (ת"א י"ט י"ג) וילט פניו באדרתו. (ש"ל י"ט ח') והמלך לאט את פניו. (ש"ל י"ח כ"ב) דברו אל חר בלט, והחפה להם. וכאשר פרשה התורה באמרה בלהטיהם, או בלטיהם, התבאר פי זה לננות פעלם לא לאמתו. הה שאמרך: אמר ראוהו דברים ישרים, ואמר שמעון דברים מעוותים, או האמר עשה לוי מעשה טוב, ועשה שמעון מעשה רע, כי אינך מכוין כי אם להבדיל בין שני המאמרים ושני המעשים, לא להשוות ביניהם. וכיון ששמתי זה השרש, איננו צריך בו להראות, איך היה אפשר בו שיעשו תחבולה בחלקים מעטים מן המים, ומשנים אותם בצבעים, ואיך היו משליכים בקצת אגמי המים, להבדיל מהם הצפרדעים, אלא שאלו החלקים לא יתכן כמוהם בגרמים הגדולים, אבל אשר עשה משה ששנה מי היאור בלם, ושעזרו מהלך ארבע מאות פרסה ¹⁵ מעל"ק עד מרי"ט. וכן העלה הצפרדעים מכלו, מה שאי אפשר בו תחבולה ולא ערמה, אבל הוא מעשה העוז ההכם היכול, כמו שאמר (התלים קל"ו ד') לעשה נפלאות גדולות לבדו. ואם ישאל שואל איך נבחר יונה לשליחותו וברח ממנה, והחכם איננו נבחר, מי שימרהו? אומר: כבר הסתכלתי בדבר יונה ולא מצאתי כתוב שאומר, כי הוא לא הגיע משליחותו הראשונה, אף על פי שלא מצאתיו, גם כן אומר שהגיע אותה, אך חרבותי להאמין בזה כדרך כל הנביאים. ושהחכם לא נבחר לשליחותו

שמנאר בגלון, כי עיניו חתויה לת הכס למים וכדומה. ¹⁴ וזאת המלה וכו'. שש נלהטיהם, הוא להט, שש לוטה בשמלה, הוא לוט, שרש ללט לח פניו, הוא ללט, מכל מקום קבלם המחבר להוראה החת, מפני שהשרשים נע"ה, נע"ו, ונע"א קרובים המה בהוראחס, ועקר שרשם הוא "לט". ¹⁵ מעל"ק עד מרי"ט. סי שנתם האלה אינם מודעים. והחכם רי"ף בהערה אשכנזים להעמקתו כתב: ולוני ל"ל "אסרק דמיאט" (אסרק אוד דמיאט) כי כבר דמה פטוליתמוס, כי אשך נהר נילוס, הוא מהסרק (כוח הנכר הסתכלת) אשר העמיד מקומו נכר הירח) עד דמיאט ע"ש. —

מי שלא יגיענה, וכבר מצאהי הכתוב אומר (כמה מקומות) וידבר י"י אל משה לאמר, דבר אל בני ישראל לאמר, ואיננו מפורש וידבר משה כן אל בני ישראל כי אם בקצתם. אבל ברח יונה משני דברים, שישלחנה פעם שנית בשליחותו, כי עלה בלבו כי הראשונה ההראה, והשנית לאיים ולהפחיד בעונש, ופחד יונה שיערס בדבר וישבו, ויסתלק התעד ההוא, ויחסו אותו אל הכוב, ויצא מן הארץ אשר יעדס הבורא שתהיה בו הנבואה. וזה מפורש באחרית מאמרו (יונה ל' ז') אנא י"י הלא זה דברי עד היותי על אדמתי על כן קדמתי לברוח הרשישה. ולא היה עליו בזה חטא, מפני שלא אמר לו אלהיו הנני שולח אותך שנית, אבל היה זה דבר שעל על לבו ודחה מה שאפשר להיות או שלא להיות, והשיבו אלהיו אל הארץ המיוחדת בהכרח, עד שנבא אותו ושלחו, ונשלמה חכמתו.

ואחר כן אבאר ענין ספרי הקדש, ואומר: כי הוא קצר לט מכלל, מה שהיה בזמן החולף הגדת נתקן בהם לעבודתו, זכרם בספרו, ותבר אליהם מצותו, וכמד אליהם מה שהוא טמל עליהם, והיה זה תועלה קיימת לעולם. והוא, שכל ספרי הנביאים וספרי החכמים מכל עם, אף על פי שהם רבים, אינם כוללים כי אם שלשה שרשים. תחלתם, בסוד הצוי ותאזהרה, והם שער' אחד. והשני, נסול ועונש, והם פריהם. והשלישי, הגדת מי שהטיב בארצות, והצליח, ומי שהפסיד בהם, ואכזר. כי התקון השלם לא יהיה כי אם בקבוץ אל השלשה. והמשל בזה אומר: כמי שנכנס אל חולה שיש לו קדחה, והתברר לו כי כבת חליו הגבורה הים. ואם אמר לו: אל תאכל בשר ואל תשתה יין, כבר תקן מענינו, ולא התקון השלם, ואם יוסיף ויאמר לו: שלא תטרף דעתך, כבר הוסיף בתקון, ואינו עד עתה שלם, עד שיאמר לו כאשר קרה לפלוני, וכאשר יעשה זה, כבר נשלם תקונו. מפני בקצו הספרים אלה השלשה שרשים, ואיננו צריך לזכור דבר מהם, ועל י רובם. ואחר כן אומר: שהחכם יתעלה, מדעו שרתחתו ודברי אותותיו צריכים בארץ הזמן אל מעתיקים, כדי שיתאמתו לאחרונים, כמו שהתאמתו לראשונים, שם בשכלים מקום לקבול ההגדה הנאמנת, ובנפש מקום להתישב בה, כדי שיתאמתו בו ספריו והגזותיו. ואני רואה לזכור חלקים מאמתת ההגדה, לזל כי הנפשות מתישבות שיש בעולם הגדה אמיתית, לא היה אדם מקוה מה שדרכו לקוותו, ממה שיבושר בו בהצלה בסחורה, והתועלת במלאכה פלונית, שכח האדם זכרנו מושמים לקנות. ולא היה ג"כ ירא ממה שיראים ממנו, מסכנת הדרך הפלוני, ומן ההכרעה במניעת המעשה הפלוני, אם לא יקוה וירא יספור לו כל עניניו. אם לא יחשוב שיש בעולם הגדה, לא יקבלו מצות מלכם ולא הזהרתו, כי אם בעת שידאו אותו בעיניהם, וישמעו דבריו באזניהם, וכשלא יהיה עמם יסתלק קבול מצותו והזהרתו, ואלו היה זה כן, בטלה ההנהגה, ואבדה הרבה מבני אדם. ולולי שיש בעולם הגדה אמיתית, לא היה מניע האדם לדעת, שזה קנין אבי, וזה ירושת קונו. וגם לא היה מניע לדעת שהוא בן אמו, כל שכן שיהיה בין אביו. והיו עניני בני אדם בספקות, עד שלא יאמינו, כי אם במה¹⁶ שיפול השמש עליו בעת

¹⁶ שיפול חוסס עליו כעת וכו'. כ"ל, וכן הוא נרפוס קו' — לונס נרפוס אמט', ליפסיה (תריט) שיפול עליו כעת. — ובהו' ל"ו שיפועול עליו.

נפילתו בלבד. וזה הדעת קרב טרעת המהעלמים, אשר זכרנו בסאמר הראשון. כבר אמרו בספרים כי ההגדה הנאמנת אמת, נאמנת (הרבר) המושג כראות, הוא אמרו (ירמיה ז' י') כי עברו איי בתיים זרוא וקדר שלחו והתבוננו מאד, ולמה הוסיף בשער ההגדה והתבוננו מאד, ואמר: כי ההגדה יפול בה ההפסד מה שלא יפול במחשש משני צדדים. אמרו מהם מדרך הסכרא, והאחר מדרך ההדה, ועל כן אמר והתבוננו מאד. וכאשר השתדלנו באלה השני ענינים, איך נאמין ההגדה עליהם? מצאנו בשכל כי הסכרא וההדה אינם נעלמים אלא מן היחיד, אך הקבוץ דרה סבוחתם לא יתחלקו, אך אם ייזו וסכימו על כריאת ההגדה לא יעלם זה בין ההמון מהם, אך תהיה הגדתם, בכל מקום שהצא, הצא עמה הגדת הסכמותם. וכאשר תראה הגדת אמתינו בני ישראל על אלה¹⁷ השלשה שרשים, המצאה נצלת מאלה הטענות בורה נאמנת.

וכיון שהקדמתי אלה הדברים, אני רואה לסמוך לדברים האלה הדבור בבטול התוחת, כי זה מקומו. ואומר: כבר קבלו בני ישראל קבלה גמורה, שמצות התורה אמרו להם הנביאים עליהם שלא יבטלו, ואמרו ששמעו זה במאמר מפורש, יסתלק ממנו כל מחשב וכל סכרא. ואחר כן התבוננתי בספרים, ומצאתי מה שיש בהם מורה על זה, החלה שכתב המצות כתוב בדף¹⁸ לדורותיכם. ועוד מה שאמרו (דבר' ל"ג ד') חודה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. ועוד כי אומתנו איננה אומה פי אם בתורה, וכיון שאמר הבורא שהאומה העמוד כל עמידת השמים הוארץ, מן ההכרח שהעמוד תורה כל ימי השמים והארץ, וזוה אמת (ירמיה ל"א ל"ב) כה אמר יי' נתון שמש לאור יוםם חקות ירה וככבים וטמר אם ימשו החקים האלה מלפני נאם יי' גם דרע ישראל וכו'. וראיתי באמתית הנבואות, מזוהר על שמירת תורת משה עד יום דין שליחות אליה הנביא קודם, הוא אמרו (מלאכי ג' ל"ג) זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחזון על כל ישראל חקים ומשפטים. (שם ג' כ"ג) הנה אנכי שולח לכם את אליהו לפני בא יום יי' הגדול והנורא. וראיתי אנשים מאומתינו שסביאים ראייה לדחות בטול התורה מדרך הכלל. ואומר: לא תמלט התורה כשמצוה בה הבירא מאחר מארכעה ענינים. אם שיפרש בה שהיא עולמית, וזה לא יתכן לבטלה. או שישימה בחלק מהזמן, כאלו אמר קשו זה מאד שנה, ובטולו פחות סמאה שנה לא יתכן, ואחר המאה כבר נשלם ולא יפול עליו בטול. או שהיה נספך אל מקום, כאלו אמר קשו זה במצרים, ובמצרים לא יתכן לבטלו, ואם יצוה בזה חזון מצרים אין בטול. או שיהיה מעולל בעלה, כאלו אמר קשו זה, בעבור שמימי היאור נגדים, וקודם שיעמד מימי היאור לא יתכן לבטלו, ואם יצוה בחזון אחר עמידת המים איננו בטול. וכאשר יאמר להם, והנה הנה חלק חמישי הוא התורה, אשר הגבל לה זמן, ולא יסור בני אדם מעשותה עד אשר יצו בחזונה, אומרים וזה ג"כ אלו היה, היה בחלק מהזמן, כי המדה תהיה ידועה אם אצל האלהים על אמתה, או אצל בני אדם¹⁹ אל עת הצווי השני. ועל שני הענינים יחדו יבטל הבטול במצרים, ויחיה זמן התורה

¹⁷ על אלה ששם שרשים. המה מבוארים למעלה נדברו המחנך ר"ל המצות, והבטול, והספרים הכללים כה. ¹⁸ לדורותיכם. העקרים דומה לזה, עיין דבריו תלמוד ג' פ"ו, והחזון שמה בחזונה. ¹⁹ אל עת הצווי השני.

חלקי בשביל מהחלת הצווי בה. וקצתם אומר, זה החלק החמישי לא יתכן, כי התורה הכללית והחלקית לא היא, כי אם שלא יסאר דבר סתם. וראיתי למי שהוא מכשיר הבטול בפנין הזה שבעה מאמרים, וחושב שהם מדרך העיין ושכלם לקיים, ואני רואה לזכרם ולזכור מה שיש עליהם מן התשובות. ואומר תחלתם, הקשתו על החיים והמות, הוא אומר: כאשר כשר להחיות בחכמה ולהמית בחכמה, כן יתן התורה בחכמה ויבטלה בחכמה. ויתבאר לי, כי יש ביניהם הפרש גדול, כי לא היתה כי אם להמית, ולא נתן תורה לבטלה, כי המות היא דרך הנסיעה אל העולם הבא, אשר היא הכונה, ולא נתן תורה בעבור לבטלה, כי התורה אלו היתה בעבור לבטלה, לא היה אפשר לכל תורה מבלי בטול, ותבטל אראשונה בשניה, והשניה בשלישית, עד אין תכלית וזה שקר. ועם זה אלו היה זה כן, היה בתורת השנית לקולם הפך וסתירה. ובאור זה, שהתורה השנית יהיה בה הכונה דלתה, מפני שהוא תורה; וזה משפט כל תורה, ותורה הוא ²⁰ הכונה מפני שהיא מבטלת הראשונה, וכן משפט כל מבטל שיהיה הוא הכונה הראשונה, והוא מאמר יש בו קוים. והשני הקשתו על המת, המצויים בתורה, וסוד התורה מהם במית, וראיתי שהמות לא היה אפשר שלא יסיר התורה מן המצויים, כיון שלא יפול עליהם צווי ולא אזהרה, ואין הקשה במה שאפשר בלעדיו על מה שא"א בלעדיו, ואם לא יהיה אפשר בלעדיו הבטול, עוד ישוב הרפך אשר זכרתיו עם בטול כל חורה. והשלישית הקשתו על מי שעושה ביום וישבות ביום אחד, ויצום ביום ויאכל ביום אחר זה ג"כ מדרך הכרח, כי האדם מפני שלא היה ביכולתו שיצום בכל יום, ולא שישמח בכל יום, לא היה נכון שיצוהו הבורא בזה, והתורה יתכן לאדם שיעשה בכל דור. והרביעית הקשתו על מה הפעשיר ומורש, מפסק ומקור, שעושה כל אחד מהם כעת שהוא טיב שיעשה בו. והסתכלתי מה שיש ביום הרבדים האלה, כי כל הרצולות כבר שמש גמול ²¹ שעבדו אותו, וכל היסודים שמש גמול מי שהסרה אותו, אבל התורה לא שמה גמול לא על העבודה ולא על ההטראח. ואלו היה טוען זה טוען, היתה מססדתי עליו התורה הראשונה, מפני שתבטל שתהיה גמול לדבר שקדם לה, כיון שאין תורה לפניה. והחמישי הקשתו על התאדם התמורה אחר שהיא ירוקה, והדומה לזה. ואלה כלם התבוננתי בהם והנח הם מלויבים אם בבניה וחטבעו או בהרגל, והתורה איננה כן, כי אם היתה כן היתה מתחייב בטול כל תורה וישב הפך. והששי אמר: כאשר היתה המלאכה בשבת מותרת בשביל, ובטלה השמץ במניעה, כן יתכן ששייבטל שמע אחר אל התרתה. ואומר: בענין זה היתה זאת ההקשה נגמרת, אלו היה השכל מתחייב המעשה בשבת, ואז היה לומר שהשמץ בטל המחוייב ההוא, אבל ההדר לא. כי האדם לא סר שיראה בשביל שהוא מותר לו שויבטל בכל יום שבת וחלו, אם למנוח גופו אם להנאה שיהנה בה, או לשניהם יחדיו. וכן באה התורה במה שהוא מותר בשביל ואמרה לו השבת למנוח גופך, ושתקנה בזה תועלת גמול ולא בטל לדבר, אף על פי ששבו עולמי, כי יתכן בשביל שיצוהו חכם לבטל יום ידוע, ויתן לו לכל יום דינה. והשביעי אמר: כאשר היה נכון שתהיה תורת משה בלתי תורת אביהם, היה גם כן נכון שתהיה תורה זאת משה, בלתי תורתו. וכאשר נענין

²⁰ פזח את התלות האלס? ²¹ היא הכונה. כ"ז, היא הילאטוס.

בתורה משה, נמצאנה תורת אברהם באמת, אך הוסיף משה המצות והשבת, להחזשים שהתחדשו על עמו, כמי שינצל ביום ידוע ויחור' לצום אותו היום המיד. וכאשר יישר זה אצלו מחמת עצמו, יישר שיצירו בו אלהיו. ואם תהיה התוספת בטול, מי שהוא מתנדב בהפלה, או בצום, או בצדקה, כבר בטל תורתו. ואם 'בעל התורה התיר לו זה, כבר התיר שיבטל תורתו, ומתחייב על הקשותיו הראשונות כמו זה. ואלה בלם, ירחמך אלהים! טרדות לא התקיים מהם עם העיון מאומה

ואחר אלה השבעה, אני רואה לזכור דבר שהם אומרים ירחנו בו חדכרים. והוא, שהם אומרים כמו שהיתה סבת האמין במשה, העמידו האותות והמופתים, כן חייב שתהיה הסבה להאמין בזולתו האותות והמופתים. ותמהתי בעת שמעתי זה תמה גדול, הוא, שסבת האמינונו במשה, לא היתה האותות והמופתים בלבד, אבל סבת האמינונו בו ובכל נביא, שיקראנו תחלה אל מה שיכשר, וכאשר נשמע דברו ונראה אותו שיכשר, נבקש ממנו המופתים עליו²¹, וכאשר יעמידם נאמין בו, ואם נשמע טענתו מתחלה ונראה שלא הכשר, לא נבקש ממנו מופתים, כי אין מופת על נמנע. והדרך באלה השני ענינים, כראובן ושמעון עמרו לפני הדין, ואם יטעון ראובן מה שאפשר כמוהו, כאלו אמר יש לי עליו אלה דינר יבקש ממנו הדין עדים; וכאשר יעידו העדים יתחייב לו הסמון. ואם יטעון עליו מה שאי אפשר, כאלו אמר יש לי עליו חדקל, היתה טענתו מעקרה בטלה, שאין חדקל ברשות אדם, ולא יתכן שיבקש הדין עדים על זה. כן הדרך עם כל טוען בנבואה, אם יאמר לנו שאלהים מצוה אהבם, שתצומו יום כך, נבקש ממנו אותות וכאשר נראה אותם נאמין ונצום. ואם יאמר אלהי יצוה אהבם, בנאוף ולגנוב, או שהוא מודיעכם שיביא מי המסול, או שברא השמים והארץ בשנה, בלי מחשבה, לא נבקש ממנו אית, מפני שקראנו למה שלא יכשירו השכל, או הגדה נאמנת. וכבר הוסיף קצתם על המאמר הזה ואמר: אם לא ישגיח אלינו ויראנו האותות והמופתים ונראה בהכרח, מה נאמר בעת ההיא? עניניהו כי נאמר בעת ההיא, כאשר נאמר במי שיראה לנו לנו אותות ומופתים על עויבת מה שיש בשכלנו מטוב הצדק, וגנות הכיב, והרופה לזה. והוצרך לומר, כי גנות הכיב וטוב הצדק, אינם מדרך השכל, אבל הם מדרך הצווי והאזהרה, וכן מניעת הרציחה והניאוף והגנבה והרומה להם. וכיון שיצא אל אלה הברכים הקל טרתו מעלי ולא התורכתי לדבר עמו, ומהם, מה שמביא טענה על בטול התורה בפסקים מהמקרא, והנני זוכרם וזכר דבריו בהם, ומה שיש תשובה עליו, ותחלתם (דברים ל"ג ב')²² ויאמר י"י מסיני בא ורח משעיר למו הוסיף מהך פארן וגו'. ואלה השלושה שמות אלה סיני. והוא שכל הר יהיה בתחלה כנגד עירות שמהם, פוסקים אותו בשמות, כמו שנקראת כל פסקה ממנו כשם העיר שכנגדה, כמו שהים אחד, והארצות אשר כנגדו מקנות אותו שמות רבים לעתה כל ארץ, כן הר סיני הוא הר נגד סיני, ושעיר ופארן נפגשים שניהם, הוא אמרו (נמלכר י"ג ב') ויסע בני ישראל למסעיהם מסדבר סיני ויחזו מסדבר פארן, והראיה על שפארן ושעיר נפגשים, אמרו (כראשית י"ד ו') זאת החורי

²¹ וכאשר יעמידם עד מופתים, נטענו עזב ב"ז נהו' אח המלמר הזה. ²² ויאמר וכו'. עיון דברי החכם רמב"ע על הפסוק הזה וחנין היטב כונח הגמון.

בהררם שעיר עד איל פארן. ומצאתי בקצת הכפרים ששעיר חומים בו אל הר סיני, כמו שאמר (ספטיס ה' ל) "ו בצאתך משעיר, ואחר כך אמר זה סיני והוסיפו אנשים ואמרו, שהוא, אחר שאמר הופיע מהר פארן בלשון החולף אמר (תק"ג י') אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן, בלשון העקיד. והתבאר לי שהמנין כשיבא, יהיו קצת המלות חולפות, וקצתם כאלו הם עתידות, כאשר מנה חסאות אבותינו במדבר (חגליס ק"ו) וימרו על ים בים סוף מהרו שכתו מעשו ויהאנו תאוה במדבר. וקצתם ספר עליהם בלשון עתיד (חגליס ק"ו ט' י") יעשו עגל בחורב, הפתח ארץ ותבלע דתן. כאלו הם עתידות, והם חולפות באמת. כי כן דרך המורה שיאמר פלוני ייטיב לו ויעילני. כן דרך המתרעם לומר פלוני יחמסני ויוקני ויעסקני.

וראיתי אנשים שואלים, מן היא זה שאימר עליו (עובדיה ה' א') וציר בגים שולח קומו ונקומה עליה למלחמה. ודודעתיים שהוא יחזיאל, וזאת המלחמה היתה לאדום²³ בימי יהושפט כי עובדיה היה בימיו, וכאשר באו להלחם עמו בני עמון ומואב בהר שעיר, (כאשר הוא מפורש בדברי הימים,) צב ויהושפט והתפלל אל אלהיו. כאשר הוא כתוב (דס"ג. כ') ושלח אליו יחזיאל בעבור הגוים ההם, באמרו ויחזיאל בן זבדיהו בן בניה בן יעזאל בן מתניה הלוי זמיר ואמר להם התיצבו אתם לצד ואלהים יצילכם מאדום. הוא אמרו לא לכם להלחם בואת (דס"ג. סס) התיצבו עמח וראו את ישועת יי'. וענין קימו בדברי עובדיהו, הוא ענין התיצבו עמח בדברי יחזיאל, וכאשר שמע ממנו התיצבו, נועצו בזה וחשבו שהוא רצה בעמירה להלל ולהודות, הוא אמרו (סס סס כ"ל) ויעין אל העם ועמד משוררים ליי'. והפיק בזה רצון הנורא והצילם מן האויב, כאשר החלו להלל ולהודות לו, כמו שאמר (סס סס כ"ג) ובעת החלו ברנה ותהלה וגומר. והכל כבר חלף.

ומצאתי זולת אלה טוען בדברי ירמיהו (ל"א ל"א) הנה ימים באים נאם יי' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה. ואמרתי לו ראה מה שאחריו, כי כבר פירש שהברית הזאת החדשה היא התורה עצמה, באמרו (סס סס ל"ג) כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההם נאם יי' נתתי את תורתו בקרבם וגומר. ואיננה שבה שלא ברית הראשונה, אלא שלא תיפס בפעם הזאת, כאשר הופרה בראשונה, באמרו (סס סס ל"ג) אשר הטה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בהם.

ואחרי אלה המאמרים מצאתי להם כפקות מן המקרא, הם חושבים שיראו מהם בטול צווי והזהרה, והם רכים ואשר נלוה אליהם יותר בהם, אבל סמכתי מהם על עשר שאלות, ומה שיבא מזולתם יתבונן בהם הקורא את ספרי זה; כי יגלו לו אפני הטעות בהם, והכבדא אשר סברו בהם. ונתת לתה לקחת בני אדם את אחותיהם ואומרים זה בטול, ואין זה בטול, אבל הוא לצורך. כי אנחנו חושבים שהאחות מנועה קודם משה, כמו שמצאנו אברהם אומר לשרה (בראשית י"ג י"ג) אמרי נא אחותי את. אבל לקחת בני אדם את אחיותיהם היה בעבור ההכרח, כי לא היה מן

²³ בימי יהושפט וכו'. ב"ה המקשה בדברי הגאון כי יגבול הצנזורה בימי יהושפט מה יעשה בספק הזה נחנניחו (ירמיה מ"ג) והציל יימיה חיה שנים הרבה

המדברים זולתם. וכאשר²⁴ רחב הזרע, נסקה אמתלת ההברת למי שעשה זה. כמי שיאכל ביום הצום בחליו, וכאשר ירפא, תפסק אמתלתו. וכמי שיאכל המתה במדבר, וכאשר ימצא זולתה, הסיר האמתלה. והשנית דן על קין כעבור הרגו הבל, נד ונע בלבד, ודן אחרי כן בהריגה כל רוצח. וזה ג"כ איננו בטול, כי הקב"ה לא צוה להרוג את הרוצח, כי אם בדין ועדים, ובין שלא נמצא זה בעת הרגו קין את הבל, לא נתחייב חרנג, אך ענשו בזולתו, הלא תראה שאמר לנח (בראשית ט' ו') שופך דם האדם באדם דמו ישפך. והשלישית מה שצוה בקרבן כל אדם, אחר כן מנעם כלם, חוץ מאהרן ובניו. וזה ג"כ איננו בטול, כי אין הכתוב אומר שכל בני אדם העמדו להקריב, אבל היה מקריב קודם אהרן, מי שהיה מעמד בכמו מ, ומן, אבל זולת המעמד לא היה לו להקריב קודם בחירת אהרן, ולא אחר בחירתו. והרביעית הקרבת הקרבן בשבת, אחר אכור המעשה בו. וזה גם כן איננו בטול, אבל הוא ממה שמאמץ דחות הבטול, כי הקרבן היחה קודם מצות השבת, ולא יתכן שתמצנה מצות השבת, ויהיה זה בטול, ואסרה שאר המעשים חוץ מן הקרבן והמילה הקודמים לה. והחמישית מה שאמר הבורא לאברהם על יצחק (בראשית כ"ב ב') והעלהו שם לעולה על אחד ההרים וגומר, ואחר כן אמר (שם ט"ז ב') אל השלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאימה. וזה גם כן איננו בטול אצלנו ולא אצלם, כי מי שמכשיר הבטול, לא יכשירהו קודם שיקבל המצוה פעם אחת, שלא יהיה שוא, אבל צוה לאברהם שיזמן את בנו לקרבן, וכאשר נשלם ממנו הזמן, בהראות העצים והאש ולקחת הסבין, אמר לו: דיך! לא רציתי ממך יותר מזה. והששית מה שאמר הבורא לבלעם על שלוטי בלק (במדבר כ"ב י"ג) לא תלך עמהם, ואחר כן אמר לו לך עם האנשים, וזה גם כן איננו בטול, כי האנשים אשר מנעו ללכת עמם, אינם האנשים אשר צוהו בלכת עמם; כי אמר (שם ט"ו ו') ויסף עוד בלם שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה, ומנעו ללכת עם הפחיתים וצוהו ללכת עם הגדולים, להוסיף בגדולתו, עד שיאמר הציל הבורא בני ישראל מיד פלוני האדם הגדול. והשביעית מה שאמר הבורא לחוקידי (ושעיה ל"ח א') כי מה אתה ולא תחיה, אחר כן אמר לו (שם ט"ז ב') הגני יוכף על ימין חמש עשרה שנה. וזה גם כן איננו בטול מפני כשהבורא מצוה²⁵ צווי איום או נערה אל עבדו, וכאשר ישמעוהו העבד ותחת בו הגערה ימור ממנו מה שאיימו בו, וכמו שידענו מענין ניונה, וכל בעל השוברה ונכנע. והשמינית ענין (במדבר ח' י"ח) ואקח את הלויים תחת כל בכור בכני ישראל. וזה גם כן איננו בטול, כי ממנהגו להגדיל מעלת עבדו, וכאשר ימרה אותו ישפילט. כמו שהשכין אדם בגן עדן, וכאשר הטא גרשו, והביא אבותיו לארץ בענן, וכאשר חטאו הגלם ומורם, וכל מה שהוא על דרך העונש כן. והתשיעית אמר (יקושע ו') כי יהשע נלחם בשפת. ואין הדבר כן, כי לא זכר בכל יום סלחמה, אבל דח בכל יום נשאים הארץ ותוקעים בשופרות, ואלו המעשים מהירים

אחר יחושפט ע"ג כחקר דעת. ²⁴ רחב הזרע וכו'. כאשר מצרפה ונמרחנו זרע מין האנושי, או לא היה עוד סכנה לקחת איש לחותו, ונטעה האמתלה. (אמתלה, היא לשון ארמי, ושדשו ממל, וכוראלו הטעם, ורלה כחובנה ז' ע"ב). ²⁵ נצוי חטם וכו'. כן הוא ב"כ דעת מ"ל בחלמוד ומגדלים מנובב

בשבת, אבל היום הזה שבו היתה²⁶ המלחמה לא היה שבת. והעשירית אמרו שהכונה בתחלה היתה נגד המשכן, ואחר כך העתיקה והפנה אותה אל בית המקדש. וזה גם כן איננו בטול, כי דבונה החלה היתה מצוה תאלתה כנגד הארון, ובעוד שהיה הארון במדבר, היתה הכונה שם, וכאשר נסע אל הגלגל ושילה זנוב ונדרעון וכו', הלכה הכונה אחריו. וזהו מאמר האומר: שילך העלול אחר העלה.

ואנשים מהם רדקו במלת עולם, ואמרו ראינוהו בלשון עברי מחלקת לחלקים. ואמרו כן יש לה שלשה ענינים, אחד מהם חמשים שנה. והשני²⁷ ימי הנזכר ההוא. והשלישי כל ימי עולם. וכאשר נראה את זה על מצות השבת, יבטלו השני ענינים, ויהקים האחרון. כי ראינו את ירמיהו: והוא אחר דור משה, קרוב לשמונה מאות וחמשים שנה, ואחר דורות רבים וכתות רבות מבני ישראל, מזהירים על שמירת יום השבת, ושלא יעשה בו מלאכה, כמן שאמר (י"ז כ"ג) ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת. וכל מלאכה לא תעשו וקדשתם את יום השבת כאשר צויתי את אבותיכם. וכיון שבטל זמן החמשים, וזמן האנשים ההם, לא נשאר מן החלקים; כי אם ימי העולם. וקצתם שואלים אותנו, על מלות הקבלה, אשר שמענום בהתורה מצות התורה כל ימי עולם, והוא חושב, כי מאמר שנאמר לו יכבוד כבוד אחרת לשנתו עלינו. ומנדרגנו שנאמר לו, והמצא בעולם דבר אמתי כבודו הכהלק עמו כל כבוד וכל ספק? ואם יאמר לא, יבטל אמרות הדבר וישימוהו כלו ספק. ואם יאמר כן, נאמר לו בדבור ההוא האמתי, שמענו הצוים לשמור מצות התורה. וראיתי מהם מי שאומר: אם יאמרו לכם²⁸ הבריהמי"ם אנחנו קבלנו מאדם הראשון שנלבש שטענו, ושנתרוש בשור ובחמור יחידו, ואין לכם לקבל דברי נביא שיאסרם, כי אדם אמר לנו שלא יבטלו. ואלה, יישירך האלהים! טענות אין להם עקר, אבל הם טוענים אותם לבריהמי"ם. אבל טוענים הבריהמי"ם שהם מותרים בלבד, ואנחנו גם כן מודים שהם מותרים בלבד, ואנחנו גם כן מודים שהיו מותרים בעת שהיו. והקרב מניעתם בשכל, מפני שהיה אפשר לאדם להמנע מהם מצד עצמו, להועלת שהגיענו. ואלו היה בא ברהמי"ם לטעון לעתיד, מה שטענו להם, לא היו שומעין לה. כי המקבל איננו אומר בכל יום אלא מה שאמר באהמולו. ואינו כמו החושב²⁹ הנועץ, שאפשר לו לומר נגלה לי היום, מה שלא עמדה עליו אהמול. ועתה, ירחמך האל! אחר שסרו אלה הבטולים מעלינו,

אינו חוזר (אם הנטיה הדי' לעשות טוב לאיש, אינו חוזר) אבל מדעה חוזר (אם גור רעה על איש, ואם עשה תשובה, אז נטלה הבזרה) ורלחה זרכות די ע"ב. ²⁶ המלחמה לא היה נשבת. אבל דעת חז"ל היא שנתמחה מצוה מאתה נשבת, ורלחה נעשרה תקומה שתקן יהושע גם נמלחמה רשע (ערוינין פ"א נכ"ק פ"ח) ועיין רמבם הלכות מנכים. ²⁷ ימי הנזכר וכו'. ר"ל מלח עולם נמשכת על הימים והזמן כל האיש או הדבר, אשר עליו יתכן המאמר. ²⁸ הברהמי"ם. היא כהה ידועה נין הכריס, המחמיים במילאות השם, בהשגחה פרטית, כשבר ועגש, אבל אינם מחמיים בננואה, והתגלות אלהות ננוי אדם; בלחמם כי הכורא אשר אעטו בוף לא יוכל להגלות לבעל חמר וגשם. וע' כוזרי חלק ב' פל"ב שפארכיס ג"כ. וע' בסעמקת בחכס רי"ף בהפגרו האשכנזים שמדבר שם נארוכה. ²⁹ הנועץ. שחושב ומיעץ אלה עמא. היום יגמל נשכלנו כן, ומחר

ובטלו התמה הגדול עלינו, שלא נקים אלה המצות אשר יגענו והשתדלנו להעמידם, הלא תשוב היגיעה לריק, כמי שאמר עליה (ליוזב' ל"ט ט"ז) הקשית בניה ללא לה לריק יגיעה ונומר. ונהיה אז כמי שאין לו דעת ולא תבונה, כמו שאמר (שם ט"ז) כי השה אלוה חכמה ולא חלק לה בנינה. וצריך להשמר מזה.

ואחרי אשר דברתי בעניני הבטול במה שזכרתי, וזכרתי הערכובים היקלים על הלכות; בעבור מות הנביאים ואכילתם ושתייתם ומשגלם והחמם היקבר עליהם, להבר את הלכות אשר כמעט שיספרו בעבודם. וזכרתי עוד מהפסוקים הנופלים על הבורא, בהרחקת הדמות, ושער החכמה והיכולת והתארים, אשר אם הייתי מובלם, הייתי ירא שיכפרו בני אדם. אני האה שאחבר אליהם שנים עשר ענינים, אני חושב; שאם לא אדבר על א' מהם, יתבלבלו לבות בני האדם, והפסד אמונתם. וכאשר נבארם, יסור שלטון ספקותם, ויברו הלכות מהם, כאשר התבררו מן הראשונים. ואומר: אולי קצה בני אדם מקצרים להחזיק בספר הזה, בעבור שאין פרושי המצות מבווארים בו. ואומר: כי איננו לבד המשך לתורתנו, אך יש לנו זולתו שני משכים אחרים. אחד מהם לפנינו, וחוא סבוך השכל. והשני אחריו, מוצא הקבלה. ומה שלא מצאנוהו בהם והשלימו בה המצות בכמותם ואיכותם בזה. והשני אולי אחר מקצר מהחזיק בו, בעבור שחושב שיש בו סתירה, כאמרו בשמואל (ע"ג כ"ד ט') ויהי ישראל שמונה מאות אלף איש. ובדברי הימים (א' כ"א ה') ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש. ואומר כי קרוב לשלש מאות אלף היו בתובים בספר המלך ארבעה ועשרים אלף לכל חדש, כמו שאמר (שם כ"ז א') לכל חדשי השנה המחלוקת האחת ארבעה ועשרים אלף, והפילו מן הנבואה האחת הכתובים, ונכתבו באחרת. השלישי אולי יביאנו לזה מחשבו שיש בו הגדה שהיא שקר, שיהיה הבן גדול מן האב שנתים, כי יהורם בן יהושפט מת והיו לו ארבעים שנה, ועמד אחויה בנו תחתיו, ונכתב במלכים (ב' ח' כ"ו) שהיו לו שנים ועשרים שנה, ובדברי הימים (ב' כ"ב ב') שנים וארבעים שנה. ואומר כי מנין שנים ועשרים שנה לחייו, ומנין השנים וארבעים שנה לחי אמו, והיתה העלה בזה³⁰ כי בעבורה מת. ואם יתבענו תובע: איך ייחסו הבן אל מנין שהיה קודם היותו? והנה חקרתי על ענין זה, ומצאתי שיהיה אחד מבני ישראל מבקש הבן ונודר נדר קודם שיוחן אותו בשנים, וכאשר יחן אותו יקראהו בן נדרי, כמו שאמר (תנ"י ל"א ב') מה ברך ומה ברך בטני ומה ברך נדרי. וכן מעסיקים מבקשי האמת על הענינים עד שיתברר להם הדרך³¹. והרביעי אולי ימהר ממהר בעבור מצות הקרבנות, אם לשחוט הבהמות או להקטרת הדם והחלב. ואקבר הענין הזה ואומר: כי הבורא נור על כל בעלי חיים במות, ושם לכל אדם ימי חייו, ושם מרת חיי הבהמות לעת שחיתתה, ושם השחיטה במקום המות. ואם יש בשחיטה צער יתר על צער המות, הוא היודע זה, וראוי אז לתת להם שעור תמורת הצער ההוא. ונאמר זה, אם התברר התוספת בשכל לא נבואה. אבל הקטרת הדם והחלב כבר בארה התורה שהשם זה,

רוח חבונתו ירסם את אשר נבנה אהמול, משא"כ המקבל הדבר ע"י הקבלה.
³⁰ כי בעבורה מת. כי אמו היחה יועלחו להרשיע, כמומשבנור בדברי הימים (ב' כ"ב ב').
³¹ הדרך. כ"ו הדרך האמת.

שיתבונן [האדם] בו, כי נפשותינו משכנם הדם, וכמו שאמר (ויקרא י"ב) כי נפש הברש ברם הוא. וכאשר נראה זה נשוב אל נפשנו לאמר: לא גוסס לחטא, שלא ישפכו דמנו וישרפו חלבנו, כאשר אנחנו חאים. זה חמישי אולי חשב יחשוב: איך השכין הבורא אורו בין בני אדם. והניח המלאכים הטהורים. ונאמר ומי הודיעך שהניח המלאכים הטהורים בלא אור? כי אפשר, שכבר השכין הבורא ביניהם מאורו כפלים ממה ששמו בין בני אדם, כל שכן שהכתוב אמר (חלקי פ"ט ח') אל נערץ בסוד קדשים רבה ונורא על כל סביביו, הוצה לומר: מי שהוא סביב האור ההוא. והששי אולי יתמה ממעשה המשכן ויאמר: מה לבורא לאהל ולמסך, ולנרות מודלקות, ולקול נשמע לנגון, וללחם אפוי, ולריח טוב, ולמנחת סולת ויין ושמן ופירות, והדומה לזה? ואומר ובלהים אעזר, כי אלה כלם מדרגי העבודה, לא מדרך הצורך. כי כבר דן לו השכל שאיננו צריך אל דבר, אבל צורך הכל אלץ. אך כוון שיעבדוהו עבדיו מן הטוב שיש להם; והטוב מה שיש להם, הברש והיין והסלת והקמח והשמן והדברים העריבים, ויביאו מהם דבר מועט, כפי יכלתם, ויגמלם הוא בדבר רב כפי יכלתו, כמו שאמר (משלי ג' ט') כבר את י"י מהונך וגו' ומלאו אסמך שבע וגומר. ויצילם מרעות שלא יצילם אחר מהם חולתו, בעבור העבודות ההם, כמו שאמר (חלקי ל' י"ב) זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך וקראני ביום צרה אחלצך וגו'. ויכבדו משכן האור ההוא, שנקרא שכינה, מסמנים בוהב וכסף³² ובאבנים היקרים ושאר הדברים הנכבדים, ויגמלם על זה, שיראה להם הנבואה מן המשכן ההוא, כמו שאמר על המשכן (שמות כ"ט מ"ג) ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי. וכן ישוב מקום לשמוע תפלת האומה וכל צרה שתמצאם, כאשר ספר שלמה בבנותו הבית משערי שמיעת התפלות, ואמר לו הבורא (מ"א ט' ג') שמעתי תפלתך ואת תחנוך אשר התחננת לפני. והשביעי שיחשוב בחלקי המצות: איך יהיה האדם בעוד גופו בבריאתו השלמה איננו תמים, וכאשר יכרות ממנו דבר ידוע, יהיה תמים; רצוני בזה: המילה? ואבאר כי הדבר השלם הוא, אשר אין בו לא תוספת ולא חסרון, וברא הבורא זה האבר תוספת באיש, וכאשר יכרתנו תסור התוספת, וישאר שלם. והשמיני שיחשב בענין פרה אדומה: איך היתה מצותה שתטהר הטמאים והטמא הטהורים? ונאמר איננו דבר זר שיפעל דבר אחד שני פעלים זה הפך זה, בערך על הגוף הפוגע בו. כי אנחנו ריאים, האש מהבת העופרת, ומקפיהה החלב, ונראה המים מרטיב עץ הארז ומנגב העץ הנקרא³³ אלגמי"ז ומצאה המאכל הטוב מועיל הרעב, ומזיק השבע. ונמצא הדפואה החשובה תועיל לחולה, ותזיק לבריא. ואיננו זר שהיה דבר מטהר הטמא, ומטמא הטהור. וההשיעי הקרבן אשר היו מקריבים לעזאזל ביום הביפורים, כי כבר נדמה לבני אדם שהוא שם שר. ואומר: כי עזאזל שם הר, כמו שאמר במקום אחר (מ"ב י"ד ז') הוא הכה את אדום בניא מלח עשרת אלפים והפש את הסלע במלחמה ויקרא שמה יקתאל עד היום. וכן יבנאל וירפאל הכל מקומות³⁴. והיה אחד משני השעירים

³² נאבנים היקרים. ב"ז חנני אקדח, ולא חנן מי הכריחו לזה? ³³ אלגמי"ז מלה ערבית (El Gummeis) ובלשון יויח קרא העץ הזה (αυαμωρος) וכן הוא בשאר לשונות (סיקמורע), גם בלשונות זקמה (מלכים א'. כ"ז). ³⁴ והיה אחד וכו'. ראה חנן עזרה (ויקרא ט"ו ח') וחנן היטבי

מקריבים אותו על הכהנים במקדש, והאחר מקריבים אותו על ההמון חוץ למקדש, על דרך היהרון. אבל ענין הפלת הגורלות אשר הוא יותר זר ממה שיש בענין. אבאר: כי אין זה לשנוי המוקרב לו, אך הם שניהם קרבן לאלה אחד. אך הפלת הגורלות בעבור שנוי המוקרב בעדם, והם כהנים וישראל. וראוי שיפילו גורלות תחלה, וכאשר יהיה לכל אחד שלי, אז יקריב אותו בעד נפשו כביחוד שהוא קנין לו. והעשירי אומר קל עגלה ערופה איך ינופר בה לעם עון שלא עשוהו, כי כבר הקדים בתחלת הענין (דברים כ"א א') כי מצא חלל לא נודע מי הכהו? ואומר: כמו שראוי ליסר האדם על עשותו, מה שאין ראוי לעשותו, כן ראוי ליסרו על עזבו לעשות, מה שראוי לעשותו. ואלה הנזכרים, אילו היו מעמידים שומרים וכובבים בעיר, היה נודע מי הכהו, וכאשר לא עשו כן, התחייבו בעונש, ולא כשיעור דמי הבהמה ההיא בלבד, אך במניעותם מן הזריעה בקצת שדותם. והאחד עשר שהוא חזאה האומה המחוקקת בתורה הזאת דלה ונקלה? ונאמר: אלו שם לאנשי התורה המלכות התמידה, היו אומרים עליהם הכופרים, כי אינם עובדים אלהיהם כי עם לשמירת תאונתם, וכאשר ידעה שאמרו על איוב. והיו עוד אומרים על נפשם, בי לא עבדו בעבור שהשפילם והזילם, ולא נהן להם מלכות, והגדיל הבורא אלה ולא האמינו, ונהקיימה עליהם הטענה, והשפיל אלה ולא כפרו בו, והתחייב הדין להם, וכמו שאמרו (חכ"י ת"כ י"ט) ולא נסוג אחור לבנו ותט אשורנו מני ארצך. והשנים עשר בי לא מצא בתורה גמול ולא עונש בעולם הבא, אבל מצא בה הגמול העולמי בלבד? ואומר כבר יחדתי לזה הענין מאמר בפני עצמו הוא המאמר התשיעי, אבאר בו כל מה שצריך אליו בענין הזה, בעזרת הבורא יתברך.

המאמר הרביעי

בעבודה והמרי, והצדק והחכמה:

אמר יהודה בן שאול, אמר המחבר: אני פותח למאמר הזה הקדמה שאומר, שאף על פי שראינו הברואים רבים¹, אין ראוי שנהיה נכונים במבטן מהם; רצוני לומר: מי הוא. כי הנה שעך טבעי יתבאר לנו בו מי הוא המכוון בכל הברואים. וכאשר נחקור בשער הדוא נמצא המכוון הוא האדם. והוא, כי המנהג והבניה, משימים כל דבר נכבד, באמצע הדברים אשר אינם נכבדים כמוהו. ונתחיל מהקטן שבדברים ונאמר: כי הגרניר ממוצע בתוך כל העליון, והוא שהגרניר יותר נכבד מהם, כי צמח הצמח ותכונתו ממנו. וכן מה שצומחים ממנו האילנות, אם יהיה הוא המאכל, יהיה בתוך הפרי כמו השקר, ואם יהיה בגרעינו, יהיה הגרעין ממוצע בתוך הפרי, ולא יפנו אל המאכל ויעזבוהו הוצה לשמונו. וכן חלמון הביצה היא הממוצע בה, כי ממנה יהיה האפרוח. וכן לב האדם הוא ממוצע בתוך חזהו, מפני שהוא משכן הנפש והחיים הטבעיים. וכן הרוח הרואה באמצע העין, מפני שהראות בו, וכאשר ראינו הדבר הזה נוהג ברוב הדברים, וראיתי הארץ באמצע השמים, והנגלים סוכבים אותה סכל צדידיה; התקיים אצלנו, כי המכוון בכריאה הוא בארץ. ואח"כ הסתכלנו בכל חלקיה, וראינו העפר והמים שניהם דומם, ומצאנו רבהמות בלתי מרדדים; ולא נשאר כי אם האדם. והתברר לנו כי הוא הענין המכוון בלי ספק. ודרשנו הספרים ומצאנו בהם מאמר הבורא (ישעיה מ"ה י"ב) אנכי עשיתי ארץ וגדם עליה בראתי. אבל מתחלת התורה כסר כל הברואים, וכאשר השלימם אמר: (בראש' א' כ"ו) צהה נעשה אדם, כמי שבונה ארמון ומציעו ומתקנו, ואח"כ מביא אליו בעליו. וכיון שהקדמתי הדברים האלה אתחיל עתה ואומר.

הודיענו אלהינו על יד נביאיו, שהוא שם לאדם יתרון על כל בהאיו, כאמרו (ס' ט' כ"ח) וירדו בדגת הים גומר. וכאשר אמר בפזמור (תהלים ח') י"י אהננו מה אדיר שפך בכל הארץ, מתחלתו ועד סופו. שהוא נתן לו יכולת לעבת, ושם אותה לפניו והשליטו עליה. ושם הבחירה ברשותו, וצוהו שיבחר כטוב, כאשר אמר (דברים ל"ו י"ט) ראה נתתי לפניך היום את החיים גומר. ואמר אחרי כן (ס' זכרת בחיים גומר. והעמידו לנו על המאמר הזה האמות והמופתים וקבלטורו. ואחר כן עיינו במלאכת העיון; כמה נתן לנו יתרון, ומצאנו יחרוט בחכמה אשר נתנה לו ולמדו אותה, כאשר אמר (תהלים ל"ד י') המלמד אדם דעת. והוא בה שומר כל דבר שחלף מהפעלים. ובה רואה

¹ לפי ראויו וכיו. שלא נדע מי הוא החכמה והמכוון בכל הנמצאים. כי נסתבוננו

רוב הנולדות אשר תבאנה. ובה הגיע להעביר הבהמות לעבוד לו הארץ, וביאו לו תבואתה. ובה הגיע להוציא המים ממעמקי הארץ, עד שהיו הולכים [על] (ער) פניה. ועוד עשה לו הגלגלים השואבים ממנה מעצמם. ובה הגיע לבנות הבתים הנכבדים, וללבוש הבגדים החמורות, ולהקן המטעמים הערבים. ובה הגיע לנהוג החיילים והמתנות להנהגת המלכות והשלטון, עד שנתקנו בני אדם. ובה הגיע אל ידיעת תכונת הגלגל, והליכת הכוכבים, ושעור גרמיהם ומרחקיהם ושאר עניניהם. ואם יחשוב חושב, כי אשר נתן לו היתרון הוא דבר זולת האדם, יראנו אלה המעלות או קצתם לזולתו, וזה מה שלא ימצאוהו. וכדן אם כן, שהיה המצווה המוזהר הגמול הענוש, כי הוא קטב העולם ומכונתו, כמו שאמר (ס"א ב' ח') כי לוי מצוקי ארץ וישת עליהם תבל. ואמר (תנ"י י" כ"ה) וצריך יסוד עולם. וכאשר התבוננתי אלה השרשים ומה שמטעף מהם, ידעתי כי מותר האדם, איננו טעות שטופלת בלבנו עליו ולא נטות אל הותירנו, ולא שהביאתנו גאון, ולא עזות שנטעון אותו לנפשנו; כי אם אמת ברורה וצדק מבורר, ולא הותירו החכם אל הדברים, כי אם בעבור ששמו מקום למצותו והזהרת, כאשר אמר (לוי' כ"ח כ"ח) ויאמר לאדם הן יראת יי' היא חכמה וזכר מרע בינה. וצריך שאזכור מה שרקדתי בשערי הזה ממה שהוצרך אליו.

ואמר שחשבתי ואמרתי: איך היתה הבונה מכל אשר בעולם על האדם, והנה אנחנו רואים גופו קטן ונבזה? והתישבתי בזה ומצאתי, שאף על פי שגופו קטן, נפשו רחבה מהשמים והארץ, כי מדעו כולל כל אשר בה, עד שהגיע לדעת מה שיש למעלה מהם אשר בו היא עמידתם; הוצה לומר: הבורא יתברך, וכמו שאמר (תהלים קל"ט י"ד) נפלאים מעשיו ונשפי ידעת מאד וחשבתי בענין ימי חיו ואמרתי: למה לא יתיה תמיד? והתבאר לי שהבורא לא נתן לו החיים האלה הקצרים בעולם הזה, אשר הוא עלים הטרח, אך כאשר² יסיעוהו יהיו לו החיים החמירים, כאשר אמר הכתוב (ס' כ"א ה') חיים שאל מסך נתת לו וגומר. וכאשר אבאר במאמר ארץ ה' תשיעי. וחשבתי איך היה עם מותר האדם, בנין גופו חלוש, מורכב מהם והליחה ושתי המררות, ולמה לא היו חלקיו זכות מתמחות? והשיבתי המחשבה הזאת ואמרתי: אם נרצה זה, אנו רוצים שיברא כוכב או מלאך, כי גוף האדם הוא זה הנברא מאלה ההעצבות, והוא יותר זך מכל הרבדים האלה הארציים, ומה שהוא יותר זך ממנו, הוא אחר מהשמים, אם מלאך, או כוכב. ומי שיחפץ לשום גוף האדם מחלקים, אינם חלקיו, הוא רוצה לבטלו, כמו שרצה שלא יהיו שמים, כי אם מעפר, ושלא תהיה ארץ כי אם מאש, שרצונו תבל ומה שאיננו נכמה. וכבר אמר (ס' ק"ד כ"ד) מה רבו מעשיו יי' כלם כחכמה עשית וגומר. וחשבתי עוד בחליים הבאים עליו ואמרתי: הלאוי נצל מהם, או נדחו מעליו. ומצאתים טובים לו; בעבור שישבו מחטאיו ויכנע לאלהיו ויתקנו עניניו, כמו שאמר (לוי' ל"ג י"ט) והוכת במכאוב על משכבו. וחשבתי עוד במשאל החום והקור, והרגשתו באדם זוחלי העפר. וההיות המיוקות. וידעתי כי הרגשתו בזה מתקנתו, כי אם לא היה מרגיש בעפר, לא היה מסחד מעשיו אלהיו. כי כאשר אמר אליו: אני אצטרף לא היה ידע מה הוא על הטבע, נמלא כי תכלית כל הכריחה הכנונה הזו הקדם. ² יסיעוהו.

הצער. ושמחו מרגיש בצערים האלה לבעבור יכורם ויהיו לו לדמיון, כמו שאמר בחום הגדול (מלאכי ג' י"ט) כי הגה יום בא בוער כהגור. ואמר בדמות העיגוש בארס (דברים ל"ב ל"ג) חמת הנינים יינם. וחשבתי באלה הצרכים המורכבים בו, והתאזת אשר הרבה מהם לרע לו. והתבאר לי כי החכם לא הרניבם בו, כי אם לשום כל אחת מהנה במקומה בשכל אשר חננו האלהים. האות המזון להעמיד הצורה, והאות המשגל להעמיד המדרתו. ויתעסק בכל כפי שבאר לו והתירו. ואם הוא מתעסק בו מצד ההתר, יהיה משובח, ומתעסק בו מן האיסור, יהיה מגונה, כמו שאמר (משלי י"א כ"ג) האות צדיקים אך טוב והקות רשעים עברה, ואמר (חכ"י ב') כי הלל רשע על האות נפש. והשכתי: איך יעוד לו הצער המכאיב וההתמדה באש. וראיתי כי לעמת זה הנעמות התמילית וההתמדה בגמול, ואם לא יהיו שניהם כן, לא יקוה הקוה גמורה, ולא ירא יראה נמורה, וכמו שאמר (לנוח י"ב ב') אלה לחיי העולם ואלה לתרפות לדראון עולם. וחשבתי שהוא קודם זה צוה עליו בעולם הזה להמית אורו באפני ארבעה מיתות. והתבאר לי כי זה לתקנתו, ואיננה יצאה חוץ לשכל; כי השכל כשהוא רואה כי אדם האחד כשיפכר אחר מנתהו, בחלי או בארס, שכריחתו הקנה בעבור הצלה שאר גופו, כן רואה מן המדברים, כי המית מי שנשחת מהם והשחית בארץ הקנה בעבור שינצל שאר המין, כמו שאמר (דברים י"ט כ') והנשארים ישמעו וייראו. ואחר אשר ספרתי אלה השבעה שערים משער הצדק בצווי האדם הזה, אומר, וכן כל מה שנדמה למאמין כמה שדומה להם, ראוי שיחשוב בו הטוב, כי בלי ספק ימצא לו פנים מן החכמה, כמו שאמר (חכמים כ"ה י') כל ארמות י"י חסד ואמת וגו'. — ואחר שבארתי: איך הדיה העמידה על השערים האלה מאופני הצדק, אומר, וממה שהוא נאות לצדק הבורא וחמלתו על האדם הזה, שנתן לו כח ויכולת לעשות מה שצוהו בו, ולהמנע ממה שהזהיר ממנו. וזה מבורר בשכל, ובכתוב. שרשכם לא צוה אדם מה שאין ביכלתו, ולא מה שילאה מעשהו. ובכתוב, כמו שאמר (מיכה ו' ג') עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתך ענה בי. ועוד אמר (ישעיה מ' ל"ה) וקיי י"י יחליפו כח. (שם מ"א א') החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח. ואמר עוד (מיכה ג' א') באור הבקר יעשהו כי יש לאל ידם. וראיתי כי היכולת ראויה שהיה קודם הפעל, עד שיהן לאדם הפעל והעזיבה על המורה. כי אם היה שוה עם הפעל, היה כל אחד מהם סבה לאחד, או לא יהיה אחד מהם סבה לאחר. ואלו היתה אחר הפעל, היה אדם יכול להיות, מה שעשה קודם³ זה הבל, ואשר לפניו הבל. וכבר התחייב שתהיה יכולת האדם קודם פעלו, כדי שישלם לו בה להגיע אל מצת אלהת. ואראה לבאר כי כאשר עשית האדם את הדבר הוא פועל, כן עזיבתו אותו הוא פועל גם כן. כי לא עזב אותו כי אם לעשוה הפכו. ואיננה כעזיבת הבורא יתברך לברא הדברים אשר ברא, שאיננה פעל; כי הבורא כשעזב לברא הגשמים ומה שיש בהם, לא היה הפך לגשמים ההם. אבל האדם כיון שפעלו המקרים, הוא עזב דבר, שיבחר לפעול

כ"ו יסעוהו, ר"ל כאשר ימות ונסע גופו מעולם הזה. ² וזה הכל, ולאמר לפניו, ר"ל זה הכל שנאמר שנתנו היכולת אחרי הכעשה, וכן הכל לאחר שפועל נלה עם הפעולה, כי לא יוכל לפעול עד אשר יוקדם לו היכולת.

הפכו, ואם לא יאהבו, ישגא, ואם לא יצוהו, יתעם, ולא הסצא לו סעלה ביניהם. וכן הכתוב אימר (ויקרא י"ח ל') ושפחתם את משפחתי לבלתי עשות מתקנת התועבות אשר נתעו לפניכם. אמר עוד (מהללים ק"ח ג') אף לא פעלו קולה ברוכיו הלכו. וצריך שאמאר, שאמארם לא יעשה דבר עד שיהיה בוחר לעשותו, כי לא יתכן לעשות, פה שאין לו בחירה, ולא מי שאינם בוחר. זה שאנחנו רואים ההורה שאיננו מחייבת בענין של שחטא בשגגה, לא בעבור שאיננו בוחר אבל בעבור שלא ידע העלה חסדה בזה, כאמרנו בהורג נפש בשגגה, שהוא מויד בכרות העץ ובחור; אבל שגג להשמר. ובמחלל שבת שהוא מויד לקושש קצים, אבל שכח שהוא יום שבת.

ואמר אחר הדברים האלה, כי הצרוא אין לו שום הנהגה במעשי בני אדם, ואיננו מכריחם לעבודה ולא למרי. רש לי אל זה ראיות מדרך המוחש ומדרך השכל וממה שבכתב ושבקבלה. מדרך המוחש, שמצאתי האדם שיער בנפשו, שיוכל לדבר, ויכול לשחק, ויכול לתבוש, ויכול להניח; ואיננו שוער ככת אחר שימנעו מחסצו כלל. אין הדבר כי אם שהוא מנהיג טבעו משכלו, ואם יעשה כן יהיה משכיל, ואם לא יהיה סכל. ומן המושכל כי הראיות כבר התקיימה במה שקדם על הפסד היות פעול אחד משני פועלים. ומי שחשב שהבורא מסרה את עבדו על דבר, כפר שם חסדו האחד לשניהם יחד. ועוד שאם היה מכריחו לא היה ענין לצוות וזהוהוהו אוהו. ועוד אם יהיה מכריחו על פעל לא היה נכון לעשות עליו. ועוד שאם היו בני אדם מוכרחים, היה המול ראו למאמץ ולכופר יחד. מפני שכל אחד מהם עשה מה שציה לו לעשותו. כפי שאם היה חכם משים, אחד משני אומנים לבנות, השני לחרוק, חייב לתת שכר שניהם. ועוד שאם היה האדם מוכרח היתה לו טענה, כי ידע כי האדם לא יוכל לצבא יכלת בולאו, וכאשר יתנצל לפני הכופר שאיננו יכול להאמין בו, מן הדין שיהיה צריך במאמרו, התנצלותו סקומלא. ומן הכתוב כמו שהקדמנו תחלה ובחרת בחיים (דברי ל' י"ט). ומה שבא בדאטאים (וגלכני ל' ט') מידכם היהו ואת הישא מכס שנים וגומר. ומה שבאר שהראו נקי מחטאיהם, באמרו (יעקים ל' א') היו בנים מורדים נאם יי לעשות עשה ולא מני. ומה שבאר מהנקוחו מלמעשה חנופים, באמרו (ירמי' כ"ג כ"ח) לא שלחתי את הנביאים והם דצו וגומר. ומה שיש בקבלה בדברי רבותינו, הכל ביד שמים חוץ מיראת שמים, שאמאר (דברי י"ג) וקתה ישראל מה יי אלוהיך שאל מעמך כי אם ליראה וגומר (ברכות ל"ג). ואף על פי שלא נשאר אחר אלה הבאורים דבר שיוקש, הנחשט הבורא ההכרח בשלשה דברים. הראשון בהסוף, ששם בני אדם לתחלה על הפני הוד, באמרו (יחזק' י"ח ל"ג) החפץ אחשוף במדת הירשע נאם יי אלהים הלא ועטר. והשני בקיושו שזה הדבר לא יהיה, באמרו (שם ל"ג) כי לא אחשוף במדת השרה נאם יי אלהים ועטר. והשלישי שנשטע על זה, באמרו (שם ל"ג י"ח) אשרו אליהם חי אני נאמר יי אלהים אב אחשוף במדת הרשע וגו' וכפי הענין מפל צד חוד עליו. ואחרי הביאור הזה אבוא אחרת שלש שאלות, ועומר, אולי יאמר אמר: כשהבורא נקי מראותו בחטא המוטא, אף יתכן להיות בעלמו מה שאיננו רצה בו? וההשבה בזה קרובה, והוא, שהמרחק אצלנו שינית החכם

בירשתו רבר שלא ירצו, הוא באדם. כי-האדם הוא מואם היבר אשר ידקו, ומלוינו יתברך לא מאם חזברים האלה בעבור עצמו, כי לא יתכן שישיגו מקרה מהפקדים, אבל מאם בעבאנו מפני שהם מייקם אתנו. כ"א נחמא בו ולא נודה במה שאנו חייבים לו ונכלל ואם נחמא קצתנו על קצתו נאביד נפשוהינו והנונו. וכיון שהרבר גלוי כן, אינו חזק שיהיה בעולמו מה שנמאסו אנחנו, ומה שבאר לנו שהוא נמאם אצלו, לנו על דרך החפלה. וכבר באר זה בכתוב באמרו (ירמיה ז' י"ט) האותי הם מכקיסים נאם י"י הלא אותם וגומר. ואולי יאמר עוד כשהוא יודע מה שהיה קודם החתו, כבר ידע שהאדם עתיד למרותו⁴, ואי אפשר שלא יסדרו האדם כדי שתשלם ידיעתו. זלזות הפסק הוא יותר באור מן הראשון. והוא שאמרו, אין לו ראיה שידענה הבורא את חזברים חס⁵ סבת היותם, אבל זה מאמר שמבר אותו אל הילך בו. ובאור הפסק זה, שאם היתה ידיעת הבורא את הרבר כבה להיתו, היו הרברים קדמונים, מפני שידעו אתם קדמוניה לא כר, מפני שלא סר יודע אותם. אבל נחשוב שהוא יודע הרברים על אמתת היותם, ומה שיש מהם ממה שיחדשוהו הוא כבר ידע שיחדשוהו, ומה שיש מהם מה שיבחרוהו האדם, כבר ידע שהאדם יבחרוהו. ואם יאמר, וכאשר ידע הבורא שהאדם עתיד לדבר, היחכן שיהיה או שישתוק? נאמר בלשון צח, כי האדם אלו היה שישתוק חסרה שידבר, היינו משימים בעקר המאמר, כי הבורא ידע שהאדם עתיד לשתוק, ולא היינו נכון שנשים שהוא ידע שהאדם עתיד לדבר, כי הוא ידע העולה מפעל האדם הנפל אחר כל מחשבה והקדמה ואחר, ודוא בעצמו אשר ידעו, וכמו שאמר (נחמיה ל"ד) ידע מחשבות אדם. (דברים ל"א) מי ידעתי את יצרו. ומצאתי בני אדם שואלים בשער הזה, מה אפני החכמה שיצוה יהוה הצדיק אשר ידע פמנו כי לא יכור מעבודתו? ומצאתי לזה ארבעה פנים. מהם להודיעו מה שהוא חסין מפנו, ומהם לשלם לו הגמול, כי אם יעבד אותו הוא בלתי מצוה, לא יהיה לו גמול. ומהם שאם יגמלוהו על מה שלא צוהו בו, או יענישוהו על מה שלא הזהירו יהיה זה עול. ומהם שישיגו עליו הצווי עם הנביא עם הצווי אשר בשכל, בעבור שישמר ויחדר, כמ"ש (יחזקאל ג') ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי הטא צדיק ודוא לא הטא חיה יחיה כי נזהר. ושואלים עוד ומה אפני החכמה בשליחות אל הכופרים אשר ידע מהם כי לא יאמינו? ותשובים זה לשון. ומצאתי להם ששה פנים, מהם שאם לא היה שולח אל הכופר שיאמין, היה לו אמתלא לאמר, אלו היה שולח אלי חיותי מאמין, ומהם ששה שיש בדיעה אלו לא היה יצא אל הפעל, היה הגמול והקניש כפי ידיעתו, לא כפי מעשה הברואים. ומהם שראיתו החוששים להשפליים, כאשר העקרים בעולם למאמינים ולכופרים, כן ראי שיהיו ראיותי הנבואיות מללות מאמינים וכופריים. ומהם כי כפי שנבחר לנו

⁴ ולי אפשר וכי'. השאלה הכנדה כואת ע"ד הידעב ובחמירה, כרעיקה את עולם המחקר, לגנו הפנוסופים במים האלדירים הטלג, ועד לז מללו את הפניטים המנבקים. ראה ברמכס חנק ראשון בל' מע. וע' חקר דעת גמרי"ל מה שבביל עס דעת מדעות שונות. ⁵ בס סבת היותם. עיין נעין שקוחה עקרים מחלר ר' פ"א מה שהשיג על הגמון כזה.

כי מי שמצוה ברע למי שלא יעשהו מרע לו ונקרא סכל, כן מי שמצוה
 בטוב, כאשר יעזוב המצוה לקבל מצוה, השוב מצוהו סכלות, בעבור שלא
 קבלה, יהיה גם כן מי שמצוה ברע שהשוב מצוהו חכמה, כאשר יקבלנה
 המצוה בה, ותחזקנה אמתות הטוב והרע ותהיינה כפי הקבול וזה הבל.
 ומהם כי כאשר הווה ביניהם בשכל והכח והיכולת, כן ראוי שישוה ביניהם
 בצויו ובשליחותו. ואחר כן אומר, כי העושה לשוא, הוא עושה דבר שאין
 לו תועלת לאחד מהברואים, אבל שליחות הבורא יתברך אל הכופרים,
 אעפ"י שהם בחרו שהם לא יעשו אותה, ולא יעילו בה ולא יסרו, המאמינים
 ושאר בני אדם כבר נוסדו והתבוננו, וכאשר אתה רואה כי בני אדם עד
 עתה ועד עולם הם מספרים ענין המבול ואנשי סדום ופדערה, והדומה להם.
 ושואלים עוד: כשהיה מסירת האדם להרג, אחד ממעשה הבורא, אם
 לעונש על הטא או לנסיין, כאשר יהרגו עול, כאיובל לקצת הנביאים.
 מה נאמר בזה המעשה, ולמי ניחם אותו? נאמר כי המות מעשה אלהים,
 וההרג מעשה העול, ואם החכמה חייבה המות, אלו לא היה העול, היה
 סת בכבה אחרת. וכן השאלה על הנגב כשהוא אכירת ממון בני אדם
 גזרת הבורא, אם לעונש או לנסיין, איך נאמר בנגבה הריא ממעשה
 הבורא? והתשובה בזה, שהאבוד מעשה הבורא, והגניבה מעשה האדם,
 וכאשר חייבה החכמה איבוד הדבר ההוא, אלו לא היה טנבו דנגב, היה
 אבד בפנים אחרים. וכן ענו שמעיה ואחיה לקצת מלכי אדם ואמרו, ואם
 אנו מתוויבי מיתה לשמים, אם אין אתה הורגנו, הרבה מויקים יש לו
 לפטע בנו. ושואלים עוד: ואיך נענש דוד על העבירה, בהביא אבשלום
 לעשות כמות, ויתר גדולה ממנה? כאמרו (שמואל ב' י"ב) כי אתה עשית
 בכתר ואנכי אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל וגו'. נאמר כי אלה
 הדברים אשר ספר נתן הנביא על שני חלקים, אחד מהם מעשה הבורא,
 והוא הגברת אבשלום והשליטו על כל אשר לדוד. ועל זה אומר (סג)
 הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעך. והשני
 מעשה אבשלום בבחירתו, והוא מה שאומר ושכב את נשיך לעיני השמש
 הזאת, (סג) ורצה בהקדמתו להודיע לרוד בחירת אבשלום, להכאות את
 לבו בזה. ושואלים על ענין סתריב ונבוכדנצר ומה שעשו בעולם מן ההרג
 והחרבן, ושאר עניני החסם, ואיך אמר על האחד שהוא מטהו כשאמר
 (ישעי' י"ה) הוי אשור שכבט אפי וגו'. ועל השני שהוא חרבו, כשאמר,
 (יתזקל ל' כ"ד) וחזקתי זרוקות מלך בבל ונתתי את חרבי בידו. ונאמר
 כי מקום פעל הבורא לשניהם חולתם, הוא נתינת היכולת והאמץ כאשר
 נמשל בחרב ובמטה, ועם כל זה כל אשר עשו הם וחילם היה בבחירה
 שחייבים עליה הענש, ועל כן אמר (ישעי' י') אפקד על פרי גדל לבב
 מלך אשור וגו', ואמר (ירמיה' ל"א כ"ד) ושלמתי לבבל ולכל יושבי כשדים.
 ושואלים עוד כיון שכל המקרים מתחדשים במצוה, כשהוא מסבב
 למאמץ שיכוב בעבור דבר שמצריכו אל הכוב, הוא אם כן הביאו אל
 הבוב? יש בזה שתי השובות, אהה מהנה, כי המעין כשעייין היטב
 באיך יצטרך האדם לכוב, ימצא לו סבה מחטא האדם בהנגדתו,
 ושייב הדבר על בוראו, כמ"ש (משלי י"ט ג') אולת אדם הסלף דרכו
 ועל י"י יזעף לבו. והאחרת שעם השכל אשר הרכיבו בו, איננו צריך אל
 הכוב לעולם, כי כאשר יאמר מאמר שאמשר שמכירים אותו על אמתת

ההנהגה על דרך העקבת הלשון, הוא אומר אמת, ואין (עליו) מסכרת העול בדבריו. וזה כמו שאמר אברהם על שרה אחותו היא, הוא רוצה קרובתי, כאשר מצאנו לט שנקרא את מדרך הלשון. הם סברו שהיא אחותו באמה, ולא היה חטא עליו בזה, אבל החטא עליהם, כי הם עזלו, כי דרך בני אדם לשאול הגר על עניניו ועל תעלותו, ועל מה שהוא טוב לו, ועל מה שצריך לו, ואין דרך לשאול אותו על מי שיש עמו ומה הוא ממנו, וכל שכן שכבר נסה בזולתו, כמ"ש (בראשית כ' י"א) כי אמרתיו רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני. ⁶ וכיון שדברתי בשאלות האלה במה שיש בו די, מהחייב המעיין בספר להשיב בהשבותם ככל מה שימצאו דומה להם. ואחר כן אחבר אל הדברים האלה כל הפסוקים אשר יש בהם ספקות ושבושים בענין ההכרח, ומפני רובם בעבור רוחב הלשון כאשר זכרתי במאמר היחוד, כי הלשון אם לא תהיב, לא ימצא בה כי אם הדבר בלבד, ראיתי לזכור מיני הוצאתם עד שיהיו גאותים למה שיש בשכל, וכאשר אספור כמה מינים הוא, וזכרתי מכל מין מהם קצת, והמעין בספר הזה יתברר כל מין וכל איש אל מינהו בשכלו וכתבונתו. ואומר שהם שמנה מינים, הראשון מהם שער ההזרה, נדמה לבני אדם המניעה באזהרה במניעת המעשה, ויש ביניהם הפרש גדול, וזה כאמרו לאבימלך (ס' ו') ואחשך גם אנכי אוהך מחטא לי, סברו שהוא מעשה, ולא מנעו כי אם בהזרה ובהודעה שהוא אשה איש ובהפתרה, כמו שאמר לו (ס' ג') הנך מת על האשה אשר לקחת, והיא בעולת בעל, ואמר לו עוד (ס' ז') ואם אינך משיב דע כי מות המות. ומניעת אבימלך מהאשה הדיא שלא יגיע אליה, היא כמניעת המגרש שלא ישא נרושתו אחר שנשאת לאחר, כמ"ש (דברים כ"ד ד') לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה וגו', והוא יכול בבחירה ואינו יכול כמצוה. וכאמרו (ס' י"ז ד') לא תוכל ליבית את הפסח באחד שעריך והדומה לזה. והשני המניעה מתקנת העולם וטובותיו, וחשבו זה דבר, והוא כאמרו (ישעי' ו' י') השמן לב העם הזה ואוזני הכהן ועיניו השע וגו', הכתוב רוצה שיתחדש עליהם סבה שלא יסתכלו בעבודה בעיני עולם, ממה שמתחדש להם מלאמה או רעה והרומה להם. והיו נבוכים ובחוקן המעשה ההוא, כמ"ש (דברים כ"ח כ"ט) והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה, וכמ"ש (איוב ה' י"ג) לוכד חכמים בערפם וגו', יוםם יפגשו חשך וגו'. ואמר (ס' י"ב כ"ד) מסיר לב ראשי עם הארץ וגו'. ימששו חשד ולא אור וגו'. ואלה סברו שהוא בענין התורה, והיה ענין ושב ורפא לו, ישובו מהלחם באיובם וינתחו ממנו, כאשר אמר במלחמה, (השע' ה' י"ב) והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יגרה מכם מורתן. והשלישי בחוק הנפש, כבא פגע מרעה ומשמועה שלא יאבד מכם, שמעוה בספרים וסברו שהוא חזק הלב שלא יקבל העבודה, וכ"ש שיתחם הנתוב אל הלב בעבור שהנפש בו, והוא אמרו (שמות ז' ג') ואני אקשה את לב פרעה, וחזקתי את לב פרעה (ס' י"ד ד') כי אני הכבדתי את לבו, (ס' י' א') ואמר על סיוחן כי הקשה יי אלחידך את רוחו ואמץ אף לבבו (דברים כ' ל'). וצאטרך פרעה לחזק נפשו שלא יאבד במכות האם עד

⁶ וכיון וכי'. ר"ל אחרי אשר כבר השנתי ע"ד השכל, אף השאלות הנלכות נגד נחורת האדם, והראותי כי האדם הוא בעל נחירה, חונק על כל מעיין להחניק על פסוקי התנ"כ המורים לפי הסקפה הראונה נגד הנחירה, ונבלרם

שישלמו לו שאר המצות, וכבר באר לו זה באמרו (שמות ט' ט"ו) כי עתה שלחתי את ידו ואך אוהד וגו', ואולם בעבור זאת העמדתו (סס ט"ו) וגו'. אבל סיוון נצטרך לחזוק לבו שלא יאבד מפחד שמע בני ישראל, כמ"ש (דברים כ"ג"א) אשר ישמעון שמעך ורגל וחלל מפניך, וכן אנשי ארץ כנען הצטרכו לחזק שלא ימיתם פחד השמעות, כמ"ש (יהושע כ' י"א) ונשמע יחס לבבנו וגו', ועל כן אמר כי מאהי' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל (סס י"א ל'). והרכיבי השמעת מעלה ומדרגה, ראו בני אדם זכרון הענין הזה במקרא, וסברו כי הוא הפעלה והשמה. והוא שהמהיר במלאכה מאמת האמת ממנה ומכטל השקר, כאשר נאמר כי השפט הצדיק את ראובן והכיזיב את שמעון, ושהוא הצדיק לוי והרשע יהודה, ולא נרצה בזה שהוא שם אחד מהם לעשות דבר ולא צונו בו, אבל רצוני שבאר עליו וגלה לו ושמהו במעלתו, וכמו שאמרה התורה הצדיק את הצדיק והרשע את הרשע (דברים כ"א א'). וכן אומר כבר אמת השופט שער פלוגי חייף שר פלוגי, לא זייפו בפעל, אבל הוא בבאור. והענין שאומרים על שני דינרי הזהב, כי המרצה היטב זה, ופחת זה, ואינם רוצים שפחתו בידו, אבל רוצים שהגיד שהוא מפוחת. וכאשר יתמדו המחשבות בהעברה הזאת ויתשבו בה, יהי על הדרך הזה מה שאמרו הספרים מפעל הבורא (מגילת ב' ל"ד) אם ללצים הוא ילחן ולעטים יתן חן. ואמרעוד (יחזקאל י"ד ט') והנביא בי יפחה ודבר דבר אני יי' פתיתי את הנביא ההוא, ר"ל: בארתי עליו שהוא מפורת. וכן אמרו (ירמיה' ל"א) השא אשאת לעם הזה ולירושלים לאמר שלום שלום יהיה לכם, בטל דברי המתנבאים להם בגלותו להם. וכן שאולתם (ישעיה' ס"ג י"ז) למה התענו יי' מררכיך, אל השימנו תועים, שחזון עלינו שאנחנו תועים, אבל כפר לנו ורחם עלינו. ומי שלא יפין ענין אלה והדומה להם ישימם הכרה. והחמישי שער הכפרה, רואים אנו שהאדם אומר הטני אליך ואל הטני מעליך, כמ"ש (תהלים קי"א ט"ו) הט לבי אל ערותך ואל אל בצע, אל חט לבי לדבר רע (סס קמ"א ל'), ויחשוב שדעה בשרית הרטאות ענין החכמה, ולא רצה כי אם הכפרה. רוצה לומר כשתכפר לי כבר הטייתני שלא אשוב לחטא לך, ואם לא תכפר לי כבר הפלת בנפשי היאוש, ותביאני הכפרה לנטות לעבודתך, כמ"ש (סס ל"א ט"ו) אלמדה פושעי' דרכיך וגו'. והששי ספור פועל הוא כבניה השרשיה, חושבים כן שהוא השמה ולמוד, כמ"ש (מגילת י"ו א') לאדם מערבי לב ימיו מענה לשון, רוצה בו הבריאה השרשיה, כמ"ש (סס ד') און שומעת בעון חואה וגו'. והשביעי ההפלה במאמר, יסבר השומע כי הוא דבר מיוחד, כאמרו (סס ל"א ח') פלוגי מים לב מלך ביד יי' וגו'. סובר שיש למלכים דבר מיוחד שיפיל בלבם מה שיחפץ, אבל זה הפלגה הוא אומר, אפילו המלך בעבודת הבורא, כמו המים ביד עצמו, כאשר יחפץ המלך יטנו ישרמש בו.

והשמיני חדש סבה, תהיה עם חלושה בחירת האדם במעשה מן המעשים, וזה בא על שלשה ענינים, אחד מהם ההצלה מן האויבים, עד שיפנה האדם בעבור זה-למעשה מן המעשים, ויאמר כי המציל אותו מאויבו גרם לו זה על דרך העברה, כאשר אמר (ל"ה א' כ"ו) ועיר

בלוטן עסיכמו לטרוד הכנעה: הוא בחירת הפלס ומחפפו. ומי וכו'. ר"ל אך אלה הנלתי מבינים דרכי הלשון ידעו מהספוקים האלה כי הפלס איננו בעל בחירה אך מוכרח. * ענמו. על הנורא י"ח. וכן העתיק ר"ח (ויח

אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור. ועוד (ל"ב ב' ל"ו כ"ב) העיר יי' את רוח כורש מלך פרס. ועוד (סס כ"א ט"ז) ועוד יי' על יהודים. ועוד (עזרא ו' כ"ג) כי שמחם יי' והסב לב מלך אשור. ועוד (ל"ב ב' כ"ה) ולא שמע אמציה כי מהאלהים היא. ועוד לא שמע המלך אל העם כי היתה סבה מעם יי' (מ"א י"ב ט"ז). כל זה בהצלה מן האויב ומן הנזק. והשני זכות ההבנה וברור העצה בשנות המזג, עד שיבין האדם שערי הדת והתכונה, ושומע זה יחשוב כי הוא הכרח, והוא מ"ש (תהלים כ"א ד') דרכיך יי' הודיעני אורחותיך למרני. ועוד (סס כ"א ט"ז) הורני יי' דרכיך ונחני בדרך מישור. ועוד (סס קי"ט ל"ז) העבר עיני מראות שוא. ועוד (ל"ב ב' ל' י"ב) גם ביהודה היתה יד האלהים. והשלישי אות מלאה יחדשנה הבורא, והיה סבה להאמין עם רב, ושומענה השומע יחשוב כי פעל העם הכרח, כאשר אמר אליהו ענני יי' ענני וידעו העם הזה, (מלכים א' י"ח ל"ז) ד"ל כי האש כשתרד ותשרוף העולה, תסב בה את לב העם אשר הוא אחורנית. ואין במאמר הסתר זולת ההא שונאמר האחרנית. וכן בעת הישועה אשר אמר (יחזקאל ל"ו כ") ואת רחמי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו, איננו רוצה בזה דבר, כי אם הראות האותות והמופתים.

ואחר אלה השמנה שרשים לא נשאר כי אם מה שהטעות בו מפני סדור הפסוק, באמרו (תהלים ל"א ו') לך לבדך תטאחי והרע בעיניך עשיתי למען הצדק בדברך תזכה בשפטך חשב השומע כי זה השגב אומר: כי הוא מקבול שיהקיים עליו מה שגזר בו אלהים, ואיננו שב אמרו: "למען הצדק" על תטאחי, אך הוא שב על אמרו, ומחטאתי טהרני. הוא אמרו כבר לעוני עז שיהקיים מאמרך אשר אמרת ונזרת, כי מי שישב אליך תבשר לו, וזה ממה שמהג בלשון דומה, באמרו (סס ל"ד ו"ח) צעקו ויי' שמע. אשר איננו שב על פני יי' בעדשי רע, אבל הוא שב על עיני יי' אל צדיקים. ועם אלה הבאורים יסתלקו כל הספקות אשר הם מדמים ההכרח, וטענת בוראנו שלמה על בראיו ¹⁰ בעבודתו והמרותו, אין להם טענה עליו וכמו שאמר הכתוב (איוב ד' י"ז) האנוש מאלוה יצרק אם מעזשתי יטהר גבר. וכאשר התקיימו האותות השלאות ושליחות הנביאים.

היא וואססערנאָכע דורך גאָטטעם אַנאַרדונג. ⁹ השב אומר וכו'. השומע ידמה את הדברים כסדרן כי השב (ר"ל צעל החשובה השב מחטאתו) אמר: נכן חטאתי למען תלך בדרכיך. ור"ל הוא מוכרח בחטאתו, אבל באמת איננו כן, ואיננו שב (ר"ל איננו מוסב מחטאתנו עז בעצמנו זך ניכט) אומנו ¹⁰ "למען תלך" על סטאתו (כל"ל חטאתי בו אלא חטאתי, כיום' אמט' ב"ז) אך הוא שב (ר"ל אך מלת היחס למען, הוא מוסב) על "מחטאתי טהרני" בפסוק ד'. טהרני מחטאתי למען תלך בדרכיך אשר הכתוב, כי חסבר לבעלי חובה — והחסס פירסט לא העתיק כראוי. וחולי מלאת, מחטאתי ביהוה הטעמו. —

¹⁰ בעבודתו, והמרותו אין וכו'. כי טענה הכורא עליו שזענדלו ולא נמרהו, הוא בלדק. וען כי אהנו בעלי נחירה. ואנו אין לנו טענה כנגדו. כן העתיק החכם ר"ף. וחולי מלאת, והמרותו' נמשכת למטה על מלוח אין להם טענה. ר"ל טענת בוראנו שלמה בעבודתו. והמרות אין. וכו' החטא אינו נכרח.

המאמר החמישי

בזכות ובחובות:

אמר יהודה בן שאול. אמר המחבר, הודיענו אלהינו יתברך, כי עבודת האדם אותו כשהם רבים נקראו זכות, ושהמרותיו כשירבו נקראו חובות, וכי הכל שמור אצלו על כל עבדיו, כמ"ש (ירמיה ל"ב י"ט) גדול העצה ורב העלילה אשר עיניך פקוחות על דרכי בני אדם. ונאמר עוד (לויז ל"ר כ"א) כי עיניו על דרכי איש וגו'. וכי הם פעלים יפעלו בנפשות וישימום זכות או מטונפות, כאשר הוא אומר מענות, ונשא עינו נושא הטאן, ואל עונם ישאו נפשם, (הושע ג' ח') הנפש היא עונה בה (כמדבר ט"ו ל"א). ואם יעלם זה מבני אדם ולא התברר אצלם, הוא גלוי אצלו יתברך, כמו שאמר (ירמיה י"ז י') אני יי' חוקר לב בוחן כליות וגו'. והביא על כל העינים האלה האותיות והמופתים וקבלנום. וכאשר התקיים לנו זה, התעכתי בעיני בענין הזה כאשר קדמתי, וראיתי בנמצאות מלאכות דקות געלמות מרבים מבני אדם, וידמו טוביהם לרעיהם, עד שיגיעו אל החכם מהם, וכיר מה שיש בינותם, ומהם מלאכת הרצון, תראה הפתי אשר איננו בקי בה, מדמה הינר. הטוב לרע, עד שיבדיל המרצה. ומהם מלאכת הרפואות, תראה הפתאים מכקשים דפיקת הגידים, ולא ידעו מהפשטם והקבצם, מה האיות הגוברת על הגוף, וידעם הרומא הבקיא. ומה חכמת הקיאפה, אשר הם מכיטים בקוי הפנים והרגלים, ומבדילים בין איש לאיש, כמה שהוא נעלם מזולת, ממי שאין זאת מלאכתו. וכן במלאכת הפנינים מאדם ומפשטה וברלח וזולתם, לא יכירם כי אם הבקי. והבלל כל מלאכה דקה, הרבה ממומיה יעלמו מן הפתאים ויראו לחכמים. וכאשר מצאתי אלה הרברים המלאכותיים כאשר כפרתי, ²הוספתי להחזיק במומי הנפשות העונות והאשמים, אף על פי שאינם נראים לבני אדם, מפני שאין הושם משער בם. והם נגלים לעושיהם, כי הוא בראם, והחל אותם, והוא שהנפש עצם שכלי זך יותר זך מעצם הכוכבים והגלגלים, ואנחנו אין אנו רואים אותה בחושנו, ואיך יתבאר לנו מה שמועל בעצמה ומעכיר אותה? אך הוא מבוואר לבוראה ובורא הגלגל, ועל כן ישים השמים והכוכבים דומים לה בענין הזה כשהוא אומר (לויז כ"ה ה') וכוכבים לא זכו בעיניו, ושמים לא זכו בעיניו (סס ט"ז ע"י). ואומר כי היא לו כאור הנר אשר יחופש לו כל המהבואים והחדרים ויראה כל מה שהוא נסתר בם, כמ"ש (משלי כ' כ"ז) נר יי' נשמת אדם תחפש כל

¹ חכמת הקיאפה, היא מלה ערבית (אילנס על קיאפה) ובוראה חכמת סיד והפרטוף (גענעאלאָקטיק). הנודעה הרבה בספרי קדמוניו. ² הוספתי להחזיק.

חדרי כטן, ואמר עוד כי הוא חס כאש אשר תחיד הייב והכסף בטר
 תזקק אותם, כמ"ש (ס' י"ז ג') מצרף לכסף זכור לזיב ובוחן לבות יי'.
 זמרתיו מה נפלא הדבר הזה, כי האדם הוא אוכל שתי אכילות מותר
 ואסור; וזוהי אותם שונין אותו, ובעול שתי בעילות מותר ואסור, וימצאם
 ערבים, וחושב אותם על דרך אחת, ³ והמרצה הוא מרצה מה שפועלים
 ברוח כאשר בארנו, וכמ"ש (ס' כ"א ג') כל דרך איש ישר בעיניו. ואחר
 בן התבאר לי כי הזכויות כשירבו לנפש, תוך ותאיר, כמ"ש (איוב ל"ג כ"ח)
 וחיותו באור תראה. לאיר באור החיים (ס' כ"ט). וכאשר ירבו עליה העונות
 תקצר ותחשך. וכאשר אמר במי שהוא בן, (תהלים מ"ט כ') עד נצה לא
 יראו אור. ואחר כן הודיענו כי הוא שומר כל אלה הזכויות והחובות על
 יד בני אדם, והמה אצלו ככתובים אצלנו, כמ"ש על הצדיקים (מלאכי
 ג' ט"ז) וכתב ספר זררון לפני ליראי יי' ולתושבי שמו. ואמר על הרשעים,
 (ישעיה ס"ה י') הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי. וכאשר השתכלתי
 בזה המשל מדברי החכם, מצאתי בתכלית התקון והנכונה, והוא שאנחנו
 המון הברואים, מפני שמצאנו ביכולתנו אשר שמה החכם בנו שנבין
 האותיות אשר נברר בס, ונוליד לכל אות סימן מהמכתב, עד שנשמר
 בזה חשבוננו, וכל החדשים אשר נצטרך לדעתם, כל שכן שיהיה בחכמתו
 הוא מה שישמור עלינו הכל בלי כתב ולא ספר. ודמה לנו זה בכתב,
 בעבור שהרגלנו בו החשבון. לקרב אל הבנתנו כאשר באתי. והודיענו
 עוד, כי בעוד שאנחנו עומדים בעולם המעשה, הוא שומר על כל אחד
 מעשהו, ובבר זמן גבולו עליו לעולם האחר אשר הוא עולם הגמול,
 והעולם ההוא יבראהו כשישלים כל מספר המדברים אשר חייבה חכמתו
 שיבראם, שם יגמול הכל כפי מעשיהם, כמ"ש החכם (קהל' ג' י"ז) ואמרת
 אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים, ואמר עוד (ס') כי
 את כל מעשה האלהים יביא במשפט ונו'. ואני עתיד לבאר דעת הגמול
 במאמר התשיעי מהספר הזה במה שיכשר. ועם זה לא הניח עבדך
 בעולם הזה בבלתי גמול על הטוב, ועונש על האשם, מה שיהיה לאות
 ולסימן לכל המונח לעת הקבין מעשה הברואים. ועל כן אנחנו רואים
 שהוא זכר בתורה הברות אשר בפרשת אם בתקוית (ויקרא ל"ו ג—ג'),
 ואמר בכמהם (תהלים ס"ו ז') עשה עמי אות לטובה. וזכר הקללות אשר
 בוהיה אם לא תשמע (דברים כ"ח טו—סח) ואמר עליהם (ס' מ"ט), והי
 בך לאות ולמופת. ומענינים בעולם הזה, וכל הזכויות שמורות לצדיקים
 וזכויות כמ"ש (ס' ל"ג ל"א) הלא הוא כמס עמדי החום באוצרותי.
 וכיון שהקדמתי אלה הדברים, אני תראה לספר מדרגות הברואים
 באפני זכויותם וחובותם כמה הם, ממה שידענו מן הכתוב ומן המקובל,
 ואשים כל אחד מהם במקומו כאשר ידעתי, לבעבור יתשרו בו רבים מבני

כ"ז נחזק למחזיק. דפ' אמשט' למחזק. ³ והמרצה הוא וכו'. ר"ל גם החכס
 היותר בקי יחליף וימיר במקום שריות. בלשך שלטיהס להדברים המותרים
 והאסורים מסיבה אחת. והמחנך חפש פה אף המשל "המרצה" (בעלזוועקסלער)
 הכרוז לדמות אף החכס למרצה. ולא השתי לאינו בקי בחלף מעצנות, וחלף
 רע בטוב וטוב וטוב. ⁴ האותיות. כל"ל ולא האותות ככתוב כהול' כי כבר
 ססכינו בעני הדקדוק לעשו הרבים משס אות (בוכשטאב) אותיות. להכדיל
 מהרבים אותות (וואלדערלייכען).

אדם. ואומר שמדרגת בני אדם בשער הזכויות והחובות עשרה מעלות; צדיק ורשע, ועובד וממרה, ושלם ומקצר, וחוטא ומזיד, ושב וזכור. ויש הגה השהה מפורש לבד, כדי שאדבר על ענינו. וראוי שאבאר כל שער מהם ומה שיש בו. ואומר נקרא צדיק מי שרוב מעשיו זכויות, ורשע מי שרוב מעשיו חובות. והענין הזה דומה לדברים הטבעיים. הוא שהחכמים קורין לדבר חס, כאשר יהיה החוס בו יותר מן הדקור, וקורין לדבר קר, כאשר יהיה הקור יותר מן החוס. וקורין לטף בריא כשהבריאות בו יותר, ודולה, כשהחולי בו יותר. ועל הדרך הזה באו השמות הנבואיים, שקורין האדם צדיק כשיהיו רוב מעשיו צדק. כאשר קראו יהושפט וחזקיהו צדיקים אע"פ שהיה במקצת מעשיהם חטא, כאשר נאמר ליהושפט (ד"ה כ' י"ט ל') הרשע לעזור ולשונאי יי' תאהב ובזאת עליך קצף. ונאמר לחזקיהו ולא כגמול עליו השיב חזקיהו (ס' ל"ב כ"ה) וכמו שקראו יהוא רשע, והוא בטל את הבעל, וקראו צדקיהו רשע, וכבר הציל ירמיהו. וממה שזכר אותו החכם בשער הזה, לגמול בעולם הזה עבדיו על המעט ממעשיהם, עד שיסאר להם הרוב לעולם האחר, כי לא יתכן להעתיקם בעולם הזה מדרגה אל מדרגה, כי כל אחד מהגמולים עומד המיד במה שהוא בו, כאשר אמר (דניאל י"ב') לחיי עולם ולדראון עולם. ושם הגמול על המעט בעול' הזה, כאשר בכלל הזכויות שהם לזמן הרחוק, והמעט מן הזכויות לעולם הזה, כאשר אמר (דברי ז' ט') וידעת כי יי' אלהיך הוא האלהים שומר הברית והחסד וגו' ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. ומחלק הענין הזה, כי משה ואהרן חטאו חטא אחד, וענש אותם עליו בעולם הזה, כמ"ש (במדבר כ' י"ב) יען לא האמנתם בי להקדישני וכו' לכן לא תביאר חט'. ושאינה בן ירבעם עשה טובה אחת, תמל אותו עליו בעולם הזה כמ"ש (מלכים א' י"ד ב') כי זה לבד יבא לירבעם אל קבר יען גמצא בו דבר טוב. ועל השרש הזה אפשר שיהיה לצדק חטאים רבים, חייב שיהיה בעבורם כל ימי חייו נגש ונענה, ואפשר שיהיה לחוטא זכויות רבות, ראוי שיהיה בעבורם רוב ימים בטוב. ובוה אמרו רבותי ז"ל (קדושין ר"ע) כל שזכיתיו מרובין לו מעונותיו מריעין לו, וחוסה כמי ששרף את חתורה כלה, וכל שעונותיו מרובין מזכיותיו מטיבין לו, וחוסה כמי שקיים את חתורה כלה. וזה המאמר במי שעושה זכויות וחובות, ובעת שעושה הזכות לא התחרט על החובה. ובעת שעושה החובה לא התחרט על הזכות. אבל מי שעושה זכות רבות והתחרט עליהם, כבר אבדם כלם בחירתו, ובו נאמר (יחזקאל י"ח כ"ד) ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול וגו'. ומי שעושה חובות רבות והתחרט עליהם וקיים חקי התשובה, כבר הסירם מעל עצמו, ובו אומר (ס' י"ח) ובשוב רשע מרשעתו וגומר. ואחר כך אמר (ס' י"ב) כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו ואז"ל (יומא ס"ב) בביאור זה בתורה על הראשונות. ועל השרש הזה גם כן, אפשר שיהיה איש צדיק זכיותיו מוכנות לו לעולם הבא, ותחרט עליהם, וישלו מההכנה לעולם הבא, וימלחו הבורא עליהם בעולם הזה על קצתם, ויראו בני אדם כאשר החל לכפור, החלו טובותיו, ויכלאם לבם לחטא, והטובה הריא אינה בעבור מה שהחל בו מן הכפירה, אבל היא חובה מה שהיה מוכן לו, והם בו על פניו. ואפשר שיהיה אדם רשע מוכנות חובותיו לעולם הבא, ויתחרט עליהם וישוב, ויפלו מענש אותו עליהם לעולם הבא, ויפרעו

ממנו בעולם הזה, במה שאי אפשר בלעדיו מעונש עולמי, כאשר אני עתיד לבאר. ויראו אותו בני אדם, כאשר החל לשוב מחטאתיו, או באו עליו הרעות, ויתמהו ולא ירעו כי זה שמצאו איננו בעבור מה שהחל בו, אך משארית מה שסר ממנו, וכאשר יתבוננו בני אדם במינים האלה, יגלו מעליהם הספקות, ויחזקו לבותם לעבודה, כמ"ש (לוינו י"ז ט') ויאתו צדיק דרכו וזכה ימים יסוף אמן. ואם יאמר אומר, שחובה אהת תפסיד זכיות רבות, איננה עושה זה, אלא שיש עמה חרטה, בעבור עלת החרטה לא בעבור עצמה. ושזכות אחת תתקן חובות רבות, איננה עושה זה כי אם עם התשובה, בעבור התשובה לא בעבור עצמה. — והוצרכתי לביאור הזה מפני שראיתי אנשים מזויפים הרברים, ואומרים אם יש בשיעור כפירה אחת, לאכד הרבה מן האמונה, לא יתכן להצית בשיעור אמונה אחת, מה שיאכד הרבה כפירות, ואם יש בכח אמונה אחת, מה שייסיר הרבה כפירות, לא יתכן להצית כפירה אחת, מה שייסיר הרבה מן האמונה, והיו המאמינים נבוכים ברברים האלה.

ואחר כן אומר, כי אני מוצא יסורי הצדיקים בעולם הזה על שני דרכים, אחד מהם על חטאים מעטים, כאשר הקדמתי לבאר. והשני התחלה רעה יביאה הבורא עליהם, כשידע מהם שהם סובלים אותה, ואחר כן יגמלם עליה טובה, כמ"ש (תהלים י"א ה') יי' צדיק ויבחק. ולא נהג לעשות כן עם מי שאינו סבל, מפני שאין בו תועלת. אבל התועלת בסבל הצדיקים, כדי שידעו בני האדם, כי לא בחרם האלהים לחנם, וכאשר ידעת מענין אהב וסבלו. אלא אם יהיה האדם נענש ביסוריו, וישאל מאלהיו להודיעו על מה הביאם עליו? נהג להודיעו, כאשר אמר (ירמיהו ה' י"ט) יהיה כי תאסרו החת מה עשה יי' אלהינו לנו את כל אלה וגו'. ובה תקון מפני שמביאו לסור מחטאתיו. וכאשר יהיה תאדם נבחן ביסוריו, וישאל מאלהיו להודיעו למה הביאם עליו? נהג שלא להודיעו. כאשר אמר משה רבינו (במדבר י"א ה') למה הרעות לעבדך? ולא באר לו. ואמר איוב, (לוינו ב' ב') הודיעני על מה הריבני? ולא באר לו. ובה עוד תקון כדי שלא יהיה סבל הצדיק נקל אצל בני אדם, ויאמר לא סבל כי אם בעבור שידע כי גמולו יהיה גדול. ואומר עוד כי אפילו השלם יתכן שמריעין לו לגמול אותו, כי אני מוצא ⁵ העוללים מריעים להם, ואין ספק אצלי בגמולם. והיה חיסורין שמביא עליהם הבורא לטוב להם, כמו מוסר אביהם להם להטותם ולאסרם, כדי למנוע מהם ההוק, וכאשר ישקם הרפואות המרות הנמאסות להסיר מחלותם. וכמו שאמר (דברים ח' ה') כי כאשר יסר איש את בנו יי' אלהיך מיסרך. ואמר עוד בכמו זה, (תלני ב' י"ג) כי את אשר יאהב יי' יזכיה ונמרו. ואם יאמר אומר הוא יכול להיטיב להם בשיעור הגמול הזה מבילתי יסורין נשיבהו בתשובתינו הראשונה אשר אמרנו, כי נטה בנו אל החלק הנחלל כי הרשבה על דרך הגמול יותר גדולה ממה שעל דרך החסד.

ואחר כן אומר, כי טובת הכופרים לעולם הזה והארכתם, היא על שבעה דרכים. יש מהם מי שידע הבורא ממנו שעתיד לשוב, והוא מאריך לו כדי שהשלם תשובתו, כאשר מצאנוהו שהאריך למנשה כ"ב שנה עד שחזר בתשובה ל"ג שנה אעפ"י שתשובתו לא נשלמה לו. ומהם מי

⁵ שונללים מריעים נהם. ר"ל גם העושים חסד לה חטאו סוכנים רעות ויסורים

שהאריך לו כדי שיצא ממנו בן צדיק, כאשר האריך לאתו ויצא ממנו הזקיהו, וכאשר האריך לאמון ויצא ממנו יאשיהו. ומהם מי שמאריך לו להנקם בו מאנשים רשעים ממנו, כאשר אמר על אשור (ישעיה י"ו) בני חנק אשלחנו וגו'. ומהם מי שמאריך בעבור בקשת צדיק, על דבר שיהיה בו הקנתו כמו שאמר ללוט (בראשית י"ט כ"א) הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפני וגו'. ומהם מי שמאריך לו להכביד עליו העונש, כאשר הציל פרעה מעשר המכות עד שהטביעו בים, כאשר אמר (תהלים קל"ו ט"ו) ועקר פרעה והילו בים סוף. ועל הענינים האלה שאל ידמיהו אלהיו על האנשים הרשעים, להודיעו על איזה דרך הוא מאריך להם, לא שחיה הדבר רע בעיניו כשאמר (ירמיה י"ב א') מדוע דרך רשעים צלחה וגומד. והודיעו כי הוא על הפנים האחרוני, כדי לענשם ענש חזק, כאשר אמר בפרשה שאחריה (סס ז') עד מתי האבל הארץ וגו'. וכיון שבארתי מה שצריך אליו בשער הצדיק והרשע, אחבר אליו שאומר, הנה אנתנו רואים הכתוב אומר, (קהלת ט"ו"ח) וחוטא אחד יאבד טובה הרבה ודמיהו כזבוב נופל בשמן רוקח, כמו שאמר אחריו (סס י"א) זכובי מות יבאיש יביע שמן רוקח. אין זה כי אם על קריאת השם בלבד, כאלו היו לו לאדם מאתים ואחד מעשים, מהם מאה זכויות ומאה חובות, יהיה ענינו שוה. ואם היה המעשה האחד טוב, נקרא בו צדיק. ואם יהיה רע, נקרא בו רשע: אך העובר, הוא אשר יחד לו מצוה אחת, לא יעברנה כל ימי חייו, שאם יסכים בזולתה או יחלק בה לא יקצר בזאת כלל, כאלו שם לעצמו שלא יאבד הפלה בזמנה, או שלא יקנה ממון מצד אסורא בשום פנים, או שלא יבעל בעילת אסורא מעולם, והחומה לזה. וכמו שאמר רבוהינו כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו את ימיו ונחל את הארץ, ובארז זה כגון שיחד לו מצוה אחת לעשותה כגון כבוד אב ואם. אבל מי שלא הניח מצוה שלא עבר עליה פעם אחת אינו נקרא עובר. אבל הממרה הוא מי ששם לעצמו הק לחלוק על מצוה אחת המיד, וקדמוננו קוראים אותו משומד. והדמיון בזה כאלו יש בבני אדם מי שרואה כי מצוה מהמצות קצר בה, והוא משתדל לשמרה כאלו היה קשה לו, מצוה הרבית או מצוה הרבית או מצוה המאכל, והוא מתנהג באחת מהם כפי מה שיוזמן לו. ועל כן יש לכל אדם מצוה כפי התחלקות דעות. אבל השלם מי שהתישר לו לקיים כל המצות והאזהרו! ולא קצר במאומה מהם, והוא שיקרא צדיק גמור. אעפ"י שבני אדם חושבים כי מציאת אדם שהוא כן, רחוק שימצא לו כל דרכיו, ואני רואה שיתישר זה, כי אם לא יהיה לא היה היחכם מצוה בו. ואם יאמר אומר, מפני שמצאנו בהורה (במדבר כ"ח כ"ג) ושעיר הטאת אחד לכפר עליב, ידענו כי אי אפשר בלתי חטא, נאמר כי זה נכתב על האפשר, ואם יחטא יכפר לו בו, ואם לא יהיה לנו עליו הגמול. ואם יאמר, אין אדם, (קהלת ז' כ') כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, נאמר לא אמר זה כי אם על היכולת, כי אין אחד מן הצדיקים יכול לעשות טוב אלא הוא יכול לעשות רע, אבל הוא בורר בטוב ומגביח על הרע. אבל המקצר הוא המיקל במצוה עשה, והוא שנאמר עליו עובר על מצוה עשה, והוא המקל בתפילין ובצצית ובסכה וזולת שושר והדומה לזה, והוא במעלה הזאת מן החטא. אך החוטא הוא העובר על מצוה לא תעשה, אבל לא על החמורה, ולפי זה צד נדע שאינם חמור, מפני שלא

הגדילו ענשם בעול' הזה, והוא נקר' עובר על מצות לא תעשה, וחזא כמי שמקל בנבלה וטרפה ושעטנו ובעונות ובכחש, והדומח לזה שענינו במעלה הזאת מן החטא. אבל המויד הוא שעובר על החמורות, והם שיש בו כרת בידי שמים, ומיתה בידי שמים, וארבע מיתה ביה דין, ובוה נרע כי הם חמורה, כמו העריות וחלול שבת והאכילה ביום הכפורים, וחמץ בפסח, והדמ' לזה, הוא במעל' הזאת מן החטא. אבל הכופר הוא העווב העקר, ד"ל בורא הכל יהרדך וית', ועזבו אותו על שלשה דרכים, אם שיהיה עובר חלתו מרמזין עשוי, או אדם או שמש או ירח, וכמו שיש בלא יהיה לך אלהי' אחרים, או שלא עבד זולתו ולא עבדו, והוא איננו עובר דבר, לא אמת ולא שקר, וכמו שיש בפרשה (ליוצ כ"א י"ד) ויאמרו אל סור ממנו ודעת דרכיך לא הצענו. או שיהיה בספק באמונתו, והוא נקרא בשם מאמין, ואפשר שיהפלה ויתחנן ואין לבו שלם ומאמין, והוא מפתה במאמרו ובאמונתו, וכאשר אמ' (תהלים ע"ח ל"ו ל"ז) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו. והוא נקר' מי שנתחלל בו שם שמים, והוא במעלה הזאת מן החטא. ואלה כלם כאשר ישובי, יכופר להם בעולם הזה, חיץ ממה שכתב בו הבורא לא ינקר, כי אי אפשר שלא תבא עליז רעה עולמית. והעשירי הוא השב, המקים עניני התשיבה. ועניני התשוב' ארבעה, העזיבה, והחרטה, ובקשת הכפרה, ושיקבל על עצמו שלא ישנה. וארבעת מקובצים במקרא במקום התשובה, באמרו (הושע י"ד 3—ה) שובה ישראל עד יי' אלהיך כי כשלת בעונך קחו עמכם דברים ושובו אל יי' ואמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו אשור לא יושיענו על כוס לא נרכב ולא נאמ' עוד אלהינו למעשה ידינו. ואמרו שובה, שוב ממה שהיית בו, והוא שער עזיבת החטאים. ואמרו כי כשלת, רוצה בו החרטה, רוצה לומר כי החטאים הם רעים ומכשילים. ואמרו קחו עמכם, רוצה בו בקשת הכפרה. ויש הגה מלה נכרית, כל השא עון וקח טוב, כנגד מה שחכפר לנו, נודה לך ונאמר טוב וישר יי', וכמו המלה הזאת (ישעי' ל' ה') כל הוביש על עם לא יועילו למו ועקר גזרתו מן כל קבל אשר בלשון התרגום, וכבר התחבר עם העברי באמרו (קהנח כ' ט"ו) כל עבת שבא כן ילך. ובו עוד, ונשלמה פרים שפתינו, יתכן להיות כפרים, ויתכן שיש בו הסתר, ונשלמה פרים אשר פצו שפתינו. ואמרו אשור לא יושיענו, ועל כוס לא נרכב, ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו. שער עזיבת ההשנות. וכפר הגה אלה הג' דברים, על אשור וסוס וע"ז, מפני שהם הגראים יותר במיני החטאים שחטאו, כאשר הוא כתוב בתחלה הכפר, (הושע ח' ט') כי המה עלו אשור כפרא בוד לז. ועוד (ס' י"א) כי הרבה אפרים מזכורתו להטא. וכן אם היו הנגלים שבחטאי העם גנוב ורצוח ונאוף, היה אומר דם נקי לא נשפך, נאוף לא ננאף, וגנבה לא נגנוב. וכאשר ישלמו אלה הארבעה הם גדרי התשובה, ואינני ירא על רב עמינו שיפילו מגדרי התשובה כי אם זה השער הרביעי, רוצה לומר ההשנות, כי אני בוטח כי בשעה הצום והתפלה, יעזבו ויתחרטו ויבקשו הכפרה, אך אני חושב שהם מסכימים לשנות, ואחר כך אומר מה תהיה ההחבולה להסיר המחשבה לשנות מהלכות, אומר לחבר דברים כפריות מן העולם, ויזכור האדם ענין תלישותו וענין ויגיעתו ומתו והפחד חלקיו, והתולעה והרמה, והחשבון, והיסרין, והחמה לזה, ומה שהוא מתחבר למה שיש כזה, עד שימאס בעולם הזה, וכאשר ימאס

אודו בלו יכנסו חטאיו בכלל המאוסים, ויטיב את דעתו לעינם. ואומר כי על כן מצאתי החכמים הראשונים, נהגו לומר ביום הכפור כמו אלה החבורים אתה מבין שרעפי לבי, ואל תבא עמנו בתוכחות, ארון כל פעל והרומה להם⁶. ולא לה הארבעה סמוכים שלשה, והם התוספת בהפרה ובצדק, ולהשיב בני אדם למוטב, אמר (משלי י"ו) בתפלה וצדקה בתסוד ואמת יאופר עון ובידאת י"י סוד מרע. ובהשיב בני אדם למוטב (מהלכים י"א ט"ו) אלמדה פושעים דרכין וגו'. ואבאר עוד כי האדם כאשר יסכים בעת תשובתו בלב שלם שלא ישנה, הדיה תשובתו מקובלת. ואם השיאחו חתאוה אחר כן לשנות, אין תשובתו נפסדת, אך ימחלו לו העונות שהיו קודם התשובה, ויכתב עליו מה שיהיה לאחריה. וכן אם ינהג המנהג הזה פעמים רבות, שישוב ואחר כך ישנה לחטא, אין כותבין עליו כי אם מה שאחר התשובה, כשתהיה בכל פעם דעתו שלמה ולבו טוב שלא ישנה. וזה אשר אתה מוצא הכתוב אומר (עמוס ב' ד') על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו, איננו בקבול התשובה, אבל הוא בדתות הענש מהם אחר השליחו, כאלו היה שולח אל עם שישבו, ואם לא ישונו, אביא עליהם החרב והרעב, ואם ישונו אחר השליחות הראשונה או השנית או השלישית, לא יביא עליהם מה שאמר להביא, ואם לא יגחר עליהם מה שאמר להביא, ואם יגחר עליהם מה שאמר, אפילו אם ישונו אחר כך לא יועיל להם תשובתם ברביעית, לדהות מהם הענש ההוא בעולם הזה, אבל היא מועיל להם להנצל בעולם הבא.

וכיון שבארתי המאמר הזה, אחבר אליו שאר הדברים אשר לא תקובל עמהם ההפלה, ואומר כי הם שבעה. תחלתם, כשיתפלל אדם אחר שנגזר דין עליו בדבר, כאשר ידעת מענין משה רבינו. ע"ה, (דברים ג' כ"ג) ואהחנן אל י"י, וענה אותו (שם כ"ו) רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. והשני התפלה מבלי כוונת הלב, וכמו שאמר (מהלכים ע"ח לה—ז) ויזכרו כי אלהים צורם וגו' ויפתדו בפיהם וגו' ולבם לא נכון עמו וגו'. והשלישי מי שאינו רוצה לשמוע דברי תורה, כמו שאמר (משלי כ"ח ט') אוטם אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה. והרביעי מי שמתעלם מועקה העני, כמו שאמר (שם כ"א י"ג) אטם אזנו מועקה דל גם הוא יקרא ולא יקנה. והחמישי מי שמתיר לעצמו ממון שאכזר לו, כמו שאמר (מכה ג' ג' ד') ואשר אכלי שאר עמי ועודם מעליהם הפשיטו וגו' או יצעקו אל י"י ולא יענה אותם. והששי כשהוא מתפלל בלא טהרה, כמו שאמר (ישעי' א' ט"ו ט"ז) גם כי הרבו תפלה אינני שומע ידיכם דמים מלאו רחצו הזכו וגו'. והשביעי מי שרבו עוונותיו ואיננו מתפלל בתשובה, כמו שאמר (זכרי' ז' י"ג) קראתי ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע. וצריך שאבאר במקום הזה, שכל העונות ימחלו עם התשובה, חוץ משלשה, המתעה עם בדעה רע שמראה להם, או בהוראה רעה שמורה להם, כי לא יתכן לו להשיב את מה שעשה, וכן אמר (משלי כ"ח ט') משנה ישרים בדרך רע בשחיתו הוא יפול והמימים ימחלו

⁶ עיינו הרומח מזה, כי לא לכל נימי הגאון ר"ם, כי אם גם נימי הגאונים, אשר היו ימים רבים לפניו, הנקראים פה "חכמים הראשונים" כבר היו פיוטים קבועים ממתחברים קדמונים, אשר שמש לא נודע. אבל כפי הנראה לא היו עוד הפיוטים האלה מקובלים אצל כל העם כולו, כי אם "החכמים" לבדם ידעו אותם ולאמרו אותם.

טוב. ומי שהוציא שם רע על חברו. כי אי אפשר לו להשיבו, ובו אומר פן יחסדך שומע ודברך לא חשב (ס' כ"ה י'). ומי שיש בידו גזלה ואינו משיבה אל בעלה, כמ"ש (ויקרא כ' כ"ג) יהיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל. ואמר (יהזקאל ל"ג ט"ו) חבול ישיב רשע גזלה ישלם בהקות החיים הלך. ואם ימות הנגזל ישיב לורשיו, כמ"ש (ס' ויקרא כ' כ"ד) לאשר הוא לו יתנו ביום אשמהו. ואם לא ידעט, יפקידנה ותהיה הפקר.

ואבאר עוד מה שיקדתי לבאר מן העונות, אשר אי אפשר שלא יענש עליהם בעולם הזה, אעפ"י שעשה תשובה, ואומר שהם ארבעה. תחלתם שבוטת שוא, אמר בה (שמות כ"ז) כי לא ינקו י"י את אשר ישא שמו לשוא. והשני שפכות דם נקי, אמר בו (ויאל ל' כ"א) ונקיתי דם לא נקיתי. והשלישי הבא על אשת איש, אמר בו (משלי ו' כ"ט) כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה. והרביעית עזות שקר, אמר בה (ס' י"ט ה') עוד שקרים לא ינקה ופיח כזבים לא ימלט. ויתחבר אליהם מי שנחתם עליו גזר דין כמו, רב לך, (דברים כ"ו) כאשר בארנו. והתשובה עם אלה החמשה פסוקות, אלא שאינו נמלט מרעה שתבא עליו בעולם הזה עליהם. ומי שהרע לחברו שלא כמזון, אבל בגדוף או בהבאה, הדבר תלוי במחילתו. ואם ימחל לו, יסור ענישו, כמו שאמר (בראשית ל' י"ז) בה האמרו ליוסף אגא שא נא פשע אחך וגו'. וצריך שישאל ג' פעמי', כמו שאמר, (ס' אגא שא נא. ואם ימות המגדוף או המוכה, יאמר במעמד עשרה אנשים, חטאתי לפלגי ג' פעמי', כי אם היה חי וישאל ממנו כן, ולא היה עונתו היה נמחל לו. ואבאר עוד הזכויות אשר אי אפשר שלא יבא עליהם נמול בעולם הזה, אפילו אם יכפור אדם. ואומר שהם שלשה, כבוד אב ואם, כמו שאמר (שמות כ"ג) כבוד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימך. והרחמים על בעלי חיים, כמו שאמר (דברים כ"ג ז') שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים. ושהיה משאו ומחנה באמנה, כמו שאמר (ס' כ"ה ט"ו) אבן שלמה וצדק יהיה לך. ויתחבר אל זה היעודה בטובה כשתהיה בגזר דין, כמו שאמר ליהוא (מ"ג ע"ג י"ב) בני רבקים ישבו לך על כסא ישראל בגזר דין. והטא הוא ובניו, ולא היה אפשר שלא להשלימם מה שיעדו בו. ואל יחשוב חושב שאמרו והיה כך הטא בקצת העונות, שאי אפשר מבלי ענש בעולם הזה, כי המאמר הזה איננו כי אם בשלשה דברים, באחור הנדרים והם לאלהים, יתכן למחול האתחרם, ובהמנע מחלחת לעני, והוא נמחל עם התשובה, והארכת שנה שכיר והוא נכנס בשער הגולות.

ואבאר עוד שיש להשובה חמש מעלות כל מעלה קודמת מתם נחלה מהמתאחרת. הראשונה שישב האדם בשנים אשר חטא בהם, ובעיר היא אשר חטא בה, ושהיו עניני חטאו מצויים לו, ובה הוא אומר (יהזקאל י"ח ל"ח) השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם בם ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה. והשנית שיעברו השנים ההם ויצא מן העיר והיא ויסור ממנו עניני חטאו, ובו אומר (ישעיה ל"א ו') שבו לאשר העסקו סרה בני ישראל. והשלישית שלא ישוב עד שימחירוהו ברעה שתבא עליו, כמו שאמר לאנשי נגה (יונה ג' ד') עוד ארבעים יום ונגוה נהפכת. והרביעית מי שלא שב עד שבאה עליו קצה הרעה אשר הפחיתוהו בה, כמו שאמר

(ד"ה ב' ל' ו') בני ישראל שובו אל י"י אלהי אברהם יצחק וישראל וישב אל הפלטה. והחמישית אם ישוב שעת צאת נפשו, הוא גם כן נקרא שב, כאשר אמר (לויב ל"ב כ"ד—כ"ז) ותקרב לשהת נפשו וחיתו לממיתים וגו', יתור אל אלוה וירצהו וירא פניו בהרועה. ועל כן מנהגנו לאמר לחולה קרוב לפני מותו, אמור, הטאתי ועויתי ופשעתי, הוא מיתתי כפרה לכל עונותי.

וכיון שהשלמתי ביאורי העשרה ההם אשר הקדמתי שמותם, אומר עתה באדם השוה. והוא אשר שעור עונותיו כשעור זכותיו, האדם הזה אם ימצא מרוחם, מפני שאי אפשר שיהיו עליו ויבואו בו, מפני שאין בו יתברך ויתעלה, ומחשב עם הצדיקים. והוא שהרחמים הנזכרים לבוא מקרה כאשר הקדמנו, ראוי שיהיה מושב אל הנבראי, והיו משמות הפעל. ויעלה בידנו מהם שלשה ענינים האחד קבול התשובה, כאשר אמר (ישעי ל"ה ז') וישב אל י"י וירחמהו. ושמוע הפלה מי שהוא בצרה, כמו שאמר (חנניקו ב' כ') ברגו רתם תזכור. והשגת השוה בצדיקים, כמו שאמר (תהלים קט"ז ה') חנון י"י צדיק ואלהינו מרחם. ואמרו רבותינו רוב חסד מטה כלפי חסד, שאם היתה שקולה מכרעת, ועל כן לא יהיו בני אדם בעת הגמול כי אם שתי כחות, אין בהם שלישיית אלא צדיקים ורשעים כלבר כאשר אמר (מלאכי ב' י"ח) ושבחתם וראיתם בין צדיק לרשע. ואני חאה לשום במאמר הזה הדברים האלה, ואמר כי העבודה מן החשובים יותר חשובה כמו שאמר (תהלים ל"ג א') רננו צדיקים ב"י. והחטא מהם יותר גדול, כמו שאמר (ירמי' כ"ג י"ח) כי גם נביא גם כהן חנפו. והעבורה במקום הנבחר המיוחד, יותר חשובה, כאשר אמר (יחזקאל כ"מ') כי בהר קדשי בהר מרום ישראל שם יעבדוני כל בית ישראל. והחטא במקום הנבחר יותר גדול, כמו שאמר (ירמי' כ"ב י"ח) גם בביתי מצאתי רעתם נאם י"י. והפרישות בבחרות יותר חשובה, כמו שאמר (עמוס ב' י"ח) ואקים מבניכם לנביאים ומבדוריהם לנזירים. וההפקר בזקן יותר מגונה, שאמר (הזעז' ט') גם שיבה זקה בו והוא לא ידע. וההאמנ' ברש יותר גדולה, כמי שאמר (משלי י"ט א') טוב רש הולך בתומו מעקש דרכים. והעשק מן העשיר יותר גדול, כמ"ש (שמואל ב' י"ב א—ו) ויקח את כבשת האיש הרש ושאר הענין. ועוור האויב יותר גדול, כמ"ש (שמואל א' כ"ד כ') וכי ימצא איש את אויבו שלחו בדרך טובה. וההזקה לאוהב יותר קשה, כמ"ש (תהלים ל"ה כ"ח) שלח ידיו בשלומי חלל בריתי. והענינה מהגדול יותר גדולה, כמ"ש (במדבר י"ב ב') והאיש משה ענו מאד מכל האדם. והגאווה מן השפל יותר קשה, כמ"ש (תהלים י"ב ס') כרום זלות לבני אדם. וחמוס העני יותר קשה, כמ"ש (משלי י' י"ד) לאכול עניים מארץ ואכילתם מבני אדם. והקטת החכם ומי שמועיל לבני אדם יותר קשה, כמ"ש (עמוס ה' י"ב) כי ידעתי רבים פשעים ועצומים חטאתיהם צוררי צדיק לוקחי כפר. ורוב העשוקים יותר קשה, כי עושק אלף איש באלף זון יותר קשה משיעשק בהם חמש מאות איש, כמ"ש (לויב ל"ה ט') מרוב עשוקים יזעיקו ישעו מרוע רבים. והחטא ביום הנכבד יותר קשה, כמ"ש (ישעי ל"ח ד') הרביום צמכם תמצאו חפץ. והצדקה מן העני יותר חשובה, כמ"ש (משלי ט' ט"ז) טוב מעט ביראת י"י. והצום מן המעונג יותר חשוב, כמ"ש (יואל ב' ט"ז) יצא תהן מחרדו וכלת מחפתה. כאשר צנו להקדיש הבכורים והבכורים, וכתהפלה בבקר כזחת

השמש, כי אלה דברים יקרים אצלט, כמ"ש (דברים י"ג י"א) וכל מבחר נדריכם אשר תדח לו'.

וכיון שזכרתי הענינים האלה, אני צריך לדבר בשער המחשבות, ואומר כי המחשבות שיעלו על לב בני אדם וירמו אותם, יש להם על זה גמול רב, כמ"ש (ישעיה כ"ה ז') יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו. ומי שיטה אליהם, ואחר כן יחשב במקשה ולא יעשהו, יש עליו אשמת ההסכמה, לא אשמת המעשה, כמ"ש (תלני ט"ו כ"ו) הועבת י"י מחשבות רע. ואין ככל הרברים מה שיענש האדם עליו ועל מחשבתו ועל מצמונו, חוץ מהכפירה כבורא, כי הוא דבר לא יגיע אדם אליו כי אם במחשבה בלבד, ובו נאמר (יחזקאל י"ד ה') למען הפוש את בית ישראל בלבם אשר נזורו מעלי בגלוליהם כלם. ואומר בסוכרים הסוברים בפסוקים על ארבעה דרכים, מי שסובר להפיק בין פסוק ובין מה שיש בנראה, או בשכל, או מה שיש בכתוב אחר, או מה שיש בקבלה, וישלם לו זה יהיו לו עליו גמול, ובו אומר (תלני ב' ה') אם הבקשנה ככסף וכמטמונים תהפשנה או הבין יראת י"י וגו'. ואם לא ישלם לו זה, אין לו גמול כי אם ענש. והסובר במצות והוליד ספק, הוא משיג את נביאי השקר, אשר נאמ' בהם (יחזקאל י"ג ג') אשר הולכי' אחר היתם ולבלתי ראו. והסובר בעניני האורא וחדש, הוא משיג את הכופרים, כאשר סוכרים בפר' נעשה אדם בצלמו, וחשבו כי מלאך ברא אדם וכל העולם. ובהם אמ' (תהלים קל"ט כ') אשר יומרוך לסוסימה נשוא לשוא עריך. ואומר, והדיין אשר מיסר ועונש מעצמו, אם בנותו שמירת התורה והקנהה, יש לו גמול, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל: בית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה, אלא כדי לעשות סייג לתורה. ואם סמוין בזה לנטות או לכצוע, הוא מאבד את עצמו, כמ"ש (תלני י"ו כ"ו) גם עונש לצדיק לא טוב. ואומר בעמי הארץ רוצה לומר אשר לא למדו, והם שואלים החכם אשר באנשי דורם והטוב שבם, ועושים על פיהו, הורתם שלמה כמ"ש (סס י' כ"א) שפתי צדיק ירעו רבים וגו'. ואם לא יעשו כן אין להם אמתלא, ובהם הוא אומר (סס ט"ו י"ג) לא יאהב לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך. ואומר בענינים אשר ישגם הקצור בתפלה ועבודתם, כל מי שמקצד מהם בעבור המזון יש להם אמתלא. ומהם שיש למעלה ממנו הם נהבעים, כמ"ש (איוב ל"ו ט"ו) יהלץ עני בעניו ויגל בלחץ אונם. ואומר בחולים שאין להם אמתלא במה שמעולים בו את הדין בחלים, כמ"ש (הסע ז' י"ד) ואלא זעקו אלי בלבם כי יילולו על משכבותם. ואומר בשוכרים שאין להם אמתלא על מה שחוטאים בקת שכרותם, כי הדין, שטר מקחו מקח וממכרו ממכר, עבר עבירה שיש בה מיתה, ממתין אותו, מלקות, מלקין אותו. ואומר בנגושים מישראל בידי גוים שאין להם אמתלא על קוצם, אבל יסבלו כמ"ש (איכה ג' ל') יתן למכהו לחי ישבע בחרפה. ואומר בשונים בעבירות, כי תשובתם יותר קשה, כמ"ש (תלני כ"ו י"א) ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולתו. ואמר רבותינו האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ואומר בסומכים על כפרת יום כפור, שלא יועיל להם בלי תשובה, וכמו שאמרו רבותינו זכרם לברכה יכול לכפר על השבים ועל שאינן שבים, תלמוד לומר אך בעשור, הא אינו מכפר אלא על השבים בלבד. ואומר במפסדי בני אדם, שחשובתם לא תשלם בהרגל, וכמו שאמר (ירמי' ב' ל"ג) מה תיטיבי דרכך

לבקש אהבה לכן גם את הרעיה למדת את דרכיך. ואומר במצדיקי בני
אדם, כי חטאיהם לא ישלמו בהרגל, כמ"ש (לויכ כ"ג י"א ו"ד) באשורו אחזה
רגלי דרכו שמרתי ולא אט מצות שפתיו ולא אמיש מחקי צפנתי אמרי
פיו. ואני יודע כי אלו קבצתי הענונים הרבים, לא הייתי משלים סה
שצריך אליו מהערת בני אדם על תורתם, אך אלה הכללים קרובים יהיו
מועילים להם בעזר בורא.

המאמר השני

בעצם הנפש ובמות וכמה שסמוך לו :

אמר יהודה בן שאול. אמר המחבר, הודיענו אלהינו יתברך ויתעלה, כי התחלת נפש האדם בלבו, עם שלמות צורת גופו, כאמרנו (זכריה י"ג א') משא דבר י"י על ישראל נאם י"י נוטה שמים ויוסר ארץ ויוצד רוח אדם בקרבנו. ושהוא שם חלקים לעמידתה מקובצים. וכאשר ישלם יפריד ביניהם, עד שיתום מספר הנפשו אשר חייבה הכמהו לכרוא אותם, וכאשר יתום אותם, יחבר בינם וביין גופותם וחלקיהם, והעמידה לנו נביאיו האותה והמופתים על זה, וקבלנום מהרה. ואחר כן התעסקנו להחקיים לנו זה בדרך העיון, על הדרך אשר הלכנו בה בשאר המאמרים הקודמים. ותהלה מה שראוי לחקור עליו עצם הנפש מה הוא? והוא שמצאתי בני אדם חולקים בעצמה, מחלוקות נפלאות מטרידות הלבבות, אני רואה לעיני זכרון רובם, ואביא מהם שבעה דעות, וזוה הארבעה ראשונים אשר קדם זכרם, ויהיו אחד עשר. כי הארבעה ההם, כבר בחנתיים ודקדקתיים ונפסדו ארבעתם ובטלו. והם הדחתניים, ודעה שהדברים מעצם הברוא, ודעה שהם ממנו ומדבר אחר ודעה בעלי השניים. וכיון שהנפש אחרי מהדברים היחזקים, כאשר הכניסוה בכלל הדברים ההם, כבר נכנסה גם כן בכלל החשובה על המאמרים ההם, ואין אנו צריכים לשנותם, אבל אזכור אלה השבעה, ואומר תהלה, מצאתי אנשים חושבים, כי הנפש מקרה מהמקרה, וכמדתה לי כי אשר הביאם אל המאמר הזה, בעבור שלא ראו אותה, אבל ראו פעלה, וחשבו בעבור דקותה מהרגיש אותה בחוש, שהיא מקרה מפני דקות המקרים, ועם זה נחלקו חמש מחלוקות קצתם חשבוה מקרה מניע עצמו, וקצתם חשבוה שלמות לגשם טבעי, וקצתם חשבוה חבור הארבעה טבעיים, וקצתם חשבוה התקשר החושים, וקצתם סבה שהיא מקרה נולד מן הדם. וכאשר התיישבתי להתבונן במאמרים האלה, אשר מקבץ אותם כלם המאמר שהיא מקרה, שהמקרה והשלמות והחבור וההתקשרות וההחילדות מקרים, מצאתים כלם שקר מכמה צדדים. אחד מהם, כי הדבר המקרי לא תבא ממנו החכמה הגדולה הזאת, ואלה התבוננו הנכבדות אשר בהם תקין העולם, כאשר זכרתי במאמר הקודם לזה. ועוד כי המקרה לא יהיה נקרה במקרה אחר, בעבור מה שיש בוה מן ההפסד. והנה אנהנו מוצאים הנפש נקרה במקרים רבים, תאמר נפש הכמה, ונפש סבלה, ותאמר נפש זכה, ונפש רעה, ותאמר שיש לה אהבה ושנאה ורצון וקצף, ושאר המדות הנודעות, ולא

יתכן עם הענינים האלה שתהיה מקרה, אבל נראה אותה בענין הזה מקבולה ההפכים, יותר ראויה שתהיה עצם. והשני ראיתי אנשים חשבה רוח. והשלישי אנשים חשבוה אש, ומצאתי אלה השני מאמרים עוד נפסדים, מפני שאם היתה רוח, היה טבעה חם ולח, ואלו היתה אש, היה טבעה חם יבש, ואין אנו מוצאים אותה כן. והרביעי מי שאמר שהיא שני חלקים, החלק האחד שכלי דברי, ואיננו כלה והוא שוכן בלב. והשני חזוני, והוא מתפשט בשאר הגוף והוא כלה. וההאמת לי עוד כי זה טעוה, כי החלק הדברי אלו היה זולת החלק המתפשט בגוף, לא היה אפשר שימוגו, מפני שזה קרמון זה חדש, וזה כלה וזה איננו כלה. ועוד אלו היה החלק הדברי זולת חלק המתפשט בגוף לא ישמע ולא יראה ולא יחוש שאר החושים. ואין בחשבה הזאת אשר השיבותי, כי החושים יהיו קצתם לקצתם, וירבר הדבור על כלם, כאשר פרשתי במאמר הראשון; אבל אומר כי הנראה מן המאמר הזה הוא, שהנה שתי נפשות מפני שכל חלק לבד. והחמישי מי שאמר שהיא שני אורים, תאחד מהם בפנים, והשני בחוץ. והצריכו למאמר הזה, שמצאוה לא תחיים כי אם במשיכת האור מהחץ, וסבר שזה בחציה, ואיננו כי אם להרויח לחום הטבעי אשר הנפש שוכנת בו בלב. כאשר מנפחים על האש להרחיק העשן הרע ממנה הוצה לומר מהאש. והששי מי שחשב שהיא דם גמור והוא עגן לברו, כאשר כתב בספרו. והטעוה בזה מאמר התורה (ויקרא י"ז י"א) כי הדם הוא בנפש. ולא זכר מה שאמרה קודם (סג) כי נפש הבשר בדם היא, אבל זה נראה כי הדם הוא משכנה ומרכזה, ובכתו יראה לנו כחה, ובחלשתו יראה לנו תלשתה, וכשהיא שמתה ותראה שמחתה ברבר אשר תשמו בו, תראה הדם עמה, וכאשר תנוס מיראת דבר שתירא ממנו, תקהלו עמה לפנים. ומה שאמרה התורה כי הדם היא בנפש, הוא על מנהג הלשון, שחיה קוראה הדבר בשם משכנו, כאשר קוראה החכמה לב, באמרו (משנ' ז' ז') נער חסר לב. מפני שהלב משכנה, וקוראה הלשון שפה. באמרה (בראשית י"א א') ויהי כל הארץ שפה אחת. כי בשפה תהיה.

והדעת השביעי הוא הדעת האמת, ואני אבאר אותו בעזרת האל והקדמתי לפניו אלה הששה דעות הנוכרי, כדי שיתברר למי שיקרא בספר הזה, כי המחקר בידיעת הנפש, הוא מחקר ברבר עמוק ורך, כמו שספרתי על מחקר אמת דבר לא מדבר, ובענין בורא הגמצאות, כן היא זאת גם כן בענינה מן הדקות, מה שיהיו בו נבוכים הרבה מפני אדם. ואומר ובעבור זה המצא החכם שוקיר, מי שיעמוד על אמתת ענין הנפש הדברית אשר באדם, כאמרו (קהלת ג' כ"א) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעל' וט'. והואי שאבאר, כי אמרו מי יודע. אינו ספק כי קצת הנפשות עליזות נכבדו, וקצתם שפלות נמבזות, אך הוא קיים לנפשות שהן כך, אבל אמרו מי יודע, הוא להוקיר מי שיענה כן, ואומר לשומע זה, כאמרך, מי יודע ראובן החכם, ומי יודע שמעון הקובר? כי באמרך זה, התקיים החכמה לראובן, והעבודה לשמעון בלי ספק, ואין שאלתך על מי שידע, כי אם להוקיר אותם ולכבדם והחמה לזה. כן אומר החכם, מי יודע הנפש הנכבדה העולה, והנפש הפחותה היורדת, הוא אמת לשתי הנפשות שהן כן בלי ספק, ומקום אמרו מי יודע; הוצה בו כי מי שיעמר

על זה כבר הגיע וינצל. ואומר עדי, כי מאמרו זה, רוצה לומר מי יודע, דוא להפלא ולחוקיר על החתבר שתי הנפשות אל עניני השני גופים, והוא אומר, כי עניני שני הגופים, כבר מצאנום שוים בחוש גשמים ומקרים, ואין ספק אצלנו כי יש בין שתי הרוחות הפרש, ומי ידענו ויעמד עליה, הוא אמרו קודם זה, (סג ג' ו"ט) כי מקרה בני האדם ומקרה בהמה מקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל. ואחר כן אמר, מי יודע רוח בני האדם. ומחוק המאמר הזה שהוא כאשר אמרנו, הוספת בו (סג) ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. ולא יתכן שרצה החכם בזה שאין מותר לנפש האדם על גוף הבהמות, כי אין חכם אימר זה, כי היה מבטל החכמה, ועוד כי עם הארץ שיש לו מעט דעה לא יאמר זה, והוא רואה עצמו נכבד מן הבהמות, בעיניו אשר יארך באורם, מהעניו אותם ורכבו עליהם, והשתמשו בהם כאשר ירצה, אבל רצה בזה המאמר, כי גוף האדם אין לו יתרון על גוף הבהמות במאומה, כי הוא מורכב מארבע יסודות כהם, וכאשר אמר אחריו (סג כ') הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר. אבל היהוון מי יודע רוח בני האדם. וזה עוד כמאמר האומר, כי האדם והאבן החלמיש, שוים בענין ההתאבנות, אין ביניהם הפרש, כי זה אבן זה אבן, ומי יודע האור המזהיר אשר באורם והגבה אשר בצור החלמיש כבר הגיע. ויבשר שיהיה ענין מי יודע קיום, כאמרו (ויאל כ' י"ד) מי יודע ישוב ונחם, אשר ידע שהוא חוטא ישוב, כן אומר הגה אשר ידע יבין שזאת עולה וזאת יורדת:

וכיון שהקדמתי אלה המאמרים, ראוי שאביא המאמר השביעי, ואומר, כי אשר התאמת כי הנפש כרואה, בעבור מה שקדמתי מחדש כל נמצא, והפסד שיהיה דבר קדמון זולתי הבורא, ומאמר הבורא (זכרי' י"ג כ') יוצר רוח אדם בקרבנו. אבל הבור' בורא אותה עם שלמות צורת האדם כאמח בקרבנו. וכאשר לא סרו אבותינו נשבעים חי יי' אשר עשה לנו את הנפש הזאת (ירמי' ל"ח ט"ז). ושעצמה עצם נקי כנקיות הגלגלים. ושהיא מקבלת האור כאשר יקבל הגלגל וההיה בו מאירה, אבל עצמה יותר דק מן הגלגלים, ועל כן היתה מדברת ועמדה על זה משני חשרשים הגדולים, אחד מהם המושכל, והוא כאשר ראיתי מעשה חכמה והנהגה מכלתי הגוף, וראיתי הגוף ערום מכל זה בהפרדה ממנו, ואלו היתה כמו החלקים הארציים, לא היה לה הדבור כאשר אין למאומה מן הגלגל, ויתחייב שתהיה עצם דק יותר זך ונקי ופשוט מעצם הגלגלים. והשני מדברי הכפרים, כי הנפשות הזכות תאורנה כהאור הגלגלים מהכבדים, והוא אמרו (דמאל י"ג ג') והמשכילים וההירי כוזה הרקיע. והנפשות הרעות לא תאורנה אך הן יותר פחותה מענין הגלגל הכתם, כמ"ש (לויז ט"ו ט"ז) הן בקדשו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אף כי נהעב ונאלת איש שוהה כמים עולה. וידעתי כי הכפרים לא דמו אלה בגלגלים המודורים, ואלה בפחות מהגלגלי' סהם, אלא שהיא מכתו זה העצם. ואלה שני הדמיונים מהוקים מה שאמר החכם, העולה היא למעלה היוררת היא למטה. אחר כן אומר על דרך קדחק החקירה, כי מאמר החכם באהרית ספרו (קכלט י"ג כ') והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנו. קיום ואמת מורה על אמת

הפירוש אשר פרשתי בו, מי ידע רוח בני האדם. ואם יתקשח מתקשח
 שדוא ספק מן החכב כפי סאמר עזר, כבר שב החכם מספקו בראשונה לאמת
 באחרונה, ואמר הריח חשוב אל האלהים אשר נתנה (סס י"ג ז') ודבריו ברוח
 האדם, כאמרו בפרשה דע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט. (סס י"א ט')
 ואחר כן התבאר לי כי הנפש הזאת חכמה לעצמה מכמה פנים. אחד
 מהם כי לא יתכן שקנתה החכמה מן הנוף, כי אין זה מענינו. ועוד
 בעבור מה שהתאמת, כי הסומא רואה בחלומו כאלו הוא רואה, וכיון
 שלא השיג זה מחמת גופו, לא השיגו כי אם מחמת נפשו. ובוזה טעה
 עזר מי שחשבה התקשר החושים והסתבכם והפגשם, והוא שדוא היא
 המטות לכולם החוש, ואיך יתנו לה חם העצם? אך אומר זה הפך הגזרות
 והפך האמתות. ואחר כן התבאר לי שהיא לא תפקל אלא בנוף, כי פעל
 כל נברא צריך אל כלי מהכלים וכאשר תתחבר לנוף יראו לה ג' כחות,
 כח ההברה, וכח הכעס, וכח התאוה, ועל כן קראה אותה לשוננו בשלשה
 שמות, נפש, ורוח, ונשמה. ורמזה באמרה נפש אל שיש לה כח מתאווה,
 כאמרך (דברי י"ג כ') כי תאוה נפשך, (ליוז ל"ג כ') ונפשו מאכל תאוה. ורמזה
 בשם רוח אל שיש לה כח כועס, כאמרך (קהלת ז' ט') אל תבהל ברוחך
 לבקום, (משלי כ"ט ט') כל רחמי יוציא כסיל. ורמזה בשם נשמה אל שיש לה
 כח מרעי, כאמרך (ליוז ל"ב ח') ונשמת שרי הבינים, ונשמה מי יצאה ממך
 (סס כ"ו ד'). ובענין אלה הכוחות טעה מי ששמה שני חלקים. אחד מהם בלב,
 והאחר בשאר הנוף, אך השלשה לנפש אחת, וחברה הלשון לזה שני
 שמות אחרים, חיה, ויחידה, וקראה אותה חיה, בעבור שהיא עומדת
 בהעמדת בוראח לה, אבל יחידה, מפני שאין לה חמה בארץ. ואחר כן
 התבאר לי כי משכנה בלב מבני אדם, וכאשר הוא גלוי כי הגדים
 אשר נתונים לנוף החוש והתנועה, צמיחתם כלם מן הלב. ועם שאני
 מצא הסעיפים הגדולים אין מוצאם מן הלב, אך צמיחתם מן המוח,
 ודעתי כי הסעיפים ההם אינם לנפש, אבל מהם פיתרים לנוף וקשרים.
 ולזה מחבר הכתוב תמיד הלב והנפש, כאמרו (דברי י"א י"ג) בכל לבבכם
 ובכל נפשכם, בכל לבבך ובכל נפשך (סס ו' ה'), והרומה לזה.

וכזן שהקדמתי אלה המאמרים, אומר כי מצאתי קצת בני אדם
 אומרים, מה אופני החכמה ששם הבורא יתברך זאת הנפש הנכבדת,
 אשר הוא יתיר זכה מן הגלגל, בנקת הפחות הזה? ואמרו בלבם, כי
 הרע אליה. והתחייבתי שאתעכב במקום הזה, ואבארהו באר היטב.
 ואקדם בתחלת מאמרי, כי הבורא יתברך אשר ספרנו ענינו כמה שקדם,
 מתכלית השקר שיאמר עליו שהוא מרוע על נברא או שיעזל עליו, מפני
 שכל המקרים מהתלקים מעליו. ועוד כי פעלתי כלם ישורים וטובים, ועוד
 כי לא כרא הבריאות כי אם להועילם, לא להזיקם. אלה המאמרים
 סכלל שסכמו ספור, ואחר כן אחבר אליהם מן המאמרים החלקיים
 הפרטיים, ואומר כי העזל אין לו כי אם שלש כבות אין להם רביעית,
 ושלשתם מרוחקות מן הבורא יתברך. והתחלת שיעזל המעול מיראתו ממי
 שיעזל עליו, והשנית חסרתו דבר שיגיעהו ממנו, והשלישית מסכלותו בענין
 האמת, והבורא אשר לא יאמר עליו שיירא, ולא שיחמדו, ולא שיסכל
 ואספה מן המרעים, כבר הסתלקו מעליו הסבות כלם. ואחר כן הסתכלתי

בספרים ומצאתים טוענין לצדקו באלה השלש, והוא מה שאמר החסיד (לויב ל"ד י"ט) אשר לא נשא פני שרים ולא נכר שוע לפני דל כי מעשה ידיו כלם. אשר לא נשא פני שרים, רומז בו אל שער היראה, ולא נכר שוע לפני דל, רמז בו אל שער החמדה. ואמרו כי מעשה ידיו כלם, רמז בו אל שער המדק, מפני שהוא יודע את בראותו, וכל שכן שידע מעשיהם ומה שיתחייב להם ועליהם. וכיון ששמתו הצדק הזה שוע לו, כל שאלה שישאלו בה בני אדם בענין הנפש, ראוי שאשיבנו אל זה השרש ואשיאנה עליו. ואומר בעבו' שהית' בלתי פועלת לכדה בכנינו', התחייב חבורה אל רבר תגיע בו אל הפועלי', והגיע אל הנעם המתסיד, זאל הצלחה הגמורה, כאשר בארנו במאמ' החמישי. כי העבודת יומשו בעצמה אור, והעונות מקררים עצמה ומשחירים אות', כאשר מספרים הספרים (תהי' ל"ו י"ח) אור זרוע' לצדק ולישרי לב שמהה. ועוד אור צדיקים ישמח (תש' ל"ג ט'). והבוחר זה הוא צור העולמים, והוא שהוא יודע כל מעשים, ודמו זה הכפרים לצרפת האש הזהב והכסף, ויתבאר בה אמתת עצמם, והזהב והכסף השרשיים יעמד, והתלה בהם משאר המתכות, קצתם ישרף וקצתם יעוף, כמ"ש (תש' ל"ו כ"ח) מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו. ועוד (זכריה י"ג ח') וצרפתים כצורף את הכסף ובהנתים כבחוץ את הזהב. והנפשות הזכות המזוקקות אשר נצלו, תוקנה ותמכרנה, כמ"ש (לויב כ"ג י') כי ידע דרך עמדי בהנני כזהב אצא. והחמות לסיגים ולזיפים בהם תרדנה ותפתחנה, כמו שנאמר (ירמיה ו' ל"ט) לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו כסף נמאס קראו להם. ועם זה אימר כי המגואל' מהם בעדדם בגוף, אפשר להם תשובנה והזכנה ותקני' ועל כן המשונה מקובלת בעוד האדם חי, וכאשר תצא ממנה לא יתכן לה להנקות ממה שנתקרב בה, ולא תקוה לה מאומה מזה, כאשר אמר (תש' י"ח ז') במות אדם רשע האבר תקוה. ומי שיאמר כי הטוב לה היה אלו הניחה נפרדת ותנוח מן האשמות והגאילים והיסורים, אני אבאר לו ואגלה לו כי הפרידה אלו היתה טובה לא היה עושה זה לה בוראה, ואחר כן ממה שידענוהו, כי אלו היה מניחה נפרדת, לא היתה מגעת אל נעם ולא אל הצלחה ולא אל חיים מתמידים, כי הנעתה אל כל אלה איננה כי אם בעבירה בוראה, ואי אפשר לה על חק הבניה אל העבודה כי אם בגוף, מפני שקמו פועלת כל פעל, כמו שהאש אי אפשר לה להראות כי אם בהתלחה ברבר, ודברים אחרים מן החלקיים לא יתום פעל אחד מהם כי אם על האחר, ואלו נשארה הנפש לברדה, לא היתה פועלת דבר כל שכן שהגוף לא היה פועל דבר. ואם יהיו שניהם ערומים מן המעשים, לא היה לבריאות ענין, ואם לא יהיה לבריאותם ענין, יבטל עם בטולו בריאת השמים והארץ ומה שיש ביניהם, כי הכל לא נברא כי אם בעבור האדם, כאשר אמרנו בהלצה המאמר הג' כאשר קדם הנה, נוטה שמים ויוסד ארץ, בעבור ויצא רוח אדם בקרבנו (זכרי י"ב א'), וכאשר יש במעשה בראשית, כי הכל בעבור נעשה אדם. ואם יאמר יניחנה על עיניה נפרדת, ויתן לה כח לעשות עד שתגיע בו אל מה שרצה לה, נאמר כי השתדלותו בזה בהשתדלו' הראשונה אשר זכרנוה בגשם האדם, שיהיה כמו עצם הככבים והמלאכים, ונשיב כי הוא השתדל שתייה הנפש לא נפש, והאדם

לא אדם, מפני שהנפש המשכלת אשר לא הפעל כי אם עם גשם האדם, אם היתה פועלת לא בגשם האדם, היא כוכב או גלגל או מלאך, ועל אי זה דבר שיהיה, כבר בטלה אסתתה, והוא אם כן בקש לבטלה בלשון בלתי לשון הבטול, והוא כמו שבקש שהיה האש יורדת למטה, והמים עולים למעלה בטבע, אשר זה בטול עינים, או בקש שתהיה האש מקררה, והשג מחמה, אשר הוא בטול עצמיהם. ומבקש זה, חומס החכמה, כי החלמה היות הרברים על אסתתם הידועה, ואין החכמה שיהיו הרבר' כאשר יחמוד החומר ויהאוו המהאווה. וכאשר אמר הכתוב (ישעי' מ"ג ט') הוי רב את יוצרו וגו'. היאמר חמד ליוצרו מה תעשה וגו': אבל הרבק הענות בה אשר הרחיק, זה יהיה ברוע בחירה כשהיא ממרה מה שכוין בה בוראה, וכאשר אמר (קהלת ז' כ"ט) לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקש השבונות רבים. ומה שהרחיקו מן הגאולים והטומא', נאמר כי כלל גוף האדם אין בו דבר טמא אך הוא טהור, כי הטומאה איננה דבר מוחש ולא מה שיחייבהו השכל, אבל התחייב בהור', וההור' לא טמאה קצת לחות בני אדם, כי אם אחרי הפרד' מהם לא טמאתם והם בהם. אלא אם ישיב לנו אומר הדבר הזה היות נכריו' מעצמו, ויחייבו בהם ואנחנו לא נקבלם ממנו. והיכורים אשר זכרם, אינם נמלטים מאחת משהי מעלות, שיהיו היסורין קנהה אותם היא כזאתה בעת החישך ובעת החום ובעת הקור, החטא לה, לא לאלהים, כי הוא כבר נהן בה שכל שמצדה אותה להשמר מאלו המקרים והמרות, כאשר אמר (משלי כ"ו י"ג) ערום ראה רעה ונכרת ופתאי עברו ונענשו. ואם היכורי' חדשים עליה אלהים, הוא לצדקו ולרחמי, לא הביאם עליה אלא על דרך מוסר, לגמלה המורתם טובה, כאשר אמר (זכריה ח' ט"ז) ולמען נסותך להטיבך באחריתך. ואמר עוד אשרי הנבר אשר היכרנו יה וגו' להשקיט לו מימי רק וגו' (תהלים ל"ד י"ג):

ואחר כן אבאר, כי הנפש והגוף יתרוי פעל א', כאשר קדם בתהלה היצירה, (נראשית ז' ז') ויצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים. וכן המה שניהם נמול אחד ועונש א' והאשר הסצא רוב בני אדם נבוכים בשערך דיה, קצתם הושב כי הגמול והעונש הם לנפש בלבד, וקצתם הושב שהם על הגוף בלבד, וקצתם סברם על העצמות בלבד, והוא בנימן. והטענה את כלם מעוט יריעת' בלשון, והוא בי מי שימצא מהם הלשון אומרה (ויקרא ל' ז') נפש כי תחטא, נפש כי המעל מעל. (סס ה' ט"ו) הנפש החוטאה היא תמית (יחזקאל י"ח ד'), השב כי הפעלים לנפש בלבד, ולא התבונן שהיא אומרה ונפש כי הנען בכל דבר טמא (ויקרא ז' ב'), והנפש אשר האכל בשר (סס ל'), ואינו כי אם הגוף. ואחר ראה הלשון אומרה, והיה מדי חדש בחדש וגו' יבא כל בשר להשהחיות לפני (ישעיה ס"ו כ"ג). ויברך כל בשר שם קדשו (תהלים קמ"ה כ"ב) והדומה לזה, וחשב: כי המעשים לגוף, ולא התבונן מה שיש עם, כי הרבור והמליצה הם לנפש, ובנימן מצא, והיה עונותה על עצמותה (יחזקאל ל"ב כ"ז). ועוד כל עצמותי האמרנה וגו' (תהלים ל"ה י'), וחשב כי הסמיכה על העצמות. ואני אומר שבכפר החתוך, כי גוית האדם הם העצמות והבשר והגידן והמיתרים, משמשים ועומרים. אלא שאני יודע,

כי הוא לא אמר זה על הדרך הואת בעבור מעוט ידיעתו, כי למלאכה בונה, ודרך חלת דרך מלאכה אחרת.

ואין מלאכה התורה ממלאכת החתוך בשום פנים, אבל לא החכונן, כי סאמר י' מי כמקד, לא יהיה בעצמות. ולא די לו זה, עד שחבר אליו כי נפת שאול וכניו שרפום אנשי יבש גלעד, כמו סאמר (ס"א ל"א י"ב) ויבאו יבשה וישרפו אותם שם. ושעצמותם לברם נקברו, כמו סאמר (ס"א י"ג) ויקחו את עצמותיהם ויקברו אותם תחת האשל ביבשה. והנה אתה רואה כסאמר (שמות י"ב י"ט) ויקח משה את עצמות יוסף. מי שרף גייתו? וקד מי שרף גיית איש האלהים אשר בא מיהודה? כשהוא אומר אצל עצמותיו הניחו את עצמותי (מ"א י"ג ל"א). אך אמרו וישרפו אותם שם כמו וישרפו עליהם, כאשר אמר לשם (ירמיה ל"ד ה') ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים ישרפו לך, וכלשון יובך אותו אביו (בראשית ל"א ל"ה), במקום יבך עליו. והכלל שלא ידע מי שיחם המעשים אל הגוף לברו, ומי שיחם אל הגוף לברו, ומי שיחם אל העצמות לברם חק הלשון ומנהגה, והוא כי מנהגה, כשהיה פעל מיוחם אל שלשה דברים או ארבעה או חמשה, תיחס אותה פעם על הראשון לבד, כאשר אנחנו יודעים כי הדבור חושב חמשה כלים, פה ושפה ולשון וחיך וגרון, והלשון אימרת פי יספר צדקתך (תהלים ע"א ע"ו). ולשיני ההגה צדקך (ס"א ל"ה כ"ח). שפתי ישבחונך (ס"א ע"ג ד'). אל חכך שופר (סו"ע ח' א'). קרא בגרון (ישעיה כ"ח א'). ואי זה מן החמשה זכרה הארבעה האחרים עמו, כן הנה יש פעמים שתזכיר הנפש לברה או הגוף או העצמות או העור והיא רואה הכל, ואמסר שתיחס פעל מן הפעילים, לא יהיה כי אם לגוף ולנפש, אל אבר אחד, כאמרו (משלי ז' י"א) בביתה לא ישכנו רגליה, ותקש בחפץ כפיה (ס"א ל"א י"ג) ובהמרותם תלך עיני (לוי' י"ז ב'). אם חכי לא יבין הוזה (ס"א י' ל'). והדומה לזה. וכבר בארנו מצד השכל ומצד הכתוב שהם פעל אחד, ונתברר אל זה מצד הקבלה מה שאמרו רבותינו, אם בא אדם לומר יטלין גוף ונשמה לפטור עצמם מן הרין, משל למה הדבר דומה, למלך שהיה לו פרוס, ותושב בו שני שומרים, אחד חגר ואחד סומה, ושאר הענין:

ואחר כן אדבר בענין קץ ימי החיים, ואומר כי בוראם שם להתחברות^א מרת ימים מנויים. כמו את מספר ימיו אמלא (שמות כ"ג כ"ו). ואמר לקצת הנביאים (דברי ל"א י"ד) הן קרבו ימיו למות. ולקצתם אמר (שמואל ב' ז' י"ב) וזהו כי ימלאו ימיו והדומה לזה. ואחר כן אומר כי יש פעמים שמוסיף^ב כמרה ההיא, ברעתו כי הנפש תשאיר בנף, כי ידיעתו אינה שונה אמתת הדבר, אבל המרה ההיא אצלי, אשר תסכול התוספת והחסוק, מרת הכח אשר נתן לגוף. והוא שמתחלת שבראו אין ספק כי בנה אותו על כח מן הכחות אם רב אם מעט, ומדת עמידת הכח ההוא היא הנקראת קץ, והוא יכול להוסיף בו ולאמצו, והעמד עם השבעים^ג שלשים אהרים, ויכול להחלישו ולהמס אותו ויחס בארבעים. ועל הבאור הזה יסבור התוספת

^א כמדת ההיא, ר"ל כמדת הימים העגורים מלד העצב. ^ב שלשים אחרים, כג"ל ולא כמו שנמלא בדפוסים שלשה אחרים, והמסך המלאך ועיד, כי כוונן המחבר על מספר השלשים.

בקץ הימים, והחסרון אשר יהיה מן הימים לאדם, אתר התוספת והחסרון הוא אשר ידעו כוראו שיעמידם על האמת. ובאור זה שהוא יודע ששרש כח הגוף היה על שבעים, והוא מוסיף בו שלשים או מחבר שלשים. ומאי זה מקום התייבה החסרון? מאמרו (תלני ו' כ"ז) יראה יי' תוסף ימים. ואמר בקצה הצדיקים, (מ"ג כ' ו') והוספתי על ימך חמש עשרה שנה. ואמר בחכב הגמולים למען יאריכון ימך והדומה לו, ואמר ברשעים וי' הכא כל כבוד בארץ מצרים (שמות י"ב כ"ט), ויהיו המתים במגפה (במדבר כ"ב ט') והדומה לו. ואלו היו מתים כפי כח קצם, לא היתה מגפה בעבור חטאתם, ולא היה דבר נעצר בעבור מעשה פנחס. וכבר שם הנביא המגפה זולת קץ הימים, באמרו (ע"א כ"ו י') כי אם י' נפשו או יזכו יבא ומת. ואינני אומר שכל צדיק מוסיף לו, ולא כל רשע מחסרין לו, אך כפי בחירת חבורא וכפי הטוב, ומי שלא הוסיפו לו מן הצדיקים, גמול העולם הבא לפניו, ומי שלא קצרו ימיו מן הרשעים ענש העולם חבא לפניו, כמו שנאמר (קהלת ג' א') ועת לכל חפץ:

וכיון שאברתי אלה הענינים, צריך שאבאר איך יהיה ענין הנפש בעת הפרדה מן הגוף? ואומר כי רבותינו הודיעונו, שהמלאך אשר ישלחנו חבורא להפריד ביניהם, יתראה לאדם כצורת אש ירקרקת מלאה עינים מאש כעין חשמל, ובידו חרב שלופה, מכויץ אליו בה, וכאשר יראהו, יתיר למראה, והתפרד נפשו מגופו. וכאשר הטהלתו בכרוב, מצאתי הענין בו כמו שוודיעונו, באמרו בעת המגפה (ד"ה א' כ"א ט"ז) וישא דוד את עיניו. וירא את מלאך יי' עומד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו. וכאשר התפלל והקריב, אמר אחר בן, (שם כ"א כ"ז) ויאמר יי' למלאך ושבו חרבו אל נדבה. ולמדתי שגוף המלאך מאש ירקרקת, מאמרו (יחזקאל א' י"ג) ורמות החיות מראיהן כנחלי אש. וכלו מלא עינים, באמרו (שם ו' י"ג) וכל בשרם ונביהם וידיהם וכנפיהם והאופנים מלאים עינים סביב. ושאר העינים כעין חשמל, כי אם היתה ירקרקת כמו הגוף, לא היו נכרים שהם עינים, אבל הם נכרים בהשתנות מראיהן, והוא עין החשמל הנזכר. וכבר ידעת כי ראות האש הגדולה, כמעט שלא מתו אבותינו ממנה. כמו שנאמר (דברים ה' כ"ה) ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדול' הזאת. וכל שכן כשמכונין אל האדם בה עם חרב שלופה. וכבר ידעת עוד שרוד מפני שראה את המלאך אעפ"י שלא כיון אליו בשום חוק, איך הבהילו והרעידו כמו שאמר (ד"ה א' כ"א ל') כי נבעת מפני חרב מלאך יי'. ולא סר מן היום ההו' מרעיד בלתי מתחם עדי יום מותו, כאשר אמר (מ"א א' א') ויבסוהו בבגדו' ולא יחס לו. כל שכן מן שמכונין אליו בה. ואם יאמר אומר, למה לא נראה הנפש כשהיא יוצאה מן הגוף? בעבור זכותה והרמותה לאויר בזכותה, כאשר לא נראה הגלגלים בעבור נקיות גרמיהם וזכותם, וכאשר מהנהי להמשיל, כי אם היה לוקח אדם עשרה עששיות וזכות זך, ושם כל אחת מהן בתוך חברה, ושם בתוכם נר דולק, לא היה מי שחאהו מרחוק שהוא תוך עשר עששיות, בעבור עבוד האש בגרמיהם, ועביר הראות באור, וזה דבר גלוי, אחד כן מה יהיה מענינה אחר יציאתה מן הגוף? ואשיב כמה שקדמתי וזכו, שהוא תהיה שמורה אל עת הגמול, כאשר אמר

(תנ"י כ"ד י"ג) ונצור נפשך הוא ידע. ויהיה הודך ממנה סקום שמירתו למעלה, והעבור למטה, כאשר הקדמתי מאמר, כזהר הרקיע (לנו"ל י"ג ג'). ומאמרו העולם היא למעלה (קבלה ג' כ"א). וכמו שאמרו רבותינו ז"ל, נשמחן של צדיקים גנוזה תחת כסא הכבוד, ושל רשעים משוטטת בעולם ואין לה מנוחה, וזה ההחמה לו ההפרש שבניהם. ובתחלת זמן הפרוד, תעמיד הנפש זמן מבלי מנוחה, עד שיכלה הגוף. וענין זה שיתפרק חלקו, ויקשה עליה בזמן ההוא, מה שתדעוהו ממה שיעבור על הגוף מן התולעת והרמה והחמה להם, כאשר יקשה לאדם כשהוא רואה כיתו אשר היה שוכן בו חרב ועולה בו שמיר ושית. והקושי הזה יש שיהיה לנפש מעט ורב, ויקשה עליה כפי שהוא ראוי לה, כמו שמעלתה בירידה תהיה במעט ורב. ובה אמרו רז"ל, קשה רמה למת, כמחט לבשר החי, וסמכין זה אל מאמר הכתוב אך בשח עליו יכאב ונפשו עליו תאבל (ליו"ב י"ד כ"ג). וזהו שקוראים אותו דין הקבר או חבט הקבר. ואחר כך אומר שזמן עמירתם נפרדים היה, עד שיתקבצו שאר הנפשות אשר חייבה חכמת הבורא בריאתם, והוא אחריה עמירת העולם, וכאשר ישלם מספרם ויתקבצו, תחבורנה הנפשות עם גופיהם, כאשר אבאר במאמר המיוחד לה ויגמול אותם במה שראוי להם. וזה עם מה שנאמרנוהו במה שקדם מן המאמר, והבאר עוד ממה שאמר החכם, כי אחר שאמר (קבלה י"ג ז') והרוח השוב אל האלהים אשר נתנה. הודיענו שטוף ענינם אל הגמול באמרו אחר כך, (סס י"ג י"ד) סוף דבר הכל נשמך כי אה כל מעשה האלהים ויבא במשפט. ואמרו את כל מעשה, רוצה בו הגוף והנפש יתרו. ואמרו על כל נעלם, רוצה בו מה שהוא נעלם ממנו מענין הנפש הוא גלוי אצל הבורא, ואז יבא אותה מן השמים ויבא הגוף מן הארץ ויגמלם, כמו שאמר (ההל"ס ל' ל') יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו. ושתבת ההכם ויתברך! ונשאל ממנו שידריכט כדרך הטובה, אך מה שיהיה מן הגמול תענש? אני עתיד לבאר במאמר החשיני בעזרת האל:

ואני מסכים לסמוך לדברים האלו זכר מה שנחלקו בו החולקים בעצם הנפש מה הוא. ואמרו, יותר ראוי שתושם גשם, ומצאתי אשר אמרו שהיא מקרה, הכל תשובים שהיא תמס ותפסד ותמק. אבל אשר אמרו שהיא מן הרוחניים, ומן בוראה לברו, וממנו דבר אחר, ומן שני שרשים קדמונים, הם תשובים כלם שהשוב אל מוצאה אשר ממנה נחצבה, וכבר בארתי הפסד כל אלה המאמרים ובטולם. אבל אומר שאנשים ממי שנקראים יהודים, מצאתים אומרים בהשנות, וקוראים אותו ההעקדה, וענינו אצלם שרות ראובן השוב אל שמעון, ואחר כך בלוי, ואחר כך ביהודה, ויש מהם רבים שאומרים, יש פעמים שהיה הוה האדם בבהמה ורחו הבהמה באדם, ודברים רבים מזה השנעון והערבוב, והסתכלתי במה שחושבים שהביאם אל המאמר הזה, ומצאתים ארבעה שבועים, ואני רואה לזכרם, ולהשיב עליהם, ותחלת זה שהוא מחזיק בדעת הרוחניים, והשלשה דעות האחרים, ומי שאינו יודע כי אנשי דעת ההשטה, לקותו מדעת השניים והרוחניים, וכבר גליהי מה שישן על כלם מן התשובות הכרתיות. והשני, שראו מדות רבים סכני אדם, ומצאום חכמות לסדות

הבהמות כמו שרואים אותו ענו כמות הצאן, ודע כמות החיות, ודעכתן ככלב, וקל כעוף, והרמסה לזה. והסכימו בעבור אלה הענינים, שאלה המזות לא היו בכני אדם, עד שהיה בהם סתחות הבהמות. וזה ירחמך האלהים מורה על רוב סבלותם, כי הם חושבים שגוף האדם מהפך הנפש מעצמותה, עד שישמנה נפש אדם אחר שהיתה נפש בהמה. ועוד שהיא מהפכת אותו מעצמותו, עד שתשים מחתיו כבהמות, אף על פי שמצדן כבני אדם. ולא די להם ששמו עצם הנפש מתהפך, ולא קיימו לה עצם אמתי, עד שספרו דבריהם ושמוה מהפכת הגוף ומשנה אותו, והגוף מהפך אותה ומשנה אותה, וזאת היא היציאה מן המושכל.

והשלישי שמביאים דבוריהם על ררך הטענה, ואומרים כיון שהברוא שפוט צדק, לא היה מביא יסורין על העוללים, כי אם על חטא שחטאו נפשותם, בעת שהיו בגוף אשר קודם נפש, ויש על זה תשובות רבות תחלתם שהם שכחו שער הגמול אשר זכרנו. ועוד כי אנתנו נשאל אותם על ענין הראשון, הוצה לומר תחלת בריאת הנפש, אם צוה אותה בוראה בעבודתה מן העבודות, אם לא? ואם יאמרו לא צוה אותה, בטלו הענינים כלם, מפני שלא היתה מצוה מתחלה. ואם יורו במצוה, הנפש בעת ההיא לא קבלה ולא מרתה, וכבר הורו שהאדם יצוה לעתיד לא לחולף בלבד, וישבו אל מאמרינו בתמורה ויעזבו הסכמתם, על שאין יסורין אלא על מה שחלף. והרביעי שהם נתלים בספקות מן המקרא, ראיתי לזכור מהם קצתם ואומר שמהם דברי משה (דברים כ"ט י"ד) כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום. ואמרו זה מורה על שרירות האחרונים הם רחות הראשונים ועל כן הם הנמצאים והם שאינם נמצאים. ופוט הפסוק מבטל זה שסברוהו, כי הוא אומר שהנמצא חלת שאיננו נמצא, ופחשו איננו כי אם הלך ולא אמר אליו דברי משה, שיקבלם כקבול הנמצאים ארו. ומהם (תהלים א' א') אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים, ואמרו כי מפני שאמר לא הלך ולא אמר לא ילך, לטרנו שהעניש על דבר שעשתה נפשו בגוף הראשון. וזה מהם תכלית הטעות, כי הכתוב לא חייב לנוכר אשרי כי אם אחרי שלא הלך, ולא חייבו לו קודם שלא הלך. והנראה מהכתוב השוכה עליהם, ואלו היה כמו שאמרו היה הגמול על הזכיות הבאות, לא על החולפות, מפני אמרו אחריו ובתורתו ידה, ולא אמר הגה, כאשר חייבו העניש על העונות החולפות ולא על הבאות מאמרו לא הלך ולא אמר לא ילך. ומהם אמרו (לוי' ל"ח י"ד) תהפך כחמר חותם ויתצבו כמו לבוש, וסברו כי אמר תהפך על הנפש, ואמרו זה מורה שהיא מתהפכת באדם ובבהמה המיד, ולא הבינו הפתאים שהוא לא אמר כי אם על הארץ, מפני שהקדים לפניו לאתו ככנסות הארץ, ועליה אמר שהיא מתהפכת ברשעים כחמר חותם, והם שוקדים כאלו היא לבושם, לא יחלו להעתיק ממנה עד שתשלם גזרה האל בהם. ומהם דברי הנביא (תהלים כ"ג) נפשי ישוכב. וחשבו זאת השבה סנוף אל טף, ולא הבינו הפתאים כי היא מנחה ומרגוע והשקט מצער שהיתה בו, ואיננה השבה אחרי יציאה, וזה בלשון אבותינו מביאר גלוי, שאמרו על שמשון בעת שצמא והשקרו בוראו מים, והשב חמו יחי (זופטים ט"ו י"ט) ולא יצאה כבר. ואמרו על המצרי כאשר רעב והאכילו דוד, ותשב רחי

(שמואל א' ל"ז י"ב). ואמר על הציר נאמן, איר נאמן לשולחיו ונפש אדונו ישיב (משלי כ"ב י"ג). ואמרו בחכמה, חזרת יי' תמים' משיבת נפש (תהלים י"ט ח'). ואני מנשא דברי מקלות דעתם, וארוחמה מפתותהם, לולי יראתי מן ההשאה. ובסוף דבריהם אומרים, מארבע רוחות באי הרה ופחי במחגיב האלה ויתיו (יחזקאל ל"ז ט'). ואומר ואי זו דבר נכרי יש בזה? כי לא אמר זה כי אם מפני שהרוחות להם שקט למעלה ולמטה, ובאי זה מקום שתהיה משני הצדדן ומארבע רוחותם תבא, שטראה קורא לה, כמו שאמר החסיד (איוב י"ג כ"ב) וקרא ואנבי אענה:

המאמר השביעי

בתחיית המתים והוא הנכבד שכמועדי בני ישראל אשר יעדם הכורא במ
בעת הישועה:

אמר יהודה בן שאול, אמר המחבר. יתברך ויתעלה האל אלהי ישראל. המאמת דבריו, הצדיק במועדו. ואחרי כן אומר שמצאתי חסון בני ישראל מאמינים, כי הכורא יתברך ויתעלה, יהיה מהיהם בעת הגאולה, ומצאתים שמפרשים כל פרשה שיש בספרים, שנראה ממנה תחיית המתים בעת הישועה כפשוטה, ועוזרים זה ברברים מקובלים כוללים פרושי המין ההוא, ומצאתי אנשום מעטים מן האומה, שאינם מודים שזה יהיה בעת הגאולה, ואומרים שזה יהיה בעת היציאה אל העולם הבא, וסומכים בזה על שבוש חלש, קצתו שמעתיו מהם, קצתו ראיתיו להם באפשר. ומפני שהיה חובה לכל צדיק שיעלה. בלבו תחלה הדבר הנרצה, ויודח מעליו הדברים ההפוכים, כאשר אמר הכתוב (משלי י' ל"ג) שפתי צדיק ידעון רצון, ועליו עוד להודיע לאומה ולהקריבו להבנתם, ושישיבנה מדברי הפתאים, כמו שאמר עוד, (שם כ"א) שפתי צדיק ירעו רבים ואוילים בחסר לב ימותו, היה ראוי בעבור בקשתי הצדק, אעפ"י שלא הגעתי אליו, שאשגיח על הספר הזה ודקדוקו השגחה רבה, עד שיעלה לי תחלה הדבר המבואר בתכלית מה שאפשר. ואחר כן אכתבהו לאומתינו להיות לה מישר תעור בו על עבודת אלהינו, ועל סכל מה שהוא בו מן הגלות, ונהגתי בו הדרך אשר צוה בו הכורא לצוות בסבל, באמרו (ישעיה ל"ה ג' ד') חזקו ידיים רפות וברכים כושלות אמצו אמרו לנמהרי לב חזקו אל תיראו הנה אלהיכם וגו'. וכאשר התכלתי בזה, כרי שיתבאר לי הישועה על מה שסבורים ההבון מתחיית המתים בעת הגאולה טענה, ועיינתי בענין ומצאתי, שהמוצאים אשר יעלו תחלה בראשונה אשר יצאו מהם משכי הטענה על זה, ארבעה אין להם חמישי. וראיתי כל שבוש ששמעתי או חשבתי בו שהיה טענה על האמונה הזאת, ועמדתי על שבר הכל וביטולו והפסרו, ואז התקימה האמונה הזאת בראיות, מן השלשה עיגנים אשר מהם ימשכו המאמינים ראיותם. והמוצאים הארבעה אשר חקרתי עליהם לראות הישועה על האמונה הזאת בהם השובה, הם מוצא הטבע והשכל והכתוב והקבל. והחלתי מן הטבע, מפני שקדימתו קדימה עצמית. ואמרתיו אולי יתחייב המנע החודרה בתחיית המתים מפני המנע הטבע לעשות זה, מפני שאין כמו שגדלים בעלי חיים בטבע, ושבים קצתם בטבע, יחזו גם כן אחרי המות בטבע, וכאשר התבוננתי במחשבה

הזאת הנחשבת, מצאתיה שאין נתלים בה כי אם האומרים בקדמות או בשניים, מפני שלא יתכן אצלם שיהיו הדברים אלא על דרך המנהגים הנהוגים הנודעים, אבל המיחדים שמאמינים שהבורא משנה מנהגי הטבע, וישימם בכל עת שיצדח כאשר ירצה, אי אפשר להם להמנע מדוחות בתחייה המתים מצד הטבע, שכלם מודים ששלח אליהם נביאיו ובידם אותות מלאות, וגדול מזה בראתו היסודות הראשונות לא מדבר, ויהיה באור המאמר הזה שמי שמרחיק תחייה המתים בעת הישועה מפני שהטבע לא יעשה זה, יתחייב להרחיק לעצמו הפוך המטה הניין, והמים דם, ועמוד מי הים והקפאם, ועוכב התנועה הגחלה המורחית עד שארך בה עמידת השמש על הארץ, ושאר האותות הבהירות אשר זכרו הספרים שהבורא עשאה על ידי נביאיו, עד שיכחש האומר זה בכל הנסים, ויתחייב עוד להרחיק בראת דבר לא מדבר, עד שיכפור בבורא ויצא מכלל המאמינים. ותחייה המתים אצל העיון השלם, יותר קל ויותר קרוב מכריאת דבר לא מדבר. וכבר התבאר כי מי שיודה שהבורא התחיל הנמצאות לא מדבר, ואמץ נביאיו באותה מלאות, לא יוכל להרחיק תחיית המתים, ולא לרהלות לעיון בטבע, כל שכן עם הודאתו שהאשה השגומית חתיה הבורא בנה בעולם הזה, כמו שאין ספק בזה אצל עמנו. ועוד שגיתי החקירה הזאת ואמרתי, אולי יהיה השער הזה אשר אנחנו מדברים בו מן הדברים ההבליים, אשר לא יבשר להאמי' שתפול היכולת עליהם, כמו השבת אתמול ושום החמש יותר מן העשרה, והיה לפני העברת זה על לבי שאמרתי כשהגוף החי אחר מותו כבר נמקו החלקים אשר היו בו מן היסודות הארבעה אשר הגיע כל חלק מהם ליסודו השרשי ונמוג בו, ואזר מן התחברו חלקים מן היסודות ההם והתרכב מהם גוף שני, ואחר כן נמקו במותו ושבו אל מוצאיהם, ואחר כן התחברו פעם שלישית והתרכב מהם גוף אחר, ואחר כן נמקו במותו. איך יהיה הראשון על שלמותו והשני על שלמותו, והשלישי על שלמותו, וחלקי כל אחד מהם כבר נמקו באחד בעת שיתרכב, ובאשר זקקתי חרעיון והעלותי מיין ההכרה, מצאני זאת הסברה המתעה שאיננה אמת. והוא שיסודות הגוף כאשר נמקו, והגיע כל אחד מהם אל מוצאו מהם וקר ולח ויבש. אלו לא היה במוצא השרשי מה שיתרכב ממנו גוף שני כי אם מה שנתק מן הגוף הראשון, לא היה אפשר שיברא שני אלא על אחד משני פנים. אם שיהיו חלקי חלקי הראשון, או שיברא בריאה. ועל שני הפנים יחד, יבטל שנות הגופים אהר שנמסו. אך מפני שהיו המוצאים יותר גדולים מחלקי כל המורכבים כפלים רבים אשר לא יספרו מרוב, כי החכמים יודעים שהאור אשר בין הארץ ובין החלה חלק מן השמים, ממו כל הארץ כלה ועפרה וזריה וימיה וצמחיה ובעלי חיים שבה, אלה פעם ותשעה ושמונים פעם, מפני שהיא מוכה שלשה ושלשים בשלשה ושלשים. וכיון שהדבר כן, על הרוב הזה יכול בורא הגוף השני לשום חלקיו חלקים מן היסודות אשר לא שמש בהם בגוף הראשון, וכן ירכיב השלישי מחלקים לא היו נמוגים בשני, וכן יחבר הרביעי מחלקים לא התערבו בשלישי, מפני רוב עולמי היסודות ומוצאייהם, ויעזוב נמקי הגוף הראשון והשני

^א מוכה. כירוז מוכסנ, וסוכנה כי ל"ג טעמים ל"ג עונה אלף פ"ג.

והשליש² ומה שאחריהם בעצמם, לא ישמש להם בחבורים העתידיים, עד שיהיו מוכנים לחבר מהם חלקי כל גוף ושיביהו בעת שירצה. ומה שמקל את זה עוד ומקרב, כי המחויים² בחמשת אלפים שנה, אינם על דרך הקיבוצ כי אם⁴ חמשים נת מבני אדם, ואין שיפורם כלם חלק אחד מחלקי הארץ. ואם ישאל שואל על מי שאכלוהו החיות איך יחיוהו זהו כבר נשתנה אל גופות אחרים? נשיב כי האומר המאמר הזה אומר, כי הגופים הנאכלים הם כלים ומשתנים אל הגופים אשר נבנו עליהם. וראוי שנשיבוהו אל שני הדברים יחד, כשרש אשר אנחנו קהל המיוחדים מאמינים בו ונרעדו, כי אין לגוף מן הברואים לבלות גוף אחר בשום ענין אפילו אם ירפאו באש לא יוכל לבלותו לעולם, כי לא יוכל לבלות הדברים עד שישבו לא דבר, כי אם מי שבראם לא מדבר, ושמים נמצאים; אבל כל הברואים אינם יכולים בי אם להפריד חלקי הגוף בלבד, עד שהאש כשהיא בוערת בגוף מן הגופים אין דרכה כי אם להפריד אבריו, וישוה החום אשר בו אל מוצא האש, והלחות והקור אל מוצאיהם, ותשאר העפרורית אפר, מבלתי שיכלה מחלקי היסודות. וכאשר תעשה האש הנראית לעין, כן תעשה האש אשר בבעלי חיים בדבר הנאכל. וכאשר יאכל החי הפוח על דרך הדמיון יפרח חלקיו, וינגב האויר מחלקיו מה שדרכו לנגב מחלקי התפוח המיד, ומה שאלו לא מצא לנגב מחלקי התפוח, היה סגב כמורו מגוף החי ההוא המיד, עד שלא ישאר בו כי אם העפרורית בלבד. וכמו שהמאמר בתפוח הנאכל, כן המאמר באדם הנאכל, כי האויר סגב החלקים אשר משלשה היסודות מגוף החי אשר אכלו, וישאר החלק העפרי ויורד למטה, ואין הפרש ביניהם, אלא שהחלקים אשר שבו אל האויר מן התפוח הנאכל כבר התקרבו ביסודות השרשיים, והחלקים אשר עלו אל האויר מגוף האדם הנאכל, הם שמורים בלתי מהקדיבם ביסודות השרשיים לחיותם מוכנים לעת הפקידה כאשר הקרבנו. וכאשר העברתי הזכרים האלה על לבי, סרו מעלי הספקות ההם, והתאמצו: אמנתי בדעה הזה והחזקתי בו, ואמרתי ישתבח היבול על כל דבר: ואחר כך זקרתיו במוצא השני אשר הוא המחשב בשם. ודרשתי אם אמצא לאמננה הזאת מה שיבטל אותה,⁴ ולא מצאתי מה שמספק

² המחויים ר"ל העמידים לעמוד בחריית המתים. ³ חמשים כח מבני אדם. לפי חשבון חמשים כח מבני אדם לחמשה אלפים שנה יגיעו לכל כח מלה שמיט. הולט משך זמן כל דור הוא פחות הרבה ממלה שנים, כאשר תראה מנה שחשבו חז"ל עשרה דורות מאדם ועד נח, ועשרה דורות מנה ועד אברהם, ומתורבת עד שלמה נחשבים ט"ו דורות, וכמו כן משלמה עד יאשיהו ט"ו דורות, ולו היה כל דור ודור מלה שנים, כי עתה כבר נאלץ מספר חמשים דורות נזמי יאשיהו! ובאמת כבר היה מחלוקת בין הקדמונים נעמן הדור, כי יש אשר חשבו אותו כ"ה שנים, ויש חשבו שלשים שנה, אבל אין בס דעה אחת אשר הבטיחה לה הדור למטה שנים, ולכן קרוב הדבר מלה, כי המתנו לה כוון פה נמנח "כח" עג הדור, כי חס על כח החמשים העתידיים לעמוד בחח"י; וזוהי חשב לכל דור ודור כ"ה שנים כדעה ההתחמדות הקדמונים בחוכן שיגיעו לחמשה אלפים שנה מאחית דורות, והחלק הרביעי מהם עתיד לעמוד. — ולא מלאחי מה שמספק בה כי חס שלשה דרכים.

בה כי אם שלשה דרכים. האחת מהם שהיה היכולת על החיית המהים מן השקר, וכבר עמדתי על שאינה כן כאשר בארתי. והשנית שהיה היכולת על זה לא הבטיחם בו, ומצאתי שהבטיחו בו במקומות רבים מן המקרא, אעפ"י שיהיו לסבור בהם כברות רבות עד שיעתקו מענין החיית המהים אל ענינים אחרים, לא ראיתי העיון מחייב דמות הנראה מהם, בעבור שיהיו שהסבלו הסברא, והוא שאנחנו כל בני ישראל מאמינים, כי כל אשר בספרי הנביאים, הוא כאשר נראה ממשמעו והידוע ממלותיו, אלא מה שהנראה והידוע ממנו, מביא אל אחד באיבועה דברים, אם להכחיש מוחש כמו שנאמר על חיה, (בראשית ג' כ') כי היא היתה אם כל חיה, או להשיב מה שיש בשכל, כמו שאמר (דברים ל' כ"ד) כי יי' אלהיך איש אוכלה. או לסתור דבר אחר כחוב, כמו שנאמר (מלכי ג' י') ובחזוני נא, אחר שאמר (דברים ו' ט"ז) לא תנסו את יי' אלהיכם. או להכחיש מה שקבלוהו קדמונו, כמו שאמר (שם כ"ה ג') ארבעים יבנו לא יזכיק, ואמרו וברותינו שהם שלשים והשע מכה. והדרך בכל אלה שיבוקש להם שעד עובר בלשון, סמוך שמנהג הלשון לשמש במלות ההם בו, עד שיכנס לענין שהוא ולא יחלוק עליו, כי זה ימצא. בלי ספק, נמצאנו למאמר, אם כל חיה, מדבר מבני אדם, וממצאנו (דברים ל' כ"ד) לאמר, כי יי' אלהיך איש אוכלה על דרך הדמיון והקירוב אומר, כי ענינו נאש אוכלה שהיא שורפת מהרה, כמו שאמר (שם ל"ג כ"ג) כי איש קדחה באפי וגו'. וכמצאנו לאמרו (מלכי ג' י') ובחזוני נא בואת, אחר אמרו (דברים ו' ט"ז) לא תנסו את יי' הפרש, והוא שהבחינה על שני פנים, אחד מהם יכולת הבורא היכול על הדבר אם לא, וזה הוא האסור כאשר אמר (תהלי' ע"ח י"ט) וינסו אל בלבבם וגו' היכול אל לערך שלחן במדבר, והשני בחינת האדם ענינו אצל הבורא, היש לו אצלו מעלה יחידה אם לא, אחר שהוא מורה שהוא יוכל על המעשה ההוא, וזה מותר כאשר אמר בגדעון (שופטים ו' ל"ו) ויאמר גדעון אל האלהים אם ישך מישיב בידי את ישראל אנכה נא רק הפעם בגזו וגו' והוא כמו שאמרו בחזוני נא בואת. ומצאנו לאמרו ארבעים יבנו הוא שיה' למה למה שהעתיקו רבותינו ז"ל שהוא ל"ט והוא שנאמר שהשלים הל"ט ושטם אדבעים כמו שהשלים הל"ט שנה שהלכו במדבר ושטם ארבעים, כמו שאמר (במדבר י"ד ל"ד) במספר הימים אשר תהיה את הארץ ארבעים יום יום לשנה תשאו את עונותיכם ארבעים שנה. והשנה הראשונה כבר עברה בלא העניש החוא. ואלה התוצאות אנו נוהגים בהם וכל המעינים, כאשר יכריחונו דבר מאחה מאלה הארבעה אשר זכרנו, אבל כשאין צורך דוחק כל דבר כתוב ומקובל ונשמע מכל אחד מאלה הארבעה אשר זכרנו, לא יתכן לבקש התוצאות והעברות אשר בהם מעורר החיית

כן היא הנוסחה הנכונה, והכונה כי לא מלאחי בכל הטענות מה שיכול לעורר ספק בחזונו ז'ח, כי אם שלשה דרכים. הולם בדפים קונסטי, אשר אחריו נמשכו דפוסי מתשטרדם, ברנין ולייכליג, תנרו שלשה המנות, וזה כ"ח א"ס למטה אחת, וגם החליטו זה כ"ב בכל, והיו חללם שלשה המנות החנה למלך, והיה מלה אשר אין לה שחר במקום זה, ויגעו כל המפרשים המתחיקים למצוא כוונה המתמר ולא מלאכה. —

המתים, עד שנוציאם ממשוטטם. אך ראוי שנניחם כאשר הם, כי האמר אותם, הוא יכול דווקא יחד. והשלישי, שיהיו כעופים מסתעפים מהשרש הזה מפסידים אותו, כשיעלים אדם על לבו וכאשר אי אפשר לשרש בלתי הסעיפים ההם, ואי אפשר להם, יתחייב בהכרח בטול השרש המביא אליהם והמצויץ להם. וחקרתי ולא מצאתי סעיף אחר המאמרים האלה ואבאר איך הלוכם ויושר אפניהם בעזרת האל:

ואחר כן חקרתי במוצא השלישי, והוא הנחוב במקרא. והסתכלתי אולי יש בה מה שמונע תחיית המתים בעולם הזה, ומצאתי ספקות שאפשר שנתלים בה המדעתיים את זה, וראיתי לזכרם הנד ולבטלם. מהם ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב (תהלים ע"ח ל"ט). ואמר עוד (שס ק"ג ע"ו) אנוש כחציר ימיו וגו', (איוב י"ד כ') כציץ יצא וימל ועפר, כי רוח עברה בו ואיננו וגו'. (תהלים כ"ג ע"א). ואמר עוד (איוב ז' י') כלה ענן ויילך וגו', לא ישוב עוד לביתו וגו' ואמר עוד (שס ל"ד י"ב) ואיש שכב ולא יקום ומה שדומה לזה. והתבוננתי כל זה היטב ולא מצאתי אחר מהם שהחפץ בו שרכורא אמר שלא יקוה את המתים אבל כל זה ספור שאין אדם יכול לקום מן הקבר אחר דתו אליו, ושאינו יכול להנער מן העפר ולשוב אל ביתו. ומה שיהיה מהמאמרים האלה דברי בני אדם הוא, שמתחננים בו לפני בוראם ושואלים ממנו לרחם עליהם מפני שהם בענין הזה, ומה שיש דברי הבורא הוא ספור אחת מן החובות אשר בה ירחם עליהם ויחנם, והוא שהם בענין החלוש הזה מסעוץ היכולת. וכל אשר יוסיפו הספרים לזכור שהמת לא יוכל להחיות את עצמו ולא יקום ממשכבו, תוסיף יכולת הבורא אצלנו גדולה, כי הוא יכול לפקד את בני האדם ולהחיותם. ותהיה זאת הפליאה הגדולה, כמו שאמר על מעמד הר סיני (דברים ל' ל"ג), כי שאל נא לימים ראשונים אשר הול לפניך וגו' הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו. וכן שאר האותות והמופתים אשר הם נפלאים בעיני בני אדם איך היו. וכן האותות העתידיים נפלאים בעיניהם איך יהיו, כמו שאמר (ישעיה ע"א ח') מי שמע כזאת מי ראה כאלה, ומהם מה שאמר הכתוב, (קהלת ע' ל—ו') כי מי אשר יחבר אל כל החיים יש בטחון וגו' כי החיים יודעים שימותו וחסמים אינם יודעים מאומה וגו' גם אהבתם גם שנאהם גם קנאתם כבר אברה וגו'. ועינתי בפרוש הפסוקים האלה, והם כאשר אני מספר כי מי שיחבר אל החיים יש לו בטחון, ולכלב החי טוב מן האריה המת, והוא שהחיים יודעים שימותו, והמתים אינם יודעים מאומה, ולא נשאר להם שבר כי נשכת זכרם, עד שאהבתם ושנאהם וקנאתם כבר אבה להם, וחלק אין להם עוד לעולם בדבר שיעשה תחת הגלגל. ואמיתו שזאת הספקה חזקה, אפשר שנתלים בה עוד מחזיקי הדעת הזה, והסתכלתי כמה שיש לפני זה, ומצאתי החכם שהקדים, שהמאמרים האלה אינם דברי על עצמו, אבל הם ספור דברי הכסילים ומה שעולה בלבם, כאשר אמר לפניו מאמר מפורש (שס ג') זגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם ואחריו אל המתים. ופרשו שלבות בני האדם מלאים רע והרהורים, ואמר מי אשר יחבר, כי החיים יודעים שימותו גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אברה. וזה כמו שאמרה התורה (שמות כ' כ')

יאמר פרעה מי י' אשר אשמע בקולו. הוא דברי הבורא כסדר מה שאמר פרעה, כן אלה המאמרים דברי החכם כסדר דברי הכסילים. ואחר שקרא החכם המאמרים האלה רע והזללות, יהיה ענין מי שהתחזק במ ראוי שלא יקביל פני שכנת בוראו, כי כבר באר כי אנשי רע והזללות לא יתיצבו לנגח ולא יטרו אצלו, כמו שאמר (תהלים כ' ה') לא יגודך רע לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך. ויהיה ענינו ענין הנכרת כפרעה אשר אמר בו ויאמר פרעה מי י' ושאר הפסוק. המקום יצילנו מכל אולת. ואחר כן מצאתי הכתוב מפורש במה שיעדנו בנראנו, אמרו כי כאשר בני ישראל אומרים יבשו עצמותינו ואברה תקחננו (יחזקאל ל"ז י"א) אמר להם הנביא, כה אמר י' אני שתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל, ונתתי רוחי בכם וגו' וידעת' כי אני י' (סג יב—יד). ר"ל יערת' אתכם, והקימותי מה שיערתי אתכם והוא אמרו (סג י"ב) ויאמר אל' כן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אומרי' יבשו עצמותינו וגו' לכן הנבא ואמרת אליהם הנה אני פוהח את קברותיכם וגו'. וההיה הקדמתו הנה אומרים יבשו עצמותינו, על מה שיער שיעלה בלבנו ונחשוב בו ונאמר, אך יהיה העצמות אחר יבשם, וישיב הלחות אחר מרם ויחבר ביניהם ובין זגנפם אחר הפרדה. ויהיה אמרו והעליתי אתכם מקברותכם, מבאר שזה סוד לבני ישראל לברם. ויהיה אמרו והבאתי אתכם אל אדמת ישראל, לאמת אצלנו שזה הסוד בעולם הזה, שלא נחשוב שהוא בעולם הבא. ויהיה אמרו וידעתם כי אני י' בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי, אשר הוא כמו שני, שכל אחד מהם כשיחיה יחבר לן כי הוא אשר היה חי, והוא אשר מת, והוא בעצמו אשר חיה. ויהיה אמרו ונתתי רוחי בכם וחייתם וגו'. וידעתם כי אני י' דברתי ועשיתי גאם י', (לחברך אצלנו שמי השוער יהיה להם אריכות בעולם הזה. ומצאתי עוד ישעיהו אומר, יחיו מתוך נבלתי יקומו וגו' (ישעיה כ"ו י"ט) מסכים לזה ונאות לו, והוא שפרשו יחיו מתוך ויקומו גויתינו, כשתאמר הקיצו ורגנו שזכני עפר, כי טל אורות טלך, ואל הארץ תפיל המתים. ויחיו מתוך הוא חמת לאמר, הנני פוהח את קברותיכם, אך נבלתי יקומו הוא חמת למה שאמר שם והעליתי אתכם מקברותיכם. ומה שאמר הקיצו ורגנו שזכני עפר. חמה לאמרו וידעתם כי אני י' בפתחי את קברותכם. כי המקיץ מספר בהקיצו מה שראה בחלום וידע כי הוא הוא אשר היה ישן והוא אשר נעור. ואמר כי טל אורות טלך, חמה לאמר שם יבשו עצמותינו אברה תקחננו וגורנו לנו. וזה הרטבה להם וחדוש לחות, אבל אורות רופן בו אל הנפש, ושם אותה אוחת רבות ולא אמר אוד אחד, בעבוד הכחות הרבים אשר לה, והם ששה עשר כחות, כאשר בארתי במעשה בראשית. והוא דומה למה שאמר אברה תקחננו. ומצאתי עוד מאמר דניאל ורבים מישוני עפר יקיצו וגו' (דמאל י"ג ב'). וזה המאמר מהמלאך לדניאל הוא לעולם הזה בלי ספק, והוא שכל העתידות אשר הודיעו הם שבעה וארבעים פסוק. חסוק הראשון מהם במלכות פרס, והוא אמרו (סג י"ב ב') ועתה אמת אני לך הנה עוד שלשה מלכים. והכפיק לו פסוק אחר מפני שהיתה סוף מלכותם. ואחר כן שלשה עשר פסוק במלכות

יין, והוא מאמרו (סג ג—נח) ועמד מלך גבור עד ויעש הבא אליו כראונו. ואחר כך פשוט פסוק במלכות רומי. והם מאמרו (סג נח—ל) ויעש הבא אליו עד ועשה כראונו המלך. ואחר כך עשרה פסוקים במלכות הערב, והם מן ועשה כראונו המלך (סג ל"ו) עד ובעת ההיא יעמוד מיכאל (סג י"ב ז'). ואחר כך שלשה פסוקים בישועה, ובעת ההיא יעמוד מיכאל וגו', ורבים משיני אדמת עפר יקיצו וגו'. והמשכילים יהיהו (סג א—ג). וקצר עניניהם הניאל, מפני שכבר השלים באורם בספר ישעיה וירמיהו ויהזקאל. ואלה השבעה וארבעים פסוק נאמרו יחד מאורע אחר מאורע על הסדר. וכמו שמלכי פרס ויוון והרומי' והעירב בעולם הזה לא בבא, גם כן ורבים משיני אדמת עפר יקיצו, בעולם הזה לא בבא. ואמרו ורכים, רוצה בו רבים מרכים מהם. הוא כן בעבור שאמר משיני אדמת עפר, וזה כולל כל בני אדם, על כן יחד באמרו ורכים, ליחד בו בני ישראל בלבד. ומסכים לאמרו מקברוהיכם עמי, ואמרו יחיו מתים. ואמרו עפר, עד שירמה ליבשו עצמותינו, ויהיה כנגד כי טל אורות טלך. ואמרו יקיצו לדמות להקיצו ורגנו, ולהרמות אל וידעתם כי אני יי' בפתחי את קברוהיכם. אבל אמרו אלה לחיי עולם ואלה לחיפות, אינו רוצה החלק המתוים עד שיהיה מהם עם בנן ערן וקס בגיהנם. אבל רצה החלק העם אשר בקברות, ורבים ההם אשר יקיצו, הם לחיי עולם, והאחרים אשר לא יקיצו. הם לדראון עולם. וכאשר מצאתי הפסוקים האלה והחמים להם, חשבתים היטב אחר כן ואמרתי, אולי יתכן לסבור בפסוקים האלה סברות אחרות, עד שישבו מענין החיית המתים אל ענין החיות המלכים והעמדות המלכות, וצריך להנהיגם המנהג הזה, והוא שהרמת השפל מענין השפלות אל ענין הגדולה והרוממות, ידומה להרמה מן העפר. כמו שאמר (תהלים קי"ג ז') מקימי סעפר דל. ואמר יען אשר הרימותיך מן העפר (ת"א י"ד ז'). ודמה מי שהוא בצוק ובצרה למתים, כמו שאמר (תהלים ס"ח ו') במתים חפשי כמו תללים שוכני קבר וגומר, ואמר עוד נשכחתי כמת מלב וגו' (סג ל"א י"ג). וידמו תשועתו מהענין ההוא לתחייה, כמו שאמר אשר הראיתני צרות רבות ורעות תשוב תחיינו וגו' (סג ע"א כ'). ואמר עוד הלא אתה תשוב תחיינו וגו' (סג פ"ה ז'). והתבוננתי עם העיון והחיוב, כי אם יתחייב או יכשר שנסבור פרשמה האלה אשר יש בהה החיית המתים על הדרגים האלה, עד שנתקו מפשוטים מבלי דוחק שיוביא אל זה, יתחייב ויכשר על הדרך הזה. לסבור במצות השמיעות, וההגדרה הקדמוניות, והאזנות הנזכרות, סברות אחרות, עד שלא ישאר מהם דבר כפשוטו, אך ינתקו אל ענינים אחרים. ואדמה מהם קצת מן המצות השמיעיות. ולא יאכל חמץ. (שמות י"ג ב') אפשר שישכרו בו ולא יהיה ביניכם זנות, מפני שדמה אותו בלחם אשר הוא חמץ, שאי אפשר שלא לדבוקו, כאמרם (הושע ז' ד') כלם מנאפים כמו תנור וגו' מלוש בצק עד חמצתו. ואמרו לא תבערו אש וגו' (שמות ל"ה ג') אפשר שישכרו בו אל תצאו למלחמה מפני שכבר דמה אותה לאש, באמרו (במדבר כ"א כ"ח) כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן. ואמרו (דברים כ"ג ו') לא תקח האם על הבנים. יתכן לסבור בו, כשהבבשו את אויביכם, לא תהרגו הזקנים עם הבחורים. כמו שאמר (הושע י' י"ד)

כשוד שלמן בית ארבעל ביום מלחמה אם אל בניו רוטשה, עד שלא תשאר מצה שמעית. ומהתנודת הקרמוניות דברי הכריאה, אמרו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. יתכן תקון ענין אומה מן האומות, כאשר אמר בהפסד ענין אומהינו, ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ולא השמים ואין אדם (ירמ' ל' כ"ג), ואמר בהשבת תקונה, כי הגני בורא שמים חדשים וארץ חדשה (ישעיה ס"ב י"ז). וכן יסברו בתרשע הארץ היא עשב, שלום הגופות, כמו שאמר (סס ס"ו י"ד) ועצמותיכם כדשא תפרחנה. וכן בפרי עושה פרי, המלך הגדול, כמו שאמר (יחזקאל י"ז כ"ג) בדר מחם ישראל אשתלגו יונשא ענף ועשה פרי וגו'. וכן יהי מאורות, תורה ונביאים וחכמה, כמו שאמר (משנ' ו' כ"ג) כי נר מצוה ותורה אור, נר לרגלי דבריד ואור לנתיבותי (הכניס ק"ט ק"ה), עד שלא תשאר בריאה שמעשה בראשית, שלא תצא מפשוטו של ענין אשר הוא הבריאה והיצירה. ובספור האותות והמפתים, יסברו גם כן, ויבאו בני ישראל בתוך הים כיבשה, והמים להם חומה מימינם ומשמאלם (שמות י"ד כ"ב) שבאו בהוך חיל פרעה. והם עומדים מימין ומשמאל יבשים. כי החיל יחמה למים, כמו שאמר בסנהריב (ישעיה מ' ז') ולכן הנה יי מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור. אף בפרעה עצמו אמר, כטרם יכה פרעה את עזה, כה אמר יי הנה מים עולים מצפון והיו לנחל שומף (ירמיה מ"ז ח' ב'). ויסברו בידום השמש וירח עמר (יחזקאל י' י"ג), בהראות המלכות ורוממותה, כאשר רמה הכרתה וחלשתה בבא השמש, כאמרו (מיקה ג' ו') ובאה השמש על הנבוא' וקדר עליהם היום, ואמר עוד (ירמיה ט"ז ט'), באה שמשוה בעוד זומם, ואמר בתקין זה יהיה אור הלבנה כאור החמה וגו' (ישעיה ל' כ"ו), עד שלא ישרא מופת ולא אור שלא יצא מפשוטו ויבטלו. ותרע מי שמחייב או מכשיר לסבור בספור החיית המתים שהם משלים, מפני שיתכן שיסברו כס ררך אחרת, שמהחייב לחייב ולהכשיר לדבור בספור מעשה בראשית ובכל האותות והמופתים וכל המצות השמיעויה עד שישמם כלם משלים, כי אפשר שיסברו כס כברות, ואם יקבל זה על עצמו. יצא מכלל תורת ישראל, ואם ימאן לעשות כן, יבטל מה שהקשה עלינו בכמותו בתחיית המתים:

ואחר כן התבוננתי בתורה בשירה אשר ישמח לעד לו על בני ישראל, כאשר אמר (דברים ל"א י"ט) למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל. ומצאתי בה זכרון החייה המתים בעת הישועה, והוא סביאה על סדר. ספר תחלה חסרו על עצמו, כאמרו (סס ל"ב ו') הלא הוא אבין קנך הוא עשך ויכוננך, עד ודם ענב תשנה חמר (סס י"ד). ואחר כן ספר בעטם וכחשם, וישמן ישורון ויבעט (סס ט"ו), עד מבעט בני ובנותיה (סס י"ט). ואחר כן ספר קצפו עליהם וענשו להם, כאמרו (סס ל') ויאמר אסתירה פני מהם וגו' אשביתה מאנוש זכרם (סס כ"ו) ואחר כן ספר המלתו עליהם. בגבור האויב עליהם והתרתות, באמרו (סס י"ז) לולא כעס אויב אמר, ומה שעתיד לאויב מן הנקמה והשלום, כאמרו (סס ל"ד) הלא הוא כמוס עמדי, ומרחמיו על עמו בעת רוב חולשתו ומיעוט יכולתו, באמרו (סס ל"ו) כי ידון יי עמו, עד יהו עליכם החרה (סס ל"ח). ואחר כן יעד בהנלותו להצילו ולגאול אותו, באמרו (סס ל"ט) ראו עתה כי

אני אני הוא. והשיב בזה על ארבעת מיני המכחישים. הראשונים מהם מי שאמר כי אין בורא. השיב עליהם באמרו, ראו עתה כי אני אני הוא. ומהם מי שאמר שהוא בורא אך שתף עמו. השיב עליו ואין אלהים עמדי. והשלישי מי שהכחיש תחיית המתים. השיב עליהם באמרו, אני אמת ואמתה. ובקבוצ שירץ שיהיה מי שיאמר, כי רצה באמרו אני אמת ואמתה שהוא סמית דור וסמית דור אחר אחרת, חבר אליו סחצתי ואני ארסא, לברר אצלנו כי כאשר הגרסא הוא אשר סחץ כן המחיה הוא אשר המית. והרביעי מי שהכחיש החשבון והיוגש. השיב עליו באמת, ואין מידו מציל. ואחר כן סדר שאר עניני הישועה, באמרו אם שנותי ברק חרבי (סס מ"א), אשכיר חצי סרס (סס מ"ב), הרנינו גוים עמו (סס מ"ג). וכל זה בקולם הזה, כאשר פרשתי ובארהי:

ואחר כן לא נמנעתי מחקור במוצא הד', אשר הוא העקת הנביאים וקבלת התכמים. אמרתי אולי אמצא בו תשובה על תחיית המתים, כי דבריהם ז"ל מלאים מזכרה וספורה, וראיתי לזכור מהם דברים מעטים, תהיה בזכות לזה בעבור מה שרבו, ומשאלות המלכים להם על הענין הזה, והשיב כל אחד מהם כפי דעתו, ומה ששאלו אותם עמי ארץ שבקמנו, והשיבו אותם על דרכים רבים. אבל אומר, מפני שאמר חתוב (מלאכי ג' כ"ג) חגה אנכי שולה לכם אה אליה הנביא, ואמר עוד (מלכה סי' ר') והקמנו עליו שבעה רועים ושמנה נסיכי אדם, שאלו על אלה הו' רועים מי הם? ואמרו קבלנו, חד באמצע, שת ומתושלח מימינו, אברהם ויצחק ויעקב ומשה משמאלו. ושאלו אותם עוד על ח' נסיכים מי הם? ואמרו קבלנו, ישי שאיל ושמאל עמוס צפניה חזקיה אליהו ומשיח, והנה אמרו בפ' שהמתים יעמדו בעת הישועה. ואמרו עוד קבלנו, כי מי שימות בז' שני גוג לא יעמוד בתחיית המתים, כי הלא נוהגת אצלם מנהג הקריאה הקודמת לחתונה, שמי שאוכל בה אכל בחתונה, ומי שאינו אוכל בה אינו אוכל בחתונה, וכן אמרו אמר רבי יונה המה בז' שני גוג לא יזכה לימות המשיח, וסימניך העביד פרטגמיא אכיל משחיתא. ואמר עוד מי שכפר בתחיית המתים לא יחיה לימות המשיח, אעפ"י ששאר מעשיו טובים, הפני שהוא מדה כנגד מדה, מי שכופר ברבר מונעין אותו ממנו, כמו שהיה מענין השליש של יהורם בן אחאב, מפני שהכחיש דבר אלישע ובה שבשרם בו מהשובע אחר הרעב הודיעו שלא ינהג ממנו, אבל יראה אותו בעיני ומשם לא יאכל, כמו שאמרו הוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיית המתים, שכל מוחתו של הקב"ה מדה כנגד מדה, שנאמר (מלכים ב' ז' ב') ויען השליש אשר למלך נשען על יד את איש האלהים וגו' ויאמר הנך רואה בעיניך וגו'. ואמרו עוד כי המתים יעמדו בהכריזיהם, ואמרו עתידים הצדיקים לעמוד בלבושים, ואין השבת כגדיהם יותר קשה אצל השכל מהשבת גופניהם ורוחיהם. וכאשר פשט באומה הפליגו בהכריזיהם, עד שרביא זה הדבר ליד רעה גדולה, שכל מי שלא היתה ירו משגת הניח מתו וברח, עד שתקן רבן גמליאל וצוה שילבישוהו שני בגדי פשתן מגוחץ, ונהג כל העם אחריו:

ואחר שרקדתי אלו הרקוקים, התעסקתי לחקור על סעיפי האמונה הזאת ופארוהיה, וראיתי לכתוב מסה שנודמן לי מהם י' שאלות, ואשיב

עליה מהכתוב והשכל והקבל'. השאלה הראשונה, אם ישאל שואל מי וסי יחיו מן האומה בעת הישועה? אשיב ואומר כל צדיק ובעל השובה. כי מי שימות מבלי תשובה הוא מהענושים, וכן ראוי בשכל. כי כבר הבטיח הבורא את השב שיקבלהו, בכתובים רבים. וכבר התחייבו כל אלה המועדים לכל שב מדברי רז"ל, אחר שמנו מיני החטא ושמום ד' מעלו, עבר אדם על מצות עשה, ואח"כ עבר על מצות לא תעשה, ואח"כ כריתוה ומיתות ב"ד, ואח"כ מי שנתחלל בו שם שמים. זאמרו אח"כ או יכול שכפרה לו מיתתו, ת"ל הנה אני פוהח את קברותיכם. והנה נתחייבה תחיית המתים לכל שב, ואני אומר כי מעט הם מבני עמנו שמתים מבלי תשובה. והב' הימותו אחר כן? ואשיב כי לא ימותו, אבל מעהיקים אותם מימות המשיח אל נעימות העולם הבא. ובה ארז"ל מתים שהקב"ה עתיד להחיותם, שוב אינן חוזרים לעפרן. והג' התביל אותם הארץ? ואומר⁵ שמעת שיצאה אומהינו לבני העולם אלפים ומאתים שנה ועוד, יהיו כמו⁶ שנים ושלושים דור, ⁷ כל דור ק"ג רבבה אנשים ונשים על דרך הקירוב. ואם נאמר אם כלם שוים וכלם יחיו, אין מצלאים מן הארץ כי אם חלק ממאה וחמשים חלק, על שנשים לכל אחד יותר מו' אמה למקומו ולזריעתו ולדרכיו ולבהמותיו. חולה זה כי כל אנשי הדורות יהיו מאה ועשרים רבבה בשנים ושלושים על הקירוב, יהיה הכל שלשה אלפי רבבה ושמונה מאות וארבעים רבבה, וכאשר נגזר להם מן הארץ מאתים פרסה על מאתים, אשר הם חלק ממאה וחמשים מן הארץ, ונגזרר אותם אמות, בכל פרסה שלשה מילים, וכל פול ד' אלפים אמה, וכל אמה אשר היא אמתים וחצי ושליש, יהיה לכל אדם רחב במקומו רפ"ח אמות, ואי זה דבר יש בזה שיתבלבלו בו ההכמים? — והד' אם יכירום אנשי ביתם וקרוביהם מן החיים? ואומר כי הנביאים והדויעים והנסיכים כשמתחייב שיכירום בני האדם, יתחייב לעמת זה שיכיר קצתם את קצתם ושיחבר כל אדם אל שבטו, כאשר הוא מבואר בסדר השבטים בספר יחזקאל וחלתו. והה' מי שימות מהם והוא סומא או מבוטל מאברי או בשאר הפגעים והמומין מה יהיה מענינו? ואומר, שיתיה תחלה במוס ההוא עד שיכירוהו בני אדם שרוא הוא, ואחר כן ירפאהו הבורא ותהיה אות גמורה, כמ"ש רז"ל עומדן במומן ואחר כן מתרפאין, ועל כן הקרים אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא. וכבר אמרו אז הפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה אז ירלג כאיל פסח והרון לשון אלם (ישעיה ל"ה ה' י'). והששית אם יאכלון וישחון וישאו נשים? ואומר כן,

⁵ שמעת שילדה לומהיו נבני העונם אלפים ומאתים שנה ועוד. ר"ל מעת אשר ילאו בני ישראל מתגרים, ה"ה שנה ב' אלפים המ"ח לנירה, עד השנה אשר נה נכתב הספר הזה, ה"ה שנה ב' אלפים תרל"ג (לא תרל"ג כאשר נכתבה הספחא דפוסים למעלה סוף מאמר א'), הם כחון שני אלפים ומאתים, ועוד מ"ה שנה; וסחם הגמון המספר הקטן של מ"ה שנה נמלה "ועוד". ⁶ יהיו כמו שנים ושלושים דור. ימי הדור האחד נחשבים פה כשנים שנה, כי כאשר תפול מספר שנים נמספר ל"ג חמלא שני אלפים מתחיים וארבעים, כמספר השנים אשר מילאה מלרים עד זמן כהונת הספר הזה פחות חמש שנים נלד. — ⁷ כל דור ק"ג רבבה אגשים ונשים וכו'. ללמדת כפלים כיוולתי מלרים, אשר היו שנים רנול זכרים.

כמו שבן הצרפית אשר תחיה הבורא על ידי אליהו, וכן השונמית על ידי אלישע, אכלו ושתו, ויהבן שנשאו נשים. והשביעית איך יתקן אל העול? הבא, אשר אין בו אכילה ולא בעילה וכבר נהגו בה בעולם הזה יחיו? ואומר, כמו שנגזר משה רבינו עליו השלום האכילה והשתיה והבעילה ועמד בלעדיהם ארבעים יום בדר כיני שלשה פעמים ויהי, כמו שכתוב בתורה. והשמינית כיון שהמחויים בימי הישועה הם מונחים לבחירתם בעבודה, שמה יבחרו במרי ולא יחיו בעולם הגמול? אשיב בזה, שמשיבים כל עמנו חמון המאמינים בענין הצדקים בעולם הבא, כיון שהם בוחרים בעבודה ולא במרי שמה יבחרו במרי? ואומר, כי היוודע מה שהיה קודם שיהיה, לא הבטיח הצדקים שבעולם הבא בגמול הסתמיר אלא לדעהו, שהם בוחרים בעבודה ולא במרי, כן אומר אחר שקרא יודע מה שיהיה, לא הבטיח תחיית המתים לצדיקי ישראל, עד שירע כי בימות המשיח יבחרו בעבודה לא במרי. וההשעיות, אם יש להם על העבודה ההיא אשר בימות המשיח גמול? ואומר כן, כאשר יש לצדקים בעולם הזה גמול עבודתם, כן יהיה לאנשי ימות המשיח גמול על עבודתם, שלא יהבן שתהיה עבודה שאין עמה גמול. וכאשר יש שם לצדקים תוספת על מה שראוי לזכותם הקודמים, כן מה שיעשן בימות המשיח תוספת על מה שראוי לזכותם הקודמות. והטאלה העשירית על העם אשר בהם הישועה בחייהם, מה יהיה מענינם? וכן הילודים בזמן הישועה? ואשיב, בעבור שהכתוב לא דבר כזה ולא רבותינו לא קבלו בזה קבלה, נחלקו בזה על שלשה דרכים. יש מי שאומר שאין מתים כלל, ונתלה באמרו (ישעיה כ"ה ח') בלע המות הנצח. ויש מי שאומר ימותו ויחיו בדי להשתחח עם המחויים להם. ויש מי שאומר יחיו שנים רבות וימותו, ולא יחיו עד העולם הבא. ולבי (הללניס ייטירן) נוטה אל זה המאמר השלישי, מפני שלא מצאתי תחיית המתים הובטחה בימי הישועה, אלא למי שהיה בגלות. ולא ראיתי להוסיף על זה דבר מלבי, כל שכן שהעלה בתחיית המתים אשר מתו בגלות, היא שלא המנע מהם זאת הישועה הגדולה, אבל מי שראה אותה מן החיים וחישרים, כבר הגיע לחפצו. אך ימיהם יהיו ארוכים, כגון ארבע מאות שנה וחמש מאות שנה, עד שיהיה המת בן מאתים בחד ההוא, כמו שמת בדור הזה בן עשרים, כמו שאמר (ישעיה ס"ה ל') כי הנער בן מאה שנה ימות והחופטא בן מאה שנה יקולל. ומי שחטא על בני אדם והוא בן מאה שנה יקולל, ויהי הימים בימי הבנינים והנעמים הגדולים, כמו שאמר (שם ל"ב) לא יבנו ואחר ישב לא ימטעו ואחר יאכל כי כימי העץ ימי עמי ינו'. וכאשר יעמדת על הדברים האלה, רציתם בלבי לאמונה, וכתבתים על ספר להיות לבני ישראל לבטוח, והוא שראיתי שהאומה התישב בהם בעבור שבעה דברים. מפני שתחיית המתים אות גדולה מאותות הבורא הנגלות, ובטחון בהיותה תוספת בהאמין ביכולתו, וכי כל הנביאים מתקבצים בה, והנה אנחנו היים מתאיים לראות אחד מהם, כל שכן כלם, וכל המלכים הצדקים והתכמים הגדולים מתקבצים בה, עוד אשר אנחנו נכספים לראות אחד בהם, ושקרובי כל אחד מהם אשר התאבל עליהם ודאג להם, יחברם

⁸ שהענה בתח"ס וכי'. כלומר שסבת תח"ס בלוחס אשר מתו נגנזה היא רק שלא חתנו מהם זלח הישועה הגדולה, אבל וכי'.

ויראה הבן אביו, והאח אחיו, והאורח אורחו, והחכם תלמידו, ושאר
 הקרובים. והרבה לדברי הנפש אשר הנפשות תלויות בהם, יגלו לנו
 בשיתוי. ויספרו לנו מה שעבר ומה שהיה, מאיכות ענין מותם ושכרם
 וקומם. ושכל דורות בני ישראל אשר הם הרבבות אשר הקדמתי זכרם
 יבאו יחד ויהיה לקבוצם הדוד וההדר הגדול. ושהוא סבה מחיבת להאמין
 בעולם הבא יותר, שנאמר כמו שיתקיים זה המועד, יתקיימו כל מועדי
 העולם הבא, ונקמה אותם על דרך "הבחינה", כמו שאמר (ס"כ ט')
 ביום ההוא הנה אלהינו זה קיינו לו וישיענו. ומה נכבד מועד, יתקבצו
 בו כל אלה הטובות הגדולות. ואלה הטובות חייבו אותי לקיים אמתתו,
 ולהועיל לאומה ולהישירה בו. ובקשתי שאזכה להיות מן הרואים בחיות
 או בהחיות גמול על הישירי, ויתברך האל הנאמן כמועדיו וישתבח:

המאמר השמיני

בגאלה האחרונה:

אמר יהודה בן שאול, אמר המחבר. הודיענו אלהינו על פי נביאי שיגאלנו קהל בני ישראל מן העוני אשר אנחנו בו, ויקבץ נפוצותינו ממזרח וממערב מצפון וים, ויביאנו אל עיר קדשנו וישכנינו, ונהיה סגולתו ונחלתו, כאמרו (זכריה ח' ז' ח') הגני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש והבאתי אותם ושכנו בתוך ירושלים. והרחיבו נביאי בענין הזה, עד שכתבו בו ספרים רבים, ולא הגיעתנו הידיעה הזאת מהנביאים האחרונים בלבד, אבל מהנביא הראשון מרע"ה עמדנו על המועד הזה, שאמר בתורה (דברים ל' ג'), ושב יי' אליהך את שבותך ורחמך, ושאר מה שכתוב בפרשה עד סופה. והעמידו האותות והמופתים על זה וקבלתו. והסתכלתי בענין הזה בדרך העיון, ולא היה בו דבר שצריך לדקדק ולחלק, כי אם ענין אחד אזכור אותו באמצע המאמר הזה. אבל שרש הגאולה הוא חייב מפנים רבים, מהם קיום אותות משה אשר החל ובשר בהם, והאותות אשר יתקיימו לישועה, וזולתו מהנביאים אשר בשרו בהם, ושהשולח אותם משלימם בלי ספק, כמו שאמר (ישעיה כ"ד כ') מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישרים. ומהם שהוא צדיק לא יעול, וכבר הביא על האומה הגולה הגזולה הזאת אצלנו הארוכה, ובלי ספק כי קצתה לעגש, וקצתה לנסיון, ולכל אחד משני הענינים מדה בתכלית, ולא יהכך שיהיה באין תכלית, וכאשר תכלה, יהחייב שירפו מאלה, ושישלם גמול אלה, כמו שאמר (שם מ' נ') כי נרצה עונה כי לקחה מיד יי' כפלים בכל חטאתיה. ומהם שהו' נאמן בכל מועדיו, יקים דברו ועמיד מצותו, כמו שאמר (שם ח') יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם. ומהם שנקיים המועדים האלה למועד הראשון שיעדנו בהיותנו במצרים, שיעדנו שידיו את לחצינו ומעבידיו ושיתן לנו רכוש גדול בלבד, הוא אמר (בראשית ט"ו י"ד) וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וכבר ראו עינינו מה שעשה לנו מקריעת ים סוף והמן והשלו, ומעמד הר סיני ועמידת השמש והחמה לוח. כל שכן שיעדנו בדברים הגדולים העצומים מהטובה וההצלחה והגדולה והנצח והכבוד, אשר שמם כפל מה שהגיענו מן העוני והשפלות, כאמרו (ישעיה ס"א ז') מחת בשתכם משנה וכלמה ירונו חלקם לכן בארצם משנה יירשו. ודמה מה שעבר עלינו לרגע קטן, ומה שיגמלנו עליו רחמי הגדולים, כמ"ש (שם ל"ד ז') ברנע קטון עזבתך וברחמים גדולים אקבצך. ועל הנסיון והבחינה במה שעבר, הוא עתיד לעשות לנו כפלים על מה שיעדנו, מה

שלא יוכל לספרו מהרה, כמו שאמר (דברים ל' ה') וחטיבך והרבך מאבותיך. ובענין זה שונה לנו זכר יציאת מצרים במקומה רבים מהתורה, ומזכירנו מה שראינוהו. ואם נשאר דבר ממה שעשה לנו בגלות מצרים שלא הזכירה בפי' בגאולה הזאת, הוא נכנס תחת מאמרו (מיכה ז' ט"ו) כימי צאתך מארץ מצרים ארצנו נפלאות. ועל כן אנתנו כובלים ומיחילים מה שיעדנו, לא נקוץ ולא נקצוף, אך נוסף חזק ואומץ, כמו שאמר (תהלים ל"א כ"ה) חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחילים ליה'. ומי שרואה אהנו בענין הזה הוא המה עלינו, או חושב אותנו לכפילים, מפני שלא נסה כאשר נסינו ולא האמין כאשר האמננו, והוא כמי שלא ראה זרעית החטה, וכשחוא רואה מי שמשליך אותה בבקעת הארסה לצמות, ויחזקנו לכסיל, ואינו סכיר כי הוא הכסיל, אלא בעת הקציר כשחשוב המדה עשרים או שלשים, וכן דמה הכתוב ואמר (שם קל"ו ה') תזרעוים בדמעה ברנה יקצורו. וכמו מי שלא ראה מעולם גדול בנים, והוא לועג למי שהוא רואה שמגדל בן וסובל כל טרחיו, ואומר אי זה דבר יקרה מזה? וכאשר יגדל וילמד החכמות ויהיו מלך וינהיג החילים, ידע האדם ההוא, כי לנפשו לעג. ובדמות הענין אשר נקוה לבן זכר, הוא מה שאמר (ישעיה ס"ז ז') בטרם יבא חבל לה והמליטה זכר. ואחר כן אומר, ומי ששעור השמים אצלו כשיעור זרה ואל דרך הקירוב, אך יקשה לשלח הנבואה אלינו מהם? ומי שמדת המים אצלו כפרישת כף איד יקשה עליו לקבץ פזרנו מתוכם? ומי שעפר הארץ אצלו כדבר מרוד, איד לא יהיה נקל אצלו לקבץ נדחנו מאפסיה? ומי שההרים אצלו כדבר השקול, איד לא יהיה קרוב אצלו לבנות הר קדשנו? ועל כן קדם בתחלה הנחמות מי מדד בשעלו מים וגו' (שם מ' י"ג). ומי שכל הגוים אצלו נטפי מים מהרלי, אבאב המאזנים, איד לא ישפילם לפנינו? כמו שאמר (שם ט"ו) הן גוים כמו מרלי וכשחק מאזנים נחשבו. ומי שניעורתם מן הארץ אצלו כאשר נקבץ כנפות האמתחת ונגער אותה, כמו שאמר (איוב ל"ח א"ג) לאחז בכנפו הארץ וינערו רשעים ממנה. ואלו הייתי אומר מי שברא דבר לא מדבר היה מספיק לי בזה, אך הצעתי אלה העניני' מפני שהציעם הוא יי', ולא יהבן שנעלה על לבנו שאינו יודע מה שאנחנו בו, ולא שאינו נפרע לנו, ולא שאינו מרחם. וכמו שהזכירנו ואמר, (ישעיה סג כ"ז) למה האמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה רובי מי' וגו'. ולא שאינו יכול להושיענו ולשמוע תפלתנו, כמו שאמר (שם כ"ט א') הן לא קצרה יד יי' מהושיע וגו'. ולא שמתנו ועזבנו, אך כמו שאמר (דברים ל' א') כי אל רחום יי', אלהיך לא ירפך ולא יעזבך.

אבל (ירחמן האל) הדבר אשר נאמין, שהוא שם לשעבדנו ב' זמנים, אחד מהם זמן ההשוכה, והב' זמן הקץ. ואי זה בהם שיקדים תחייב בו הגאולה, ואם השלם השוכתנו אין מביטין אל הקץ, אבל יהיה כמו שאמר הכתוב בתורה (שם ל' א—ג) והיה כי יבאו אליך כל הדברים האלה הברכה והקללה ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקולו ושב יי' אלהיך וגו', ושאר הי' פסוקים. ואם תקצר השוכתנו, נעמוד עד השלמת הקץ, והיה קצתנו עטשי' וקצתנו מנוסי', כאשר הוא יחזק בכל רעה שתבא בכלל בכל חלקי הזמן, ברעב והחרב והזכר, שיהיו קצת רעה אדם ענושים בהם, וקצתם מנוסים, עד שהמבול לא נמלט שלא

היה בו עוללים וטף מצוחצח וגו' וכו', וזכו שאין אצלי ספק שאהותינו
במצרים היו בהם צדיקים רבים ועמדו בגמיון עד שנשלם הקץ ההוא. על
כן אל יאמר לנו אומר אלו היו בכם צדיקים היהוה טאה לכם הגאולה,
כי הנה משה ואהרן וצדקו עמדו בשעבוד יותר משנים שנה עד שנשלם
הקץ, וכמוהם מהצדיקים. וצריך שאזכור מדה הקץ ואומר, שאלהינו יהברך
הראה לנו כיאנו דניאל שלשה מלאכים, האחד מהם עמד ומעל למי חדקל
(דניאל י' ז'), והשנים האחרים עומדים על שתי השפתות, ושואלים את
העומד למעלה מהמים, מהו ההיה הגאולה? והוא אומר (סס י"ג י"ד)
ראיתי אני דניאל הנה שנים אחרים עומדים, אחד הנה לשפת היאור
ואחד הנה לשפת היאור. והחל המלאך ההואר ממעל למימי היאור, ונשבע
על קץ שקבעו, אעפ"י שלא שאל מהנו לרשבע, ואמ' דניאל (סס
ז'), ואשמע את האיש לכוש הכדים אשר ממעל למימי היאור, וירם ימינו
ושמאלו אל השמים וישבע בתי העולם כי למועד מועדים תצוי. ושני
המלאכים שמעו ממנו מועד מועדי', והספיק להם בזה וכאלו ידעו
פירושן, אבל דניאל לא ידע מה פירש מועד מועדים תצוי, ושאל הוא
את המלאך העומד ממעל למימי היאור על זה, כמו שאמר (סס ח') ואני
שמעתי ולא אבין ואומרה אדני מה אחריה אלה? והחל המלאך עוד
והקדים לו העלה אשר בנקבורה סתם הרבר קודם שיפרש לו המענה,
ואמר לו סתמתי הדבר כדי שלא יעמדו עליו הפהאים והכמילים ויקודו,
כי אינם מתאווים ויראים מה שההכמים מתאווים ויראים, והוא גמול העולם
הבאה, חיים המתמידים, אבל הם מתאווים מהרה מלכות העולם ובכבודו.
אבל החכמים יעמדו עליו, כמו שאמר (סס ט' י') לך דניאל כי סתומים
זהתומי הרברים ונ'. יתבררו ויתלבנו ויצדפו רבים ונ'. ואחר כן פירש
אותו לו שהם אלה ושלא מאות ושלישי' תמש שנה. כאמר (סס י"ב)
אשרי המחכה ויגיע לימים אלה שלישי' תא' תלשיש ותמשה. ומלה ימים,
תקופת שנה, כמו שאחרה התורה (ויקרא כ"ה ל"ט) ימים תהיה גאולהו,
וסמן לו, ואח לא יגאל עד מלאות לו שנה חמישה. ומצאנו כל קץ ששם
אותו ' למלחמה מן הממלכות, הם שנים לא ימים. ויש שזכרם השנים,
היה סקץ שבועים שנה ופקוד י' את צור (זמניה כ"ג י"ז). ואמר עוד,
מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים (יתחמל כ"ט י"ג). ויש שזכרם
בלשון ימים הם שנים כמו שאמר ליהזקאל ואני נהתי לך את קונם
למספר ימים שלש מאות והשעיים יום (סס ד' ה'). וקבץ לשון שנים ולשון
יום, הראה בזה כי ימים הם שנים, וכן המקרה הזה. ודניאל הבין איך
היה פירוש מועד מועדיה תצוי אלה ושלא מאות ושלישית תמש שנה,
ולא התוסף לשאל. ואנחנו (ויסירך הול) צריכים להשתדל וליחקור על
פירוש מועד מועדים תצוי עד שיהיו כתי אלה ושלא מאות ושלישית תמש
שנה. כי אמרו למועד איננו כי אם לשמש הדברים, כאמר (זמנה כ"ג
ט"ו) למועד חדש האביב. העקף מועדים תצוי. וחקרתי ומצאתי זה בספרים
שנאמץ, שהוא רעה במאמר מועדים. שני מלכות ישראל, ויהיה הסקץ
כשני מלכותם חצויה בלי ספק. והוא שכל שתי המלכות שומנה מאות
והשעיים שנה, ה"פ קודם בנין הבית. וה"י בבית, חצוים תמ"ה, יהיה

לגמל עב מן הממלכות. כן הוא בלפוס קונאטי' ואחריו בכל הלפוסים, אבל
כפי מה שזכרנו מענין המאמר ז"ל: לממלכה מן הממלכות.

דבר אלף ושלש מאות ושלשים הומש בלי הוספת זבלי חסרון. ויהיה אמור (למחל י"ב י"ב) ומעת הוסר התמיד ולהת שקוף שומם ימים אלף מאות ותשעים, מעת מאורע שאירע² בבית שני בתחלת בנינו, תהיה אחי העת אשר יאמר בו המאמר הזה לרניאל, ³ חמש וארבעים שנה. ויהיה אמור (סס ח' י"ד) עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש, צריך שקפה מטגנו הרצני, שהציע הימים ושמש לילה יום, ויהיה החצי אלף וק"ן. ויהיה זה מאורע העת אשר נאמר בו לרניאל המאמר הזה קפ"ה, יגיע טוף הג' זמנים ⁴ אל שנה א' בעצמה. ואחר כן אמר, ובעבור הרמות הספק בשלשה הזמנים בקץ הזה המושם לשעבודנו זה, שם אלהינו בשני קצי השני השעבודים הראשונים הרמות הספק גם כן, שלא נחשו' שהספק אירע בקר הזה לבד, מפני שאינו אמת. וכאשר נראה שני והקדים הקודמים אשר כבר ידענו אמתם, נמצא בהם כמו זה, יסור הספק מלבותינו. ואבאר זה ואומר, שהספק בשעבוד מצרים הוא, שפעם הוא ארבע מאות שנה גרות ח"ע אברהם ועבודתם ועונים, כמו שאמר (בראשית ט"ו י"ב) כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדים וענו אותם ארבע מאות שנה, זה מעת שנולד יצחק. ופעם הוא ארבע מאות ושלשים שנה, יכנסו בהם שני גרות אברהם, כי יציאת אברהם מחרן אל ארץ כנען מפורשת, ויציאתו אל חרן איננה מפורשת, תהיה גרות אברהם ושלשים שנה, כמו שאמר, (שמות י"ב מ') וכדשב בני ישראל אשר ישבו במצרים ושלשים שנה וארבע מאות שנה. אבל איך נקרא אברהם בני

² ציח שני בתחלת בנינו, כיונה הגלון היינה כמו שחשב המעמיק ההשכמי עני העמדת הללס ציח ה' צימי נטעיוכוס עטיפההנעם, כי חט על השבתת בני הציח שני ³ סכנת ועוביה (ממיה ד'), אשר היחה כחמת כמאגה בנין הציח, מחת אשר העמדת הללס היחה ימים רנים חח"כ בשנה ג' אלפים הקל"ג ליצירה, ה"ה שנה 167 לפני חשבון הנולדים. — ⁴ חמש וארבעים שנה, ר"ל כי מעה אשר נאמרו לרניאל ימי הקץ אלף של"ה שנה או מועד מועדים וח"י ועד העת אשר הוסר התמיד עברו מ"ה שנה, וע"כ נאמרו עוד מימי הקץ אשר נאמרו לו בתחלת רק אלף ר"ל שנה. ⁵ אל ענה אחת בעלמא. צריחה הגמון ז"ל לעשות פשר בין שלשה החשבונות הנרמשים כפותרים זח"ז, הוכרה לשם ריוח צני העמים, אשר בהם נאמרו לרניאל החשבונות האונים הלאה, ומהי זאת דעת הגלון, כי החשבון הראשון נאמר לרניאל מ"ה שנה לפני החשבון השני, וקפ"ה שנה לפני החשבון השלישי, ועי"ז נגיע בלחמה סוף שלשה החשבונות אל שנה אחת בעלמא. — ומתנו לא נוכל לכתד, כי זה הפשר בין הכתובים הנרמשים כמחשיבים זח"ז קרוב הוא מאוד לחמת, אחר אשר ידוע, כי רניאל האריך ימים מחד, ולא מן הנמנע הוא, כי צעת החח נאמר לו החשבון האחד, ואחר עביר שנים רבות נאמר לו החשבון האחר, ואחר עביר עוד שנים רבות יותר האגד לו החשבון האחרון; חפס כי לא סכל לדעת, מתיזה זמן נוחיל לחשוב ראשית ימי החשבון הראשון, כי חט המשב אומר נענת אחת לריוס, אשר חז הוגד לרניאל החשבון של חלף של"ה שנה או מועד מועדים וח"י (ראה לרניאל י"ה ח' י"ב ח' ז'), או נמלא, כי כבר עברו ימי הקץ של החשבון הזה ימים רנים לפני הגמון רנינו טעדיה פנמו, ומיכסה נוכל לחשוב, כי הוא הבניל חת קץ הגלונה האחרונה לימים אשר כבר היו לפניו ואמר לא יבולו עוד אחריו? —

ישראל? ואיך נקראו חרן וארץ כנען מצרים? יש להם פירושים אין זה מקומו. ועם זה כל מה שיישבו במצרים ר"י שנה, ולא יוכל אדם לאמר שיישבו שם ארבע מאות שנה, בעבור שימי קרה ועמרם ומשה מונעים, ואין זה מקום באורו. וכבר שבו שלשה זמנים, ארבע מאות, וארבע מאות ושלשים, ומאתים ועשר שנים. אבל שעבוד בבל יש לו שני זמנים, האחד נ"ב שנה, והוא אמרו (ירמיה כ"ט י') לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם, והשני שבעים שנה, והוא אמרו (בדניאל ט' ז') למלאת לחרבות ירושלים שבעים שנה, והיה בין מלכות בבל וחרבן ירושלים שמונה עשר שנה, כמו שנאמר, (מ"ז כ"ה ח') ובחדש החמישי בעשר לחדש היא שנת השע עשרה שנה למלך נבוכדנצר, והוא כמו שנים וחמשים עד מלכות כורש, ונתן להם רשות לבנות, ובנו בשנה ההיא, ושבתה מלאכת הבנין י"ז שנה עד השלמת השבעים, כמו שאמר, (עזרא ד' כ"ד) בטילת עבידת בית אלהא די בירושלם והוה בטילא עד שנת תרתין למלכות דריש. וכאשר לא הזיק בקץ הראשון השתנות שלשה זמנים, ארבע מאות, וארבע מאות ושלשים, ור"י, ולא הזיק בקץ השני השתנות שני זמנים, נ"ב, וע', כן לא זיק בקץ השלישי השתנות שלשה זמנים, אלף ומאה וחמשים, ואלף ור"צ, ואלף ושלש מאות ול"ה, בעבור שתנן אלהים את עמו מהחכמה מה שיכירו בה הכל: וכיון שפרשתי הקצים האלו ובארהים, אומר עתה, כבר ידענו שאם לא תשלם תשובתנו נעמוד עד השלמת הקץ, ואם ישלם הקץ קודם שנשוב לא יחנן שתהיה הישועה ואנחנו חוטאים, שהוא הגלגל מפני חטאינו, וכאשר ארך גלותינו ולא שבנו, ישיבנו קודם שנתקן? יהיה זה בשוא. אבל קדמונו ז"ל קבלו, שתקראנה אורנו צרות רבות ורעות, שנבחר בעבורם התשובה, ונהיה ראויים להגאל. והוא מה שאמרו, אם ישראל עושין תשובה נגאלין, ואם לאו, הקדוש ברוך הוא מעמיד עליהם מלך, שגורחת קשות בהמן, והם עושין תשובה ונגאלין. ואמרו שסבת זה עמידת איש מבני יוסף ברה הגליל, ויתקבצו אליו אנשים מבני עמנו, וילך אל בית המקדש אחר שיהיה ברשות אחד, ויעמוד שם עמך זמן, ואחר כן יעלה עליהם מלך ששמו ארמילוס, וילחם בה וילכוד העיר והרג וישבה ויענה, ויהיה האיש אשר משבט יוסף, בכלל ההרונים, והיו עמם בצרות גדולות, והקשה שבצרות הפסד עינים עם כל המלכות והתבאשם בהם, עד שיגרשו אל המדברות, עד אשר ירעבו ויצמאו. ומחוק הצרות המתצאות, יצאו רבים מהם מתורדם, וישארו הנשארים המתבררים המזקקים, ואז יראה להם אליה והבא הגאולה:

ואחר ששמעתי אלה הצרות, התבוננתי כהרוב, ומצאתי בו מקום לכל דבר מהם. ותחלהם שאדום יכבשו בית המקדש בעת הגאולה, יאמר בו (עזרא א' א') ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עש, ושילחם בס אחד מבני רחל, אמר בה, (ירמיה מ"ט כ') לכן שמעו ענת יי אשר יעץ על אדום ומחשבותיו אשר חשב על יושבי הימן אם לא יסתחבם צעירי הצאן, ושאנשים מעטים מן האומה יתקבצו אליו לא רבים, אמר בו, (סג ג' י"ד) ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה, ושהקולה עליהם יתמשם וישבם ויהרגם, אמר בו (זכריה י"ד א') הנה יום בא ליי' וחולק שללך בקרבך ואספתיו את כל הגוים אל ירושלים

למלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים, ושהאיש אשר מלך יהיה מן הנהרגים ויבכו לו ויכפרדו, אמר בו (ס' י"ב י') והביטו אלי את אשר דקרו וכפרו עליו כמספר על היחיד, ושאר הענין; ושצרה גדולה תמצא האומה בעת ההיא, אמר בו (דניאל י"ב א') והיתה-עת צרה אשר לא היתה מהיות גוי עד היום הגוא, וששנאה גדולה תתחוש בין רבים מהם ובין האומות, עד שיגרשום אל המדברות הרבים, אמר בו (יחזקאל כ' ל"ה) והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם, ושירעבו ושיצמאו ויתענו כאשר אירע לאבותיהם, אמר אחריו (ס') ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים כאשר נשפטתי את אבותיכם, ושיתברדו שם ויבחנו איך-סבלם וחוזק אמונתם, אמר אחריו (ס') והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסורת הברית, ושאלה הרברים גורמים למי שאמונתו חלושה לצאת מדתו, שיאמר: זה הוא אשר היינו מקיים? וזה הוא אשר הגיע אלינו ממנו? אמר בו אחריו (ס' ל"ח) וברותי מכם המורדים והפושעים בו, ושהנשאר יראה להם אליהו וישיב את לבכם, אמר בו (מלאכי ג' כ"ג כ"ד) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו', והשיב לב אבות על בנים. והנה עניני הדברים האלה מפורשים במקרא, והוכיפו לנו הקדמונים שסדרום דבר אחריו דבר באשר נכתבו. וישתבה מי שהגביר חסרו עליו, בהקזמת זכרון הצרות האלה, שלא תפגענה אתנו פתאום ותיאשנה אותנו, ובהתחדשם אמר עוד (ישעיה כ"ד ט"ז) סכנף הארץ זמירות שמענו עד סוף הפרשה. ואומר אחריו זה, כי על שני העינים יחד, ר"ל אם לא נחזור בתשובה ויהיו המאורעים של בן יוסף, ואם יהיה משיח בן יוסף קודם לו, יהיה כשליח לו וכמהקן האומה וכמסקל הדרך, כמ"ש (מלאכי ג' א') הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני, וכמצרף כאש לבעלי החטאים הגדולים, וכמכבס בכורית לבעלי החטאים הקלים, כמו שאמר אחריו (ס' ב') ומי מכלכל את יום בואו ומי העומר בהראותו כי הוא כאש מצרף וככורית מכבסים. ואם לא יבא, ויבא בן דוד פתאום, כמ"ש (ס' א') ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים, ויביא עמו עם עד אשר יגיע אל ירושלים. ואם תהיה ביד ארמילים, יהרג אותו ויתפשנה. והוא מה שאמר (יחזקאל כ"ה י"ד) ונתתי את נקמתי באדם ביד עמי ישראל. ואם תהיה ביד זולתו, יהיה גם כן מאדום. וכיון שלא בא בן יוסף, יפגעו מבן דוד מה שיאמץ לבם וירפא שברם ויגביה נפשם, כמ"ש (ישעיה ס"א א' ב') רוח יי' אלהים עלי יען משח יי' אותו לבשר ענוים שלחני לתבוש לנשברי לב לקרא לשבויים דודו וגו' לקרא שנת רצון ליי'. ופירש הנה מיני הגמול שהגדולה והכבוד והתפארת, באסרו אחריו (ס' ג') לשום לאבילי ציון לתת להם פאר תחת אפר. ויושיבו הארץ וישכנו בה, כמו שאמר אחריו (ס' ד') ובנו ממך חרבות עולם. אז ישמעו אנשי גוג את שמעו בן דוד ועמו, וטוב ארצם ורוב הונם, ושהם יושבים לבטח בלי מבצר ובלי חומה והחמה לה, ועלה בלבכם לתפשה, כמו שאמר בנגו (יחזקאל ל"ח י"א) ואמרת אעלה על ארץ פרוות אבא השוקטים וישובי לבטח כלם יושבים באיץ חומה ובריה ודלתים אין להם. ויקבוץ אליו עם רב מאומות רבות, ויעבור בארצות רבות עד שיגיע אליהם, כמו שאמר (ס' ע"ו) ובאת

ממקומך מירכתי צפון אתה ועמים רבים אתך. ויהיו הנקבצים אליי שני מינים, האחד מהם רשעים גדולים מתמכרים למות, והשני עם מתקנים להכנס בתורה ישראל. והמומתים הם אשר אמר בם (יואל ל' ב') וקבצתי את כל הגוים והורדהים אל עמק יהושפט, ואמר עוד (שם ט—יז) קראו זאת בנים קדשו מלחמה וגו', כוהו אתיכם להרבות וגו', ועשו ובואו כל הגוים וגו', יעוה ויעלו הגוים וגו', שלחו מגל כי בשל קציר וגו', המונים המונים בעמק החרון. והמתקנים הם אשר אמר בהם (למניה ג' ט') כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי' וגו'. ויבאו על הרשעים ביום ההוא, ארבעה מינים מן המגפות. קצתם ימותו במה שיטטר עליהם אש וגפרית ואבנים, כמו שאמר (יחזקאל ל"ח כ"ב) וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית וגו', וקצתם ימותו בחרב איש ברעהו, כמו שאמר (שם כ"ח) וקראתי עליו לכל הרי חרב נאם יי' אלהים וגו', וקצתם ימותו שיימק בשרו ויתפרדו אבריו, כמו שאמר (זכריה י"ד י"ב) וזאת חיה המגפה אשר יגוף יי' וגו' בהמק בשרו והוא עומד על רגליו, עד שאם יבא אחר מהם להחזיק ידו ביד רעהו תעלה בידו, כמו שאמר (שם י"ג) והחזיקו איש יד רעהו ועלתה ידו על יד רעהו. והשאר יחיה בהם סימני מכות שהבאנה עליהם, הנקירה עין, וגדיעה אף, וכריתת אצבע, ויצאו אל קצוי הארצות, ויספרו מה שראו, כמו שאמר (ישעיה ס"ו י"ט) ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פלטים אל הגוים. והמתקנים גם כן על ארבעה מינים, מהם מי שיעבוד את בני ישראל בבתיהם, והם הגדולים, כמו שאמר (שם מ"ט כ"ג) והיו מלכים אומניד ושוחיהם מניקוחים, ומהם מי שיעבוד אותם בקבורת המדינות והכפרים, כמו שאמר (שם י"ד ב') בית ישראל על אדמת ה' לעבדים ולשפחות, ומהם מי שיעבדום בשדות ובתבדורות, כמו שאמר (שם ס"ח ה') ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני גבר אצריכם וכורמיכם, והשאר ישונו אל אדמתם, והם הרת יד ישראל, ויגזר עליהם כן חדר לבא בכל שנה לחנוג את חג הסוכות, כש שאמר (זכריה י"ד ט"ז) והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלים ועלו מדי שנה שנה בטנה להשתחות למלך יי' צבאות וגו'. וכל אומה שלא תחונג בו לא ידו עליהם בטר, כמו שאמר (שם י"ז) והיה אשר לא יעלה מכל משפחות הארץ אל ירושלים וגו'. ואם יאמרו המצרים, אנתנו אין אנתנו צריכים למטר, כי יאורנו משקה את ארצנו, לא יעלה יאורם, כמו שאמר (שם י"ח) ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה וגו'. והז יראו האומות כי הדבר הגדול שיוכלו להתקרב אל כן דוד, הוא שישאו אליו מי שהוא מעמו למנחה, כמו שאמר (ישעיה י"ד ב') ולקחום עמים והביאום אל מקומם, וכל אומה תעשה בזה כפי יכלתה, כי עשיריהם ישאו בני ישראל על הסוסים ובפרדים ובצבים ובכריכות רדד גדולה זכבוד, כמ"ש (שם ס"ו כ') והביאו את כל אתיכם מכל הגוים מנחה ליי' וגו'. והעניים שבהם ישאו על כתפיהם, ובניהם בחצנם כמו שאמר (שם מ"ט כ"ג) והביאו בניך בחצן וגו'. ומי שיהיה מהם ביניהם באיי הים, ישאו אותם בספינות עם כסף וזהב, כמי שאמר (שם ס' ט') כי לו איים יקו ואניות חרשיש יאו'. ומי שיהיה מהם בארץ כוש, ישאו אותם בארבו של גומא עד שיגיעו למצרים, כי במקום הגבוה הר יצא

במים, לא יוכלו הדוגיות לעבור בו שלא ישברו, אך ארבות הטמא העשויים בשעוה, אם ינעו בהר הכפף ולא תשבר, כמו שאמר (סס י"ח א') היו ארץ צלצל כנפי' אשר מקבר לנהרי כוש. וענין צלצל כנפים שארצות מסכנים ונסתרים מהרבה בני אדם. ואמר (סס ב') דשולח בים צירים ובכלי גמא, ואמר בסוף הפרשה, בעה היא יובל שי לה' צבאות וגו', ואמר (לפניה ג' י') מקבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחת. ומי שנשאר במדברות מישראל או במקום שאין שם מי שישאנו מן האומות, יביאתו אלהינו כמרהה, כאלו העבים נושאים אותו, כמו שאמר (ישעיה ס' ח') מי אלה כעב העופנה, או כאלו הוא עוף, כמו שאמר (סס) וכוננים אל ארבותיהם, או כאלו הרחות נושאות אותו, כמו שאמר (סס מ"ג ו') אומר לצפון תני ולהימן אל תכלאי וגו'. וכאשר יתקבצו החיים מישראל המאמינים כאשר זכרתי, חתיה אז תחית המתים, כאשר בארתי במאמר הקודם לה, וידיה בן יוסף בראשם, כי הוא איש צדיק ומנוסה, ויגמלהו הבורא בטוב. אז יחדש הבורא בנין מקדשו, כמו שאמר (תהלים ק"ב י"ז) כי בנה יי' ציון נראה בכבודו, והגזרות וההיכלות כאשר פרש יחזקאל ביהי בעשרים וחמש שנה לגלותנו, עד אהרית הפרשה (יחזקאל מ'). ובאבנים היקרות כמו שבאר ישעיהו (ישעיה כ"ד י"ג) ושמתי כרכר שמשותף ושעריך לאבני אקדת. ותתישב כל הארץ עד שלא ישאר בה מקום חרב, כמו שאמר (סס ל"ה ז') והיה השרב לאגם יצמאון למכוני מים. אז יראה אור השכינה וזרח על בית המקדש, עד שהיו המאורים נגרו כהים, כי כבר פרשתי במאמר השני שהוא מאיר זיהר מכל אור, כמו שאמר (סס ס' א') קומי ארזי כי בא אורך וגו', עד שיהיה מי שאיננו יודע דרך בית המקדש ילך דרך האור ההוא, כי הוא מן השמים עד הארץ, כמו שאמר (סס ג') והלכו גוים לאורך וגו'. אז תחול הנבואה בתוך עמנו עד שבנינו ועבדינו יתנבאו, כמו שאמר (יחזקאל ג' א') והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם וגו'. וגם על העבדים ועל השפחות וגו', עד שאם ילך אחד מבני ישראל אל אחת הארצות ויאמר כי אני מישראל, יאמרו לו אמור לנו מה יהיה למחר? או מה היה אהמל? ממה יהיה סוד אצלם, וכאשר יאמר להם יתברר להם שהוא מישראל, כמו שאמר (ישעיה ס"א ט') ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בעמים. ויעשה על הענין הזה כל ימי העולם, לא ישתנ' עינים, כמו שאמר (סס מ"ה י"ז) ישראל נושע ביי' תשועת עולמים. ועלה בלבי, כי לא אמר המלה הזאת שהוא עד עולמי עד במקום הזה כאשר המקומות, כ"א לאמת אצלנו חזק הישועה בחזק שמצא בלשון, ולדחת דברי מי שאומר שיש לה קץ ותכלית. והודיענו כי אמת יבחרו בעבודת ולא במרי, כאשר הוא מפורש בפרשת ומל יי' אלהיך את לבבך (דברים ל' ו') ובפרשה (יחזקאל ל"ו כ"ו) נתתי לכם לב חדש, עד סופה. ובזה היום בזה בכמה פנים, האחד מפני שהם רואים אור השכינה וחול הנבואה עליהם, ושהם במלכותם בטוב ובנעימים, ואין מי שיכריחם, ואינם חכרים דבר, וכל עניניהם ברצחה. והודיענו שכל דבר וכל נגף וכל מחלה יסורו כלם מקרבנו, וכך כל אבל וכל יגון וכל שגאה. אבל יהיה להם עולם שכלו שמחה וששון, עד כאלו שמיהם וארצם התחדשו להם, כמו שבאר בפרשה (ישעיה ס"ה ז'—יט) כי הגני בורא שמים חדשים וארץ חדשה

כי אם שישו וגילו עדי עד, וגלתי בירושלים. ומה נכבד עולם כלו שמחה וששון, כלו עבודת האל ויראתו, כלו גמול ושכר טוב. ובוה אומר (תהלים קמ"ד יג—יד) אשר בנינו כנטיעים, מזוינו מלאים, אלופינו מסובלים:

ואחר הפרושים האלה אדבר על מי שהגיעני, כי יש אנשים שנקראים יהודים, חושבים כי אלה המועדים כלם ואלה הנחמות היו כלם בבית שני ועברו, ולא נשאר מהם דבר. והוא ששמו שרשי' מופסרו' ובנו עליהם דבריהם, והם שאמרו שזאת ההפלגה שאנחנו רואים לישוע', כמו לא יבא עוד שמשך וירחך לא יאסף (ישעיה ס' כ') ואמר (ירמיה כ"א מ') לא ינהש ולא יתקן לעולם, הכל הוא בתנאי אם תשלם עבודת העם. אמרו זה חזמה למה שאמר משה לישראל (דברים י"א כ"א) למען ירבו ימיכם וימי בניכם וגו', וכאשר חטאו נגמרו ימיהם וסרה מלכותם, כן היו קצת המועדים האלה בבית שני וסרו, וקצתם לא היו, בעבור שחטאו. ולקצתי (ישירך הלקטים) מכונת דברי האנשים האלה אשר היא התנאי, והבאתיה במלאכת הרקדוק, ומצאתיה מופסדת במלה מכמה צדדיו. אחד מהם שמועדי משה פרש במ שהם על תנאי, שהוא אומר (שם כ"ג) כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת והודיש יי' את כל הגוים האלה. ואמר (שמות כ"ג כ"ג) כי אם שמוע תשמעו בקולו, ואיבתי את אייביך. והיה עקב תשמעון (דברים ז' י"ב), והדומה לזה. ואלה הנחמות אין בהם מהתנאי הזה מאומה, אבל הם מועדים פשוטים. ועוד כי משה לא די לו שהתנה על עמו כאם שמור ואם שמוע, ושישיבם בהפך זה אל שלכם, ושאלם לא יקימו לא יקים להם, עד שהפך להם הענין, כמו שאמר (שם ח' י"ט כ') והיה אם שבת שבת את יי' אלהיך וגו', כגוים אשר יי' מאבד מפניכם כן תאבדון. ואמר עוד (שם ד' כ"ה כ"ו) כי תוליד בנים, העיחתי בכם היום. ובאלה הנחמתי לא התנה בדבר כל שכן שיהפכם. ומהם ששם אלה המועדים כמו מבול נח, ואמר כמו שאם יחטאו הברואים לא אביא עליהם עוד המבול, בעבור שנשבעתי עליו שלא יהיה עוד, אבל הייתי עונש אותו בזולתו, כן אתם לא אסיר מלכותכם, בעבור שנשבעתי על זה. והוא אמרו (ישעיה כ"ד ט') כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד. ואלו היו חוטאים היה עונש אותם במה שירצה, לא בתכרת מלכותם. ומהם שכבר הודיע כי העם יבחרו בעבודתו לא בהמרותו, כאשר פרשנו. והוא יודע כל מה שיהיה כאשר הקדמנו, ובטל שיהיה שם חטא או עון שלא ידעהו. וכאשר לא יהיה חטא, אפילו אם היה תנאי לא היה פוּק להם, כל שכן שאין שם תנאי. ועוד שבתורה שמהו כמו דתדשות אשר גזר בהם, כאשר בארנו במאמר הששי, כאשר נשבע וגזר ואמר, (דברים ל"ב מ—מג) כי אשא אל שמים ידי, אם שנתו ברק חרבי, אשכיר חצי מרם, הרנינו גוים עמו. ועם כל אלה הבאורים, יבוטל מה שנדמה להם ומה שהבהילו בו משער התנאי:

וביון שעקרתי יסוד בנינם, אשיב עליהם אח"כ בחמשה עשר שער. חמשה מהם בראיה מן הכתוב, וחמשה מן ההגדה, וחמשה ממה שיושג בראות. החמשה אשר מן הכתוב, תחלהם בנחמות האלה, שישאל יקובצו כלם אל בית הסקדש, ולא ישאר מהם אחד בנרות, כמ"ש

(יחזקאל ל"ד י"ג) וקבצתים מן הארצות והביאותים אל ארמתם, ולא שב מהם בבית שני כי אם שנים וארבעים אלף ושלש מאות וששים, כמו שאמר (נחמיה ז' ס"ו) כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות וששים. והשני שיקבצו מאי הים, כמו שאמר (יעציה י"א י"א) מחמת זמאי הים, ולא הלכו בגלות הראשונה אל מקום מן האיים, כל שכן שישבו מהם. והשלישי שהעמים יבנו חומות בית המקדש, כמו שאמר (עס ס' י') ובנו בני נכר הומוחיד, ולא די שלא בנו לנו מאוסה בבית שני, אלא שמנעו אותנו לבנות והיינו במלחמה הדירא בבנין, כמ"ש (נחמיה ד' י"א) הבונים בחומה באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח. והרביעי ששערי המדינה יהיו פתוחים לילה ויומם מהבטחת הנכנסים והיוצאים כמ"ש (יעציה ס' י"א) ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יגרו. ומצאתים בבית שני סוגרים אותם קודם בא השמש, ולא היו פתוחים אותם עד חצי היום כמ"ש (נחמיה ז' ג') יאמר להם לא יפתחו שערי ירושלים וגו'. והחמשי שלא תשאר אומה שלא יהיו תחת עבודתם כאמת (יעציה ס' י"ג) כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבד, ומה שאין בו ספק שהם ושחתיהם היו משועבדים למלכים בבית שני כמ"ש (נחמיה ט' ל"ו) הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתת לאבותינו. ואלה החמשה כאורים אשר מן הכתוב. והחמשה אשר מצד ההגדה, תחלתם שהעם יבערו אש מן העצים אשר יהיו בכלי מלחמת גוג שבע שנים כמ"ש (יחזקאל ל"ט ט'), ויצאו יושבי ערי ישראל ובערו זהשיקו בגשק בקשת וחצים ובמקל יד וזרמח ובערו בהם אש שבע שנים. והשני שיאור מצרים יחרב במקום אחד, ונהר פרס בשבעה מקומות, כמ"ש (יעציה י"א ט') והחרים יי את לשון ים מצרים וגו'. והשלישי שהר הזתים יבקע מחציו מזרחה ויסה עד שיחלק, ויהיה חציו אל הצפון וחציו אל הנהב, ויהיה ביניהם גיא גדולה, כמ"ש (זכריה י"ד ד') ונבקע הר הזתים וגו'. והרביעי בנין בית המקדש, ככתוב בצורת הבית מתחלתה ועד סופה (יחזקאל מ—מח). והחמישי שיצא מעין מבית המקדש, ואחר כן ירחב עד שיהיה נהר גדול שלא יוכל אדם לעבור בו, כמו שאמר (יחזקאל מ"ז א') והנה מים מתחת מפתח הבית עד סוף הפרשה. ועל שתי שפתות הנהר, כל עץ מאכל שפריו מהמיד ועלדו קים, ממנו מזון וממנו רפואה, כמ"ש (עס י"ג) ועל הנהל יעלה על שפתו מזה ומזה וגו'. ולא הגד לנו שהיה פאוסה מאלה החמשה, אבל ההגדה מחיבת שלא היה מהם דבר בשום פנים. והחמשה האחרים אשר ישיגם הראות, תחלתם שהברואים כלם יאמינו ויהיו כי הבורא אחד, כמ"ש (זכריה י"ד ט') ביום ההוא יהיה יי אהר, והנה אנחנו רואים אותם בתעותם וכפירתם, והשני שמירה בני ישראל. שלא יהנו עוד מס ולא נושאים ממון ולא תבואה לחלהם, כמ"ש (יעציה ס"ג ח') נשבע יי בימינו וזרוע עץ אם אתן את דגנך עוד מאכל לאויביך וגו', ואנחנו רואים כל אומה נוחנת מס ועוברה ושומעת לאומה אשר היא החזק ידה. והשלישי תסתלקנה המלחמות עד שלא ישא אדם כלי מלחמה, כמ"ש (עס ז' ד') ונתתו חרבותם לאתים. לא ישא גוי אל גוי חרב, ואשר אנחנו רואין הפך זה. והרביעי שנעלי חיים ישלימו קצתם את קצתם, עד שידעה הזאב והכבש, ויאכל האריה הרבן, וישחק היונק בפתן ובאפעה, כמ"ש (עס י"א ו') וגר זאב עם

בבש וגו', ואנחנו רואין אותן שהם על טבעם ורעמם, לא נשהנה מהם דבר. ואם יכבוד עוד סובר ויאמר אנחנו רוצה אלא שישלימו האנשים הרעים עם הטובים ולא יזיקום, אין הדבר כי אם בהפך, והם היום יותר ממה שהיו מקדם מן החמם והעול. מהחוק לחלש. והחמישי ישוב סדום לקדמותה, כמ"ש (יחזקאל ט"ז כ"ה) ושבתו את שבותיהן וגו', ואחותך סדום ובנותיה תשבן לקדמתן. וכבר ספרה התורה שימה של סדום היתה מתוקה וחיו משקין ממנה ברגל, כאמרו (בראשית י"ג י') וישא לוט את עיניו וירא את כל כבוד הירדה כי בלה משקה, ואמר (סג) כגן יי' כארץ מצרים, כמ"ש (סג ב' י') ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, ואמרה כארץ מצרים כמ"ש (דברים י"א') אשר תזייע את רזעך והשקיה ברגלך כגן הירק, והיא היום חרבה מוצא מלח, יענה מלוח כאשר היא. ואלה הענינים כלם מורים ראייה גמורה, על שהנחמות האלה לא היו עדין. וכל אשר השיבוננו בו על אלה, היא השובה על הנוצרים, חוץ ממה שזכרנו מבנין בית שני, כי הם אינם אומרים שהמועדים החלו מן העת ההיא, אבל ישימום קודם חרבן בית שני ⁵ קל"ח שנה, ויהיחדו הנוצרים האלה בתשובה אחרת, והיא מה שזכר הנביא בפרשת שבועים שבועים (דניאל ט' כ"ד), והוא שפרושה אצלנו שהם ⁶ ארבע מאות ותשעים שנה ⁷ מעת שגלו העם עד שהחלו בבנין הבית השני, כמ"ש (סג כ"ה) ותדע

⁵ קל"ח שנה. כיונחו צדק עם השנה, אשר בה נולד ישוע הנולד. כי לפי מה שהזכירו בעל סה"ד, יוחסין, למח דוד, קורא הדורות, שלשלה הקבלה ועוד אחרים, היה ישוע הזה חלמירו שג ר' יהושע בן פרחיה, אשר נרח לאלכסנדריא שג מלרים בשנת ג' אלפים תר"ע ליליורה, ה"ה שנת קנ"ח לפני החרבן (כי החרבן היה בשנת ג' אלפים תתכ"ח ליליורה), ואלכסנדריא ישג ר"י בן פרחיה ג"ד שנה, ושג מסג לא"י בשנת ג' א' תש"ד, ה"ה שנת קכ"ד לפני החרבן, ובעוד שלש שנים אחרי שזבו לא"י, ה"ה שנת קכ"א לפני החרבן, החל ישוע הנולד לפרסם דעתו בדביו, ובהכרח כבר היה לעת כואת לכל הפחות כגן י"ו או י"ז שנה, ונמלא זמן הולדתו ע"ד הקירוב שנת קנ"ח לפני החרבן. ⁶ ארבע מאות ותשעים שנה. כי שבועים שבועים הם שבועים שמטוח על שבע שבע שנים והם ביחד ארבע מאות ותשעים שנה. ⁷ מעת שגלו העם עד וכו', וכו'. מה חסרים בני ספק איזה מלוח, אשר מוכל להשנים אוחס מתוכן העינין, כי כוונת הגאון היא, כי מעת שגלו העם בגלות הרשונה עד חרבן הבית השני היו ח"ל שנה, שהם שבועים שבועים המכונים, ולראיה לדבריו הביא דברי המקרא (דניאל ט' כ"ה), אשר בו פרט המלחך את דבריו הראשונים, באמרו: וחדע וחשכיל מן מולח דבר וגו', שבועים שבעה ושבועים ששים ושנים וגומר; כי השבועים שבעה, לומר שבע שמטוח שהם מ"ע שנה, הם השנים אשר עברו מעת שגלו עד אשר החלו בבנין, ושבועים ששים ושנים, לומר ס"ב שמטוח שהם חל"ד שנה, הם השנים אשר עברו מאז החלו לבנות הבית עד חרבנו, כי כ"א שנים נשבתו ונעכבו בבנין, כמו שהביא המחבר מן המקרא (עזרא ד' כ"ד): בלדון בענה עבדתי בית אנהא וגו', ומי' ג' שנים נכון היה הבית על מכונן, והשנים האלה ביהוד, כ"א ומי' ג', הם חל"ד שנה א' שבועים ששים ושנים המכונים. — אנה חקן דברי המחבר בכל המשך העינין, ועג פי הדברים האלה יוכל כל איש למלוח החסרון הנמלא פה צין מלוח, מעת שגלו העם, וצין מלוח, עד שהחלו בבנין". —

ותשכיל מן מוצא דבר. ומהם ארבע מאות ול"ד שנה ומן בנין הבית, יהיה בקצה בטול והפסק ועכו"ב הבנין, כמ"ש (ס) ושבעים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ ובצוק העקים, והוא מה שיזכרו בפרשה (עזרא ד' כ"ד) בארץ בשלת עבדת בית אלהא. והשבונו האחרון קצתו שלום בין האומה ובין קצת המלכים, וקצתו מלחמה עמם והפרת ברית, כמ"ש (דניאל ט' כ"ז) והגביר ברית לרכים שבועו אחד. ותשם הארץ ויאבה רבים מאנשיה, כמ"ש (ס) ועל כנף שקוצים משומם ועד כלה ונחרצה. וזה הכלל הוא שבעים שבעים מקבצים טובה והטבת ענין, והסרת המלכות והכהונה והנביאים; כי אמר בתחלתם לכלא הפשע ולהתם חטאות ולכפר עון וגו'. וזה כמאמר האומר עמדתו בחופה ובחולו ובסתורה נ' יום מקבצים טוב ורע, ואח"כ יפרוש אותם. והגיד שבסופם יכרת כל כהן משיח ולא ימצא, כמ"ש (ס) ואחרי השבעים ששים ושנים יכרת משיח. ואינו רוצה במאמר הזה איש אחד בעצמו, אבל הוא רוצה כל כהן משיח, כמ"ש בתורה, (ויקרא ד' ג' ט"ז) אם הכהן המשיח, והביא הכהן המשיח, והדומה לזה. ונכרת מן חקם כהן גדול אחר הזמן הזה, כמו שהודיענו. ותשבו העם הזה שאמרו יכרת משיח, הוא רוצה. איש אחד ידוע, וזה מוסר מכמה פנים, מהם שמלת משיח אין מתיחד בה איש ידוע, אבל היא נופלת על כל כהן ומלך, ועוד שמלת יכרת כשהיא הריגה איננה נאמרת כי אם על מי שיהרג בדין, כמ"ש (ס) י"ז י"ד) כל אלליו יכרת. ועוד כי זה המאורע, עם חרבן הבית, כאשר סמך אליו (דניאל ט' כ"ו) ההקיר והקדש ישחית עם נגיד הבא. ויחד מבואר מזה כלל, שמעת שנאמר זה לדניאל, עד העת אשר אמה, אינו כי אם רמ"ה שנה, הכלל הוא ארבע מאות שנה, מהם ע' קודם בית שני, ומהם ארבע מאות ועשרים ושובו. ומצאתי העם הזה לא היתה להם תחבולה, אלא שטענו תוספת במספר, ואמרו שמלכות פרס משכה על ישראל קודם יון כשלוש מאות שנה, ושמשפר מלכיהם בימים האלה היו שבעה עשר מלך, וחשבוהו עליהם מהכתוב בספר דניאל, שלא יתכן שיהיה בין מלכות בבל ומלכות יון ממלכי פרס בארץ ישראל יותר מארבעה, מפני שאמר המלאך לדניאל, ואני בשנת אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעז לו. ועתה אמה אגיד לך הנה עוד שלשה מלכים עומדים לפרס (כס י"א א' ב). אלה התשובות עליהם, סלכד מה שיש עליהם בבטול התורה, ומלכד מה שיש עליהם בשער היחוד, חוץ מהדברים האחרים אשר לא היו ראויים להביאם בספר חז"ל:

המאמר התשיעי

בגמול ועונש:

אמר יהודה בן שאול. אמר המחבר, הודיענו אלהינו יתברך ויתעלה, כי כבר קבע זמן לגמול הצדיקים, ובו יבדיל ביניהם ובו יכופרים, כמו שאמר (מלאכי ב' י"ז י"ח) והיו לי אמר יי' צבאות ליום אשר אני עושה כגלה וגו'. ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עיבד אלהים וגו'. והעמית לנו הנביאים האלהות והמופתים וקבלנותו, וצריך שנקדים שנוכח מחובות הזמן הזה הנקרא העולם הבא, מן הראיית המושכלות, והכתובות, והמקובלות. ואמר תחלה, כי כאשר התאמת במאמר השלישי והרביעי והששי, כי השמים והארץ ומה שיש ביניהם, לא נבראו כלם כי אם בעבור האדם, ועל כן ישמרו באמצע וכל הדברים מקיפים, ועל כן נתן לנפש יתרון מעלה בשכל ובחכמה, ועל כן חייבה בסעות ובאזהרות, הכינה בה לחיים התמידים, ושהחיים האלה, כאשר ישלמו אישי המדברים אשר חייבה חכמתו לברו' אותם, ושיכנינה עולם אחר ויגמלה בו. והביאה על הענינים האלה, מן הראיית המושכלות, והכתובות והמקובלות שם, מה שהוא הקדמה והצעה למאמר הזה מה שיש בו די. וראיתי לחבר אלי מה שיעזרהו ויסיף לו באור מהג' משכים הנזכרים:

וואמר כמה שמחייב אותו השכל עוד, שהבורא ית' כפי מה שנראה לנו מחכמתו ויכלתו והטבתו אל בראיו, לא יתכן להיות שיעור הטובה אשר כיון בה לנפש הזאת, היא מה שהוא מוצאה בעולם הזה מטובותיו והנאותיו. שכל טובה שיש בעולם יש עמה רעה, ועם כל הצלחה עמל, ועם כל הנאה צער, ועם כל שמחה אבל. וכל חלקיו שוים, וההכרעה לענינים המעציבים על המשמחים. וכיון שזה מכוון ואין בו ספק, מן השוא שיהיה החכם משיג הכלית תועלת הנפש הזאת, הענינים האלה הנהפכים. אבל ראוי שיהיה מוזן לה מדור שיש בו החיים הגמורים וההצלחה המיוחדת יביאואה אותה. ועוד כי אני מוצא כל הנפשות אשר ידעתיים, אינן נחות בעולם הזה, ולא בוטחות, אפי' אם הגיעו אל הגדול שבמלכויות, ואל העליונה שבמעלותם. ואין זה בטבעה, כי אם בעבור ידיעה, כי יש מדור יותר נכבד מכל טובות המדור, והיא נכספת לו ועיניה צופות אליו, ולולי זה היתה נחה ושוקטת. ומה שהיא נחה לשכל האדם דברים שטבעו מהאזהרה להם, מהזנות והגנבה, היצוה והנכסה, והדומה לזה. וכאשר ישמר מזה, ימצאנו עצב וצער ודאגה, ויצטער ויכאב לבו, ולא היה עושה בו כל זה, לולי שהוא גומל אותו עליו טובה. וכן שייפה לשכלו הצדק והיושר, ולצוות בטוב ולהזהר מן הרע, וקיים

את כל אלה, ותשיגנה שנתה בני אדם כשיפרע לקצתם, וכאשר יצחם ויהיירם להבדיל בינם ובין האותם, ואפשר שיגרפופו ויכדו, ואפשר שימיתוהו. ולא היה מביא אותו אל כל אלה במה שייפה לשכלו, לולא שהוא עתיד לגמלו עליו גמול גדול. וזוהו עוד מה שאנו רואים מתמוס קצת בני אדם את קצתם, ויהיה התמוס והתמוס בטוב או ברע, ואחר כך יסורם, וכיון שהוא ית' שמו שופט צדק, מן הדין שיהיה מכין להם סדור שני, ידין בו בין שניהם בצדק, וישיב לזה גמולו כפי מה שהגיע אליו מצער החומס, ויביא על זה מן הענש, כפי מה שמצא מן הערבות בחסמו ועשקו. וזוהו עוד, כי אנחנו רואים כופרים בנעימים בעולם הזה, ומאמינים בצער בו, ואי אפשר שאין לאלו ולאלו עולם אחר, שגמולים אותן בו הצדק והמשפט. וזוהו עוד, שאנחנו מוצאים מי שהרג נפש אחת, ומי שהרג עשרה נפשות יומת, וכן מי שנאף פעם אחת, ומי שנאף עשרים פעם יומת, וכן כל מי שנהג המנהג הזה. ואם יאמר אומר והלא היה חוב שיברא הבורא את האדם הזה בעולם האחר מתחלה, ויסיר מעליו כל אלה הצערות? גשיב אותו בכמו מה שהקרמנו ביאור במאמר השלישי. ואזכור מקום הכתובים במקום הזה י"ג ענין, החלטה ענין יצחק, ראית אותו שמסר עצמו לשחיטת ולקרבת לעשות מצוה בורא, ואלו היה אצלו שהגמול איננו כי אם בעולם הזה בלבד, איזה דבר היה מקוה שיהיה גמולו אחרי מותו? גם הבורא עוד לא היה מצוהו בזה, כיון שלא יהיה לו עליו גמול. ומצאתי עוד, חנניה מישאל ועזרי' מסרי נפשותם לאש שלא יעבדו הצלם, ואלו היו יודעין שהגמול איננו כי אם בעולם הזה אי זה דבר היה נשאר להם אחר שהשרפם האש שיקונו אותו? ומצאתי בדינאל שמסר עצמו לאריות, בעבור ההפלה שהיה מתפלל לבוראו, ואם היה יודע שהגמול איננו כ"א בעולם הזה מה היה נשאר לו לקות אחר שיאבלוהו האריות? אלה הדברים (ירחמך סלטיס) מורים כי הנבראים מסכימים, כי הגמול איננו בעולם הזה. ואם יאמר אומר, הן לא נמצא מה שנוכר בתורה מן הגמול, כי אם בעולם הזה בלבד? והוא מה שכתוב בפרשת אם בחקותי, ובפרשת ויהי אם שמוע השמעו. נאמר כי הבורא לא עזבם מכלתי גמול העולם הבא, כאשר אנו עתידים לבאר, ולא היה המפורש בה בהצלחת העולם הזה ודעתו, כי אם לשתי סבות. אחת מהנה, שגמול העולם הבא מפני שאין עומדין עליו כי אם בשכל כאשר בארנו, לא זכרתהו התורה כי אם בקצרה, כאשר עשתה בויצו יי' אלהים על האדם לאמר, ולא אמרה, אנכי יי' אלהיך לא הרצח לא תנאף לא תגנוב, כי השכל מורה על כל אלה, אבל הראתה ומעץ הדעת טוב ורע לא האכל, מפני שאין השכל מורה עליו. וכן לא הזכירה הגמול האחר, בעבור שסמכה על השכל שורה עליו. והשניה כי הנבואה ממנהגה להרחיב בדברים שהצורך מביא אליהם בקרוב, והקצר בדברים הרחוקים, וכאשר היה צורך העם בעת שנתנה להם התורה, לידעת ענין ארץ כנען אשר הם באים אליה, הרחיבה להם בפרושו ובמה שיש בו מפוי עבודתם והסרותם, ועל כן התחילה במטר ובמה שבפרשת כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא (דברים י"א י'), עד סוף, ורמזה אל הרחוק במאמר קצר, לא בפרוש רחב. והטענה הגדולה בזה, מציאנו משה רבינו הגדול שבצדיקים ובעובדים, לא היה לו מעניני

גמול העולם הזה דבר, כמו ונתתי גשמיכם בעתם, והשיג לכם דיש, ונתתי שלום, ופניתו אליכם, ואכלתם ישן, מפני שלא בא אל ארץ כנען; ואלו לא היה לצדיקים כי אם מה שיש באם בחקותי, היה מתחייב שהיה חבו למשה ואין עוד, זה מורה שרוב הגמול בעולם הבא. אך הדברים האלה כפי האמות והמופתים, כאשר בארתי קודם זה. ומזה מה שהגיד לנו, כי אליהו מתפלל שיברך הבורא בקטת ובשמן לזולתו בתפלתו, והוא מבקש מלת לחם ולא יגיע אליה. ושאלישע והוא מת החדה הבורא בעבורו האדם אשר השליכו אל קברו, ואלו היה הגמול העולם הזה בלבד, לא היה יכול מי שאינו ראוי להגיע אליו, להגיע זולתו אל מאוסה ממנו. ומזה מה שספר לנו על אנשי סחם, שמעת שהגדילו ביעה ובחטא, הפך הבורא את ארצם, והמטיר עליה אש וגפרית, ואלו לא היה עונש כי אם בעולם הזה, היה יורד על מי שהגדיל להרע אש וגפרית בין רב למעט, הבל לפי חטאתו, ואין אנתנו חאים כן. ומזה שבני ישראל כשעבדו זולתו, השליט עליהם זולתם מן האומות, ושבנו אותם והגלום. והנה אנתנו רואים עמים רבים עובדים זולתו ואינם נשנים ולא גלים, ואלו היה העונש בעולם הזה, היה מגיע אליהם כמותו. ומזה עוד שהוא צדיק כאשר צוה בהרזג טף מדין, והמית טף המבול, והנה אנתנו רואים שהוא מצער בטף וממיתם, מתחייב שהיה אחר המות ענין, שיוגיע בו אל המורת מה שנצטערו בו, כאשר בארנו:

ובין שוכרתי אלה הששה עיניים, צדיק שאסמך לחם השבעה האחרים אשר מן הכתוב. ואמר כי הם שבעה עיניים, לכל עיני רמז מן התורה וראיה, ובשאר ספרי הנביאים פירוש וביאור. השרש הראשון, קריאת מה שמקנה אותו הספר והתורה חיים, כאמרו (יתקאל כ' ל"ב) אשר יעשה איתם האדם וחי בהם, וקריאת מה שמגיעים אליו הכסילים, ממה שמקנה אותם סבלותם מות, כאמרו (סס י"ח כ') הנפש החוטאת היא המות, ועוד (משנ' ח' ל"ה ל"ו) כי מיטאי מצא חיים, וחיטאי חומס נפשו כל משנאי אהבו מות, ועוד (סס ט"ו ל"ה) ארח חיים למעלה למשגיל למען סוד משאול מטה, ועוד (סס ז' ל"ז) דרבו שאול ביהו, ועוד (תהלים ל"ז י"ג) לולא האמנתי ראות בטוב יי' בארץ חיים, ועוד (סס ט"ז י' י"ח) כי לא תקווב נפשי לשאול, תודיעני אודת חיים; ובין שלא היה אפשר לרמוז בחיים האלה אל חיי העולם הזה, מפני שהצדיק וחרשע שונים בו, מתחייב לרמוז בהם אל חיי העולם הבא. והחת כל פסוק בדברים אחרים. והשרש השני ההודאה כי טובה צפונה קיימת לפני האלהים לצדיקים, וענה צפונה לרשעים. אמר בזה (משנ' ז' ז') זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב, ואמר נחמיה זכרה לי אלהי לטובה (מחמ' ס' י"ט). וברשעים אמר, ((סס י' י"ד) זכרה אלהי לטובה ולסנבלט כמעשיהם אלה, וזה אחר מה שאמר בהורה, (דברים ו' ל"ה) וצדקה תהיה לנו, ולך תהיה צדקה לפני יי' אלהיך (סס כ"ד י"ג), ועוד (ישעיה ל"ח ח') והלך לפניך צדקך. והחת כל פסוק פרושים רבים. והשרש השלישי הודעה שלא להיום ספרים שמורים יש בהם מעשה הצדיקים והרשעים, כמו שאמר משה (שמות ל"ג ל"ג) מחני נא מספרך אשר כתבת, ואמר (תהלים ס"ט כ"ט) וימו מספר חיים, ועוד (מלכ' ג' ט"ו) וכתב ספר זכרון לפניך ליראי יי' ולחשבי שמו, ואמר (ישעיה ס"ה ו') הנה כתובה לפני. וכל

מאמר כולל פרושים רבים. והשרש הרביעי ההתראה שיש לבורא מעמד, ונמול בו על כל מעשה אם טוב ואם רע, כאמרו (בראשית ל"ז) הלא אם תטיב שאת ואם לא היטיב לפתח חטאת רובך, ועוד כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם (קהלת ג' י"ז), ועוד שם פחדו פחד (הכניס י"ד ה'), ועוד שם נפלו פועלי און (סס ל"ו י"ג), ועוד שם יצעקו ולא יענה (חוב ל"ה י"ג), וכולל כל מאמר מזה פרושים רבים. והשרש החמישי עוד הרחבה הספרים שהבורא שופט צדק ישלם לכל איש כמעשהו, והוא אמרו (דברים ל"ג, ל"ד) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול וגו' ועוד (הכניס קמ"ה י"ז) צדק יי' בכל דרכיו, ועוד (סס ט'), ת' ע"י) ויי' לעולם ישב כונן למשפט כסאו, והוא ישפוט הבל בצדק. למשפטיך עמדו היום (סס קי"ט ל"ה), ועוד יתן לו לבטה וישען וענידו על דרכיהם (חוב כ"ד כ"ג), כי עיניו על דרכי איש (סס ל"ד כ"ה), כי נבח עיני יי' דרכי איש (למני ה' כ"ה), כי את כל מעשה האלהים יביא בשפוט (קהלת י"ג י"ד). וכל פסוק כולל פירושי גדול. והשרש הששי זכרון שיש לבורא יום מוכן לנמול, אמר בו (לפניה ה' י"ד—ג' א') כי קרוב יום יי' הגדול קרוב ומהד מאד, יום עברה היום ההוא, והצרותי אדם והלכו כעורר, גם כספם גם זהבם. התקוששו וקושו בטרם לדת חק ולכל פסוק מאלה פירושי אינני זוכרם הגה שלא יארך הספור. והשרש השביעי קריאת הגמול טוב, ושמונעים אותו מן חרשעים, כאמרו (דברים ה' כ"ט) למען ייטב להם ולבניהם לעולם, ועוד (הכניס נ"א ל') מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, ועוד (קהלת ה' י"ג י"ג) כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים וטוב לא יהיה לרשע. ולכל פסוק מאלה פירושי. ואם יזכור סובר שאלה הפסוקים מובלים סברות אחרות מפיסודים המענה בהם לעולם הבא, נבאר שהדבר איננו כמו שסבר, כי השכל חייב הגמול בעולם אחר, וכל פרוש מסכים למה שיש בשכל הוא האמת, וכל מה שמביא אל מה שהוא חולק בשכל, הוא הבטל. ואלה ראיות מן הכתוב בדרכים קצרים, אבל הקבלה הדברים בה יותר רחבים משייכל אדם לכתבם כלם. אך אוכר ממה שבאן בה ראשי דברים, ואומר, קבלו קדמונו מן הנביאים, כי העולם הזה דומה לפני העולם הבא כפרוזדור לפני ארמון המלכים, אשר צריך שיתקן אדם עצמו בו, כמה שהוא ראוי להתקן קודם שייכנס אל הארמון לפני המלך. הה מבורא בדבריהם, העולם הזה דומה לפרוזדור לפני העולם הבא, התקן עצמן כפרוזדור כיו שהכנס לטרקלין. ואמרו עוד ששעה בתשובה בעולם הזה יותר מועילה מכל חיי העולם הבא, שאין בו תשובה, כאשר בארנו שמה שנכתב על הנפש בעולם הזה מקדוה ושחרות אי אפשר להנקות; וששעה מנוחה בעולם הבא, טוב מכל חיי העולם הזה, כי הנפשות אליו לא סרו נשקפות עדין ומצפות אליו, כאשר בארנו. והוא אמרם, יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה, מכל חיי העולם הבא, ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא, מכל חיי העולם הזה. וקבלו עוד שהעולם הבא החיים בו כאור, ואין שם מאכל ולא משתה ולא פריה ורבייה ולא ממנו ולא דבר מדברי העולם הזה, אבל נמול הצדיקים מכבוד הבורא. הוא אמרם, העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שהיה ולא פריה ורבייה ולא משא ומתן, אלא צדיקים וישיבים

ועטרתיהם בראשיהם, והם נהנים מזיו השכינה. ואני עתיד לשוב לבאר איכות גמול הצדיקים בפרוש ובבאור. ומרב החוקים בענין הזה הנכבד, קבלו שכל מי שאינו מאמין בגמול העולם הבא, ובמהן תורה, ואינו מאמין בקבלה, אין לו חלק לעולם הבא, ואפילו אם מעשיו טובים. והוא אמרו, אלו שאין להם חלק לעולם הבא, האומר אין החית המתים, ואין תורה מן השמים, ואפיקורוס. ומנו שבעה שהתקים אצלם שאין להם חלק לעולם הבא, מפני שהחטיאו בה בני אדם, והוציאו מעבודת הבורא, ולא יכלו לתקן מה שהפסידו. והוא אמרם, שלשה מלכים וארבעה הדיוטות, אין להם חלק לעולם הבא. שלשה מלכים, ירבעם אחאב, ומנשה, וארבעה הדיוטות, בלעם דואג ואחיהופל וניחוי. ועוד כשתרגמו לנו התורה משם הנביאים זכרו בתרגומה תהיה משה רבינו עליו השלום, כשתרגמו וירא ראשית לו (דברים ל"ג כ"א) ויתקבל בקדמיתא דיליה ארי תמו באחסנתיה וגו'. וזכרו עוד חיי העולם בתרגום יחי ראובן ואל ימות (ס' ו'), אמרו יחי ראובן חיי עלמא ומתא תינא לא ימיה. ובתרגום נביאים יש מה שלא יוכל אדם לספד גמול מפרושי העול' הבא. ואחר שפרשתי מת שנוכר בשלשה המשכמים המושכל והמקובל, מהגמול והעונש העולם הבא, אומר, שעמנו מסכימים בלם עליו מחכמה מקובלת, נהם בדברים מכוארים שלא יסבלו כברא ולא שנוי, מפורשים היטב כאשר אמרתי בבטול התורה.

ובין שבארתי השרשים האלה היטב והקנתיים, אומר אחר כן, כי כבר בארתי ופרשתי שהגמול והעונש לגוף ולנפש יחד, מפני שהם פעל אחד; וכן איך יהיה הכוונה המתים, יחבר הנפש עם גופה, בארתה ופרשתה. והשיבותי על השאלות התלויות בענין, וגליתי הספקות אשר אולי יפלו בה והסירותים. וצריך שנדבר עתה הנה בפירוש מדות הגמול, ומדות העונש, ובספור המקום אשר יהיה אי, ¹ ובספור הזמן אשר יהיה להם, שמחייב התמדה נצחית לגמולים ולעונשים, ואם ² גמולם ועונשם שיום בענין, ואם ³ יש ביניהם הפרש (ובין הראוי התמיד? ואם יתקבצו הגמולים והעונשים זה יעם זה? ואם יש עליהם עבודה לבורא? ואם יתכן שיכחד בהמרות?

¹ ובספור הזמן יכו'. אין הכוונה אם הזמן הוא הוא נלחי או חולף, כי מפורש אמר המחבר „שמחייב התמדה נצחית“; אבל הכוונה, אם ענע הזמן הוא כענע הזמן נעוה? לענין היום והלילה, האור והחשך, ערב בקר ולהרים וכדומה. ² גמולם ועונשם שיום נענין. אין הכוונה, אם הגמול והעונש שיום זה לזה בלחיה ענין, כי זה יחזר נדברי המחבר נחשבתו על השאלה הראשונה במהות הגמול והעונש; אבל הכוונה בשאלה הזאת הוא אם גמול הדיק האחד שיה בלחיה ענין לגמול הדיק השני, ועונש הרשע האחד לעונש הרשע השני, אם כי מעלם שונה. ולפי תשובת המחבר נמשך המאמר שיום הם נצחמה נענין החמדות. ³ אם ביניהם הפרש (ובין) הראוי התמיד. אם נמחוק מלת „ובין“, אשר אין לה מובן, ואשר ע"כ בסגרתו אנהל נשני חלחי עגולה, אז נבין היטב ענין השאלה הנשית הזאת. כי אחר אשר שאל חלכה, אם גמול ועונש האחד שיה לגמול ולעונש האחר בלחיה ענין, הוא שואל עתה אם יש ביניהם גס לחיה הפרש הראוי להם, אחר אשר סוף סוף לא נבמול זכיה הרבה גמול זכיה מעט ולא כעונש עבירות הרבה עונש עברות מעט, והפרש הם נבכרח גס

זאם יעבדהו מה יהיה גמולם? וכאשר אפרש⁴ אלה העשרה ענינים, ישלם כל מה שצריך אליו במאמר הזה.

ואחל בתחלה הודעה מהות הגמול והעניש, וכבר זכרתי לפניכם מהם קצת, אך אוסיף בהם הנה באור, ואומר שהגמול והעניש שני ענינים דקים, יבראם אלהינו בעת השלום, ויגיע מהם אל כל אדם כפי הראוי לו, והם שניהם מעצם אחד, דומה לכח האש שורפת מאירה, והיא מאירה לצדקים ולא לרשעים, ושורפת הרשעים ולא הצדקים. וזוה אמר הכתוב (מלאכי ג' י"ט כ') כי הנה היום בא בוער בתנוה, וזרחה לבס יראי שמו שמש צדקה ומרפא בכנפיה. ומה טוב דמותו אותם בשני מעשי השמש, אשר בה יהיה חום היום, ובה יהיה האור הבהיר. ואמרו היום בוער ושמש צדקה הוא מדבר אחד, הלא תראה כי הלשון דומות אל השמש במלת יום, באמרה (שופטים י"ט י"א): היום רד מאד, ואמרה עוד (ס"ג ט') הנה נא רפה היום לערוב. ורשע זאת אשר יחדשנה הבורא מדומה לשמש, אלא שיש בניה ובין השמש הפרש; כי השמש חומה ואורה מתערבים ומשתתפים, לא יגבר אחד מהם מן האחר; והעצם הזה ביכולת הבורא, יתקבץ אורה לצדקים, ויתקבץ חומה לרשעים, אם בכה שמיחד אותה בו, אם במקרה, שישמור בו אלה מן החום, ויסתיר בו האור מאלה. והסכרה השנית יותר קרובה, וכבר ראינו שיעשה כן במצרים שקבץ האור לשראל, והחשך למצרים במקרה בטעות. ויבין ששמתי זה הרשע, אומר עתה כי בעבור זה קוראים הספרים כל גמול הצדקים אור, וכל עניש הרשעים אש, כמו שחם אמרים בגמול (תהלים ל"ו י') כי עמך מקור חיים באורך נראה אור, ועוד אור ורוע לצדיק (ס"ג ל"ו י"א), אור צדקים ישמח (משלי י"ב ט'), להשיב נפשו מני שחת לאור באור ההיים (איוב ל"ג ב'). וכמו שאומרים בגוש הרשע (ישעיהו א' כ"א), והיה החסון לנעירת ופועלו לניצוץ ובערו שניהם וגו', ועוד (ס"ג ל"ג) כי ערוך מאתמול הפתה, ועוד (איוב ט"ו ל"ד) כי עדה חנף גלמוד ואש אכלה אהלי שחר, ועוד (ס"ג כ"ב) אם לא גבחר קיבטו ויתרם אכלה אש, ועוד (ס"ג כ"ו) כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נפה, ועוד תהרו חשש תלדו קש תחכם אש תאכלכם (ישעיהו כ"ג י"א). ועוד (ס"ג כ"ו י"א) אף אש צריך תאכלם, ועוד ימטר על רשעים פחים אש ונפרות (תהלים י"א י'), ימוטו עליהם גחלים כאש

הוא המידו. ⁴ אלה עשרה הענינים. מספר השאלות הנזכרות פה הוא באמת עשרה, חבג המדפיסים והמעתיקים, אשר לא ידעו ולא הבינו היטב חכן השאלות האלה, חשבו אינם במדרגה אחת עם השאלות הקטנות הנמשכות מהן השונות המחבר על השאלות הראשיות האלה, עד כי נעביר זה שבו והיו להם העשרה כשש עשר, כאשר חרטה למטה, ועי"ז נולדה להם מניחה גדולה, עד נלחי דעה, אל איזה שאלה מוסבת התשובה האחת, ואל איזה שאלה התשובה האחרת. ובעבור הסר כל אבני נבף ולורי מכשול מן המקום הזה, נמנה פה אח השאלות האלה אחת ללחם לתלוא חשבון; ואלה הן: א) מהות הגמול, ב) מהות העונש, ג) מהות המקום, ד) מהות הזמן, ה) אם גמולם ועניש שוים, ו) אם יש נתיחה הפרש, ז) אם יתקבלו האמולים והענושים, ח) אם יש עליהם עבודה לבנורו, ט) אם יתכן שיבחרו בהמרותו, י) אם יעבדוהו, מה יהיה גמולם. — וכל אחד מעשרה הענינים האלה יתבאר בפרטות איש איש על מקומו לרגל דברי המחבר ז"ל.

יפילם (סס ק"מ י"ח) והדומה לה. ואם ידרוש דרוש להמשיל לו אך יהיה גוף בלי מאכל ובלי משהה תמיד? נמשיל לו במשה רבינו עליו השלום, אשר רחיהו הבורא ארבעים יום שלש פעמים בלא מאכל ובלא משהה, כמ"ש (שמות ל"ד כ"ח) והיו שם עם יי"ו ארבעים יום וגו'. אך היה באור אשר בראו לו ונתנו על פניו, כמ"ש (סס כ"ט) ומשה לא ידע כי קרן עזר פניו. שם זה אוח והקרבה אל שכלנו, שנעמד על חיות הצדיקים באור לא כמזון, וכן אמר לו (סס י') נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו'. וזה כאמרו לצדיקים, ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה. אלהים זולתך יעשה למחכה לו (יעני' ס"ד ג'). אבל איך יהיה הבורא העונש תמיד העומד נצח באש? לא מצאנו כמה שקדם מי שאירע לו כזה שנמשיל בו, וכאשר לא נמצא, זכרו הכתוב בפירוש ואמר (יעני' ס"ו כ"ד) כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה. וזה המאמר מחייב שיהיו נפשותם שמורות בטעם בענין דק חוץ מן החום המכאיב, עד שיהיה החום המכאיב עונש להם ויכבדוהו. וישר עזר שישמר נפשות הצדיקים בענין, עד שהיה האורה המנעת אליהם מערבות מחסרת, חוץ מהענין אשר בו יעמדו. אלא שהצורך להאמין בזה הענין הרק השמר, הוא בשער הענושים יתה צריך, ממה שצריך בשער הגמולים. הלא תראה שהמלכים כשהם רוצים לעונש האדם זמן ארוך נוהגים לו לאכול ולשתות קודם שישלם בו חפצם מן העונש, כי הם עושים זה מתחת חטבע. אבל הבורא עושה ממעל לטבע, יעמיד וישמר בלא מאכל. ונקרא הגמול גן עדן, כעבור שלא נמצא בעולם יותר נכבד מן הגן. והוא אשר השכיח בו האדם. ונקרא העונש גיהנם, מפני שהכתוב קראו חפתה. והוא שם מקום קרוב לבית המקדש, יאמר עזר התפה וגיא בן הנם (ירמי' ז' ל"ב), ונאמר לו בספר יהושע גיא הנם (יהושע ט"ו ח'). ועל גן ששכן בו אדם נשואים המשל הנכבד, באמרו כגן עדן הארץ לפניו וארץ; והוא אמרו (יעני' ס"ו כ"ג) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה. ואומר בשער זכרון המקום, מה לפני החכמה בשמים חדשים וארץ חדשה, ולמה לא גמלים במקום הזה הדיוך? ואבאר ואומר, מפני שהארץ לא הוכנה כי אם לצרכי המזון, ועל כן יש בה שדות לזרוע וגנות, ונהרים ואפיקים להשקות האילנות והברמות, והים והנהלים למטר ולשנף, ומדברות למרעה היות, ודרכים להולכים. והצרכנו למדור הזה לכל אלה המזהרים כים, בעבור צרכנו למזון ולקנין, אבל מדה העוה' אין בו לא מזון ולא קנין, ואין צד לשדות ולא לצמח, ולא לנהרות ולא לנהרים ולא לנהלים, ולא לבל מדה שחמה לזה, ואין צריך לבני אדם כעת הריא, כי אם מתקע ומקיף בלבד, בראוהו להם כפי אשר ירצה, והוא המושב והמקיף אותו. ואין דומה פרוש

וכיון שבארתי שתי המדות האלה צריך (להשיב) על השאלה השלישית, הוא המאמר במקום אלה הגמולים והענושים, כיון שהם אדם גופים ונפשות, ואי אפשר להם בלי מקום ינוחו בו, ומקיף שיקיפם, יברא להם הבורא וישכנם בו. והמאמר הזה מביא אלי צרך הנבראים, ועם זה שספרי הקדש זכרו אותה, אם קראוהו שמים וארץ להקריב אל הבנתו, מפני שאין אנו רואים כי אש שמים וארץ; והוא אמרו (יעני' ס"ו כ"ג) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה. ואומר בשער זכרון המקום, מה לפני החכמה בשמים חדשים וארץ חדשה, ולמה לא גמלים במקום הזה הדיוך? ואבאר ואומר, מפני שהארץ לא הוכנה כי אם לצרכי המזון, ועל כן יש בה שדות לזרוע וגנות, ונהרים ואפיקים להשקות האילנות והברמות, והים והנהלים למטר ולשנף, ומדברות למרעה היות, ודרכים להולכים. והצרכנו למדור הזה לכל אלה המזהרים כים, בעבור צרכנו למזון ולקנין, אבל מדה העוה' אין בו לא מזון ולא קנין, ואין צד לשדות ולא לצמח, ולא לנהרות ולא לנהרים ולא לנהלים, ולא לבל מדה שחמה לזה, ואין צריך לבני אדם כעת הריא, כי אם מתקע ומקיף בלבד, בראוהו להם כפי אשר ירצה, והוא המושב והמקיף אותו. ואין דומה פרוש

כי כאשר השמים (סס) ופרוש אמרו (סס ס"ה י"ז) כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה; ⁵ כל הפסוק הוא בעת הישועה, וכאלו חדש להם העולם על דרך המשל, כל שכן שאמר אחריו (סס י"ח) כי הנני בורא את ירושלים גילה ועמה משוש, ואיננו רוצה שיחדש בריאה ירושלים, אבל יהדש לה השמחה, כי השלמתו גילה ועמה משוש, וכאלו בראם בשמחה; כי כאשר ⁶ השמים החדשים, כיון שהוא בעולם הבא, הוא מקום ומקף באמת, יבראם לבני אדם, וימחה ⁷ המתקע הזה והפקף הזה, וישימם לאין, כאשר פירש שם (ההגיס ק"ג כ"ו—כ"ט) לפנים הארץ יכרת ומעשה ידיך שמים, הבה ואבדו ואהה העמוד, ואתה הוא ושנותיך לא יתמו, בני עבדיך ישכנו. ואמרו ישכנו, אחרי המחוח השמים והארץ, מחייב בריאת מקום אחר ישכנו בו. — ועוד בעבור האויר אשר בין שתי קצוות האלה, כבר התברר לנו שהוא מושך נפוחותו, מה שהצריכנו אל המורה התחת מהמקן; ומפני שהיו בני אדם בעולם הבא אינם צריכים מזון, התחייב שיהיה האויר להם שלא כטבע האויר הזה, עד שלא יצטרכו אל המזון, וכאשר יהיו ⁸ שתי הקצוות בטבע האלה כזה, שהאויר הממוצע ביניהם איננו זה האויר ולא בטבעו.

אך איך יהיה הזמן אשר הוא השבת השאלה הרביעית? אומר כי זמן כלו אור בלי שך, ר"ל שלא יהיו שתי משמרות זו אחר זו לילה ויום; כי הלילה יהיום לפני החכמה כשהשכינה בני אדם בארץ, במקום שהיו במסע השמש ותנועתה, להיות היום להתעסק בו במחיתם ודרכיהם, והלילה למנוחה ולהשקט ולמשגל ולהתבודד בעצות והדומה לזה, אבל העולם הבא, אין בו מכל זה מאומה, ואיננו צריך אליהם בלי ספק ללילה ויום, וכן למנות החדשים והשנים, כי זה איננו בעולם כי אם לחשבון ולשכירות ולצמח הארץ והדומה לזה, אלא שחלק מה מהומן יהיה לו אות, יהיה עליהם בו עבודה כאשר אני עתיד לכאר.

אבל שהיה שארות החמישית והששית, אשר המה הרבות זכר גמול הצדיקים ועונש הרשעים, אדבר בזה מדרך המושכל. ואומר כי כאשר חייב הבורא את האדם בעבודתו, היה ראוי לעורר חפצו עליה בגדול שבדברים המעוררים את החפץ, כי אם היה מושך חפצו בדברים מעטים, ולא היה עובד אותו, היה יכול האומר לומר, אולי אם היה מיחל ביהר שיחל היה עובדו; וכאשר יחל אותו בכל, לא תשאר לו טענה. ובאור זה, אם הושם זמן גמול הצדיקים אלף שנה, היה אפשר לומר, כי לא חפצו בה קצה בני אדם, בעבור מעוט השנים; וכן שני אלפים ושלשת אלפים, וכל

⁵ כל הפסוק ההוא. ר"ל הפסוק כי הנני בורא שמים חדשים וגו'. ⁶ השמים החדשים כיון שהוא וכו'. ר"ל הנג הפסוק כי כאשר השמים החדשים וגו', אחר אשר הוא מוסב על העולם הבא, הוא מורה בלמח עג מקום חדש, אשר יכרא אלמים לבני בלדס נכבה בו בעת ההוא, כי השמים העומדים לפניו חיים ימושו, והארץ הזלחה לא הקום ולא הכיה עוד, ובהכרח יכרא הש"ח מקום חדש, אשר סס ישכנו מקבני הגמול. ⁷ וימחה המתקע הזה וכו'. מוסב על העולם הזה, אשר אנתנו חיים בו היום. ⁸ שתי הקצוות וכו', שהאויר הממוצע וכו'. ר"ל אם יהיו שתי הקצוות בטבע האלה, כלומר השמים והארץ, כמו שסס היום, התחייב שהאויר הממוצע ביניהם איננו זה האויר; ולאחר אשר זה דבר שמי אפשר, בהכרח לא יהיו עוד השמים והארץ האלה, כי אם יבוא במקומם

מה שהוא קצוב, ימצא בשכל שיעור אחר למעלה ממנו; וכאשר ישים גמולם בלי הכלית ובלי הפסק, וטובותם לא המוטנה, לא נשאר מקום לטוען לטעון. ואולי יאמר אומר כי הענין הזה בממול יותר נכון, כי היא טובה והצלחה וחסד, אבל ביסורים והתמדה באש, רואה אני שזה עזיבת הרחמים ואכזריות, ומה שאיננו דומה למדותיו יתברך; ואומר בזה עוד דבר מניע, כי כאשר התחייב ליחל אותם יחול שאין גדול ממנו, כן התחייב להפחיתם הפחד שאין גדול ממנו; כי אם היה מפחידם ביסורי אלף שנה, היה יכול האומר לומר, אלו היה משים אותם אלפים היו מפחידים יותר, ואם היה משים אותם אלפים, היה יכול לומר, אלו היה משים אותם רבבה, היו מפחידים יותר, על כן שם היסורין באין הכלית, שיהיה מפחיד בנהול שבהפחד, שלא תשאר עמו תואנה לשום אדם. וכאשר ייראם ביראה הגמורה ולא ישמעו, לא היה נכון להמיר מה שהפחידים ויזיב מאמרו, אך בעבור הצדיק מאמרו ודברו, ראוי שהמיד עליהם היסורין, וחמסם על נפשם, כי מרו וכחשו, ולו החסד בשגגה עליהם בפחד היסורין להקנם לעבודה. וזה הענין דומה לשאר הדברים אשר בראם הוא בחכמה, והם ¹⁰ שבים לשער בחטא האדם, כמי שיצא בליה וירד לבור, ויאבל המאכל בלא עתו, ושיתרפא במה שמזיק והדומה לזה. ואד"כ אומר בשער מן הכתוב שהוא מתמיד לעד. תחלה אלה לחי עולם ואלה לחרות לדראון עולם (לניאל י"ב ב'), ואומר עוד (תהלים ט"ו י"א) נעיומה בימינך נצח, ואמר עוד (שם מ"ט כ') עד נצח לא יראו אור. וכאשר אמר (שם ק"ג כ"ח) ואתה הוא ושנותיך לא יהמו, אמר אחריו (שם כ"ט) בני עבדיך ישכנו וזרעם לפניך יכון. וחייב במאמר הזה, שכמו שהוא יח' קיים לעד לבלי הפסק, כן עמידת הצדיקים מתמדת בלי הפסק. ואם יטעון טוען ויאמר, כאשר הכשרת עמידת הברואים עמו באחרית הזמן באין תכלית, וכשר גם כן שיהיו הברואים עמו בתחלת הזמן באין תכלית? אני מבאר ההפך אשר יש בין שני הדברים. ואומר, כי היא מן השוא שיהיה הנברא לא סר עם בוראו בלא תכלית, כי ¹¹ בל עושה בחכמה הדברים קודם למעשהו; אבל ¹² כשהוא מקדים ועושה אותו, בכל

דבר חדש אשר לא היה לעולמים. ⁹ דבר מגיע, כלומר דבר מספיק. ¹⁰ שנים לשאר בחטא האדם. כוונתו לפי הענין, ששם שנים לרעה ע"י חטא האדם, ולא כאשר הענין החכם האשכנזי: „אונד יחל ווערדען לוס קערנפונקט אין דער זינדע דעם מענשען“, כללו אמר: והם שנים לעיקר החטאים אשר יחטא האדם; — כי בזמנא מלת „לשער“ איננה מורה על קערנפונקט, והשם חטא אינו מוסב פה על העבירות ועל החטאים אשר יחטא האדם לאלהיו, כ"א על סלוח בני האדם בכלל, אשר בסלוחם יתפכו לרעה אח אשר עשה אליהם לטובה. ¹¹ כל עושה בהכרח הדברים קודם למעשהו. ר"ל בהכרח ועצב הדברים יחל, כי כל עושה הוא קודם למעשהו. והחכם המעמיק לאשכנזי סר מן הדרך הפשוט הזה בזמנא מלת „בהכרח הדברים“, והענין בל"א: אונפחייב דינע, כלומר דברים מוכרחים; אבל לא ידעתי מה היה לו בזה, ודברים מוכרחים מאן דבר שמייהו? ¹² כשהוא מקדים ועושה אותו, בכל יום יום. ר"ל אבל אם אמר נכון הדבר אשר דברנו, כי העושה מקדים ועושה את מעשהו, כלומר קודם הוא למעשהו, הנה בכל יום אשר אהנו רואים בשלום, כי העושה יכול לקיים, את מעשהו ביום האחד, נדע ב"כ שהוא יכול לקיים

זם שאנחנו רואים אותו בשכלנו יכול לקיימו בן, נראה אותו גם כן יכול לקיימו זים אחר; וכאשר יבטיחהו שיעשה לו, כן הוא מניע לו כל זים ביום וכל עת בעת, לא ירחיק השכל מזה מאומה אבל מכשיר אותו. ואם יאמר מה יתרון בעת ההיא לבורא על הנברא? נאמר, זה המאמר אין צורך השוכח. ואיד ירמה הטף והרוח הצריך אל זמן ואל מקום, הנחנה, המצווה, והמוחזק, הצריך אל עמידה שיעמידהו, למי שהתעלה מכל הענינים האלה והחזמה להם. אבל הוא לפנינו כמי שענינו נפשו תלויה למי שיחדשהו לו, כמו שנאמר (ס) וירעם לפניך יכון.

אבל ¹³ תשובת השאלה, אם גמילים ועונש שיים בעיניך? ¹⁴ אומר, כמו שלא יכלה גמול אלף זכות, כן לא יכלה גמול זכות אחת, וכמו שאלף חובה לא יכרה ענשה, כן חובה אחת לא יכלה ענשה, אלא שהגמול והענש אעפ"י שהם לנצח למעשה אחר ולא־אף מעשה, ענין כל אחר יהיה כפי מעשהו. ומי שעושה זכות אחת או עשר או מאה או אלף, יהיה ענינו בגמול כפי מה שעשה, אלא שהוא לנצח, כאשר את רואים בעולם הזה אנשים, הבלית טיבתם המנוחה בלבם, ואנשים שהם עם המנוחה אובלים ושוהים, ואנשים אחרים, שהם עם כל זה לזבשים הבגדים החמורות, ואחרים עם כל זה יש להם מעלות גדולות, כן בעולם הבא אנשים, נאמר בהצלחתם אף בשירי ישכון לבטח (הגמיל י"ו ט'), ואחרים, בצל כנפוך יחסוק (סג ג' ח'), ואחרים, ירווין מדשן ביהך (סג ט'). ואחרים, והלבש אותך מתלוצצות (זכרי ג' ד'). ואחרים, ונתתי לך מהלכים בין העופרים האלה (סג ז'), כמו בו אל המלאכים אשר נאמר (טעמי ו' ג') שרפים עופרים ממעל לו. וכן מי שעובר עבירה אחת או עשרה או מאה או אלף, יהיה ענינו בענש כפי מה שעשה, אלא שהוא מותמר לנצח, כאשר אנחנו רואים בעולם הזה אנשים שעונשם שישמו במשמר, ואחרים שגוררים עם זה בתבלים, ואחרים עם כל זה קשורים ובפוחים, ואחרים עם כל זה

אוחי גם ויום האחר. — והמעתיק האשכנזי יטה גם פה מדוך האמת, כי הוא חבר מניה ממקיים ועושה אוחי בנג יוס" נתאמר חסד, כלנו היחה כיוונה דברי הבאון על הנורה י"ח לנד, המהרש בטובו בכל יום תמיד מעשה נראשית, ועפ"י ז' שיה גם כיוונה המנוה הנאות אחריון והעתיק דברי המחבר בזה": ווען אבער דער אונאנפאנגליכע שאפפער טאגליך שאפפער קאן אונד שאפפט, וייל וייר מיט אונזערער פערטונגע איינזעהען א. ז. וו.; הכל באמת כיוונה המחבר ז"ל איה על הנורה י"ה נדר, כ"א על לו עושה, יהיה אוחי שיהיה, אם אלהים ואם אדם, ופירוש המאמר היה כהשר אמרנו. ¹³ תשובת השאלה, אם גמילים ועונש וכו'. אחר אשר בגה הבאון אח דעהו על אודות הפתי שאלות החמישית והשניה ע"ד כלל, כל ענה לפרט דבריו על השאלות האלה; כי השאלה: אם גמולם ועונשם שיים בעיניך, היא היא באמת השאלה החמישית, אשר כבר דבר עליה ועל רעושה הקרובה אליה ע"ד כלל. אפס כי המדפיסים והמעתיקים, אשר לא ירדו נסוף־דעת המחבר, חשבו אח השאלה הזאת לשאלה שביעית, וע"כ מנו את השאלה הבאה אחריה לשמינית, כאשר תראוה ענינו עד מהרה, וזה נוקבו ונכדו. ¹⁴ אומר כמו שנה וכו'. כל"ל ולא כמו שנמלא בדפוסים: או כמו שנה וכו', כי מנה "או" אין לה פה מקום, והיא הטחה אח לב הס"ו לעשות אח המאמר הזה למאמר השאלה, ובעבור זה הליג סימני השאלה אחר מנה "אחת" ואחר מנה "ענשה", אבל "באמת אין זו שאלה, כ"א

אמורים בויקים ובכלים, ואחרים עם כל זה מכים אותם במה שמכאובים; כן בעולם הבא, אנשים שנאמר ביטוריהם, יאספו אספה אסיר על בור וסגרו על מכר (יטעיה כ"ד כ"ב), ואחרים, עונתיו ילכונו את הרשע ובחבלי הטארתו יתך (משנ ה' כ"ד) ואחרים, ואם אמורים בויקים (ליוז ל"ז ת'), ואחרים, וסגר מהגורר על ראש רשעים יחול (ירמ' ל' כ"ג).

אבל ¹³ השאלה (השמינית) היש בענין הצדיקים יתרון זה על זה? וכן בענין הרשעים, כבר נכנס שרש חשונה במאמר הזה חקורם. אבל רואה אני להשריש משרש, אשר להם יתרון שבעה טעמים. ואומר, כי ממה שמורה שיש לצדיקים מעלות בגמולם, שכל אחת יהיה על חברתה, החלה מה שמחייב אותו השכל, ואחר כן שמצאנו בספרים שבע מעלות זו למעלה מזו. הראשונה שקצתם יהיה לו אור כזרחה אור השמש, אמר בו (מנלכי ב' ל') וזרחה לכם שמי שמש צדקה, וקצתם יהיה לו עם ערבות בניצוציה, כמו שאמר (ס) ומרפא בכנסיה, וקצת יחייב לו האור כדבר הנמוע, כמ"ש (הנלים ל"ז י"א) אור זרוע לצדיק, וקצתם יוסף לו האור, כמ"ש (מנלכי י"ג ט') אור צדיקים ישמח, וקצתם יהיה אורו כאור הגלגל, אמר בו, (הנלכי י"ב ג') והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע, וקצתם יהיה אורו כאור הכוכבים, חוץ מן השמש, אמר בס (ס) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעילם ועד, וקצתם יהיה אורו לו כאור עצם השמש, וכן אמר (ספטים ה' ל"א) ואהביו כצאת השמש בגבורתו. וכמו שירענו שמרע"ה היו פניו מלאים הוד, ופני יהושע פחות ממנו, מפני שאמר בו (במדבר כ"ז כ') ונתת מהודך עליו, ולא אמר כל הודך, ופני שבקים זקנים פחות מהם, בעבור שאמר (י"א כ"ה) ויאצל כן הרוח אשר עליו ויחן על שבקים איש הזקנים, וכאשר היתה עלת מהודך עליו, למען ישמעו כל עדת בני ישראל, הזקנים בכלל העם. ומה שורה על כי הענינים גם כן יש להם מעלות זה על זה, מצאנו בספרים להם זכרון שבע מעלות בלהב האש. מהם מי שהאש מלהבת פניו עד שיאדימו, ובכמהם אמר (ישעי' י"ג ח') פני להבים פניהם; ומהם מי שישחירו פניו כשחרות הקדרה, ובכמהם אמר, (יולל ב' ו') כל פנים קבצו פארו; ומהם מי שיגיעו ממנה כמו צליה ובשול, ובהם הוא אומר, (מנלכי ב' י"ט) הנה היום בא בוער כתנור; ומהם מי שיגיעו כמי שהאכלהו האש, ובהם הוא אומר (ליוז כ' ל"ז) האכלהו אש לא נפח; ומהם מי שיגיעו כאש אוכלת בעצים, ובהם הוא אומר (ישעי' ל' ל"ג) מדורחה אש ועצים; ומהם מי שיגיעו כאש אוכלת העפר והאבנים, ובכמהם הוא אומר, (דברים ל"ב כ"ג) ותאכל ארץ ויבולה; ומהם מי שיגיעו כאש אוכלת עד סמקי ארץ, כמו שעתים החזית, ובהם הוא אומר, (ליוז ל"א י"ב) כי אש היא עד אבן האכל, כאשר ירענו כי סבת מצרים היתה בוללה ומנוע לכל

חשונה. ¹⁴ השאלה (השמינית) היש וכו'. אין זאת השאלה השמינית, כ"א השנית, כי כונת השאלה, אם יש בענין הצדיקים יתרון זה על זה, אחת היא עם כונת השאלה המזכרת למעלה: אם יש בנייהם הפרט וכו' (ראה הערותינו למעלה סימן 3 וסימן 4); ורק המדפיסים, אשר חשנו את השאלה שלפני זו שביעה כאשר ראינו נמעלה (סימן 13), עשו את השאלה הזאת לשאלה שמינית, ומנעו ימלא הקורה החשבון הוסיפו בדבריה המחבר מלת "שמינית" שלא כדתי,

אחד כפי מדהו, כמו שאמר (ההלוי ע"ח כ') יפלו נתיב לאפו. ופרש
 יפלו ישקלדו במשקל, כמו שאמר (תשני ל"ו י"א) פלו זמאני משפט
 לוי. — אבל תשובה ¹⁶ השאלה (החשיעית) מי אשר הם ראויים ליסורים
 האלה? נאמר, הכופרים והמשתפים ובעלי העבדות החמורות אשר לא
 עשו תשובה. אך הכופרים והמשתפים הוא אשר אמר בהם (יעני ס"ו
 כ"ד) ויצאו וראו בפני האנשים הפושעים בי ובעלי העבדות החמורות,
 הם אשר נכתב בהם כרת או מיתה בית דין. כי כאשר יכרתו מהעולם
 הזה, יצאנו אל הכרת בעולם הבא מבין הצדיקים גם כן, מפני שלא
 עשו תשובה. ואם לא יכריחנו, אבל השלים ימיו כדי שיאריך לו, ועם
 כל זה לא עשה תשובה, יהיה ענשו זהר קשה, והברחו מבין הצדיקים
 יחר ראו, מפני שהאריך לו ולא שב. ואם לא יהיה מכל אשר ספרנו
 מאומה, מה שהוא זולתם הם קלה ויבפרו לו. — ואם יאמר אומר
 באי זה דבר יבפרו לו מבלי תשובה? נאמר, הלא הקדמנו המאמר שאין
 להם כי אם קלות, ואמרנו שזה מחייב שכבר נהרו מן החמורות, ולא
 נהרו מהם עד שקימו שכנגדם, ולא כפרו אבל האמינו, ולא שהפך אבל
 יחד, יהי רצחו ולא גנבו ולא נאפו, אבל עשו בצדק ובמשפט. ומי
 שהוא על הדרך רוב מעשיו זכות, והעביחת המטעות והם כנגד אלה,
 ישלמו לו עליהם בעולם הזה יצא נקי, כאשר בארתי במאמר החמשי.
 אבל ¹⁷ השאלה (העשירית) היא היתקבץ קצתם על קצתם? אומר,
 כפי אשר הסתכלתי ומצאתי, כי הצדיקים והרשעים רואים קצתם את קצתם
 בראית בלבד, כמו שאמר בצדיקים (יעני סג) ויצאו וכאו בפני האנשים
 הפושעים בי. וכל אשר יתברר להם יסורם, יאמרו ושתבח מי שהצילנו
 מן הוסורין האלה, וישמחו ויגילו בעינם. וכמו שאמר על הרשעים
 (סג ל"ב י"ד) פתחו בציון הטאים אתהו רעה הנפים, יתמרו על הצדיקים
 איך יעברו על האש הזקרת ולא היוקם, יאנחו על מה שאבד מהם
 מהגמול. וכאשר דמה אותם שמה כאנשים, נקראו לאכול למעודה,
 ואחרים שזמנו ליסורים, והם רואים איהם ונאנחים, הוא אמרו (סג ס"ה
 י"ג) לכן כה אמר יי' הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וגו'. אבל הצדיקים
 קצתם עם קצתם, מי שמעלתו מהם קרובה למעלת אחר יפגענו, ואם
 תהיה רחוקה לא יפגענו. ועלה בדעתי, העונשים כל שנים מהם שתהיה
 מקלותם קרובות זו לזו אינם נפגשים, מפני שהיסורים פוסקין ביניהם
 וטרדתם בהם:

ולאחזו הסגרנו את המלה הזאת, נבדתי חסיה עוד נמכסול. ¹⁶ השאלה (החשיעית)
 מי אשר הם וכי. השאלה הזאת איננה מכלל עשרה השאלות, אשר עליהן יסוב
 כל דברי המחבר ז"ל בזה, כ"א היא אחת מן השאלות הקטנות המשחלכות
 מחוץ לדברי התשובה ע"ד ויכוח; ורק ההדפיסים, אשר שגו בדואר והוליכו את
 הקורא תועה כבר בשאלות הראשונות אשר נבחרו, הוסיפו פה חטא על פטע,
 בהוסיפם מנה "החשיעית" בשאלה אשר איננה לא חשיעית ולא שמיית ולא
 עשירית, כ"א ב"ד חשקין, ובתוספת השאלות העשרה לא חתמנו. ¹⁷ השאלה
 (העשירית) היא היתקבץ וכי. אחר אשר חשנו המדפיסים את השאלה שלפני
 זו לחשיעית, היטיבו אשר הוסיפו פה מלה "העשירית"; אבל כבר ראינו, כי
 השאלה אשר נחשבה לחשיעית איננה מכלל העשרה השאלות בשום ענין. והשאלה
 אשר הציב עליה הבאון בלחרונה מתוספת השאלות העשרה, היחה בלמח השנית,

אבל ¹⁸ השאלה היש לאלהים ילדים עבודה? אומר כן, שלא יתכן שינישה בדבר הזה שיעזוב שכל שלם בלי צוי והזהרה, ואלו היה נכון לעשותו בעולם הבא היה עושהו בעולם הזה, אך יש לו בו הבה עליהם שיאמינו באלהות, ושלא יקללהו, ולא יספרו עליו הפסח המגונות, ומה שדומה לזה. אלו מדרך השכליות הגמורים, וזה דבר שאי אפשר זולתה, וזכרו הספרים עבודה אחרת שמעית, והוא שיכוין להם מקום מארצם, יתייבם בו שיכואו אליו בכל פעם, הוא להם כיום השבת וראש חדש אצלנו עתה, ויעבדוהו שם במה שיצוה אותם, עד שלא יעזבם פלי עבודה כמ"ש (שס ס"ו כ"ג) והיה כפי חרש בחדשו ומרי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחות לפני אמר יי'; וכאשר ישלימו, יצאו ויראו הענושים, כמ"ש (שס כ"ד) ויצאו וראו בפגרי האנשים, מפני שאמר יבא כל בשר. ואמרו קדמונו שהצדיקים אין עומדים בלי עבודה בעולם הבא, כאשר הם בעולם הזה, אמרו, הלמידים חכמים אין להם פנחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. אבל הענושים לא יתכן שיצו בעבודה בעבוד היסודין ובעבוד שהיתה מעתיקה אותם מעינים המתמיד כאשר הקדמנו. אבל ¹⁹ תשובת השתי שאלות האחרונות, אשר אחת מהנה, אם יעבדו מה יהיה גמולם? והאהרה, אם הם לא יעבדו, מה יהיה מעינם? כבר השיבותי עליהם בסוף המאמר השמיני, ואסרתו שלא ערב להם הגמול הנצחי, כי אם בעבור שירע שהם יבחרו בעבורתו ולא בהמרותו, וכי כאשר יבחרו בה, יוסף להם ביהרון הטובה כאשר בארנו. ²⁰ וכיון שיצאו שתי אלה עם הראשונה אשר קדם באורה, נשארו עשר בלבד:

וראוי שאחבר אל המאמר הזה מה שאומר. אבל ענין הגמול על כל מצוה וזה והשתדלות מה הוא? וכן ענין העניש על כל מצוה ודת והשתדלות; — כי ²¹ לא עבר זה בעולם הזה, לכמה פנים מן החכמה. אחד מהם כי שרש הענין אשר בו הגמול והעניש לא ראינוהו, אבל הגיענו בדרך הקירוב וההכנה, יאיך נעמוד על כעוניהם אשר הם יותר דקים? ועוד שלא יארכו הדברים וירחבו המאמרים וירבה הטרח; ועוד שלא נבחר מה שנרצה מן העבודות, כשנדע גמול כל אחד מהם; ועוד כי הטרדה הגדולה שבלבבותינו, הוא הדבר הקרוב אלינו כצווי לאמר ענין הישועה, ועל כן הרחיבו בו הספרים ובארו. אבל אני מקוה שיפורשו לנו מיום הגמול לכל עבודה, ומדיני דרכי העניש על כל עבירה בזמן הישועה כשיגלה הענין הזה, ויפנו הלבבות לבקש החכמה, ויזכנו טבעים לקבל

ולכן השאלה, אשר הוא דובר עליה עתה, היא השניעוה. ¹⁸ השאלה היש לאלהים וכו'. השאלה הזאת היא השמינית בסדר העשרה שאלות. ¹⁹ תשובת השתי שאלות האחרונות וכו'. כזה נשלמו כל העשרה שאלות, אשר עליהם סובבים הולכים דברי הבאין במאמר הזה, והוא הדבר אשר אליו כוון המחבר עצמו במאמר: — ²⁰ וכיון שילאו שתי אלה וכו' נשארו עשרה בלבד. כלומר אחר אשר ילאו מידינו שתי השאלות האחרונות האלה עם הראשונה אשר קדם ביאורה, נמלא מספר השאלות עשרה בלבד, כמספר אשר נמנה להם צאמת מראשית. ²¹ כי לא עבר זה בעולם, כל"ל, ולא כמו שנמלא בדפוסים: כי לא עבד; וכוונת הדברים לפי הענין, כי לא נמשך דבר זה אל העוב"ה, וע"כ לא מדע. ולפי העשרה כמ"ל הוצרך עבר ל"ל ערב, ואולי השערנו נכונה.

התבונה, כי קרובה היא ומוזמנת לצאת אל העולם הבא. ואמר שעל כן אמר שהנבואה תהיה כוללת הכל, באמרו (ויאל ג' א') והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר, כי לא יתנבאו כי אם במה שהוא, ואשר יהיה עתיד בעת ההיא, הוא גמול העולם הבא וענישו. וכאשר יודיעם זה, יתן להם עליו אותות ומופתים, כמ"ש אחריו (סג ג') ונתתי מופתים בשמים ובארץ. ואחר כן אמר אחריו, כי הדברים האלה יהיו קודם החיית המתים, כשאמר (סג ד') השמש יהפך לחשך והירח לדם, ומי שהשכיח לנפשו יהיה מן המשכילים ומי שמתקן בני אדם לעבודת אלהים וילמדם מה שיגיעו בו אליה, יהיה ממצדיקי הרבים, כמ"ש (ויאל י"ג ג') והמשכילים יזהירו כוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. ובעבור זה יצוה כל חכם על ההשגחה ובלמוד בני אדם והישירים:

המאמר העשירי

במה הטוב לאדם לעשותו בעולם הזה:

אמר יהודה בן שאל. אמר המחבר, הקדמת המאמר הזה אשר דברו בו אנשים רבים, ומעט מי שהגיע בו אל העצה המשובחת, אומר בפתח דבריו כי בורא הכל ית' מפני שהיה אחד בעצמו, התחייב שיהיו הבחאי' רבים כאשר בארתי. ואומר הנה כי האחד הנראה, אי זה אחד שיהיה, איננו אחד כי אם בדרך המספר, אבל כאשר יבחנו הבוחן על דרך הדקדוק, ימצאנו ענינים רבים. וזהו פשוט מהכלל הזה, שהנמצאות כלן כשיבחנו כל גוף-מהם, ימצא בו חום וקור ולחות ויובש, וכאשר יבחן גוף האילן, ימצא בו עץ זה סעיפים ועלים ופרו ומה שנלוה אל זה, וכאשר יבחן גוף האדם, ימצא בו עמהם בשר ועצמו ויגידם ועורקים ומיתרים ומה שנלו' אל זה; וזה מה שאין ספק בידועתו, ולא נדחה במציאתו. אבל אם היה בחי' הכריא' כי הבורא אחד ומעשיו רבים, וכמו שאמרנו הספרים מה רבו מעשיך יי' כלם בחכמה עשית וגו' (תהלים ק"ד כ"ד), אפי' השמים יש בהם מן החלקים השונים זה מזה, והשיעורים והזוהרות והמראים וההנוקיות מה שלא יוכלו לספור. וכן הם כמו שאמר (ליוז ט' ט') עושה עש כסיל וכימה וחררי הימן:

וכאשר הקדמתי המאמר הזה, אומר עתה, כי כן באהבות, אהבה לדברים, ושנאה לדברים, כמו שאמר (משלי י"ט כ"ח) רבות מחשבות בלב איש ועצת יי' היא תקוב. וכאשר הגופים אינם קיימים ביסוד אחד לבד מד' היסודות, וגוף האילנות אינו קיים בחלק אחד ממה שזכרנו, והאדם אינו חי בבשר או בעצמותו בלבד, גם השמים אינם מאירים בטובב אחד, כן האדם לא יתנהג כל ימיו במדה א'; אבל מזהקבצות מה שזכרנו בכל שער על רוב מדבר אחד ומעט מאחר, ישלם כל הנוכח, כן מהתקבצות מהות האדם באהבה ובשנאה על רב ומעט, ישלם לו תקן עניניו, ויהיה כאלו הביאים לפני הריון דין עליהם, כמ"ש (תהלים קי"ב ה') טוב איש חונן ומלוה יכלכל וגו', או כאלו שקלם במשקלו וחלק אותם חלקים, וכמו שאמר (משלי ד' כ"ו) פלס מעגל דגלך. וכאשר יעשה כן יהיו כל עניניו שוים ומתוקנים. ואשר חייב שאשים השער הזה התחלת המאמר הזה, הוא שראיתי אנשים חושבים ומאמיני', כי חובה שיתנהג האדם במדה אחת כל ימיו, יגביר אהבת דבר על שאר האהובים, ושנאת דבר על שאר השנואים; והסתכלתי בעצה הזאת, והנה היא מחבלית הטעות מכמה פנים. אחד מהם כי שנאת דבר אחד והגברתו, אלו היה יותר תקן,

לא היה טעם הבורא במחמת האדם אהבת שאר דברים; ואלו היה הרבה כן, היה אפשר לבראו מיסוד אחד, ושיבראנו גזרה אחת, יהיה בודא כן שאר כל הנמצאות יהיו על הענין הזה. הלא תראה שחלקי הפעלים לא יכשר בהם השתמש דבר אחד לבד, כל שכן כלליהם. וסוה אלו בנה בונה בית מאבנים בלבד או מעצמו בלבד או סמטצלאות בלבד או סמטמרים בלבד, לא יהיה תקון כמו שיהיה, אם היה בונה מאלה סקובצים; הדומה לזה יאמר בתבשיל ובמאכל ובמשהה ובמלבוש ובשמוש ושאר החפצים. ואיך לא יפתח האדם עיניו כשהוא רואה כל אלה החלקים אינם היום מדבר אחד, והם הוכנו לו לשמשו ולתקנתו, כל שכן עיניו נפשו וסדוניה?

ובדך שאבאר כי מחדשי הבחירה הזאת אין רעתה מעטה, אך היא נחלה, כמו שאני מרמז ואומר; מהם מי שבחר לשוב בהרים, והוציאו זה השעון; ומהם מי שבחר הרבות האכילה, והוציאתו אל המדורים; ומהם מי שבחר הנקמה, ונקם מעצמו, ומה שדומה לעינים האלה, ספה שאני עתיד לבאר באמצע המאמר הזה בעזרת האל:

אבל אקדם הנה ואומר, כי על כן צריכים להכמה בהנהגת האדם וסהלכו תמיד, כמו שאמר (משנ"ו ו' כ"ב) בהתהלך הנחה אותך. והשרש בשעך הזה, שיהיה האדם מושל בסדוהיו, ושולט כמה שיאהבהו ושנאתו; כי לכל אחד ממה שהוא אהב ושונא, מקום ראוי שישתמש בו, וכאשר יראה המקום אשר ראוי להשתמש בו במדה ההי' ישלחנה בשיעור עד שישל' המעשה ההיא, וכאשר יראה המקום אשר ראוי לעצור המדה ההיא, יעצרה עד שיעבור מעליה הרחם ההיא. וכל זה לשוב ויחלת לפשוט בעת שירצה, ולהפוש בעת שירצה, ונמ"ש (סס ט"ו ל"ג) טוב אך אפים מגבור ומשל בחוחו מלוכר עיד. וכבר הקרמתי קודם זה כי לנפש שלשה כחות, התאוה והכעס וההכרה. וכח התאוה הוא אשר יביא האדם לכסוף למאכל ולמשהה ולמשגל, ושייטבו בעיניו המראים הנאים, הרעים הטוב, והמשושים הרבים. וכח הכעס, הוא אשר יביא האדם אל התגרות והשררה, והעזר לאחרים, והנקמה היצאה והעזת, והדומה לזה. אבל, כח ההכרה הוא אשר ידין על הכחות האחרים. ואי נה מהם ידסה האדם או ענה מענפיהם, או יתעסק בכח ההכרה להתבונן בהם לכתבנם, ואם יראה אחריתו וסופו נצולים מפגע, אז יעין בו, כ"ש² שתהיה אחריתו משוכחת; ואם יראה כבד מצדיו מפע מן הפגעים, יעין בעיבתו. וכל אדם שיקים השעך הזה, וישמיל הכרתו על תאוותו וכעסו, יהיה במסור החכמים, כמ"ש (סס ט"ו ל"ג) יראת יי' מוסר חכמה. וכל אדם שימשיל תאוותו וכעסו בהכרתו, לא יהיה איש מיסר. ואם יקרא עיניו זה מוסר

¹ ושיבראנו גזרה אחת, יהיה בורא וכו'. הוראת מלת "ושיבראנו" הוא כמו וכשיבראנו, כי כן מנהג לשון המחבר להשמיט כי של כלל"ס; וכוונה המאמר הוא, כי כאשר יברא הבורא את האדם מיסוד אחד, יהיה בורא כן גם שאר המלאכות. ² שהיה אחריתו משובחת. גם פה השמיט המחבר קף של כלל"ס, כי בוראה מלת "שהיה" הוא כמו כשהיה, כמו שראינו השמטה כזאת בהערה בקודמת. וכוונה המאמר הוא, כי כאשר יתבונן האדם על המעשים אשר יעשה ואשר לא יעשה, אז יתעסק בכח ההכרה, ואם יראה אחריתו וסופו נצולים מפגע כמעט הזאת, אז יעין לאחוז בה; וכ"ש כאשר יראה שחסיס לאחוזו

שלא כדון, הוא מוסר אוילים, כאשר אמר (ס' א' ז') ומוסר אוילים בזה, ואמר עוד וכעכס אל מוסר אויל (ס' ז' כ"ב)

ובין שהקדמתי המאמר הזה, שהצורך מביא אל .ה. שיסדר לנו האהבות והשנאות אין נתנהג בענינם, אומר, שמצאתי החכם שלמה בן דוד שהתעסק בזה, להודיענו מה הוא הטוב, ואמר (קבלה א' י"ד) ראיתי את כל המעשים אשר נעשו תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוח. אינו רצה באמרו הכל הבל ורעות רוח, קבוץ המעשים והתקבצותם כי הבורא המציאם, ואין חכם אומר בזה על מה שהמציאו בוראו הכל הבל; אבל רצה בזה, כי כל מעשה שיקחוהו בני אדם לבדו, כלומר כי כל אחד מן מעשי האדם כאשר יעשהו נפרד, יהיה הבל ורעות רוח. ובהפרד אמר עוד (ס' ט"ו) מעוות לא יוכל להקון, וכל אחד מעוות מהתקן, מקצר מהשלם; אבל בהתקבצותם לא יהיה חסרון כי אם שלמות ותמימות. ומחוק הפרוש הזה שהוא כן, שהראה שלשה שערים מאהבות העולם, וגור על כל אחד שהוא הבל, ופירושו השאה, כאמרו (ירמי' כ"ב ט"ו) מהבילים המה אהכם, משיאים אתכם, ואמרו, (תהלים ס"ב י"א) ובגול אל ההבלו. ותחלתם שיתיחד בחכמה לברך ויעזוב שאר האהבות, אמר בזה (קבלה א' י"ז) ואתנה לבי לדעת חכמה. ³ וזכר העלה בו, כי כל אדם כפי שתרכה חכמתו ירבה מכאובו, כאשר יגלו לו מומיו הדברים מה שהיה במנוחה קודם הגלותם לו, וזוא מה שאומר (ס' י"ח) ויזסיף דעת יוסיף מכאוב. ואחר כן שנה בשמחה ובשתוק בלבד, ואמר אם ישים האדם דעתו לפנות אליה ולהשגית עליה, יהיה לו זה גם כן הבל, כמ"ש (ס' ז' א') אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב; וזכר העלה בו מה היא, כי האדם בעת ההיא מרגיש מעצמו בעת השתוק והשמחה פחיתות וגנות, וכבר נכנס במדת הבהמות, והוא אמרו (ס' ז') לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה. ואחר כן שלש בישוב העולם, והודיע כי העסק בו גם כן הבל, כאמרו (ס' ד') הגדלתי מעשי בגיתי לי בתים נטעתי לי כרמים עשיתי לי גנות, ופרדסים, ושאר מה שמספר ממעשיו עד סוף הפרשה; וזכר העלה בשנאתו את כל זה, שיניחנו לאדם שיהיה אחריו, והיה יגיעתו לרוק, כמ"ש (ס' י"ח) ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שיהיה אחרי. וכאשר ספר אלה השלשה שערים, פסק לזכור שאר אהבות העולם, שלא ימנעו זה ממה שהוא צריך לדבר ולצוות; אך רמז בתוך השערים האלה, להשתות בין אלה השלשה, והוא שנתעסק במעט מן החכמה ומן התענוג, ולא נניח ליעין במה שהוא הטוב, כמו שאמר (ס' ג') תרתי אני בלבי למשוך ביען את בשרי;

ועלה בדעתי (יישירך האלהים) לקבץ משרשי אלה האהבות שלשה עשר; ואזכור מה שירעתי ממה שהביא כל עם לבחור העסק בכל אחד מהם לבדה כל ימיהם; ואחר כן אבאר אי זה דבר הניחו ועזבו מהענין ההוא; ואזכור בכל אחד מהם המקום אשר ראוי להשתמש בה אשר לו נברא והושם, ואקבץ כלל ממה שאניח כל חפץ בכל שער, יהיה

ללכר נללח מפגע, כי אם גם מזוכמת, כי אז ילחז זה ביתר עז. ³ וזכר העלה בו וכו'. ר"ל העלה לו הסכה, אשר נענורה לא עוב לאדם שיחמד בחכמה לברך ויעזוב שאר האהבות, כי כל אדם וכו'.

אקבוץ ספר פרישות שלם. ואספרם מתחלה ואומר, כי משרשי האהבות שלשה עשר; הפרישות, והאכילה, והמשגל, והחשק, והבנים, והיישוב, והחיים, והממון, והשררה, והנקמה, והעבודה, והחכמה, והמנוחה. ואמר כן אראה לשכל אחד אחד, ואזכיר לו אפני החפץ בו, ואכתוב מה שראוי סן הפרישות בו, ואיה מקומו הראוי לו. ואומר בראשון:

שעד פטרישות. ראו אנשים כי אשר ראוי להתנהג בו האדם בעולם הזה, הפרישות וההליכה על ההרים ולבכות ולספוד ולהתאבל על העולם הזה. ואמרו חזיבנו זה מפני שהוא עולם כליה, מתהפכת באנשיה, איננה קיימת. בעוד שיהיה האדם שמח בו שמחה בהשקט ובשלוה, תתהפך עליו ותהיה שמחתו אבל, וגדולתו שפלותו, והצלחתו עמל, כמ"ש (לויכ כ"ז י"ט—כ"ב) עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקה ואיננו. תשיגוהו כמים בלחות. ישארו קדים וילך. ואלו היה האדם משהדל בכל כחו להתחכם הנצחהו אולתו, או להנקות ינצחהו טנופו, או להיות בריא יחלו מזוג, או להלכב ישליוהו לשוגו, כמ"ש (סס ט' כ') אם אצדק פי ירשעני תם אני ועקשני. ואין בן אדם שידע מה שיתחדש עליו מחזלי ופגע ושכול דאגה וחסרון ושאר הפגעים, וכמ"ש (משלי כ"ז א') אל תהלהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום. וכל אשר יוסף להחזיק בו ינתק סבטחו, כמ"ש (לויכ ח' י"ד ט"ו) אשר יקט כסלו ובית עכביש סבטחו, ישען על ביתו ולא יעמוד יחזיק בו ולא יקום. ואין ענינו בו כי אם בזוף ושקר וזכב כל ימיו, וכמ"ש (סנהדרין ל"ו) ודהבס עמל ואין. וכמה נבזרים השח השפיל, וכמו שאמר (סס ט"ו ו') אשתוללו אבירי לב. וכמה גדולים הנוכני וחלל, כמ"ש (ישעיה כ"ג ט') לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ. וכמה מוחל מזבו המירה לו ברע, ופתח עיניו לראות באורה והחשיכה בפניו כמ"ש (לויכ ל' כ"ו) כי טוב קייתי ויבא רע. ונשען בדאגותיו על האדם הזה, והשליך עליו חילשתו, וכמ"ש (סנהדרין פ"ח ח') עלי סמכה חמתך. ואנה העונות והחטאים והחשבון הויסורין וההבדל בינו ובין אלהיו? עד שישכח לו כטורף באפו, וכאכזרי אחרי הרחמים; כמ"ש (לויכ י' ט"ז) כשחל הצודני והשוב תחפלא בי, ואמר עוד (ישעיה י"ג ט') הנה יום יי' בא אכזרי ועברה וחרון אף. ואמרו צריך למאוס בעולם הזה ולא יבנה בית ולא יטע, ולא יקח אשה ולא ילד, ואל ישכון עם מי שבוחר המעשים האלה, שלא ירגילו אותו ותדבק בו מדהתם; אבל יתבודד בהרים, ויאכל מה שימצא מהצמת, עד שימות בדאגה ובאכל:

והסתכלתי במה שאמר העם הזה ומצאתיו רובו אמת, אך טען בעויבת הישוב ובני אדם; כי עזבו זכרון מה שלא יוכל אדם לעמוד בלעדיו מן המזון והכסות והמחסה; וגם הניחו זכרון נפשם כי עזבו לישא נשים, וכרחת הזרע אלו היה טוב, היו מתנהגים בו בני אדם כלם ובטל מין המדברים, ובבטלו תבטל החכמה והתורה ויום הדין והשמים והארץ; ותהינה הנפשות בסכנת בין החיות והאריות והגחשים והחום והקור והפגעים. ואיה עבי הטבע והשנעון וטרוף הרעת בהעדר המאכל הטוב, והמים הקרים, והפסד הדם, והמית המדה השחורה? עד שיצטרכו אל אנשי הישוב לרפוא אותם שיועיל להם, ואפשר שלא יועיל. והיו משתוממים האנשים מבני אדם עד שיחשבו שיהרגו אותם, ויש שישנאום על היותם

מחזיקים אצלם לרעים וחטאים עד שיתירו לעצמ' שפכת המס. ויש שישובו כסרות הבהמות ויצאו מן האנושות, כמ"ש (איכה ל' ב') נת עמי לאכזר כיענים במדבר, ואמר (איזו ל' ו' ז') בערף נחלים לשכון חווי עפר וכסמי, בין שיחים ינהקו, ויפסידו נפשם לגמרי. אבל הפרישות טובה לאדם כשיתהנהג בה במקומה, והוא כשיודמן לו המאכל והמשתה האסור והמשגל האסור והממון האסור, ישלח המדה הזאת עד שתרחיקהו מכל זה, כמו שאמר (קהלת ב' כ"ב כ"ג) כי מה היה לאדם בכל עמלו. כי כל ימיו מכאובים וכעס עניניו.

השני שער האכילה והשתיה. ראו קצת בני אדם כי הראוי שיתהנהג בו האדם שער האכילה והשתיה. ואסרו כי המזן כי קיימת הגופים והנפשות, ועם זה יש בו ערבות גדולה והוא סבת גידול הגופים ורביים והעמדת הורע. והנה אתה רואה האדם יצום יום אחד יחלש אור עיניו ושמעו ומחשבתו וזכרונו ורדיונו, וכאשר יאכל ישובו כל כחותיו כבתחלה, ויש עת שיתרעב ויכפד באלהיו, ולא יבין מה שיתפלל אליו. והנה אתה רואה ישוב הארץ כלו איננו משם כי אם במקום הנהרות בעבור הורע ושנות המים, וכן מס המלכים וכן מתנות החילים; ואליהם יגיע המשל באמור כל אדם זה לחמי. ותראה מבטיחים הספרים בהם הצדיקים כאמרם (שמות כ"ג ל"ה) ועבדתם את יי אלהיכם וברך את לחמך ואת מימך, וכן (ויקרא כ"ה י"ט) ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע, והחמ' לזה הרבה; ושכל אירוסין ותהונ' ולידה ופילה וברית ותועד ותונך לא ישלם דבר מהם כי אם בו, וכן החברה הרעות בין האהבים; ואסרו היין מראשו נהמד וריחו טוב וטעמו ערב, ישים הדואג שמח, והכילי נדיב, ורך הלבב גבור. וכבר קצצם הפסוק בשבת, באסרו (תהלים ק"ד ט"ו) ויין ישמח לבב אנוש להצדיל פנים משמן וגו'. והתבוננתי כאמרם זה ומצאתי רובו טעות, ועוד כי הם הביטו אל טובותיו ולא הביטו אל רעותיו. והוא שרוב המאכל גורם הקבסה ומכביד האיברים, וממלא הראש והעינים, ומביא לירי גויעה בהרבותו, וישיב הלב נמהר, וישנה מוחת האדם, ויטה אל תאות המאכל ולהרבות הממון, עד שלא יזכור השבע, וידמה למדות הבהמות והכלבים, וכמ"ש (ישעיה כ"ו י"ב) והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה. גם ישוב כמו האש אשר מה שיזבא אליה תאכלנו מבלי ההגש כמו שאמר (סס ט' י"ח) ויהי העם כמאכולת אש. גם ישוב כמות אשר יאסוף אליו כל הבריות ולא יאמר די, כמו שאמר (חנקה ב' ס') אשר הרחיב כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע. גם ישוב כארבע סבות החסרון והם האש חמים והמות והעקר, כמו שאמר (תהלים ל' ט"ו) לעלוקה שתי בנות הב שאלו ועוצר רחם ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הן, עד שהיה עינו רעה, כמי שיאכל ממנו תלת לחם אפילו אם יהיה עשיר, ונא יראה לו זה יהיה בלי לב, וכמו שאמר (משלי כ"ג ז') כי כמו שער בגפשו כן הוא אבול ושחה יאמר לך ולבו כל עמך. וכאשר יראה זה ממדותיו, ימאסוהו המלכים וגדולי בני אדם ומשכיליהם, ולא ישובו עמו; כי כאשר יאכל ימרה, ואם יראה חתיכה טובה יקפין עליה, והוא ראשית מי שישלח ידו לאכול ואחרית מי שישאנה, ועינו אל מה שיבא מן המאכל, מאשר לבו אליו, וכמו שאמר (סס ח' ב') כי השב ללחום את מושל בין הבין את אשר לפניו. ושמת שכין בלועיך; ועוד כי יכוין להפנות עד שיוכל

לאכול שנית מההאחתו לו, וכאלו הוא משפך שופך מלמעלה ויורד מלמטה וכמ"ש (ישעי' כ"ה ח') כי כל שלחנות מלאו קיץ צאזה כלי מקום; ועוד כי בא להקיא מרוב המאכל כאשר לא תכילנו האצטומא כמ"ש (תעלי כ"ג ח') אכלת תקיאנה. ואיה עבי הלב עד שיעזוב ויהיה וישכח אליהו? כמו שאמר (סזע' י"ג ו') כמרעית' וישבעו שבעו ויירם לבם על כן שכחוני. ושכחו סמקשה היין נגוב המוח אם ישתוהו ח', והרטבתו אם ישתוהו מזוג. ואיה התגברותו על הטכל והפסדו את החכמה? וכמו שאמר (תעלי כ"א) לץ היין הומה שכר כל שוגה בו לא יחכם. ואיה הרפותו את הגידים הרעושה והמית הדם וקדחת הדם והמורסות והסמטות, וכרות שטח האצטומא והכשת הכבר וגרוד' שריקת המעים והמכאובים הגדולים? וכמו שאמר (סז כ"ג כ"ט) למי אוי למי אבוי למאהרים על היין. ואיה העבכות והתעובות, ליפות כל גנות והתר כל איסור, יהוא מתהלך בטף האדם מעט מעט, וכמו שאמר (סז ל"ג) ואחריו בנחש ייך וכצפוני יפריש עיניך יראו זרות. ואיה הריגת הנפש והסכות והמאכר והכבל והענש, הלא בו? ואיה כל דרכי האונאה וההחבולות והאבדן, כי אם בו? ומי שהרגול את עצמו לסמוך על המאכל והמשהה מההירם ולא יגיע אליהם, יקחם מאשר ימצא, כמו שאמר (סז ד' י"ז) כי לחמו לחם רשע ויין חמסים ישתו אבל הם טובים לאדם לקחת מהם מעט כפי מה שיעמיד גופו, כמ"ש (תעלי י"ג כ"ה) צדיק אוכל לשובע נפשו, וכאשר יראה בשכלו מקום לזה, ישלח תאוה המאכל והמשהה, וכאשר יהיה לו מזונו יעצרה.

השלישי שער המשגל. ראו אנשים כי המשגל ראוי שיהיה נבחר על כל אהבות העולם, וכי יש לו ערכות יותר גדול מכל ערכות שבעולם; כי לכל יש דבר שיעמוד במקומו, וזה אין דבר שיעמוד במקומו; והוא מוסף בשמחת הנפש ויחזקנה, ומקל מלאות כל שכן מן הראש זמן המוח; והוא מניח כעס האדם ומעביר מעליו הדאגות, ומעיל מהלי המרה השחורה הנקרא מלאנכוליא; והגדול שבדברים שהוא כבת היות האדם המדבר החכם, ואין כבת התחברות בני האדם ורעותם כי אם בו; ואלו היה דבר בטונה, היה הבידא מונע ממנו נביאיו ושלוחיו, הלא תראה כי קצתם אמר הבה את אשתו (בראשית כ"ט כ"ה) מאין בשת, ואחר אמר ואקרב אל הנביאה (ישעי' ח' ג') מאין הכלם. וחקרתי דברי אלה, ומצאתי בהם טעות; ועוד כי הניחו נזקו ונגותו מהם, כי הוא מוזק לעינים, ומסיר תאות המאכל והמשהה, ומפיל הכח, והרבה פעמים מביא השחפת וכאב החלצים חלל הבטן, חורס הגוף ומכלהו מהרה וימחר הזקנה, ובו נאמר (תעלי ל"א ג') אל תתן לנשים חילך. ואיה טרדת הלב ובלבול הדעת ועמימות העינים והמית הנפש כי אם עמו, וכמ"ש (סזע' ד' י"א) זנות יין וחירושו יקח לב. ומי שלבו עליו לא ינוח להב אשו כי אם בקת הגעיתו אל חפצו בלבד, וכאשר יעשה חפצו תבער אשו כבהחלה, כמ"ש (סז ז' ד') כלם מנאפים כמו תנור בוערה מאופה. ואיה הטנף והלכלוך, עד אם ירגיש ויהיה לו מעט דעת, יהיו שלמותיו מתעבים אותו, אפילו אם התרחץ כל ימיו, כמי שאמר (איוב ט' ל' כ"ה) אם התרחצתי במי שלג וגו' אז בשחת הטבלני ותעבוני שלמותי. ואיה החרפה והבוז והנגע, ומה שישאר זכרו עד אחרית הימים וסוף הומונים, וכמו שאמר (תעלי ו' כ"ג ל"ג) נוף אשה חזר לב וגו' נגע וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה. ואיה שיחשוב כל בני

אדם יזרים וחרשים עד שיחשוב כל גנות בגלות, ויחשוב שאינם יודעים, וכמו שאמר (ירמ' י"ב כ"ז) נאופיד ומצהלותיך זמת וזנתך. ואיה שישים ביתו מעון לכל לץ ולכל נואף ולכל לסטם ומשחית ואיננו שוער, וכמו שאמר (ס' ז') ואשביע אותם וינאפו ובית זונה יתגדרו, וגורם לעצמו ולבניו שלא יהיה לו בן כשר, כמו שגרם הוא לזולתו מעצמו כזה, שהוא סרה כנגד מדה, וכמו שאמר (איוב ל"א ט' י') אם נפתה לבי על אשה, תטחן לאחור אשתי ועליה יכרעון אחריו. ואין התאווה הזאת טובה לאדם כי אם להקים בה זרע, וכמו שאמר (בראשית ט' ז') ואתם פרו ורבו, וישלחנה בדעת בעת שהיא ראויה, ויעצרנה מהרבות.

הרביעי שער החשק. השער הזה ואם הוא גנאי לזכור, איננו יותר מנגנה מרעות הכופרים, אעפ"כ זכרנום להשיב עליהם, ויסור הספק מן הלב, כן נזכור את זה גם כן להשיב עליו, ויסור ספק מן הלב. יש אנשים שרואים שהחשק טוב מכל מה שיתנהג בו האדם, וחושבים כי הוא מזכך הרוח והמוג, עד שחשוב הנפש זכה צפה על הגוף מזכותה, ושהוא ענין דק עד מאד, ומשובים אותו לפעולת הטבע, ואומרים כי הוא משך נצוק אל הלב, תחלתו ההבטה, ואחר כך תוחלת, ואחר כך קביעות, ואחר כך יעוררו משכים אחרים ויתקיים. ועלו מזה למעלה, עד שהשיבו אותו לפעולת הכוכבים, ואמרו כשהיו מילות בני אדם שוים, מביאים זה אל זה משליש או משותף, וימשול על שני חלקי האהבה כוכב אחד מחיוב ביניהם האהבה והחברה. גם עלו מזה עד שאמרו שהוא פעל הבורא יתברך, וטענו שהוא ברא רוחות הגבראים ככחורים עגולים, וחלק אותם לשנים, ומשים כל חלק באדם אחד, ובעבור זה כשימצא כל חלק את חלקו הוא נתלה בו. גם עלו מזה עד ששמוהו כמו חובה, ואמרו כי נסו בני אדם בשער הזה, כדי שידעו כניעת האהבה ויבנו לו ויעבדוהו. העם הזה בכל מה שזכרו, פתאים אין בהם דעת. וראיתי להשיב עליהם בשער הזה בתחלה השובה נראית במה שכזבו, ואחר כך אראה להם הפך מה שנתלו בו, ואומר כי מה שאמרו על הבורא, לא יתכן שינסה האדם במה שהזכיר ממנו, וכמ"ש (איוב כ"ד י"ב) ואלוה לא ישים תפלה, ועוד כי לא אל חפץ רשע אתה (תהלים ס' ה'). אבל ענין חלוק הכדורים אשר נתלו בו, כיון שהשיבונו על מי שאמר בקדמות הרוחניים, ובארנו כי נפש כל אדם היא נבראת עם השלמה צורתו, בטל השער הזה ושבור. ומה שטענו מצד הכוכבים מהפכת שני המולות ושני החלקים, אלו היה כמו שאמרו, לא היה נמצא ראובן שאוהב את שמעון, שלא יהיה שמעון אוהב אותו מפני שרם שוים, ואין אהבתו מוצאים הדבר כן. ומה שזכרוהו כי ההתחלה הבטה ואחריה נפילת התוחלת בלב, אומר כי על כן צונו בראינו שנשיב לעבדוהו העין והלב יחד, וכמו שאמר (משלי כ"ג כ"ו) הגה בראי לבך לי ועיניך דרכי תצורנה, והזהירו מהשיבם להמרותו, באמרו (נמלכר ט"ו ל"ט) ולא תתרו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם; ואין זה כי אם עד שיקבע הענין הזה בלב ויתפשהו וימשול בו, ומקצר האדם ההוא ממאכלו וממשהו ומכל תקנותיו, עד שימק בשרו וידל גופו וישלטו בו החליים החדים. ואיה הלהב והגועיה והיגון וההמיה, ונגוד הלב וההתעלפות והקיצה והאסטניות, וכמ"ש (סוטה ז' ו') כי קרבו כהטר לבם כארבעם. ויש שיעלה זה אל המות ומחליש הראות והמחשבה והזכרון, ויש שמבטל

ההרגשה והתנועה, ואפשר שיראה חשיקו פתאום ויגיע ותתעלם רוחו בגופו ארבעה ועשר שעות, ושמו יחשבוהו למת ויקברוהו, ואפשר שיבינו אליו או שישמעו זכרו ויהאנת אנתה שימות בה באמת, ויהיה המשל אמת במ"ש (משלי ז' כ"ו) כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה הגליה יורדת מות. ואך יהיה האדם אסיר הוה רעתו, עד שלא ידע לעצמו אלה ולא ענין ולא עולם זה ולא עולם בא זולתו, ובמ"ש (לויב ל"ו י"ג) חנפי לב ישימו אף. ואיה הכניעה והעבודה לו ולכל הנלויים אליו, והשיבה על הפתחים והשקידה על כל נזה, וכמו שאמר (ירמ' ג' ז') שאי עיניך על שפיים וראי איפה לא שבת על דרכים ישבת להם. ואיה ההליכה בלילה והעמידה בשחרית, וההסתרות מכל חי, פן יפגעו וימות מיהות רבות בכל בלימה ובלוימה, וכמו שאמר (לויב כ"ד ט"ו) ועין נואף שמרה נשא לאמר לא תשרוני עין. ואיה הריגת החושק או החשוק או אחת מן הכרות הנלחת אליהם, או אותם ואת הנלויים אליהם, ושמו רבים מבני אדם עם, וכמו שאמר המשל (יחזקאל כ"ג מ"ה) כי נואפת הנה ודם בידיהם. ואם יגיע יום מן הימים אל מה שבקש, ויגיע לתולדת מה שבעבורו חיבה נפשו כל הצער שהוא, תשוב מהחרטת מתעבת מואסת למי שהיתה אהבת, יותר מאהבתה אותו, וכמו שאמר (ז' ב' י"ג ט"ו) הישגה אמן שנאה בחלה מאד. ויכיר האדם כי מר נפשו ותורתו וכל הרגשותיו ושכלו, אתר נפול החץ אשר אין לו השבון, כמו שאמר (משלי ז' כ"ב כ"ג) הולך אחריה פתאום וגו', עד יפלה חץ כבדו. ואין הענין הזה טוב כי אם באשתו של אדם שואהבה ותאהבהו ליישוב העולם, כמו שאמר (ש' ה' י"ט) אילת אהבים ויעלת חן רדיה ירוך בכל עת באהבתה תשנה המיד, יראהו האדם לאשתו בשכל ובכשרות, כפי אשר הנעם חברהם בה, ויעצרה מזולת זה בגבורה ויכולת.

החמישי שער בקבוץ הסמון. ראו אנשים כי הטוב שיתנהג בו האדם בעולם הזה, הטרחה בקבוץ הסמון, והשלמת הדברים. מהם מה שאמרו כי המאכל והמשתה הממשל אשר בהם תקנת הטף לא יושגו כי אם בו, וכן בו יהיה המקח והמסבר והנישואין, וכל עסק שיהיה בין בני אדם בו יהיה, עד שהמלכים לא ימליכום כי אם בו, ואין מקבצים החילים וכובשים המבצרים כי אם בעבורו, ולא יחפרו המוצאים המטמונים, כי אם להוציא אותו מהם, ואין ההליכה אל בתי העשירים וחלות פניהם כי אם בעבודת, ואין הנדבות והכבוד והצדקה וההוחת כי אם להם, ובמ"ש (משלי י"ט ו') רבים יחלו פני נויב, ומשלת בגוים רבים (דברים ט"ו ו'), וזאת המשלה בממון, וכמו שאמר (משלי כ"ז ז') עשיר ברשים ימשול. והסתכלתי בדבריהם וראיתי, שהטוב ממנו הוא מה שיבא לאדם מכלי טרח ועמל, אבל מי שישתהול לדרשו, הוא ביגיעה במהשבה ובקוצר הרוח ובנדודים בלילה והיגיעה ביום, עד שאם יגיע למה שירצה ממנו, לא תתישב שנתו לעתים רבות, וכמו שאמר (קהל' ה' י"ה) מתוקה שנת העובד אם מעט זאם הרבה יאכל והשבץ לעשיר איננו בניח לו לישון. וכאשר ישימהו האדם כונתו ימשול בו ויתאוהו, כאשר זכרתי בשער האכילה והשתיה, שיהיה כאש וכמות וכקוצר רחם, גם יותר מהם, כמו שאמר בזה (משלי כ"ז כ') שאל ואכרן לא תשבענה ועיני האדם לא תשבענה. ואיה חמ"בה והתגרה והשנאה והמלחמה, כאשר יעשו הזאבים והכפירים עד

שיטרפו טרף, וכמ"ש (נחום ב' י"ג) אריה טורף בר גחתי ומחנק ללבאתי תו'. ואיה כבל צעקת היתומים והאלמנות והעניים ושאר העשוקים, ואינט פונה אליהם, כי אם מי שיאהב קבוץ הממון, וכמ"ש (קהלת ד' א') והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם. ואיה לקיחת הממון והפסד הכבוד ואבוד האמונה וגלות כל מסתור, ובו אמר (הושע ז' א') ונגלה עון אפרים ורעות שומרון כי פעלו שקר ונגבו יכא פשט גדוד בחוץ. ואיה העברת המועדים ושבויעות השקר עד שיעדר הצדק לגמרי, כמו שאמר (ירמיה ז' כ"ח) אברה האמונה ונכרתה מפיהם. וכאשר יבא לו הממון כחפצו, בוטח בו ושוכח אלהו וכופר במי שחננו הממון, כמו שאמר (דברים ח' י"ג י"ד) וכסף זהב ירבה לך וגו' ורם לבבך ושכחת את יי' אלהיך. ויש פעמים רבות שיהיה הממון סבת הריגתו; ואבדו, אם בלכטים או בשלטון והדומה לזה, וישאר הוא ובניו חסרי כל, וכמו שאמר (קהלת ה' י"ג—ט"ו) ועושר שמור לבעליו לרעתו, כאשר יצא מבטן אמו, גם זו רעה חולה; ואם ישאר בידי עד עת מותו, ישא האב עון הממון עמו אל הקבר, ויסבול אשמתו, כמ"ש (יחזקאל י"ח י"ח) אביו כי עשק עושק וגו', ויניח לבן פחות אשר לא יהיה לו ברכה, כמ"ש (תנ"ך כ"א) נחלה מבוחלת בראשונה ואחריתה לא תבורך. אבל השם האדם לאהוב הממון לשמור מה שחננו הבורא ולא יאבדהו לזולתו, כמו שאמר (שם ו' כ"ב) ברכת יי' היא תעשיר ולא חסוף עצב עמה.

הששי שקר הבנים. ראו אנשים אחרים שישתדלו בבקשת הבנים, ואמרו שיש בזה שמחה לנפש ומחמד לעין וששון וגילה, ולולי הבנים לא הי בני אדם, ולא יתקים העולם, והם הסגלה לאדם לעת הזקנה, והזוכרים אותו בטוב אחר מותו; ושההיגיה והרחמים אינם כי אם להם, והכבוד והיקר להם. ודי כי כל נכבד מן הגבאים שואל אותם, כאשר תמצא אברהם אימר (בראשית ט"ו ב') הן לי לא נרת זרע, ואמרה התורה ויעתר יצחק ליי' לנוכח אשתו כי עקרה היא (שם כ"ה כ"א), ואמרה רחל הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי (שם ל' א'); ופעמים מלמדו האב הורת האלהים יתברך ויתעלה וחקץ ומצהי, יקנה בם שכר, כאשר אמר (ישעי' ל"ח י"ט) אב לבנים ירדע אל אמתך. והשתכלתי במה שאמר; וראיתו נכון בבנים שיחנם הבורא לעבדו כרצונו; ומקום טעות אלה, שמחייבים טונת זה השער לבדו, מבלי שאר הדברים. ואומר מה תועלת יש בהם אם לא יהיה להם מזון וכבוד ומחסה, ומה טוב יש בגדולם אם לא יהיה להם חכמה ומדע? ומה היא חנינתם והחמלה עם העדר אלה הדברים? רק תוספת בצער האבות; ⁴ ואנה הוא יקרם וכבודם, שיקוה מהם דבר, כשלא יהיה להם הקדמות? ואיה צער ההריון ותבלי הלידה ומה שיקרה מן הליה, וכמו שאמר (בראשית ג' ט"ו) בעצב תלדו בנים. ותמא תמות בעת לדתה ותשוב השמדה לאבל, כמו שאמר (שם ל"ח י"ח) יהי בצאה נפשה כי מהה. ואיה יגיעה האב ועמלו והכנסתו בכל סכנה כי אם על מזון בניו, כמו שאמר (לוי' ל"ט ב') ואפרחתי ויעלעז דם. ואיה

⁴ ואנה הוא וכו'. כנ"ל, ולא כמו שנמלא בנפוסים, והנה הוא כו'; כי כלמח המאמר הזה הוא שלמה, אשר נה ישאל המחבר ז"ל לאמר: אנה הוא הכבוד והיקר של הבנים, אשר לנחמיהם ויכולו לקוות מהם דבר, אם אין לבנים שלמה בסקדמותו הנרכות לכל תכלית?

צדד הנחל והנהגת החלי ותקן הרפואות ושמירת מי השעורים וחסנת המשקים, כי אם עפרם ברוב. כל שכן שאחרית הענין למות ולשכול, והוא האוי והאבוי, כמו שאמר (כושע ט' י"ג) כי שם יגדלו את בניהם ושכליהם מאדם. ואם יחיו, הפחד ממה שיחדשוהו הזכרים מהם איננו מניח לו לישון, וכמ"ש (משלי י"ט כ"ו) משדד אב יבריה אם בן מביש ומחפור; ופחד ממה שיתחדש על הנקבות מהם הוא כלילת עולם וחרפת פנים, כמו שאמרו רבותינו מספרה לא ישן כלילה. והכלל אם יהיו סמרים האבד התוחלת, כל שכן אם יהיו מרעים, ועליהם אמר (סס ל' י"א) חר אביו יקלל ואת אמו לא יברך. אבל שם האב לאהוב את הבנים להחזיק במה שחננו בוראו בהם ולא יקוץ בהם, כמו שאמר (חגיגים קכ"ז ג') הנה נחלת יי' בנים שכר פרי הבטן.

השביעי שער ישוב העולם. ראו אנשים אחרים, כי ישוב טוב בכל מה שיהתקסק בו האדם, ואמרו כי ישוב הבית הוא דבר שצריך, כי לולא הוא לא היה לאדם מקום יהיה לו מחסה מן החום והקור, ויתקבצו אליו כל הנלדס אליו; אך ישוב השחת צרכם למיון, שאי אפשר לעמוד בלעדו, וכלם מחזשים לאדם השמחה, ורחב הלב וההרצות והגילה, וכמו שאמר (קטנת ה' ח') ויתחן ארץ בכל הוא מלך לשרה נעבד; וכישוב זבנינים מתפארים המלכים והשרים, כמו שאמר (חיונ ג' י"ה) עם מלכים יזועצי ארץ הבונים חרבות למו; ובכמו זה יעד המאמינים, כמו שאמר (דברים ו' י"א) זכתים מלאים כל טוב אשר לא מלאה. והתבוננתי בעצתם ומצאתי שטעון, כאשר חייבו עזיבת כל הדברים והתקסק בשער הזה, ואין יוכל אדם לישוב מאומה מכל זה, כי אם בחכמה ועצד ובידיעת הפדות והשגרים. ואם לא יהיה באמצע מדע רחב לא יגיע דבר מהסמוכש הזה, ואם יטריח אדם עצמו בשער היישוב, יפול ביגיעה ובעמל הדאגה והתנהגות הוצאת הממון משלו ומשל אחרים, מתאוותו להשלים מה שהחל סמנו, וכמ"ש (ירמי' כ"ג י"א) הוי בונה ביתו בלא צדק ועליוותו בלא משפט ברעדו יעבוד חנם. ואם ישלים מה שהחל, ויראה בו דבר שלא יישר בעיניו, לא ישוה כל מה שטרח בעינו מאומה, ויהיה עמלו היגיעתו לריק, וכמ"ש (מלכים א' ט' י"ג) ויצא חירס מצור לראות את העדים אשר נתן לו שלמה ולא ישדו בעיניו. ואיה היגון המתמיד וקוצר דוח כי אם עמו. ואיה קנאת בני אדם וכעס המלכים והבאת הפגעים כי אם עמו, וכמ"ש (עמוס ה' י"א) בתי גזית בניתם ולא חשבו בם. ואם יהיה הישוב שדות, לא יצמחו נטיעיהם כרצון האדם, אך הם צומחים כרצון בוראם, והדאגה על זה מתמדת. ואם יעקרו ועמידו אחרים התתם הכפל דאגתו והתנהג על העצד המטר יותר גדולה, וכן בצמאון ובקוצים ובריקון הארבה השטף, וכמ"ש (מ"א ח' ל"ז) רעב כי יהיה בארץ דבר רצי יהיה שהפון ירקון ארבה, ועל המלכים וחמס עבדיהם, עד שיהיה מה שיעשו השדות להם, ולא יגיע מהם ליד בעליהם מאומה, וכמ"ש (קהלת ה' י') ברבות הטובה רבו אוכליה ואין יתרון לבעליה כי אם ראות עיניו. ואם יגדל מה שזרע ויאסוף את תבואתו, תהיה כונתו והפצו בזקד השערים וצוק העתים, עד שיקח מה שיש ביד העניים והדלים, כמ"ש (עמוס ח' ו') לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים

ומפל בר נשכיר. ולא נתנה אהבת היישר בלב האדם כי אם לחקן בו צרכו בלבד, כמו שאמר (ההגיס ק"ו ל"ו) וישב שם רעבים ויכוננו עיר מושב ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי הבואה:

השמיני עקר החיים. ראו אחרים כי הטוב שידרוש האדם בעולם הזה, ההשגה על אריכות ימי חייו, ואמרו כי ארך החיים, בו יגיע האדם אל כל אשר יחפוץ, מעניני התורה ועניני העולם, ואם לא ישתדל האדם על זה אי זה דבר ישמור, ובה יעודו הספרים באמרם למען יאריכון ימך (שמות כ' י"ג), למען תחיו ימים רבים (ירמ' ל"ה ז'). וכבית החיים אצל אלה התמרת האכילה והשתיה, ושלא ירבה במשגל, ושישתדל לשמח את נפשו, ושימנע מהכנס בסכנות ובפחדים, כל עניני התורה ועניני העולם. ואמת הוא כי הענינים האלה מתקנים הגוף, אבל אינם סבות החיים, כי אנהנו מוצאים הרבה מבני אדם הם על הענין הזה, והם קצרי חיים, ואחרים בהפך הענין הזה, וחיים ארוכים. ותראה גופים שבניגים הוק, יהרסו מהרה, ואחרים בניגם חלוש, יעמדו ימים רבים. ואם היה הענין כאשר אמר, היו המלכים מאריכים ימים יותר מכל אדם, בעבור שהם יכלתם על המזונות והתענוג. ועוד אזכור כל מה שהניחו בשער הזה, כי האדם כל אשר יאריכו ימיו, ירבו יגונו ודאגותיו וצרותיו, וכמו שאמר (ההגיס כ"ה י"ז) צרה לבבי הרחיבו; וירבו עליו העונות החמאיים, ויאריך חשבונם ומנינם, וכאלו הם מתחדשים בכל יום, כמ"ש (לפני' ג' ז') אכן השכימו השחיתו כל עלילותם, ובעוד שהוא בענין הילוחת הוא סבל לא ידע מאומה, כמו שאמר (תנ"י כ"ג ט"ו) אולת קשורה בלב נער; וכאשר יגיע אל ימי הגערות יתקן אל החפסד ואל התפקר, כמו שאמר (שס כ"ט) נער משולח מביש אמו; וכאשר יגיע אל הבתרות, יכנס בעמל וביגיעה, וכמ"ש (שס י"ו כ"ו) נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו; וכאשר יגיע אל הזקנה יסור כל מה שהתאוה והיו חייו עליו לטרח, כמו שאמר (קבלת י"ג י"א) עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו ימים אשר תאמר אין לי בהם הפץ, ויחסר זיה ולוח והגשרת וכחותיו, וישוב כעב אשר נמס ממנו המטר, ונשאר עשנו הישב אשר אין בו תועלת, כמ"ש אחריו (שס ז') עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושנו העינים אהרי הגשם, ושאר הפרשה עד סופה. והאדם הצדיק לא יאהב חיי העולם הזה, כי אם בעבור שהיא מדרגה יגיע בה ויעלה ממנה אל העולם הבא, לא בעבור עצמה. ולא נתנה אהבתה בלב האדם כי אם שלא ימית את עצמו כשחבא עליו צרה, כמ"ש (בראשית ט' ה') ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש:

התשיעי באהבה השררה. ראו אחרים הגחל שבמה שמתקסק בו האדם בעולם הזה הגאווה והגחלה והשררה, ואמרו שהנפש חטה אחרת הגדולה, ותראה שקשה עליה השפלות אל אדם אחד ולהתנדות לו, ותמסא השררה מחוקת אותה ומרוממתה ותוסף לה חריצות והתפשטות; וכן הצוי והאזהרה יערכו לה; ולולא השררה לא היה העולם מסודר, ולא נשלמו תקנותיו; המלכים מנהיגים המלחמות והשמירה, והשופטים ישפטו בין הצנועים מבני אדם, והשוטרים מהקנים העזים שבהם; ובה ברוך קצת הצדיקים את קצתם כמ"ש (בראשית כ"ז כ"ט) יעבדוך עמים. אבל מה שזכורוהו מסודר העולם בשמירה ובמשפט ובמנוי איננו נדחה, אבל הוא

סאמרנו וכוננתו, אך הם שאלוה שאלו נעזרו בו על דעתם; כי סחר העולם לא יהיה כי אם בחכמה, והם הפילו מעלת החכמה ושמה לשררה לעצמה. וצריך שאזכור מה ששכתו אותו מנזקי הגאווה והשררה, מהם כי האדם כשיתגאה ותגדל נפשו בעיניו, יצא משטתו, ויתגאה על הקרובים והרחוקים, ויראה עצמו כאלו הוא יחיד בדורו, ויבזו לעצת כל אדם, ויתעקש וירחה כל מאמר, וכמ"ש (משנ"י י"ח ט') לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה יתגלע, וחילק על הזקנים במה שנסוהו בארך ימיהם, והבינו אותו ברגילותם, ולא ישמע לעצתם ולמצותם, וכמ"ש (שם י"ב ט"ו) דרך אויל ישר בעיניו, ויפסדו לו עיניו עולמו, ומה שיהקנו לו מהם, ייחסם אל כחו ויכלתו והנהגתו והכרתו, וכמו שאמר (ישע"י י' י"ג) אפקוד על פרי גודל לבב סלך אשר ועל תפארת רום עיניו כי אמר בכת ידי עשיתי וגו'; ועולה מזה לחלוק עם האמינים באומנותם, ויחשבו אותו לפתי וילעגו לו, ולחלוק על החכמים במלאכות המדעיות, ושתדל לשבור אותם, והכסיל השותק יש לו הקוה ממנו, וכמ"ש (משנ"י כ"ו י"ג) ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו; ויבא מזה לדבר במלכים ובשרים ולא תכשר בעיניו עצתם, ולא תישר אצלו הנהגתם, ובו נאמר (שם ט"ו) חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם; ויפליג בזה עד שידבר כתכמות הבורא יחב' וידיעתו, וירחיק הרוב בהם ויגניזו, וכמו שאמר (התלים ע"ג י"א) ואסרו איכה ירע אל ויש דעה בעליון; ויביאהו זה לבא בבל עמל זכננה ופחד, מבטחוננו כי עצתו תצילהו, והיא הכשלתהו, וכמו שאמר (ליו"ב ה' י"ג) מפר מחשבות עוזמים ולא תעשינה ידיהם תושיה. ואם לא תשלם לו השררה והמלכות, אז יראו מקנאיו ויצמחו משנאיו, אעפ"י שלא ירע להם כי אם התחלה, כמו שאמר (התלים נ"ט ט') בלי עון ירוצון וגו'. אבל בתחלת ראותם שמולך עליהם, תפצים להרגו, וכמו שאמר (בראשית ל"ז ט') ועתה לבו ונהרגהו, והוא תמיד לא יאכל כי אם חתום, ולא ישתה כי אם שמור, וכאלו יושב תחת חודו של חרב, וכאלו חייו תלוים בשערה, כמ"ש (ש"א כ' ג') כי כפשע ביני ובין המות, ויבדילו אנשיו ביני ובין הרין באמת, ויביאיהו אל החשדים ואל הספקות, ויחזקו עליו דברי בני אדם, ותקשה עליו הביעת הבורא אותו, כמו שאמר (הושע ה' א') ובית המלך האוינו כי לבם המשפט. ולא נטע הבורא ית' בנפש האדם אהבת השררה והגאווה, כי אם בעבור שהכסף בהם הגמול העולם הבא, כמו שאמר (ליו"ב ל"ו ז') לא יגרע מצדיק עינו וזה מלכים לכסא וישיבם לנצח ייגבהו:

העשירי שער הנקמה. ראו אחרים כי הטוב במה שמכוין האדם בעולם הזה, שינקם מאויביו. ואמרו שהנקמה מסירה הראגה מהנפש, ויסתלק מעליה היגון אשר היתה בו, ותמצא ערבות במה שהיא רואה באויבה, ותניח מן הכעס ותסיר המחשבה הרעה, והמנע אויב אחר מעשות מה שעשה הראשון. הלא תראה כי הטוב מה שנאמר למאמינים (ישע"י מ"א י"א) הן יבשו ויכלמו כל הנחרים כך תבקשם ולא תמצאם אנשי מצותך. והתבוננתי כל מה שזכרו, והנה הם בו מהבילים, כי כל אשר זכרו לא עשה בנפש המעשה הזה, אלא כעבור שבא לה מאליו, לא עשתה היא בו כלום; אבל כשהיא נופלת בעצה ומחשבה על האויב, היא נפלה בים השחור, ובכל יום תתחדש לה עצה אחרו עצה, וכמו

שאמר (תהלים ק"מ ג') אשר חשבו רעות בלב, וימלא האדם לבו שלא יפגע אדם ולא יחמול ולא יחון ולא יקבל תחנה, וכמו שאמר (משלי כ"א י') נפש רשע אותה רע לא יחון בעיניו רעהו, ועל הוצאת כל מטונו וכל הוננו בנקמה ההיא, וכמ"ש (ישעי' י"ג י"ז) הנני מעיר עליהם את מרי אשר כסף לא יחשובו וזהב לא יחפצו בו... ואעפ"י שלא יגיע לחרוץ האויב ההוא כי אם בה"זון אלף אוהב או בהרוג עצמו, לא ירגיש לזה, וכמו שאמר (שופטים י"ו ל') תמות נפשי עם פלשתים; ואעפ"י שלא יגיע אל זה כי אם בעזיבת אלהיו ועבודתו, לא יחשוב בזה, וכמ"ש (תהלים ס"ו י"ד) ועדת עריצים בקשו נפשי ולא שמך לנגדך. וכאשר יסבול כל אלה הענינים, אפשר שלא יגיע עמם אל מה שהוא מבקש, וכמו שאמר (מ"ג ב' כ"ו) להבקיע אל מלך אדם ולא יכול, ואפשר שיהפך עליו הענין ויאבד הוא, וכמ"ש (משלי כ"ו כ"ז) כורה שחת בה יפול וגו'; ואם יצאל וישלם לו מה שבקש, כבר הפיל נפשו בעניש החוק מאת הבורא, אשר לא יצילנו אדם ממנו אלא במחילת מי שהרע אליך, וכמו שאמר (שם כ"ח י"ז) אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל ימסו בו. ואיה התקוה לעמוד כנגד הזמן על דעה אנשיו, והתקוה לעמוד כנגד המולות כדברי בעליהם, ותתוהלת הנכזבה לעמוד כנגד בורא השמים והארץ כדברינו אנהנו אנשי האמת? והם הושבים כי הם חוץ להנהגתו, וכמו שאמר (תהלים ס"ד ו') יחזקו למו דבר רע. ואיה שנאת בני אדם ואיבת הברואים, ושיפוקו בלב מה שיקנאו בו על הטובה וישמחו לאיבת, וכמו שאמר (שם ט') ויכשילוהו עלימו לשונם, ולא ימצא דואג לדאגתו ולא כואב למפלתו אלא הבל שמחים לשבור, כמו שאמר (נחום ג' י"ט) אין כהה לשברך נחלה מכתך כל שומעי שמעך וגו', ואפשר שיהיה שרש השנאה הזאת מתמם זה הבהתקם באחרונה, כמו שאמר (תהלים כ"ה י"ט) ושנאת חמס שנאוני, אל תחון כל בוגדי און סלה (שם כ"ט ו'). אבל נטעה בנפש אהבת הנקמה, לקחת דין הבורא מן המשחיתים בארצות, כדי שיתקנו בני אדם, כמו שנאמר (שם ק"א ח') לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר יי' כל פועלי און:

חאחד עשר שער החכמה. מתלמידי החכמים מי שאמר, כי אין ראוי לאדם להתעסק בעולם הזה בדבר חוץ מן בקשת החכמה; ואמרו כי בה יגיע אל ידיעה מה שיש בארץ מהטבעים והמזגים, ואל ידיעת הבורא ממה שבשמים מהכוכבים והגלגלים, ויש לה ערבות ותענוג לנפש, כמו שאמר (משלי כ' י') ודעת לנפשך ינעם, ורפואה שתרפא אותה מהסכלות, כמו שאמר (שם ג' ח') רפואת הדי לשרך, וכאלו היא הנאתו כמזון, כמו שאמר (שם) ושקוי לעצמיתך, ועינוג בה כבדולח וכפנינים על המלכים, כמ"ש (משלי א' ט') כי לית חן הם לראשך וענקים לגרונותיך; ומי שאיננו מכון אליה ולא מבינה, כאלו איננו מבני אדם, וכמו שאמר (תהלים כ"ח כ') כי לא יבינו אל פעלות יי' ואל מעשה ידיו. ומצאתי כל מה שאמרו אמת, אבל מקום הטעות בו, הוא מה שאמרו שלא יתעסקו בדבר זולתה; ואם לא יתעסקו עמה במזון ובמחאה ובמסחור ובטל, כי אין עמידה זולתם; ואם ישליך את עצמו בצרכיו אלה על אנשים אחרים, היה נבזה ואין סומכין עליו ולא מקבילים דבריו, וכמ"ש (קהלת ט' ט"ז) חכמת המסכן בזיה, ודבריו אינם נשמעים; ואם יספיק לו המזון העב

היבש, וינהיג עצמו בו ויעבה שבעו ויכער, תבטל זכות החכמה דקתרה, כמ"ש (מגילת כ"ט י"א) תפחתי זהב במשכית כסף דבר דבור על אפני. הלא תראה בני ישראל כמדבר, זנם הבורא במזון דק רוצה לומר המן, כדי שילמד החכמה, כמו שאמר (סמות ט"ז ל') ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנחנו הילך בתרתי אם לא; וראה עוד בני לוי שהיה חלקם אחד משלש עשרה מן התבואה, מפני שהם שבט משלש עשר שבטים, ושם להם המעשר, כדי ששימו מזונם דק. ואלו היו מסכימים בני אדם על מה שאמרים אלה, בטלה חכמת היצירה בהכרת הורע ובעזיבת הנשואין, ואלו היו מתעסקין בחכמת היצירה לבדה, בטלה חכמת התורה. ולא נטע בלבם אהבת העולם אלא להיות עוד לזאת וינעמו יחד, וכמו שאמר (מגילת כ"ב כ"א) להודיעך קשט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך.

השנים עשר שער העבודה. ימצאו אנשים רבים שאמרים, כי הטוב במה שיתעסק בו האדם בעולם הזה, עבודת אלהיו בלבד; והוא שיצום ביום, ויקום בלילה לשבח ולחודות, ויגיה כל עסקי העולם כלם, כי אלהיו ימלא לו ספוקו ממזון ורפואה ושאר צרכיו. והנה אנחנו מוצאים בעבודה תענוג גדול, כמו שאמר (תהלים קמ"ז א') כי נעים נאווה תהלה, וששון ושמחה, כמו שאמר (ס"ק ב') עבד את יי' בשמחה, ומצפון אצל הבורא לעת הגמול, כמו שאמר (מגילת ב' י"ז) וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו. אלה (ירחמך האלהים) כל מה שספרו בעבודת בוראנו אמת ובורר, וכל המחת לא יגיעוהו, כמ"ש (תהלים קמ"ט ג') גדול יי' ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר; אך מקום טעוהם הוא ההתבודדות בה לבדה, ואמרם כי לא יתעסק האדם בזולתה. ואם לא יתעסק במזון לא יתקיים הגוף, ואם לא יתעסק במורה, לא תהיה העבודה כל עיקר. כי אם היו מסכימים על זה אנשי דור מן החרות בלם, ומותו אחר כן, היתה העבודה מתה עמהם; אבל העבודה לאכות ולבנים ולבני בנים, כמ"ש (דברים ו' ז') למען תירא את יי' אלהיך לשמור את כל חקיהו ומצותיה אהה ובנד ובן בנד כל ימי חייו. ואחר כן נגלה להם מה שנעלם מהם, כי העבודה היא בכל המצות השכליות והשמעיות, כמ"ש (ס"ו י"ג) ועתה ישראל מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את יי' אלהיך לשמור את מצות יי'. ואי זה דבר יקיים המתבודד מצות המרות והשקליה. כמ"ש (ויקרא י"ט ל"ו) מאזני צדק אבני צדק ונו? ואי זה דבר יקיים מצותה הדינין באמת ובמשפט, כאמרו לא תטה משפט לא תביר פנים (דברים ט"ז י"ט)? ואי זה דבר יקיים באסור והתר כאכילת הבשר והדומה לזה, כאמרו (ויקרא י"א ז') זאת החיה אשר תאכלו? ואי זה דבר יקיים מצות טומאה וטהרה, כאמרו (ס"ט מ"א) להבריל בין הטמא ובין הטהור, ועוד להוחת בינם הטמא וביום הטהור (ס"ט י"ד ל"ו)? וכן בענין הוריעה והמעשר והצדקות והדמה להם. ואם תאמר ילמד כל זה ויורה בו לאנשים אחרים ויעשוהו; אם כך הם העובדים לא הוא, כי בהם נשלמה עבודת הבורא לא בו. אבל מה שזכרו מהבטחון על הבורא בתקון הגוף ותקון המזון, הוא כמו שאמרו, אך נשאר להם דבר; והוא ששמו ית' שם לכל דבר סבה ומנהג צריך שיבושק מהפנים ההם. ואם הם אמרים אמת שהבטחון סלל, יבטחו עליו בשער העבודה גם כן, שיגיעם אל גמולו בלא עבודה;

ואם לא יכשר זה, מפני ששם העבודה סבה לגמול, לא יהיה אפשר מבלי הקנין והנשואין וההשגחות, אשר שמם סבה לתקון בני אדם. אלא שפעמים עושה הבורא קצת מאלה על דרך האות והמופת בלא עסק אדם; אבל ישימהו מנהג שישינה הטבע אשר הטביע?

השלשה עשר שער המנוחה. אמרו אנשים, כי המנוחה טוב מכל מה שיתנהג בו האדם בעולם הזה; כי היא סבת לרפואת הנפש, להעביר ולערוך גופה ולשמור חושיה, וכל אשר ייגע האדם עיניו תלויה אל המנוחה, והיא מבוקשו. הלא הראה שהמלכים הם במנוחה יותר מכל אדם, ולולי שהענין הזה הוא טוב לא היו בוחרים בו. ואיה נוח הגוף ועיזבת הקצרה והמהירות והיגון והדאגה, עד שתורת האמת כשבוחרים בה מדמים אותה בה, כאמרו (ירמיו' ו' ט"ז) ומצאו מרגוע לנפשכם. וצוה במנוחה בשבתות ובמועדים. והשקפתי על עצת אלה, ומצאתים סכלים מכל אדם, ואמרו מה שלא ידעו; כי המנוחה לא תשלם לאדם אלא אחר ההשגחה הגדולה ותקון צרכיו והכנת כל אודותיו, ואח"כ ינוח וישקוט, כמ"ש (משלי כ"ד כ"ו) הכן בחיך מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביהך, אבל המנוחה לבדה מבלי דבר מאלה, איננה כי אם מנוחה בשם, והעולה מענינה הוא העצלה. ואל תשאל על העצלה מה היא? כי האדם כשיתקלף ויתעצל יבואהו הריש ויחסר כל טוב, כמ"ש (ס' ו' י') מעט שנות מעט תגומות מעט חבוק ירים בשבך ובא כמהלך רישך ומחסורך כאיש מנן, וכאשר יתעצל ולא יבין לו מזון ולא כסות ולא מחסה, יהיה ביגון כל ימיו, עד שימיתוהו תאוותיו ומשאלוה לבו, כמו שאמר (ס' כ"א כ"ה) האות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות, עד שהוא מניח התפלה והצום והעמידה והתנועה במצות ובכל תועלת. ועל כן הפך הענין בצדק, כי ענין העצלות עוד נופל על הרשעות, ואמר (ס' כ"ו) כל היום התאוה תאוה וצדיק יתן ולא יחשוד. ואיה הרפיון והכובד והנפת והחלישות והשדפון וכאב התחתית והפודגרא וגיד הנשה והבליות ותלי הפיל והרבה מן הנגעים, כי אם על הבטלה? ואפילו מי שספקו על אחרים אין ראוי לו להבטל, וכמ"ש (ס' ל"א ל"ז) צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל. אבל אנחנו מוצאים הנפש נוטה אל המנוחה, ושבוראה שמה לה הנהגה בהשקט ובבטחה אשר בעולם הכא והנחילה בה, כמו שאמר (ישעיה' ל"ב י"ז) והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם וישב עמי בנוח שלום. וכבר התבאר ממה שהצעתיו ובארתיו למי שקורא הספר, שכל מי שרוצה להתנהג בענין מן השלשה עשר ענינים האלה, היתה בטלה עצתו ולא נבונת; מפני שהוא מחייב להתנהג בו לבד, והנית לשלח עמו זולתו, והתעות לו מחפצו, וקצר להגיע אל מה שאהב, כאשר הקדמתי ממאמר שלמה, כי כל דבר מעוות וחסרון, אבל כשיוקבצו הענינים האלה בלם, הוא הנכון הגמור.

ואין ראוי גם כן שיוקח מכל אחד מהם חלק משלשה עשר בשוה, אך יקח מכל מין מהם השיעור אשר הוא ראוי לקחת כפי מה שתחייבהו החכמה והתורה. וכאשר יקובצו פזורי אלה השלשה עשר ענין, היתה חמאת המין שיוניע האדם מן המאכל והמשתה והמסגל, מה שיעמיד בו גופו וזרעו; וכאשר ימצא זה מהתרו, ישלח בו תאוותו עד שתקח ממנו בהתר, ואם תרצה להרבות או לקחת מולת התירו, יחסמנה וימנענה.

ואם לא תרצה להסנע כחפצו, ישלח בך סחת הפרישות, עד שתמאס בכל ענין. וישמור מה שתגנו הבורא ממנו וּבנים כפי אהבתו בהם, ויעבוד האדם כפי צרכיו, ואם תמשול בו התאוה שתביארו באיסור, ישלח בך הפרישות עד שיומנע מזה. ויאהב חיי העולם הזה, בעבור העולם האחר, כי הוא הטורקלין שלו, לא בעבור עצמו. ואל תחפץ במאומה מן השררה והנקמה, ואם יבא לו זה מאליו, יקבלנו לקיים בו משפטי התורה, וישייר בני אדם. ולא יתנג במאומה מן העצלה כלל, ומה שישארו לו סעותיהן אחר זמן מוונתיהן, ישיב השגחתו בהם אל העבודה והחכמה. וכאשר יקבץ אל אלה המעשים כאשר זכרנו, יהיה משובח בשני העדלמים, וכמו שאמר (משנ' ד' כ"ג) מכל משמר נצור לבך כי ממנו הוצאות חיים, וישבו המעשים המים לנפים המורכבים מארבעה טבעים, ולכל גוף שהוא שרשים מחוברים, וכרפאות אשר הסנהג בהם שיקח מאחד מהם משקל⁵ שלשה זווים, ויהיה בו משקל חזו מדבר אחר, ומדבר אחר ד' גרות, ומאחר חצי חזו, ומאחר ב' גרות, ומאחר גרה וחצי, ומאחר איסור, ולא יתכן שיקחו אוהם חלקים שוים, כן הענין באלה הסחת אשר זכרתי:

וראיתי להתגרב בסוף המאמר הזה בזכר טוגי המחשבים קצתם עם קצתם, להיותו תוספת בסדר ובכתיבה למה שהקדמנו ממנו המדות, ואומר, הירוע כי המחשבים חמשה, גטעמים, זנראים ונשמעים, ומורחים, וממחשבים ואיני השנים מהם, והם הממחשבים, כי אינם מביאים לידי ערבות כי אם בדרך אחד והוא הדרך, ואחר כן הטעמים, כי הרכבתם ידועה כמו ההרובה הפאלודג⁶ מהנשא והסוכר והרובות וזולתם, וכן כל המטעמים מן המוונות והתבשילים. ואכונן בדברי אל שלשת המחשבים האחרים, ואומר, כי המראה הנפרד מלובן או אודם או ירוק או שחור, מנהגו להתליש החוש כשיביט אליו, כאשר יבהה הראות מן ההבטה אל השלג, וכאשר יזיק האודם לעין, ויתלש כח הראות מן השחרות, והדומה לזה, והוא עם זה אינם מביאים לידי ערבות ושמה רבה, אבל כשימוגו קצתם עם קצתם, יתחדש מהם אפני הערבות והנועה רבה לכחות הנפש. ואומר, כי האדם המתערב עם הירוק, יניע המרה האדומה ומחיהה, ויראה מהנפש חוק הקו; והירוק המתערב עם השחור, יניע כח הלחה הלבנה, וחראת הנפש כח השפלות; אך אם יתקבץ השחרות והלובן והירוק והאודם, יניעו כח הדם, ויראה מן הנפש כח המלכות והממשלה;

⁵ שלשה זווים וכו'. בנתח לו, איסור וכו'. משקל חזו הוא המשקל הנקרא אלל הרופאים ורוקחי המרקחת בשם דראכמ"ע; הגרה היא המעה בלשון החלמוד, יהיה אחד טעמה חזו, ומשקלה הוא כמשקל חצי גרא"ס או חצי סקרופע"ל, כי בגרא"ס או' הסקופע"ל הוא אחד משלשה דראכמ"ע אלל הרופאים והרוקחים; האיסור הוא רביעית המעה או הגרה, ומשקלה ארבע שעורות (רמב"ס כפי"ה) מקואות פ"ט משנה ה' ו"מ), כמשקל הנקרא אלל הרופאים והרוקחים בשם קאררא"ט, אשר משקלו ב"כ ארבעה גרא"ן, כלומר שעורות. ⁶ מהנשא והסוכר והרובות. השלג הוא כפי הגרסה שם הפרי הנקראת בלעז אנאל"ס, והסוכר הוא הוא הנקרא כמעט בכל הלשונות לוקע"ר, והכרוס הוא שם הנעע הידוע כמזכר כנר במקרא (שה"ש ד' י"ד) ורגיל גם בלשון רמיית, והוא הנקרא בלשון פדני ונרנז לשומת אינרופא בשם זאכרא"ן, כאשר חמלא השם הזה גם בנדרי

וכאשר יתחבר הידוק עם הירקרק, יניעו כח המרה השחורה, ויראה מן
 מן הנפש כח המורד והאבל; וכן אם יחסיף או יחסר כח מוג המראים,
 יתחדש לנפש מבחוחם כפיהם. וכן הקול הנפרד והנעיסה והנפרדה והנגינה,
 לא יניעו ממדת הנפש כי אם דבר אחד בלבד, ופעמים יזיקה, אבל
 המוגם ייטוה מה שיראה ממחיתה וכחותיה, ודאי לך לדעת מעשיהם
 נפרדים עד שיהיה כפיהם. ונאסר, כי הנגינות שמנה, לכל אחת מהם
 שיעזר מהנגימות. הראשון מהם שיעזר השלש נעימות, שתיים סמוכות, ואחת
 נעה; והשניה שלש נעימות, אחת נחה ואחת נעה, ואלה השתי נגינות,
 פניעיים כח האדם וכח המלכות והממשלה; והשלישית שיעזר שתי נעימות
 סמוכות אין ביניהם זמן נעימה, ואחת נחה, ובין כל השפל היגבה והשפל
 זמן נעימה, וזאת לבדה שיעזר המרה האדומה והגבורה החזק הלב ומה
 שחומה להם; והרביעית שיעזר שלשה נעימות סמוכות, לא יהיה ביניהם
 זמן נעימה, וכן כל שלש שלש זמן נעימה, וזאת לבדה שיעזר הלחה
 הלבנה, ויראה מהנפש כח השפלות והכניעה והמורד והחומה לה;
 והחמישית שיעזר נעימה נפרדת, ושתיים שונות זו מזו אין ביניהם זמן
 נעימה, ובין הגבה והשפל זמן נעימה; והששית שיעזר שלש נעימות מתנוקעות;
 והשביעית שיעזר שתי נעימות סמוכות, אין ביניהם זמן נעימה, ובין כל שתיים
 ושתיים זמן נעימה; והשמינית שיעזר שתי נעימות סמוכות, אין ביניהם זמן
 נעימה, ובין כל שתיים ושתיים זמן שתי נעימות; ואלה הארבע כלם, מניעים
 המרה השחורה, ומראות מן הנפש מדת נחלקות, פעם אל השמחה, ופעם
 אל הדאגה. וממנהג המלכים, למזוג קצתם עם קצתם, עד שתשתדנה,
 והיה כח שהניענה ממדת בשמחה אותם, כפי מה שייטיב נפשיתם
 להנהיג המלכות, ולא יוציאם אל הרבוי ברחמים או באכזרית, ולא
 בגבורה ולא במרד, ולא בתוספת ובחסרון בשמחה. ועל זה יהיה ענין
 הדת הנפרד, לכל בריח מהם כח, וכאשר ימוגו קצתם בקצתם, יקנה
 ענין כפי רוב המזג ומעוטו. ומה שהמר דרוך הם יבש, והבפור קד
 דק, והזעפרן הם יבש, והאהלות קרים ולחים, והענבר הם ממצע, ומימי
 הודרים קרים ודקים. וכאשר יעורב כל א' מהם באחר, ימוגו כחותיה
 ויתקנו לתועילות בני אדם. וביוון שההשויה בכל המוחשים יתר מועילה
 לאדם, כ"ש השוית מדותיו ואהבותיו שהיה מועילה לו יותר. והעולה
 מן הכלל הזה, שיהיה האדם קונה בעולם הזה כפי תקונו, ויאכל וישתה
 בהתר כפי צרכו, ויציב השגחתו על החכמה והעבודה והשם הטוב, ויקח
 מכל אחד מהאהבות הנזכרות כפי מה שסדרנו, כל דבר בעתו. חאת
 היא הבחירה המשיבת, והיא המאת מה שזכר שלמה בספרו בג'
 מקומות; אחד מהם (קהלס ב' כ"ד) אין טוב באדם שיאכל ושתה והראח
 את נפשו טוב בעמלו וגם זה ראיתי אני כי מיד האלהים היא. ואמרו
 שיאכל ושתה, שער המזון, ואמרו בעמלו, שער הקנין, ואמרו מיד האלהים,
 רוצה בו מדתו כמה שחננו ביראו, לא מסח שרוא חומס ועול. ואמר

המחבר ז"ל למטה ענין זה. ⁷ והזעפרן כו' והענבר כו'. הסס זעפרן נחלל
 כבר גם בחרגום המיוחס ליו"ב"ע (ויקרא ט"ו י"ט), והוא הסס הערבי של מין
 סטעע הנקרא בעברית וברומית כרכוס, כאשר הזכרנו בהערה הקודמת; והענבר
 הוא הסטעע הידוע בחרומיותו חלה גם היום כסס אינגנבר או אינגווער, והוא
 סנקראל בלשון ההגמוד ונערבי כסס זנגבילא.

והראה את נפשו טוב, הם שבעה עינים מספר עליהם בספרו שהם טוב; והשני (סס ג' י"ג) וגם כל האדם שיאכל וישתה ויראה טוב בכל עמלו מה אלהים הוא, זה עוד כולל ארבעה עינים, המזון, מאמרו שיאכל ושתה, והקנין, מאמרו בכל עמלו, זמן ההתר, באמרו מה אלהים הוא, ורומז אל השבעה עינים, באמרו וראה טוב; והשלישי (סס ה' י"ז) הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות, יש בו הארבעה עינים אשר זכרנו, והוסף עליהם אשר יפה, ורומז בזה שהיה כל אחת מהמדות והאהבות בעת הראייה לה לא בזוהרה, כמו שאמר מורש בספר הזה (סס ג' י"ב), את הכל עשר יפה בעתו. יענין טובה הזוהרה כפסוק הזה יש בו שלשה פנים מן החכמה, כאשר פרוש בספר הזה. ואמר טובה חכמה סכלי קרב (סס ט' י"ה) טובה חכמה מגבורה (סס ט"ז), טובה חכמה עם נחלה (סס ז' י"ב). ולכל פסוק מהם מדה מיוחדת. אך טובה חכמה עם נחלה, הוא מיוחד בחכמה הטבעיים ויצירת העולם, מפני שכופו יותר לחאי השמש (סס); ואמרו טובה חכמה מגבורה, הוא מיוחד בהנהגת המלכות, כי הנהגה ובא אליה מלך גדול וסבב אותה (סס ט' י"ד); ואמרו טובה חכמה סכלי קרב, הוא מיוחד בעבודת ובראה, מפני שכופו וחוטא אחר יאבד טובה הרבה. אבל פרושי השבע עיני טוב אשר זכרנו שהם מן הספר, מהם השם הטוב והזכר הטוב, אמר בו (סס ז' י"א) טוב שם משמן טוב; ומהם זכרון המות בעת המקרים ולא ישכה, אמר בו (סס ב') טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית מיטתה; ומהם הטעם לכבוד הבורא, אמר בו (סס ג') טוב בעם משחוק; ומהם ראות אחרית הדברים, אמר בו (סס ה') טוב אחרית דבר מראשיתו; ומהם הסבל והמתון, אמר בו (סס ט) טוב אך אפים מגבה רוח; ומהם חכרת החכמים והצדיקים, אמר בו (סס ה') טוב לשמעי עגרת חכם; ומהם שיאמין האדם שאיננו נמלט מחטא, כדי שיוכע בעבור זה לפני אלהיו, אמר בו (סס י"ח) טוב אשר תאחזו בזה וגם מה אל הנח ירך. וזכר התבאר כי ההכס בעת שתקר עניני העולם, רמו אל אלה ה"א הברים, שבעה קראם טוב, ישלשה קראם טובה, ותאחד קראו יפה, והוא עינות כל דבר אהוב ונמאס בעתו. ואלה האחד עשר אמנם יעשו אחד לקחת המזון מהקנין המותר, ובמקום אשר נברא לו כאשר בארנו. ואחרי שקרבתי השער הזה בכל מה שיכולתי מדרכי הקירוב אומר, כי כל הספר איננו מועיל כי אם לזכות הלב וזכות הקונו, כמו שאמר (ליוב י"א י"ג) אם אהה הכינות לך, ואמר החכם: בכל לבי דרשהוין בלבי צפנתי אמרתך (ההלים קי"ט). וראוי שיוכחו הלבבות ויכניעו לשם אלהינו יתברך, וכמו שאמר (ת"כ כ"ב י"ט) יען רך ללבך והכנע מפני יי' בשמעך אשר דברתי על המקום הזה וגו'. הלא הראה כי הנאכל והנשתה והנראה והנשמע עושים עם זנות הלב יותר כמה שעושים בלעדיה:

ואשאל מהאל יתברך וישמנו מן המאמינים, ולא מן התועים. וישים בלבנו אהבתו ויראתו, כדי שנוכח לחיי העולם הזה ולחיי העולם הבא: